

Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

Қонунгузорӣ

Законодательство

№ 2 (26), 2017

апрель – июнь

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Маҷалла ба Базаи маълумотҳои таҳлили – Шохиси илмии тақризшавандаи Россия ворид карда шудааст.

ISSN 2410-2903.

Наширияи мазкур дар ҳамкориҳои муштарак бо Барномаи «Мусоидат ба давлатдорӣ ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) нашр мешавад.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ) барномаи мазкурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкорӣ ва рушди Олмон (BMZ) иҷро менамояд.

Хулосаю ақидаҳо ва шарҳу тафсири дар наширияи мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, бе ягон шарт мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменамоянд.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯши чакана бароварда мешавад.

* * *

Журнал «Законодательство» зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Журнал включен в Аналитическую базу данных – Российский индекс научного цитирования (РИНЦ).

ISSN 2410-2903.

Данное издание публикуется совместно с Программой GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

В розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве.

Сармухаррир
Главный редактор

Рахимзода Махмад Забир – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон
доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки и техники Таджикистана

Хайати таҳририя

Редакционная коллегия

Алимов С.Ю.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Баҳриддинзода С.Э.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
(муовини сармухаррир)
кандидат юридических наук, доцент
(заместитель главного редактора)
Саидзода И.Х.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Бобочонзода Исрофил Хусейн,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
доктор юридических наук, доцент
Букалорова Л.А.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Зоиров Қ.М.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Меликов У.А.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Муртазокулов Қ.С.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Попондопуло В.Ф.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор,
Арбоби шоистаи илми ҶР
доктор юридических наук, профессор
Заслуженный деятель науки РФ
Ғафуров А.Д.,
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор

Мухаррирон: Шодиев Х.А.

Редакторы: Таиров С.С.

Шӯрои машваратӣ

Редакционный совет

Раҳмон Озода Эмомалӣ,
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Руководитель Исполнительного аппарата
Президента РТ, кандидат юридических наук
Ватанзода Махмадали Махмадулло,
Ёрдамчии Президенти ҚТ оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ-намо-
яндаи комилҳуқуқи Президенти ҚТ дар Маҷлиси Олии ҚТ
Помощник Президента РТ по правовой политике-полно-
мочный представитель Президента РТ в Маджлиси Оли РТ
Раҳмон Юсуф Аҳмадзод,
Прокурори генералии ҚТ
Генеральный прокурор РТ
Маҳмудзода М.А.,
Раиси Суди конституцсионии ҚТ
профессор, академики АИ ҚТ
Председатель Конституционного суда РТ
профессор, академик АН РТ
Шермуҳаммад Шоҳиён,
Раиси Суди Олии ҚТ
Председатель Верховного суда РТ
Қаландарзода М.С.,
Раиси Суди Олии иқтисодии ҚТ
Председатель Высшего экономического суда РТ
Ализода З.,
Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҚТ
доктор илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Уполномоченный по правам человека в РТ
доктор юридических наук, доцент
Саидвализода Б.С.,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Худоёрзода Б.Т.,
Раиси комиссияи марказии интиҳобот ва райъпурсии ҚТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
Председатель Центральной комиссии по выборам и рефе-
рендумам РТ
кандидат юридических наук, доцент

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маъноӣ ҳамакидаи муаллифони будани хайати таҳририяро ифода намекунад. Масъулият барои интиҳоб ва дақиқии далелҳо, иқтибосҳо ва маълумотҳо бар души муаллифони аст. Ба дастнависҳое, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақриз дода намешаванд ва баргардонида намешаванд. Ҳангоми истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Точки зрения редакционной коллегии и авторов не всегда совпадают. Ответственность за подбор, точность фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются.

При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

**НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ
ОИД БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ (ИХТИСОС: 12.00.01)**

**ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ
И ГОСУДАРСТВЕ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.01)**

<i>Бобочонзода И.Х.</i> Нақши Пешвои миллат дар Ваҳдати миллӣ	5
<i>Имомов А.И.</i> Таъсисёбӣ ва фаъолияти Маҷлиси Олӣ – Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати якум (с. 2000-2004)	15

**ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ; МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ;
ҲУҚУҚИ МУНИСИПАЛӢ (ИХТИСОС: 12.00.02)**

**КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУДЕБНЫЙ ПРОЦЕСС;
МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.02)**

<i>Саидзода И.Х.</i> Понятие и классификация стадий законодательного процесса	25
<i>Имомов Ҳ.Ш.</i> Гуногунандешии сиёсӣ ва мафкурави ҳамчун принципҳои асосҳои сохтори конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон	29
<i>Шеров Ш.З.</i> Ҷавобгарии конститутсионӣ - ҳуқуқи ҳамчун навъи мустақили ҷавобгарии ҳуқуқи дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	34

**ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛА; ҲУҚУҚИ
БАЙНАЛҲАЛҚИИ ХУСУСӢ (ИХТИСОС: 12.00.03)**

**ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ
ПРАВО; МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.03)**

<i>Раҳимзода М.З., Нуров Ҳ.П.</i> Танзими ҳуқуқи бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	37
<i>Табаров Н.А.</i> Ответственность за нарушения, связанные с предоставлением исключительных прав по договору коммерческой концессии	43
<i>Мирзоева Н.Н.</i> Правовая защита деловой репутации предпринимателей Таджикистана	51
<i>Исмоилова М.И.</i> Баъзе масъалаҳои рушди конунгузории сайёҳӣ	57

**ҲУҚУҚИ МЕҲНАТ; ҲУҚУҚИ ЗАХИРАҶОИ ТАЪМИНОТИ ИҶТИМОӢ
(ИХТИСОС: 12.00.05)**

**ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.05)**

<i>Ромиз Джаббори</i> Содержание трудового договора по законодательству Республики Таджикистан	62
---	----

**ҲУҚУҚИ ЗАМИН; ҲУҚУҚИ ЗАХИРАҶОИ ТАБИӢ, ҲУҚУҚИ АГРАРӢ;
ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ (ИХТИСОС: 12.00.06)**

**ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО; АГРАРНОЕ ПРАВО;
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.06)**

<i>Олифтаев И.Ф.</i> Ташкили хочагии ҷангал ва талаботи асосӣ нисбати ташкил ва пешбурди хочагии ҷангал	68
--	----

**ҲУҚУҚИ ҚИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҶРОИ ҶАЗОИ ҚИНОЯТӢ
(ИХТИСОС: 12.00.08);**

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО–ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ
ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.08);**

<i>Бахриддинзода С.Э.</i> О некоторых вопросах техники уголовного законодательства Республики Таджикистан	73
<i>Джалолов Х.Г.</i> Уголовно-правовая характеристика личности женщин-преступниц	77
<i>Кудратов Н.А., Махмудова М.А.</i> Понятие и классификация преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы теории и законодательства	82

**ХУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ (ИХТИСОС: 12.00.14)
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.14)**

<i>Гарась О.В.</i> Компаративистика современного законодательства Российской Федерации и Республики Казахстан в вопросах реализации административных актов в системе высшего образования	90
<i>Иброхимов С.И.</i> Законодательства некоторых стран ближнего зарубежья об административной юстиции (административном судопроизводстве)	95

**ГУНОГУН
РАЗНОЕ**

<i>Нуров Х.П., Анушервони И.</i> Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории соҳаи меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузории меҳнати давлатҳои аъзои ИДМ	101
<i>Раҳимзода М.З.</i> Фарҳанги русӣ ба тоҷикии истилоҳоти ҳуқуқ (Русско-таджикский словарь юридических терминов)	117

**ТАФСИР
КОММЕНТАРИЙ**

Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот»	122
---	-----

**ТАҶРИБАИ СУДӢ
СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА**

Қарори Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ»	131
--	-----

**ИТТИЛООТ
СООБЩЕНИЯ**

Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ	138
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи граждани ва соҳибқорӣ	145
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи меҳнат ва иҷтимоӣ	148
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ	150
<i>Достиев Ф.</i> Мизи мудаввар дар мавзӯи «Рушди қонунгузории соҳибқорӣ ва сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»	153
<i>Садирзода Р.С.</i> Мизи мудаввар дар мавзӯи «Санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва нақши онҳо дар татбиқи сиёсати сулҳҷӯёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон»	155
Нашрҳои мо дар нимсолаи якуми соли 2017	158

НАЗАРИЯ ВА ТАЪРИХИ ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ; ТАЪРИХИ ТАЪЛИМОТ
ОИД БА ҲУҚУҚ ВА ДАВЛАТ (ИХТИСОС: 12.00.01)
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА; ИСТОРИЯ УЧЕНИЙ О ПРАВЕ
И ГОСУДАРСТВЕ (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.01)

Бобочонзода И.Х.,

*раиси Арбитражи байналмилалии тиҷоратии
назди Палатаи савдо ва саноати Ҷумҳурии
Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ*

НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ВАҲДАТИ МИЛЛӢ

*Калидвожаҳо: сулҳ; ваҳдати миллӣ; ризоияти миллӣ; Комиссияи оштии миллӣ; истиқлолият;
Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ; Пешвои миллат; таҳкими истиқлолият.*

*Ключевые слова: мир; национальное единство; национальное согласие; Комиссия по
национальному примирению; Основатель мира и национального единства; Лидер нации;
укрепление независимости.*

*Keywords: peace; National Unity; National Accord; National Reconciliation Commission; Founder
of Peace and National Unity; Leader of the Nation; Strengthening of Independence.*

Баъд аз барҳам хурдани давлати пуриктидори Иттиҳоди Шуравӣ ва ба даст овардани истиқлолияти давлатии Тоҷикистон соли 1991 дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон давраи нави инкишофи таърихӣ давлатдорӣ сар мешавад. Маҳз аз ҳамин давра сар карда, дар ҷомеаи навбунёди давлати тоҷикон равандҳои демократикунони ҷомеа, ислохотҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ ва эҳёи арзишҳои нави миллӣ оғоз меёбанд. Давраи ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон аз муқовиматҳои сиёсӣ, ки баъдан ба ҷанги шаҳрвандӣ оварда расониданд, рост меояд. Баъзе аз қувваҳо ва гурӯҳҳо аз ин вазъият истифода намуда, барои амалӣ намудани нақшаҳои ғасб кардани ҳокимияти давлатӣ дар мамлакат шурӯъ намуданд. Вазъияти сиёсӣ ҷунон тезтунд гашта буд, ки ҳатто ба ном «ҳукумати мусолиҳаи миллӣ» имконияти таъмин намудани роҳбарии давлат ва ҷомеаро надошт. Давлате, ки нав истиқлолияти худро ба даст оварда буд, ба ҷанги шаҳрвандӣ ҷалб гардида, дар натиҷа дар ҷомеа бетартибӣ, беқонуниятӣ ва сиёсати бесарусомонӣ ҳукумфармо буд.

Хатарнокии вазъият дар он буд, ки қувваҳо, ки барои ғасб кардани ҳокимияти

сиёсӣ талош мекарданд, бо шиорҳои демократӣ баромад мекарданд, гарчанде ниятҳои аслиашон дур аз осоиштагӣ ва сохти конститусионӣ буданд. Илова бар ин, халқи Тоҷикистон ба минтақаҳо, маҳалҳо ва миллатҳо тақсим гардида, ки ҳар кадоме манфиати худро аз манфиати умумимиллӣ афзалтар медонистанд.

Ҳамин тариқ, Тоҷикистон ба ҷанги шаҳрвандӣ ҷалб карда шуда буд, ки сабабҳои он дар мушкилоти барвақт бавучудодаи сиёсӣ, хусусияти иқтисодӣ - иҷтимоӣ дошта, зиддиятҳои байни гурӯҳҳои алоҳидаи этникӣ, динӣ ва маҳаллӣ, ки бевосита аз хоричи кишвар дастгирӣ меёфтанд ва барои бо роҳи зӯрварии мусалаҳона амалӣ намудани ниятҳои дурбинонаи худ ва мақсадҳои дигари сиёсӣ манфиатнок буданд, ниҳон гардида буд.

Сабабҳо ва ҳуди раванди ҷанги граждани дар Тоҷикистонро ходимони сиёсӣ ҷамъиятӣ, журналистон, олимони дар нашрияҳо аз нигоҳи худ ва мавқеи сиёсӣ баҳо додаанд. Аз ҷумла, дар китобҳои Б. Каримов [1], С. Кенчаев [2], Н. Дустов [3], А. Соҳибназаров [4], Х. Насриддинов [5], М. Амиршо [6], С.А. Нурӣ [7], О. Панфилов [8], Ҳ.А. Тӯраҷонзода [9] ва дигарон

раванди ин ҳодисаҳо аз нигоҳи шахсоне, ки бевосита дар кашмакашиҳои сиёсӣ дар ин ё он тараф иштирок доштанд, дарҷ гардидааст. Дар ин ва дигар қорҳои ба инҳо монанд нуқтаҳои назари ба ҳам зид оид ба сабабҳо ва раванди ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон оварда шудааст. Дар аксари тадқиқотҳо муаллифони ба гунаҳгор намудани якдигар ва намояндагони ҳокимияти давлатӣ ё гурӯҳҳои алоҳидаи сиёсӣ маҳдуд шудаанду халос. Масъалаҳои асосӣ ва сабабҳои сар задани ҷанги шаҳрвандӣ ва таҳлили сиёсӣ таърихӣ он мадди назар шудаанд.

Раванди ба даст овардани мусолиҳаи миллӣ, таҳкими истиклолият ва мустақилияти давлатӣ, бомуваффақият паси сар кардани ҷанги шаҳрвандӣ ва барпо намудани шароитҳо барои ба эътидол овардани ҷомеа ба қадри имкон объекти омӯзиши олимони соҳаҳои мухталифи илмҳои ҷомеашиносӣ ва як қатор муаллифоне, ки ҳиссаи худро дар тадқиқи мушкилоти мусолиҳаи миллӣ ва оштии ҳамчун рӯкни демократикунонии ҷомеа гузоштаанд, дарҷ гардидааст. Дар байни онҳо ба андешаи мо қорҳои муаллифони А. Достиев [10], И. Усмонов [11], К. Абдулов [12], В. Бушков, Д. Микульский [13], Р. Масов [14], Е. Белов [15], С. Махонина [16] ва дигарон арзише доранд.

Сабабҳои сар задани муқовиматҳои сиёсӣ, фалаҷ гардидани ҳокимияти давлатӣ, ба нестӣ омадани сохти Конституционии Тоҷикистон ба таври расмӣ ва аз нигоҳи тадқиқоти таърихӣ ҳуқуқӣ ва сиёсатшиносӣ ба таври мукамал дар китобҳо, маърузаҳо, суҳбатҳо ва баромадҳои Пешвои миллат - Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон [17] таҷассум ёфтааст. Маҳз Пешвои миллат - Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба сифати ташаббускори асосии ба амал баровардани концепсияи оштии миллӣ дар Тоҷикистон баромад кардаанд. Чунки он кас медонистанд, ки бе таъмини сулҳу салоҳ дар мамлакат бунёд намудани дигар созандагӣҳо ғайриимкон буд. Бинобар ин, Сарвари давлат тамоми ҳастии худро барои ба даст овардани сулҳи тоҷикон бахшида буданд.

Бесабаб нест, ки бисёре аз мутахассисони дараҷаи байналмилалӣ концепсияи ризоияти миллӣ ва оштии халқи Тоҷикистонро яке аз

дастовардҳои нодире ҳисобиданд, ки таҷрибаи онро дар ҳалли муқовиматҳои сиёсӣ дар дигар давлатҳо истифода кардан мумкин аст.

Баъд аз муқовиматҳои зиёди мусалаҳона ва ҷанги бародаркуш, фалаҷ гардидани сохти конституционӣ, мақомоти давлатӣ ва умуман ҷомеаи шаҳрвандӣ моҳи ноябри соли 1992 дар шаҳри Хучанд Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид, ки он дар таърихи навини тоҷикон саҳифаи навро кушода намуд. Маҳз дар ҳамин иҷлосияи таърихӣ Ҳукумати нави Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуда, Сарвари давлат, Раиси Шӯрои Олии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон интихоб карда шуд.

Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон аз ҳамон соати ба сари қудрат омаданашон тамоми азму иродаи худро ба умдатарин масъалаҳои ҳастии халқу мамлакат - таъмини сулҳу субот, муттаҳид сохтани мардуми Тоҷикистон, истеҳкоми ваҳдати миллӣ бахшиданд ва фаъолияти сиёсии он кас ҳамчун Сарвари давлат бо ормонҳои ҷандинасраи миллат ва рисолати ҷамъиятию азалии халқи тоҷик мувофиқ омад. Халқи Тоҷикистон дар симои роҳбари худ шахсиятеро дарёфтанд, ки мақсади он кас сулҳу салоҳ, якпорчагии Тоҷикистон ва ободию осудагии халқ буд, ҳаст ва хоҳад монд. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон баъд аз интихоб шуданашон ба мансаби Раиси Шӯрои Олии Тоҷикистон, савганд ёд карда, ибраз доштанд, ки ман ба мамлакат сулҳ меорам, халқи Тоҷикистонро аз фоҷиаи ҷангу хунрезӣ наҷот медиҳам, ваҳдати мардумони гуногунмиллати кишварамонро таъмин менамоем.

Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба қавл устувор будани худро дар амал исбот намуданд. Бо мақсади муътадил намудани вазъияти сиёсии Тоҷикистон ва барқарор намудани сулҳу амният аз минбари Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳбарони гурӯҳҳои силоҳбадаст муроҷиат намуда, самимона ибраз доштанд: «Бародарони гиромӣ! Ҳоло тақдири Ватани азизамон - Тоҷикистон, ки ҳамчун як давлати тозаистиклол, ҳуқуқбунёд ва демократӣ бояд арзи ҳастӣ бикунанд, дар асоси торафт шиддат гирифтани вазъи сиёсӣ ҷамъиятӣ, бухрони амиқи сиёсӣ - иҷтимоӣ саҳт дар хатар аст. Чанд рӯз аст, ки дар шаҳри бостонии Хучанд намояндагони мардум дар Иҷлосияи XVI Шӯрои Олӣ ба хотири наҷоти Тоҷикистон,

ба хотима бахшидан ба чанги бародаркуш ба оҳанги сулҳу ризоият ва ҳамдигарфаҳмӣ муваффақ мешаванд. Бо ҳамин мақсад ва ба хотири воҳидияту ваҳдати тамоми халқҳои сокини ҷумҳурӣ Шуморо 25-уми ноябри соли 1992, соати 14 барои иштирок дар кори Иҷлосияи Шурои Олӣ даъват менамоем. Ҳукумати Тоҷикистон бехатарӣ ва амнияти Шуморо таъмин менамояд».

Имрӯзи Тоҷикистон, яъне сулҳу субот ва ваҳдати миллӣ, ки натиҷаи талошҳои ҷиддӣ ва ҳаматарафаи Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон мебошад, имконият медиҳад, ки ба гузашта баҳо дода, роҳҳо ва сабақҳои сулҳи Тоҷикистонро ҳамчун намунаи раванди сиёсӣ нишон диҳем, омӯзем ва таҷриба гирем.

Раванди сулҳи Тоҷикистон саҳми босазоро барои таҳкими сулҳ дар кишвар ва барои барқарор намудани сулҳ дар миқёси ҷаҳонӣ гузошт. Танҳо аз соли 1993, баъди он, ки амалиётҳои ҷангӣ коста мегардид, зарурати мurosои миллӣ пеш омад.

Аз 5 то 19 апрели соли 1994 дар шаҳри Москва даври аввали гуфтушуниди байни тоҷикон баргузор гардид. Масъалаҳои асосии музокирот оид ба оташбас, гурезаҳо, муҳочирон ва барқарор намудани соҳти конститусионӣ буданд.

Аз 18 то 28 июни соли 1994 дар шаҳри Техрон даври дуюми гуфтушунид ба амал омад. Масъалаҳои асосии музокирот оташбаси муваққатӣ ба ҳисоб мерафт.

Аз 20 октябр то 1 декабри соли соли 1994 даври сеюми музокирот дар шаҳри Исломобод, масъаларо дар бораи таъсиси комиссияи муштарак оид ба татбиқи созишномаи оташбас муҳокима намуд.

Даври чоруми музокирот аз 22 май то 2 июни соли 1995 дар шаҳри Алмаато баргузор гардид, ки масъалаҳои дар рӯзномаи гуфтушуниди байни тоҷикон дар шаҳри Москва ба мувофиқа омадаро муҳокима намуд.

Даври панҷуми музокирот аз 30 ноябр то 23 декабри 1995 дар шаҳри Ашқобод баргузор гардид, ки дар он мақсади ба эътидол овардани вазъи кишвар, пешгирии қурбонӣ ва азияти одамон, пешгирии вайроншавии инфраструктура ва нобуд гардидани арзишҳои моддӣ, ҳамчунин барои бо муваффақият анҷом додани гуфтушунидҳо ва дастрасӣ ба сулҳу ошти миллӣ дар Тоҷикистонро дошт.

Асосан гуфтушуниди Ашқобод аз се давра иборат аст. Марҳилаи аввали он аз 30 ноябр

то 22 декабри соли 1995 ва марҳилаи дуюм аз 26 январ то 19 феврал ва марҳилаи сеюм аз 8 то 21 июли соли 1996 идома ёфтааст.

Санаи 9 марти соли 1996 қариб 30 ташкилотҳои ҷамъиятии сиёсӣ Аҳдномаи ризоияти ҷомеаи Тоҷикистонро имзо намуданд. Мақсади асосии он ҳарчӣ зудтар ноил гардидан ба сулҳи байни тоҷикон ба ҳисоб мерафт.

Даври шашуми музокирот аз 4 то 19 январи соли 1997 дар шаҳри Техрон; даври ҳафтум аз 26 феврал то 8 марти соли 1997 дар шаҳри Москва; даври ҳаштум 8-18 апрел, 21-29 майи соли 1997 дар шаҳри Техрон ба амал омаданд.

Санаи 24-27 июни соли 1997 дар шаҳри Москва даври хотимагии музокирот байни тоҷикон барпо гардид, ки дар он Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ аз ҷониби Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва роҳбари муҳолифини тоҷик С.А. Нурӣ ба имзо расонида шуд.

Аҳамияти ҳуҷҷатҳои дар Москва имзошуда дар он буд, ки онҳо на танҳо ҳолати оташбасро дар тамоми давраи гузаронидани гуфтушунидҳои байни тоҷикон дароз намуданд, балки бори аввал муҳлат ва мазмуни давраи гузаришро аз ҷанг ба сулҳ ва механизми дастовардаҳои ризоияти миллиро дар Тоҷикистон муайян кардаанд.

Дар созишномаи қабулшуда аз 13 декабри соли 1996 оид ба натиҷаи вохӯрӣ дар шаҳри Москва тарафҳо оид ба зарурати ба амал баровардани авфи умумӣ ва якдигарбахшӣ нисбат ба шахсоне, ки дар муқовиматҳои ҳарбӣ-сиёсӣ иштирок намуданд, аз соли 1992 то лаҳзаи қабули санади авф иброи ақида намуданд; инчунин дар муҳлатҳои кӯтоҳтарин оид ба иваз намудани асирони ҳарбӣ ва маҳкумшудагон ба мувофиқа омаданд. Роҳбарони намояндагӣҳо қарор карданд, ки аз лаҳза ба имзо расидани Созишнома оид ба қатъи оташбас ва дигар амалҳои душманона дар тамоми давраҳои байни гуфтушуниди тоҷикон эълон карда шавад [18, с. 74].

Дар протокол дар бораи вазифаҳо ва ваколатҳои асосии Комиссияи ошти миллӣ (КОМ) қайд карда шудааст: тарафҳо ба ҳулоса омаданд, ки дар давраи гузариш Комиссияи ошти миллӣ таъсис дода шавад. Вазифаи асосии Комиссия аз ноил гардидан ба ошти миллӣ бо роҳи амалӣ намудани натиҷаҳои гуфтушунидҳо, ки дар рафти гуфтушуниди байни тоҷикон мувофиқа шуда буд, фароҳам

овардани муҳити боварӣ ва ҳамдигарбахшӣ, таъмини музокироти нерӯҳои мухталифи сиёсии кишвар барои истиқрор ва таҳкими ризоияти шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон, иборат буд.

Муайян карда шуда буд, ки қарорҳои қабулнамуздаи Президент ва КОМ оид ба масъалаҳои ошти миллӣ барои иҷро аз ҷониби мақомоти ҳокимият ҳатмист. Фаъолияти КОМ дар алоқамандии қавӣ бо намояндагии нозирони СММ ва намояндагии САҲА дар Тоҷикистон сурат мегирад. Баъди даъвати парлумони нав ва ташаққули мақомоти роҳбарии он фаъолияти Комиссияи ошти миллӣ қатъ мегардад [18, с. 76].

Ба Комиссияи ошти миллӣ бо протоколи дар воҳӯрии Москва қабулшуда ҳамчунин вазифаҳои масъулиятнок, ба монанди ҳамроҳи мақомоти дигари бо ин мақсад таъсисёфта муқаррар намудани усули назорат ва ҳамчунон тадбиқи назорати он ки тарафҳо Созишномаҳоро оид ба истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ чи гуна иҷро мекунанд; андешидани чораҳое, ки бе хавфу хатар ва сарбаландона баргаштани гурезаҳоро таъмин, ба ҳаёти ҷамъиятиву сиёсӣ ва иқтисодии мамлакат фаъолона пайвастанашон бо мақсади барқарор кардани манзилҳо, объектҳои саноатӣ ва зироатии дар асари ҷанг харобшуда ёрӣ расонданро таъмин менамоянд; пешниҳоди таклифҳо дар масъалаи тағйир додани қонунҳо оид ба фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, ҳаракатҳои сиёсӣ ва воситаҳои ахбори омма гузошта шуда буд.

Президент ва Комиссияи ошти миллӣ дар давраи гузариш бояд ваколатҳо ва вазифаҳои зеринро татбиқ менамуданд: бо раъйдихии умумӣ пешниҳод намудани тағйироту иловаҳо ба Конститутсияи амалкунанда; омода сохтан ва ба тасдиқи парлумон пешниҳод намудани қонуни нав дар бораи интихоби парлумон ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ, агар зарурат ба миён ояд, қабул намудани он ба воситаи раъйдихии умумхалқӣ; дар давраи гузариш таъсис додани Комиссияи марказии интихобот ва раъйпурсӣ; ислоҳоти ҳукумат – ба сохторҳои ҳокимияти иҷроия, ба шумули вазоратҳо, идораҳо, мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ бо дарназардошти ба инобат гирифтани мувозинати минтақавӣ ба миқдори баробари намояндаи тарафҳо дар Комиссияи ошти миллӣ ворид намудани намояндагони муҳолифин; роҳбарӣ ва назорат ба барҳам

додан, ҳалҳои силоҳ кардан ва ҳамгирии дастаҳои мусаллаҳи муҳолифин, амалӣ сохтани тадбирҳои ислоҳотӣ мақомоти қудратдор ва прокуратура ва ғайраҳо [18, с. 76].

Дар раванди гуфтушунидҳо байни ҳайати намояндагии ҳукумат ва муҳолифин 12 апрели соли 1997 рӯзномаи муфассали гуфтушуниди байни тоҷикон оид ба ошти миллӣ, ки аз ҷониби ҳайати ҳукуматӣ ва муҳолифини тоҷик пешниҳод шуда буд, коркард ва тасдиқ карда шуд.

Рӯзномаи музокироти мазкур дар ҳамаи давраи раванди гуфтушунидҳо се мушкилоти асосиро дарбар гирифта буд, ки минбаъд бо ноил гардидани ошти миллӣ замина гузошт. Ба ин масъалаҳо дохил буданд: чораҳое, ки ба ҳалли сиёсии вазъияти Тоҷикистон равона карда шудаанд; ҳалли масъалаҳои марбут ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ; масоили аслии сохтори конституционӣ ва муттаҳидии давлатдорӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон [18, с. 7].

Гурӯҳи яқуми масъалаҳо анҷом додани амалҳои зеринро пешбинӣ мекард: чораҳо барои ноил шудан ба оташбас, қатъи амалиёти иғвогарона дар навоҳии сарҳадии Тоҷикистону Афғонистон ва пешгирии фаъолияти иғвоангез дар ноҳияҳои ҷудогонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дар дохили кишвар манъ кардани амалиёти ҳуҷумоварии нерӯҳои мусаллаҳи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва даастаҳои мусаллаҳи муҳолифин. Ба ин чораҳо инчунин масъалаҳои роҷеъ ба силоҳи дар дасти аҳоли буда, пурзӯр намудани назорат аз болои фаъолияти қувваҳои мусаллаҳи ҳукуматӣ ва қувваҳои амниятӣ аз ҷониби мақомоти намояндагии ҳокимият шомил буданд. Дар муҳокима инчунин дигар масъалаҳо, ба монанди нақши қувваҳои сулҳҷӯёнаи коллективӣ дар Тоҷикистон барои амалӣ намудани чораҳои зикргардидаи хусусияти сиёсӣ-ҳарбӣ дошта, нақши эҳтимолии СММ дар амалӣ намудани назорат оид ба иҷрои чораҳои зикргардида мавриди баррасӣ қарор дода шуданд.

Дар баробари масъалаҳои зикргардида, инчунин муайян кардани асоси боварӣ дар соҳаи сиёсат, дар хусуси парвандаҳои ҷиноятӣ, ки дар иртибот дар муқовимати сиёсӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ оғоз гардидаанд, қонунгардонии ҳизбҳо ва ҳаракатҳои манъшуда, қатъ намудани иқдоми таҳрибкориву террористӣ, ҷалб намудани васоити ахбори омма дар раванди ошти миллӣ пешбинӣ карда шуданд [18, с. 8].

Дар қисми дуҷуми мушкилот «Ҳалли масъалаҳои марбут ба гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ» муайян намудани миқдори гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ, шахсоне, ки бо мулоҳизаҳои иқтисодӣ ҳичрат намудаанд, кафолатҳои амниятӣ ба гурезагон ва муҳоҷирони иҷборӣ ҳангоми баргаштан ба Тоҷикистон пешбинӣ шуда буд. Ғайр аз ин, «нақши эҳтимолии қувваҳои коллективии сулҳхоҳ дар Тоҷикистон, Идораи Комиссари олии СММ оид гурезаҳо, дигар фишангҳои назоратии байналмилалӣ дар иҷрои ин амр» муайян шуда буданд.

Дар қисми сеюми мушкилот «Масоили аслии сохтори конституционӣ ва муттаҳидии давлатдорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» оид ба пешниҳод дар бораи Конститутсияи нав ва роҳҳои ҷалби ҳамаи табақаҳои ҷомеаи Тоҷикистон ба раванди конституционӣ, дар бораи қонуни нави интихоботӣ ва иштироки тамоми табақаҳои аҳолии ҷумҳурӣ, хизбҳо ва ҳаракатҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар раванди қонунгузорӣ, дар бораи ташкил ва гузаронидани интихоботи озоду демократӣ дар Тоҷикистон, пешниҳод дар бораи давраи гузариш ва масъалаҳои марбут ба он, нақши эҳтимолии СММ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ дар татбиқи баъзе аз масоили ҷаҳонӣ муайян шуда буд [18, с. 9].

Дигар ҳуҷҷати муҳими давраи якуми гуфтушуниди байни тоҷикон, ин протокол дар хусуси ташкили Комиссияи муштарак оид ба масъалаи гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷбории Тоҷикистон мебошад. Тарафҳо созишномаро аз 19 апрели соли 1994 оид ба таъсиси Комиссияи муштарак оид ба масъалаҳои гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷбории Тоҷикистон (минбаъд «Комиссияи муштарак») мустаҳкам намуданд, ки ба он намояндагони Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз як тараф ва аз тарафи дигар намояндагони муҳолифин дохил шаванд. Комиссияи муштарак минбаъд дар ҷаҳорҷӯбаи раванди гуфтушунид кор карда, фаъолияти худро бо Идораи Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо, хадамоти муҳоҷирон ва мақомотҳои марбути давлатҳое, ки дар онҳо гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷбории Тоҷикистон мавҷуд буданд, бояд ба роҳ монданд. Ҷамҷунин, дар протокол қайд карда шуда буд, ки ҳангоми зарурат Комиссияи муштарак фаъолияти гурӯҳҳои кориро бо ҷалби мутахассисон ба роҳ монанд [18, с. 9].

Созишномаи умумӣ ҳуҷҷатҳои зеринро низ дарбар мегирифт: – Протокол дар бо-

раи принципҳои асосии барқарор кардани сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон аз 17 августи соли 1995; - Протокол оид ба масъалаҳои сиёсӣ аз 19 майи соли 1997, Созишнома ба он дахлдоштаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон ва Роҳбари Иттиҳоди муҳолифини тоҷик С.А. Нурӣ зимни вохӯришон дар Москва аз 23 декабри соли 1996; - Протокол «Дар бораи вазифаҳо ва ваколатҳои асосии Комиссияи оштии миллӣ» аз 23 декабри соли 1996; - Низомномаи Комиссияи оштии миллӣ аз 21 феввали соли 1997; - Протоколи иловагӣ ба Протокол «Дар бораи вазифаҳо ва ваколатҳои асосии Комиссияи оштии миллӣ» аз 21 феввали соли 1997; - Протокол оид ба масъалаҳои ҳарбӣ аз 8 марти соли 1997; - Протокол оид ба масъалаҳои гурезаҳо аз 13 январӣ соли 1997; - Протокол дар бораи кафолатҳои амалигардонии Созишномаи умумӣ аз 28 майи соли 1997 [15, с. 77].

Созишномаи умумӣ исбот намуд, ки халқи тоҷик миллати ботамаддун мебошад ва мамлакате, ки рӯзҳои дахшатнок ва вазнинро аз сар гузаронида, сулҳро меҳост ва хоҳони он буд, ки дар тамоми дунё масъалаҳои хонумонсӯз бо роҳи сулҳу салоҳ ҳалли худро ёбанд. Бо ба имзо расидан ва амалӣ гардидани санади сулҳ давлат ва миллати тоҷик аз фаноӣ раҳо ёфт [19].

Комиссияи оштии миллӣ, ин комиссияи созишиест, ки аз шумораи намояндагони Ҳукумати Тоҷикистон ва Иттиҳоди муҳолифини тоҷик таъсис дода шуда буд. Комиссия аз 15 сентябри соли 1997 то 1 апрели соли 2000 амал намуд. Баъди ба анҷом расидани раванди гуфтушуниди байни тоҷикон солҳои 1994-1997 дар ҷомеа оҳиста-оҳиста ҳиссиёти нобоварӣ ва душманӣ аз байн рафта, манфиатҳои миллӣ нисбат ба манфиатҳои сиёсӣ, динӣ, маҳаллӣ, гурӯҳӣ боло гузошта шуда, ба таҳкими худшиносӣ ва ягонагии миллӣ муносибат намуд. Нақши асосиро дар марҳилаи хотимавии раванди сулҳ дар Тоҷикистон Комиссияи оштии миллӣ иҷро намуд.

Комиссияи оштии миллӣ лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи авфи иштирокчиёни муқовиматҳои сиёсӣ ва ҳарбӣ»-ро таҳия намуд, ки он аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол гардид ва он 14 майи соли 1999 қабул карда шуд. Тибқи он ҳамаи тарафдорони муҳолифини тоҷик, ки ба қайд

гирифта шуда буданд ва амали онҳо таҳти тафтишот қарор доштанд, авф карда шуданд.

Ҳамаи сохторҳои мусаллаҳонаи муҳолифини тоҷик 23 декабри соли 1998 аз Афғонистон ба Тоҷикистон баргардонида шуданд.

Роҳбарияти муҳолифини тоҷик 3 августи соли 1999 дар бораи пароканда намудани сохторҳои мусаллаҳонаи худ эълон дошт.

Охири соли 1998 ҳамаи гурезаҳои тоҷик аз Ҷумҳурии Исломии Афғонистон ба Ватан баргардонида шуданд.

Комиссияи оштии миллӣ (аз 26 аъзо, ки 13-нафарӣ аз намояндагони ҳукумат ва муҳолифини тоҷик буданд) дар давраи гузариш маҳаки асосии иҷроии санадҳои «Созишномаи умумӣ» ба ҳисоб мерафт.

Дар назди Комиссияи оштии зеркомиссия фаъолият менамуд, ки онҳо маҳз ба иҷроии санадҳои Созишномаи сулҳ машғул буданд:

- зеркомиссия оид ба масъалаҳои сиёсӣ;
- зеркомиссия оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ;
- зеркомиссия оид ба масъалаҳои ҳарбӣ;
- зеркомиссия оид ба масъалаҳои гурезаҳо.

Комиссияи оштии миллӣ баъд аз интихоб ва даъвати парламентони нави Тоҷикистон 1 апрели соли 2000 фаъолияти худро қатъ намуд [20, с. 15-16].

Баъд аз қатъ гаридани фаъолияти КОМ бо пешниҳоди муҳолифини тоҷик 33 намояндагони он ба мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия таъин карда шуданд, ки онҳо дар иҷлосияҳои Маҷлиси Олӣ тасдиқи худро ёфтанд.

Дар як вақт мутобиқи квотаи 30-фоиза намояндагони муҳолифини тоҷик ба мансабҳои гуногуни роҳбарикунандаи ҳокимияти маҳаллӣ таъин карда шуданд.

Пешниҳоди Комиссияи оштии миллӣ оид ба ворид намудани тағйири иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ» 13 ноябри соли 1998 аз ҷониби Маҷлиси Олӣ қабул карда шуд [20, с. 15-16].

Тарафҳо ба мувофиқа омада буданд, ки ба Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйири иловаҳо ворид карда шавад, ки ин мувофиқа 30 июни соли 1999 дар иҷлосияи махсуси Маҷлиси Олӣ баррасӣ гардида, санаи 26 сентябри соли 1999 рӯзи баргузори раёйпурсии умумихалқӣ муайян карда шуд, ки дар натиҷа халқи Тоҷикистон бо дастгирӣ зиёда аз 70 фоиз онро қабул намуд [20, с. 9].

Дар чаласаи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 июни соли 1999 номзадҳои 4 намояндаи муҳолифини тоҷик тибқи квотаи 25-фоиза ба ҳайати Комиссияи марказии интихобот ва раёйпурсӣ тасдиқ карда шуданд.

Санаи 12 августи соли 1999 бо қарори Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи бекор кардани қарор «Дар бораи манъи фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳаракатҳои муҳолифини тоҷик ва васоити ахбори оммаи онҳо» қабул карда шуд. Ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳаракатҳо расман ба фаъолият шурӯъ намуданд.

Тибқи тағйироту иловаҳо ба Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1999 интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 27 феввали соли 2000 интихоботи Маҷлиси намояндагони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 23 марти соли 2000 интихоботи Маҷлиси миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардиданд. Аввалин маротиба интихоботи палатаи поёнии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси бисёрҳизбӣ баргузор гардид.

Натиҷаҳои асосии раванди дастоварди сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон инҳо мебошанд:

- низоъи дохилии ҳарбӣ-сиёсӣ дар натиҷаи муқобилати тӯлони қувваҳои сиёсӣ, динӣ ва этникии зиддимухорибавӣ бо сулҳ анҷом ёфт. Вай бори дигар исбот намуд, ки халқи тоҷик аз рӯи маърифати худ халқи сулҳдӯст мебошад;

- дар Тоҷикистон амалигардонии сулҳ суботи ҷамъиятӣ пояи ягонагии миллӣ гардид, ки он яке аз нишонаҳои асосии барқароршавии миллати тоҷик мебошад;

- барои амалигардонии сулҳ ва ризоияти миллӣ омилҳои дохилӣ - кӯшиши умумихалқии тоҷикон ба сулҳ ва ризоияти ихтиёрӣ ба қувваҳои сиёсии муборизабаранда дар ҷомеа нақши асосиро бозид;

- раванди таҷрибаи сулҳҷӯена дар Тоҷикистон исбот намуд, ки барои ноил шудан ба мақсади умумикабулшаванда - арзишҳои миллӣ метавонад нисбат ба мақсадҳои маҳдуди ҳизбӣ боло истад;

- дастоварди сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон асоси таҳкими худшиносии миллии тоҷикон дар таърихи навини ӯ - ба рушди истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда расонид;

- сулҳ дар Тоҷикистон миллат ва давлатдориро аз нав эҳё намуд. Ба халқи Тоҷики-

стон замина барои меҳнати осудаи созандагӣ, эъмори давлати демократӣ, соҳибхитӣ, ҳуқуқӣ ва дунявӣ пайдо гардид.

Ба шарофати саъю кӯшиши пайваста ва ҳаракатҳои пайгиروнаи Пешвои миллат - Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ғояи ваҳдати миллӣ ба яке аз самтҳои сиёсати доимии давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон табдил ёфт. Он баҳри рушди минбаъдаи сиёсати дохилӣ хориҷии давлати тозаистиклоли тоҷикон, интихоби самтҳои дурусти рушди минбаъдаи кишвар, таъмини амнияти дохилӣ хориҷӣ ва ниҳоят барои имрӯзу фардои халқу миллат, ҷомеа ва давлатдорӣ тоҷикон заминаҳои ҳуқуқиву сиёсӣ ба вучуд овард. Ғояи ваҳдати миллӣ, ки решааш сулҳу осудагӣ мебошад, назар ба иқтисодиёт ва сатҳи моддии рӯзгори мардум пеш рафт ва халқро бештар фаро гирифт. Фурӯ нишонидани ҷанги дохилӣ ва ҳифзи якпорчагии мамлакат қадами ҷиддӣ ба сӯи ваҳдати миллӣ буд. Аз ин рӯ, Пешвои миллат – Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати солгарди Иҷлосияи шонздаҳуми Шӯрои Олӣ изҳор доштанд: «Имрӯз дар арафаи яксолагии Иҷлосияи шонздаҳуми Шӯрои Олӣ ман ба халқи худам гуфта метавонам, ки ҳарчанд зисту зиндагонии мардум беҳбудӣ наёфта бошад, ҳарчанд мушкилоти азими иқтисодӣ пешорӯи мо бошад, вале дар бобати хотима бахшидан ба ҷангҳои бародаркушӣ, нигоҳ доштани якпорчагии Ватани азиз ва таъмини сулҳу осоиш барои шаҳрвандон, мо вазифаи аввалиндараҷаи худро иҷро кардем».

Пешвои миллат - Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон 1 декабри соли 1999 фармон «Дар бораи таҳкими ҷараёни демократикунӣ ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ» ба тасвиб расониданд, ки ба туфайли он дар кишварамон муҳити мусоиди бисёрхизбӣ ва гуногунандешӣ сиёсӣ фароҳам омад. Ин тадбир омили муҳиме гардид, ки ҳизбҳо ва ҳаракатҳои мухталиф муттаҳид гардида, фаъолияти худро ба ҳифзу таҳкими сулҳ, ризоияти миллӣ, рушди демократия, инкишофи иқтисодиёт ва дигаргунсозӣ дар ҷомеаи тоҷикон амалӣ созанд. Намояндаҳои ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, созону ташкилотҳои ғайридавлатӣ аз ҳамкоро

ри муштараку судманд изҳори қаноатмандӣ намуда, ҷиҳати тақвияти ин робитаҳо саъю кӯшиш ба харҷ дода истодаанд.

Имрӯз дар Тоҷикистон ҳафт ҳизби сиёсӣ озодона фаъолият мебаранд: Ҳизби Халқии Демократии Тоҷикистон, Ҳизби коммунистии Тоҷикистон, Ҳизби демократии Тоҷикистон, Ҳизби аграрии Тоҷикистон, Ҳизби ислоҳоти иқтисодии Тоҷикистон, Ҳизби сотсиалистии Тоҷикистон, Ҳизби давлат ва тараққиёт. Озодии демократӣ пурра вучуд дошта, аҳзоби сиёсӣ дар интихобот пурра ширкат меварзанд, ҳатто намояндагони онҳо дар парлумони мамлакат фаъолият доранд [21, с. 255].

Аҳли ҷомеаи Тоҷикистон ҳуҷҷати таърихӣ Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллиро чун санади гаронбаҳои тақдирсоз хуш истиқбол карда, онро чун гавҳаракаи ҷашм ҳифз менамоянд. Ҳукумати кишвар 27-уми июнро иди ваҳдат - Рӯзи Ваҳдати миллӣ эълон намудааст, ки он ҳар сол дар тамоми худуди мамлакат ҳамчун ҷашни миллӣ таҷлил мегардад.

Барқарорсозии ҳокимияти конститутсионӣ ва он тағйироти куллие, ки дар натиҷаи баргузори Иҷлосияи таърихӣ XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ падидаи омаданд, давраи комилан навро дар низомии қонунгузорӣ, сиёсати ҳуқуқӣ ва мавқею мақоми Тоҷикистон, ки аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ҳайси кишвари комилхуқуқ эътироф гардидааст, ба миён овард. Ҳамаи тадбирҳои, ки бо ҳидояти Пешвои миллат - Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар роҳи созишу Ваҳдати миллӣ, ки дар самти таҷдиди низомии қонунгузорӣ ва ҳокимияти давлатӣ дар пояи барномаҳои домнадори Ҳукумати Тоҷикистон роҳандозӣ шудаанд, ҳадафи онро доштанд, ки кишвари мо эъмори ҷаҳонии худро ба шохроҳи тамаддуни ҷаҳони муосир ворид намояд. Низомии нави давлатдорӣ, ки Президенти кишвар дар натиҷаи ислоҳоти конститутсионӣ ва низомии қонунгузорӣ тарҳрезӣ намуданд, барои озодии инсон ва ҷомеа муҳит ва заминаҳои воқеӣ муҳайё карданд. Озодии инсон ва бузургдошти ҳуқуқҳои ӯ ба бунёдгузорӣ ва тақмили ниҳодҳои муносиби умумӣ сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеаи Тоҷикистон бо дарёфти истиқлолияти миллӣ оварда расонид.

Маҳз самараи Ваҳдати миллӣ ва тарғи-бҳои пайвастаи заминагузори ғояҳои ваҳтад-гирии Пешвои миллат - Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буд, ки Тоҷикистон дар арсаи сиёсати байналмилалӣ дар муддати кӯтоҳи таърихӣ дар самти беҳтар намудани сатҳ ва сифати зиндагии аҳоли ба дастовардҳои арзишманд ноил гардид.

Имрӯзҳо ҳар як сокини кишвари азизро таассуроти гуворо аз тадбирҳои омодагӣ ба истиқболи 20-умин солгарди Рӯзи Ваҳдати миллӣ фаро гирифтааст. Бояд қайд намуд, ки дастури Пешвои миллат – Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи гузаронидани иди умумиҷумҳуриявии Ваҳдати миллӣ дар шаҳри Ваҳдат аҳамияти муҳими иҷтимоию сиёсӣ дорад. Зеро, ин тадбири судманд ба гиромидошти сулҳу ваҳдат ва ба таҳкими ҳамҷонибаи ин неъматҳои олии мусоидат мекунад.

Дар ин айёми омодагӣ ба таҷлили ҷашни Рӯзи Ваҳдати миллӣ ба таърих ва саргузашту сарнавишти миллатамон назар афканда, аз дастовардҳо ва бурду боҳти он ёдовар шудан зарур ва ҳатмӣ мебошад. Чунки имрӯзҳо бояд тамоми мардуми кишвар, махсусан наслҳои ҷавони имрӯзу ояндаасози мо аз он ифтихор намоянд, сабақ гиранд, ба мероси бузурги маънавӣ ва фарҳангии ниёгонамон арҷгузорӣ намуда, ин неъматҳои бебаҳо - иттиҳоду ягонагӣ, ҳамзистиву осоиштагии миллиро чун гавҳараки ҷашм эҳтиёт намоянд. Зеро, ғояҳои олии Ваҳдати миллӣ ва эҳёи Тоҷикистон, ки саросари ҷомеаи моро имрӯзҳо бештар фаро мегирад, ормони азали ва ҷамъиятии халқи бунёдкори мо маҳсуб мешавад. Бояд таъкид намуд, ки рисолати мазкур муваққатӣ набуда, балки доимӣ мебошад. Бо татбиқи ҳарчи бештари ғояҳои миллӣ ва созандагӣ пояҳои давлатдорӣ миллии мо ҳамон андоза мустаҳкам гардида, боиси болоравии камолоти маънавии мардум ва ҷомеа хоҳад гашт.

Халқи Тоҷикистон хизматҳои бузурги Қаҳрамони Тоҷикистон, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмонро дар роҳи бунёди сулҳи тоҷикон, суботу оромӣ дар ҷомеа, эъмори давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона, амалӣ намудани ислохотҳои бузурги иқтисодию сиёсӣ, аз ҷумла таъмини амнияти

Тоҷикистон, ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, таъмини амнияти озуқаворӣ, баровардани Тоҷикистон аз бунбасти коммуникатсионӣ, ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун давлати муосири демократӣ ва ҷомеаи шаҳрванди дошта муаррифӣ намудани Тоҷикистон дар сатҳи қонуни конститутсионӣ қадр намуд.

Мутобиқи моддаи 2 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 ноябри соли 2016, № 1356 «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат» [22] Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат шахсияти барҷастаи таърихии миллат мебошад, ки дар иҷтимоии шонздаҳуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сарвари давлат интиҳоб гардида, дар бунёди низомии давлатдорӣ Тоҷикистони соҳибистиқлол, барқарорсозии соҳти конститутсионӣ, ба даст овардани сулҳу ваҳдати миллӣ саҳми беназир гузошта, тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 дар асоси овоздиҳии умумихалқӣ аввалин Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб шуда, дар эъмори давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва иҷтимоӣ нақши арзанда гузошта, миллатро аз парокандагӣ, давлатро аз нестшавӣ ва халқро аз ҷанги шаҳрвандӣ раҳо намуда, дар рушди сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва таърихиву фарҳангии давлати мустақили Тоҷикистон хизматҳои бузурги тақдирсоз намудааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат рамзи пойдориву бардавонии давлатдорӣ мустақили тоҷикон, сулҳу ваҳдати миллӣ, кафили рушди босубот ва устувори ҷомеаи Тоҷикистон мебошад.

Ба сифати Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – Эмомалӣ Раҳмон, ки барои халқи Тоҷикистон хизматҳои бузургу беназир кардааст, эътироф карда мешавад.

Рӯйхати адабиёт

1. Каримов Б. Дар гирдоби зиндагӣ. Ёддошт, мақолаҳо, мусоҳибаҳо. – М.: ТОО «Можайск – Терра». 1995, 192 с.; Каримов Б. Фарёди солҳо. – М.: Трансдорнаука. 1997, – 1104 с.

2. Кенчаев С. Табаддулотҳои Тоҷикистон. К.1. – Душанбе., Фонди Кенчаев, 1993. – 496 с.; Кенчаев С. Переворот в Таджикистане. Кн. 2. – Тошканд: «Ўзбекистон», 1994. – 496

с.; Кенчаев С. Переворот в Таджикистане. Кн 3. – Тошканд «Ўзбекистон», 1995. – 512 с.

3. Дӯстов Н. Захм бар чисми Ватан: Хотира ва андешаҳо. – Душанбе: Ирфон. 1994. – 336 с.

4. Соҳибназаров А. Субҳи ситоракуш. К.1. – Душанбе: Дониш, 1997. – 330 с.; Соҳибназаров А. К.2. – Душанбе: Маҳмадҷон. 2000. – 310 с.

5. Насриддинов Ҳ. Таркиш. – Душанбе: Афсона 1995. – 304 с.

6. Амиршо М. Раненные страницы. – Москва, 2001. – 304 с.

7. С.А. Нурӣ Оштинома. – Душанбе: Нодир, 2001. – 360 с.

8. Панфилов О. Горячие точки Таджикистана: журналисты на гражданской войне (1992 – 1997 гг.). – М.: Права человека, 2003. – 564 с.

9. Тӯраҷонзода Ҳ.А. Миёни обу оташ тарҳи сулҳ андохтем. – Техрон. 1998. – 65 с.

10. Достиев А. Аз худ натвон гурехтан. Маҷмуи мақолаҳо, сухбатҳо, баромадҳо ва ёдномаҳо. – Душанбе: Адиб. – 2001; Достиев А. Тоҷикистон – шикастанҳо ва бастанҳо. – Душанбе: Ирфон, 2003; Достиев А. Ситораи ғолиб. – Душанбе: Матбуот, 2006.

11. Усмонов И. Сулҳнома. – Душанбе: Матбуот, 2001; Усмонов И. Соли Набиев. – Душанбе, 1995; Усмонов И. Чор рӯз ва рӯзҳои дигар. – Душанбе: Адиб. 1995; Усмонов И. Лаҳзаҳои сулҳи ботадбир. – Душанбе: Ирфон. 1999.

12. Абдулов К. Роҳи беҳбуд. – Душанбе, 1995, – 157 с.; Абдулов К. Бахти таърихӣ. Эҳдо ба 10 – солагии Истиқлолияти Тоҷикистон. – Душанбе. 2001, – 40 с.; Абдулов К. Дар ин дунё. Ҷ.5. Давлат ва давлатдорӣ. -Ҷ.5. – Хучанд: Раҳим Ҷалил, 2000. – 425 с.; Абдулов К. Дар ин дунё. К.6. Иҷтимоӣ сарнавиштсоз. – Хучанд: Ношир. 2002. – 438 с.

13. Бушков В.И., Микульский Д.В. Анатомия гражданской войны в Таджикистане. – Москва, РГНФ 1997. – Изд.2 – е. – 166 с.

14. Масов Р. Евразия – наш общий дом в Содружестве Независимых Государств // Масов Р. Актуальные проблемы историографии и истории таджикского народа (Статьи и выступления). – Душанбе: Пайванд, 2005, 244 – 250 с.; Масов Р. Россия и Таджикистан // Масов Р. Актуальные проблемы историографии и истории таджикского народа (Статьи и выступления). – Душанбе: Пайванд, 2005. – 217 – 229 с.

15. Белов Е.В. Исторический опыт переговорного процесса по урегулированию межтаджикского конфликта (1993 – 1997 гг.): – Душанбе: 1999, – 434 с.

16. Махонина С.В. Военно – патриотическое сотрудничество между Республикой Таджикистан и Российской Федерацией в 1993 – 1999 гг.: исторический опыт и уроки. Автореф. Дисс. ... канд. пол. наук. – Душанбе, 2001. – 28 с.

17. Раҳмонов Э. – Юбилей независимости и второй всемирный форум таджиков. – Душанбе: Ирфон, 1993; Раҳмонов Э. Таджикистан на пороге будущего. – М., ИТАР – ТАСС, 1997; Раҳмонов Э. Таджики в зеркале истории. – Душанбе: Ирфон, 1997; Раҳмонов Э. Молодёжь – будущее суверенного Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 1997; Раҳмонов Э. Долгий путь к миру. – Душанбе: Шарқи озод, 1998; Раҳмонов Э. Ман ба Шумо сулҳ меоварам. – Душанбе: Авесто, 1998; Раҳмонов Э. Главное – верховенство закона. – Душанбе: Ирфон, 1999; Раҳмонов Э. Наша цель – единство, согласие, созидание! – Душанбе: Ирфон, 2000; Раҳмонов Э. Доклад на семнадцатой сессии Верховного Совета РТ 25 июня 1993 г. – Душанбе: Ирфон, 1993; Раҳмонов Э. Мы обязаны искоренить преступность. – Душанбе: Авесто, 1999; Раҳмонов Э. Таджикистан: десять лет независимости, национального единства и созидания. Дар 4 ҷилд. – Душанбе: Ирфон, 2001; Раҳмонов Э. Тоҷикон дар оинаи таърих. Китоби якум. Аз Ориён то Сомониён. – Лондон., 1999. – 240 с.; Раҳмонов Э. Ваҳдат, сулҳ ва бунёдкорӣ мароми мост! – Душанбе: Ирфон, 2000, – 160 с.; Раҳмонов Э. Роҳи мо ба сӯи ҷомеаи ҳуқуқбунёд. Паёми президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо намоёндагони Маҷлиси Олии ҚТ 27 апрели соли 2000. – Душанбе: Ирфон, 2000. – 32 с.; Раҳмонов Э. Истиқлолият неъматӣ бебаҳост. – Душанбе: Шарқи озод, 2001, – 94с; Раҳмонов Э. Тоҷикистон: 10 – соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. 3. Ҷ. – Душанбе: Ирфон, 2001, – 512 с.; Раҳмонов Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Дар 8. Ҷ. – Душанбе: Ирфон. 2002; 2005; 2006; 2007; 2009.

18. Роҳи сулҳ (Ҳуччатҳои гуфтушуниди байни тоҷикон). Мураттиб Иброҳим Усмонов. – Душанбе, Нашриёти РМХ Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. 1997. – С. 74.

19. Бигузур сулҳу ваҳдати миллӣ по-барҷо ва ҷовидона бошад. Мурочиатномаи Э. Раҳмонов ба муносибати ба имзо расидани Созишномаи умумии истиққори сулҳ ва оштии миллӣ дар Тоҷикистон 27 июни соли 1997 дар шаҳри Москва // Ҷумҳурият, 2 июли соли 1997.

20. Саъдиев Ш. Таджикистан: путь к миру и согласию. — Душанбе, 2002. – С. 15-16.

21. Сайдулло Абдуллоев, Атахон Сайфуллоев. Президент Эмомалӣ Раҳмонов: дирӯз, имрӯз ва истиқболи Тоҷикистон. Хучанд, 1997. – С. 255.

22. Ниг.: Рӯзномаи “Ҷумҳурият”, №225 аз 15 ноябри соли 2016.

Аннотатсия

Накши Пешвои миллат дар Ваҳдати миллӣ

Дар мақола заминаҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ва таърихӣ ваҳдати миллӣ ва таҳкими истиққолияти давлатӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф “муъҷизаи тоҷик”-ро вобаста ба ризоияти миллӣ ва қатъи ҷанги шаҳрвандӣ ҳамчун раванди муттасил таҳлил карда, нақши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар он нишон додааст.

Аннотация

Роль Лидера нации в Национальном единстве

В статье рассмотрены политические, правовые, экономические, социальные и исторические предпосылки национального единства и укрепления государственной независимости. Автор проанализировал “таджикское чудо” относительно национального согласия и прекращения гражданской войны как непрерывный процесс, указал роль Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона в нем.

Annotation

The role of Leader of nation in National unity

The article considers political, legal, economic, social and historical prerequisites of national unity and strengthening of state independence. The author analyzed the «Tajik miracle» regarding the national accord and cessation of the civil war as an ongoing process, indicated the role of the Founder of Peace and National Unity – Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon in it.

Имомов А.И.,

*сарҳодими шӯъбаи ҳуқуқи давлатии
Институтуи фалсафа, сиёсатиносии ва ҳуқуқи
АИ ҚТ, номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент*

ТАЪСИСЁБИ ВА ФАЪОЛИЯТИ МАҶЛИСИ ОЛӢ – ПАРЛУМОНИ ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАЪВАТИ ЯКУМ (с. 2000-2005)

Калидвожаҳо: Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон; Маҷлиси Олӣ; фаъолияти қонунгузорӣ.

Ключевые слова: Парламент Республики Таджикистан; Маджлиси Оли; законодательная деятельность.

Keywords: Parliament of the Republic of Tajikistan; Majlisi Oli; legislative activity.

Таъсисёбии парлумони ҳар як мамлакат вобаста ба марҳалаи нави таърихии рушди давлатдорӣ, ташаққулёбии низоми муайяни мақоми ҳокимияти давлатӣ, шакли ба худ хос пайдо кардани низоми иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, пайдоиши ҳизбу ҳаракатҳо ва мавқеи хоса пайдо кардани онҳо дар низоми сиёсии ҷомеа ва омилҳои дигар алоқаманд аст. Таҷрибаи таъсиси парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар робита бо таҷрибаи таъсиси парлумони давлатҳои пасошӯравӣ ташаққулёфтааст. Албатта таҷрибаи таъсиси парлумони давлатҳои мутараққӣ ва фаъолияти онҳо низ омӯхта шуда, аз онҳо сабақ бардошта шудааст [1].

Гарчи таърири аввалаи Конститутсияи ҚТ с. 1994 чанде дигаргуниҳоро дар тартиби таъсис, таркиб, шумораи вакилон ва шаклҳои фаъолияти Маҷлиси Олӣ муқаррар кард, вале тарҳ ва шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии фаъолияти он аз бисёр самт бо собиқ Шӯрои Олии ҚШС Тоҷикистон айният дошт. Ва ин ҳолат бесабаб набуд. Шӯрои Олии собиқ, ки соли 1990 интиҳоб гардида буд, баъди барҳамёбии ИҚШС боз се соли расо фаъолияти худро дар ҷумҳурӣ идома дод. Як қатор собиқ вакилони Шӯрои Олӣ дар интиҳоботи Маҷлиси Олии с. 1995 боз аз нав интиҳоб гардиданд. Онҳо боз дар ҳамон шаклу усуле, ки дар Шӯрои Олии собиқ фаъолият карда буданд, қори худро идома медоданд. Аксари вакилони с.1995 ба Маҷлиси Олӣ аввалин бор интиҳоб шуда, асосан аз силоҳдорон ва иштирокчиёни фаъоли

чанги шаҳрвандӣ, ки ҳанӯз ҳам идома меёфт, иборат буданд. Ба аксари онҳо унвони вакилӣ чун таъғоҳ барои соҳиб гаштан ба мансабҳои даромадноки давлатӣ, барои расмӣ қунонидани молу мулки ғайриқонунӣ ба дастоварда ва худнамоя зарур буд. Аз ин рӯ, онҳо масъалаи беҳтар ба роҳ мондани сифати қори Маҷлиси Олӣ, баланд кардани сатҳи қонунгузорӣ ва самаранок фаъолият намудани парлумонро омили чандон муҳим намендонистанд.

Тавассути ин омилҳо дар раванди ноил гаштан ба мусолиҳаи миллӣ ва гузоштани асоси устувори фаъолияти дастгоҳи давлатӣ, таъсиси парлумони касбии дупалата (думачлиса) омили муҳим доништа шуд. Дар хусуси зарурияти таъсиси парлумони дупалата фикру андешаҳои гуногун баён ёфтаанд. Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии даъватҳои якум - чорум М. Убайдуллоев таъсис ёфтани чунин парлумон ва фаъолияти палатаи Маҷлиси миллиро бо омилҳои зерин асоснок кардааст. «Аввалан, мавҷуд будани Маҷлиси миллӣ, ба манзури таъмини ҳамкориҳои мутақобилаи миёни маҷлисиҳои парлумон дар асоси принсипи боздорӣ ва муқовимати байниҳамдигарии онҳо амал менамояд. Сониян, Маҷлиси миллӣ ба сифати қисми таркибии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷараёни қонунгузорӣ мустақиман ширкат варзида, барои қабули қонунҳои муқаммал ва таъмини волоияти қонун масъул мебошад. Дар ниҳоят, Маҷлиси миллӣ, ки асосан аз воҳидҳои марзиви маъмурии дахлдор на-

моёндагӣ мекунад, дар фаъолияти худ манфиати онҳоро бо манфиати умумимиллӣ мувофиқ мегардонад ва аз рӯи ин талабот қонунҳоро арзёбӣ менамояд» [2, с. 2].

Парлумони нави ҚТ фаъолияти худро дар асоси тағйироту иловаҳои Конститутсия аз с. 1999, баъди интихоботи вакилони Маҷлиси намояндагон ва интихоботу таъиншавии аъзои Маҷлиси миллӣ моҳҳои март-апрели с. 2000 оғоз намуд. Мувофиқи Конститутсия муҳлати салоҳияти Маҷлиси Олӣ 5 сол муқаррар гардид. Дар Конститутсия шумораи умумии ҳайати Парлумон ва шумораи ҳайати ҳар палата ҷудо-ҷудо муайян карда нашуд. Аммо таносуби Ҷоизи аъзои Маҷлиси миллӣ, ки дар асоси низоми интихоботи нисбӣ интихоб ё таъин мешаванд, муқаррар карда шуд. Мувофиқи он аз чор се ҳиссаи Маҷлиси миллӣ ба таври ғайримустақим дар Маҷлиси Олӣ якҷояи вакилони халқи вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ интихоб карда мешаванд. Муқаррар карда шуд, ки аз чор як ҳиссаи аъзои Маҷлиси миллиро Президенти ҚТ таъин мекунад.

Қонуни конституционӣ «Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (с.1999) Маҷлиси миллиро аз 25 нафар аъзои дар асоси манфиати минтақавӣ интихобшаванда ва аз чор як ҳиссаи аъзои оро (8 нафар) аз тарафи Президенти ҚТ таъинкунанда иборат донист (моддаи 29), ки ҷамъ 33 аъзоро ташкил мекунад. Ҷамчунин муқаррар карда шуд, ки ҳар Президенти собиқи ҚТ узви якуми Маҷлиси миллӣ мебошад, агар ӯ аз истифодаи ин ҳақ даст накашад.

Қонуни конституционии мазкур муайян кард, ки Маҷлиси намояндагон иборат аз 63 вакил мебошад. Аз ҷумла, 65 Ҷоизи вакилони Маҷлиси намояндагон (41 нафар) аз ҳавзаҳои якмандатӣ ва 35 Ҷоизи вакилони Маҷлиси намояндагон (22 нафар) аз ҳавзаҳои ягонаи умумиҷумҳуриявӣ мутаносибан ба шумораи овозҳое, ки ба рӯйхати номзадҳои аз тарафи ҳизбҳои сиёсӣ пешниҳодгардида дода шудаанд, интихоб карда мешаванд (моддаи 28). Дар асоси меъёрҳои мазкур вакилони ба Маҷлиси намояндагон интихобшуда, бештар мутахассисони соҳаҳои гуногуни илму фарҳанг ва иқтисодии кишвар буданд [3].

Дар Конститутсияи ҚТ муқаррар карда шудааст, ки фаъолияти палатаҳои Маҷлиси Олӣ дар шакли иҷлосия сурат мегирад (моддаи 52). Қонуни конституционӣ дар бораи

Маҷлиси Олӣ муайян кардааст, ки Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон фаъолияти худро дар шакли иҷлосияҳо, ҷаласаҳои якҷояи онҳо доир мекунанд (моддаи 4). Аммо дар Конститутсия ва Қонуни конституционии мазкур дар хусуси шакли асосии фаъолияти палатаҳои Маҷлиси Олӣ будани иҷлосия маҳсус қайд наёфтааст.

Ба ҳамин муносибат қайд кардан лозим аст, ки яке аз роҳҳои баланд бардоштани нақши парлумон дар ҳалли масъалаҳои салоҳияти он мунтазам тақдир додани шакли услуби фаъолияти он мебошад. Хусусан, баланд бардоштани нақши иҷлосия дар татбиқи салоҳияти парлумон аҳамияти муҳим дорад. Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ аз собиқи Шӯрои Олии ҚТ бо он фарқ мекунад, ки мақомоти доимоамалкунанда мебошад. Ва дар адабиёти ҳуқуқӣ иҷлосия ҳамчун шакли ташкилӣ – ҳуқуқии фаъолияти мақомоти намояндагии ҳокимияти давлатӣ дониста шудааст [4]. Яъне, шакли иҷлосиявии фаъолияти онҳоро қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танзим кардаанд. Аммо ба назари мо илова ба ин қайд кардан лозим аст, ки ғайр аз шакли иҷлосиявӣ, фаъолияти мақомоти олии намояндагӣ тавассути шаклҳои дигари дар қонун ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муқарраргардида, низ сурат мегирад.

Иҷлосия шакли дастаҷамъии фаъолияти палатаҳои Маҷлиси Олӣ мебошад, ки аз ҷаласаҳои мунтазам баргузоридашаванда иборат аст [5]. Тартиби тайёр ва гузаронидани иҷлосияи Парлумон дар Дастури он муфассал танзим карда шудааст. Масалан, дар Дастури Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ тартиби гузаронидани иҷлосия ва ҷаласаҳои палата дар моддаҳои 126-205-уми боби 6-уми Ҷоизи 3 танзим шудааст [6]. Иҷлосия ҳамон шакли фаъолияти Маҷлиси намояндагон мебошад, ки дар ҳайати пурраи вакилон салоҳиятнок мебошад. Маҳз дар иҷлосия иродаи дастаҷамъонаи вакилон оид ба қабули қонуну санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ зоҳир мегардад.

Тартиби даъват ва муҳлату давомнокии иҷлосияҳо дар таҷрибаи давлатҳои гуногун умумият ва тафовут дорад [7, с. 109-128]. Дар вақту соати муайяншуда дар асоси ҳуқуқи хоси худ ба иҷлосия ҷамъ омадани вакилони парлумон ё палатаҳои он шакли демократии оғози фаъолият мебошад. Тарзи даъвати иҷлосия аз тарафи шахс ё мақоми ваколатдор ҳуқуқи парлумонро маҳдуд карда метавонад. Бо мақсади

пешгирии чунин омил дар таҷрибаи баъзе мамлакатҳо ба таври мушаххас муҳлати даъвати иҷлосия дар сатҳи Конститутсия нишон дода мешавад. Масалан, мувофиқи моддаи 64 Конститутсияи давлати Юнон Парлумон бе қарори махсус дар ин хусус худ ба худ ҳар сол дар душанбеи якуми моҳи октябр ба иҷлосияи навбатӣ барои дар муҳлати сол таъмин намудани иҷрои функсияҳои худ ҷамъ мегардад, фақат агар Президенти ҷумҳурӣ мувофиқи моддаи 40 барвақт онро даъват накунад. Дар асоси моддаи 33 Конститутсияи Финляндия парлумон ба иҷлосия ҳар сол дар рӯзи парлумон таъин карда ҷамъ меояд, минбаъд Президенти ҷумҳурӣ иҷлосияро мекушояд. Мувофиқи қисми дуюми моддаи 82 Конститутсияи Украина Радаи Олӣ ба иҷлосияи якум на дертар то 30 рӯз баъди расман эълон намудани натиҷаи интихобот ҷамъ меояд.

Иҷлосияҳои Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии ҚТ даъватӣ муқаррар шудааст. Иҷлосияи якуми палатаҳоро Президенти ҚТ дар давоми як моҳи баъди интихоботи аъзои Маҷлиси миллий ва вакили Маҷлиси намояндагон даъват мекунад. Иҷлосияҳои минбаъдаи Маҷлиси миллий, то соли 2003 дар як сол на камтар аз ду бор аз тарафи Раиси палата даъват карда мешуд. Мувофиқи тағйири иловаҳои Конститутсияи ҚТ дар с. 2003 иҷлосияҳои Маҷлиси миллий соли на камтар аз чор бор гузаронида мешаванд. Иҷлосияҳои Маҷлиси намояндагон бо тартиби ҳуқуқи хоси ҳуди палата, дар як сол як маротиба ҷамъ омада, мувофиқи Конститутсия аз рӯзи аввали кории моҳи октябр то рӯзи охирини кории моҳи июн идома меёбад. Конститутсия аз тарафи Президенти ҚТ ҳангоми зарурат даъват кардани иҷлосияҳои ғайринавбатии палатаҳоро пешбинӣ кардааст (моддаи 52). Конститутсия даъвати иҷлосияҳои ғайриқуллодаи палатаҳоро пешбинӣ накардааст.

Маҷлиси миллий ва Маҷлиси намояндагон алоҳида ҷаласа мегузаронанд. Ҷаласаҳои онҳо ҳамон вақт гузаронида мешавад, ки агар аз се ду ҳиссаи шумораи аъзои ва вакилони онҳо ҳузур дошта бошанд. Ҷаласаҳои палатаҳо ошкоро гузаронида мешаванд. Дар ҳолатҳои пешбиниқардаи қонун ва Дастури палатаҳо, мумкин аст ҷаласаи пушида гузаронида шавад (моддаи 54).

Мувофиқи моддаи 141-уми Дастури Маҷлиси намояндагон бо пешниҳоди Президенти ҚТ, Раиси Маҷлиси намояндагон ва муови-

нони ӯ, кумита, комиссия, фраксия ва гурӯҳи вакилон палата метавонад ҷаласаҳои пӯшида гузаронад. Маълумот дар бораи ҷаласаҳои пӯшидаи палата ошкор карда намешавад ва он аз тарафи вакилон фақат барои фаъолияти вакилии онҳо истифода шуда метавонад (моддаи 142). Ҷаласаи пушида, на камтар аз як соати пеш аз саршавии он таъин карда мешавад (моддаи 143). Тартиби таъмини ташкилию техникаи ҷаласаи пӯшидаи Маҷлиси намояндагон бо амри Раиси палата дар мувофиқа бо Комиссия оид ба назорати Дастур ва ташкили кори палата муқаррар мегардад (моддаи 147) [6].

Муҳокимаҳои парлумонӣ ошкоро мегузаранд (моддаи 265). Бо қарори Шӯрои Маҷлиси намояндагон мумкин муҳокимаи парлумонии пӯшида гузаронида шавад. Дар муҳокимаҳои пушидаи парлумонӣ масъалаҳои дорои хусусияти махфӣ, инчунин масъалаҳои марбут ба сирри давлатӣ ва сирри бо қонун ҳифзшаванда баррасӣ карда мешаванд (моддаи 266).

Маҷлиси Олӣ мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузорӣ – Парлумони ҷумҳурӣ эълон гардид. Тибқи ин омил дар сатҳи конституционӣ кушиш карда шудааст, ки ҷойи он дар низоми таҷзияи ҳокимияти давлатӣ муайян карда шавад. Муайянсозии доираи функсия ва салоҳияти Маҷлиси Олӣ дар робита ба вазъи ҳуқуқии Президент ва Ҳукумати ҚТ, таъсису салоҳияти мақоми прокуратура ва судҳои ҷумҳурӣ амалӣ карда шудааст. Вале ин иқдом, ба назари мо мазмуну моҳияти усули таҷзияи ҳокимияти давлатиро пурра ифода карда натавонистааст. Зеро, чандин ҳолатҳои ба вазъи ҳуқуқии парлумон хос дар сатҳи конституционӣ нопурра ва ё тамоман инъикос наёфтааст. Масалан, функсияи назоратии он, ҷавобгарӣ ё масъулияти ҳуқуқии конституционии мақомоти олии ҳокимияти давлатӣ, шахсони мансабдори олии давлатӣ ва ғайра пешбинӣ нашудааст. Ҳамчунин тавассути қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзими фаъолияти парлумон ва сохторҳои он, роҳу воситаҳои гуногуни таъсиррасонии ниҳодҳои ғайрипарлумонӣ муқаррар карда шудааст, ки воқеан мувофиқи таъиноти он амалӣ шудани ҳокимияти олии парлумонро зеро савол мегузорад.

Дар адабиёти ҳуқуқии давраи муосир вазъи ҳуқуқии мақоми олии ҳокимияти давлатӣ, шахсони мансабдори олии давлатӣ мавзӯи таҳқиқоти ҷиддӣ мебошанд. Хусусан, ба масоили ҷавобгарии ҳуқуқии конституционии онҳо мароқ зоҳир карда мешавад. Дар бораи

моҳият ва таъиноти функцияи назорати парламентии ҚТ ва то кадом сатҳ вучуд доштан ва амал кардани он камина андешаҳои худро дар рисолаи ба Парлумони ҚТ бахшида шуда, баён кардам [1, с. 330-362]. Баракси ин дар адабиёти ҳуқуқии чанде давлатҳои дигар масоили ҷавобгарии мақоми олии ҳокимияти давлатӣ, шахсони мансабдори олии давлатӣ хеле чуқур таҳқиқ шудаанд [8].

Мувофиқи ислоҳоти конституционии соли 1999 Маҷлиси Олии нав – парламенти чумхурӣ эълон шуда, аз моҳҳои март -апрели соли 2000 ба фаъолият шурӯъ кард. Парлумони навтаъсис албатта аз таъсири фаъолияти собиқ мақомоти олии қонунгузори чумхурӣ тамоман канда шуда наметавонист, аммо воқеияти нави ҳуқуқии конституционӣ водор месохт, кушиш намояд, ки мувофиқи таъиноти аслии парламентии худ фаъолияти худро ба роҳ монанд. Барои пайдо кардани малакаи кори парламентӣ, дар асосҳои нав дуруст ба роҳ мондани фаъолияти сохторҳои парламентӣ, риояи расмиёти парламентӣ, самаранок татбиқ кардани давраҳои раванди қонунгузорӣ ва қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҷавобгӯи талаботи давр мунтазам мукамал кардани таҷрибаи кори парламентӣ зарур буд. Парлумони навтаъсиси ҚТ бо вучуди нуксонҳои, ки барои соҳибхитӣро на фаъолият ва амалӣ кардани вазифаҳои он таъсир доштанд, бо тадриҷ барои малакаи парламентӣ пайдо кардан мекушид. Ва дар натиҷа парламенти даъвати якум мавқеи хоси фаъолияти қонунгузори оғоз ва ба фаъолияти парламенти даъвати дуюм заминаи муносиб фароҳам овард.

Мувофиқи ахбори расмӣ дар оғози кори Маҷлиси намояндагон эълонгардида, ба ҳайати Маҷлиси намояндагон 6 нафар ҳуқуқшинос, 15 нафар иқтисодчӣ, 5 нафар мутахассиси соҳаи кишоварзӣ, 10 нафар омӯзгор, 10 нафар муҳандис, 15 нафар кормандони илм, тиб, фарҳанг, сиёсатшиносон интихоб шуданд. Аз онҳо 8 нафар зан, 1 нафар узви вобастаи АИ, 4 доктори илм, 15 номзадҳои илм мебошанд. 17 нафар вакили даъватҳои гузашта боз вакил интихоб шуданд. Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ ба ҷаласаи аввалини иҷлосияи якум 27 март соли 2000 ҷамъ омад [9].

Ҷаласаи якуми иҷлосияи якуми Маҷлиси миллӣ 17 апрели с. 2000 баргузор гардид. Дар онҳо аксари масъалаҳои ташкилие, ки барои мукамал ба роҳ мондани фаъолияти парламентӣ муҳим мебошанд, баррасӣ ва ҳал гарди-

данд. Аз ҷумла, дар рӯзномаи иҷлосияи якуми Маҷлиси миллӣ Маҷлиси Олии ҚТ чунин масъалаҳо муҳокима гардиданд:

- дар бораи Котиботи муваққатии иҷлосияи якуми Маҷлиси миллӣ;
- дар бораи рӯзномаи иҷлосияи якуми Маҷлиси миллӣ;
- дар бораи Комиссияи баҳисобгирии овозҳо дар интихоботи Раиси Маҷлиси миллӣ;
- дар бораи интихоби раиси Маҷлиси миллӣ.

Аз рӯи анъана кори ҷаласаи якуми иҷлосияи якуми палатаҳо аъзо ё вакили кӯҳансолтарин мекушоанд ва то интихоби Раиси палата ба кори он роҳбарӣ мекунанд. Мувофиқи ҳамин анъана ҷаласаи якуми иҷлосияи якуми Маҷлиси миллӣро аъзои палата, собиқ Президенти ҚТ Қ. Маҳкамов кушода, ба кори он то интихоби Раиси Маҷлиси миллӣ роҳбарӣ кард. М. Убайдуллоев баъди Раиси Маҷлиси миллӣ интихоб шудан минбаъд ба кори иҷлосия роҳбарӣ кард. Ва иҷлосия ба кори худ идома дода, масъалаҳои зеринро баррасӣ намуд:

- дар бораи Котиботи иҷлосияи якуми Маҷлиси миллӣ;
- дар бораи Комиссияи баҳисобгирии овозҳо дар ҷаласаҳои иҷлосияи якуми Маҷлиси миллӣ;
- дар бораи муайян кардани шумораи муовинони раиси палата;
- интихоби муовини якум ва муовини раиси палата;
- дар бораи қабули Дастури муваққатии палата;
- дар бораи таъсиси кумитаҳо ва комиссияи палата;
- дар бораи муайян кардани шумораи кумитаҳо ва комиссияи палата;
- дар бораи муайян кардани номгӯи кумитаҳо ва комиссияи палата;
- дар бораи тасдиқ кардани шумораи аъзо ва интихоби ҳайати шахсии кумитаҳо ва комиссияи палата;
- муайян кардан ва тасдиқи ваколатҳои кумитаҳо ва комиссия;
- дар бораи роҳбари Дастгоҳи Маҷлиси миллӣ.

Дар ҷаласаҳои минбаъдаи иҷлосияи якум ва иҷлосияҳои дигари Маҷлиси миллӣ масъалаҳои ташкилие, ки ҳанӯз баррасӣ нашудаанд, ҳал карда мешуданд. Масалан, таъсиси мақоми Ҳамоҳангсозанда - Шӯрои Маҷлиси миллӣ

ва тасдиқи ҳайати он, таъсиси мақомоти корӣ – Дастгоҳи иҷроияи Маҷлиси миллӣ, тасдиқи Дастури Маҷлиси миллӣ, шунидани ахбор дар бораи ба ҷойи аъзои аз ҳайати Маҷлиси миллӣ рафта, таъин ё интиҳоб шудани аъзои нав ва ғайра .

Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии даъвати якум 5 кумитаҳоро бо шумораи зерини аъзоён ташкил кард:

- оид ба иқтисодиёту коммуникатсия, иборат аз 5 нафар;

- оид ба таъмини асосҳои конституционӣ, ҳукуку озодиҳои инсон, шахрванд ва қонуният, иборат аз 7 нафар;

- оид ба масъалаҳои аграрӣ, шугли аҳоли ва экология, иборат аз 5 нафар;

- оид ба масъалаҳои иҷтимоӣ, ҳифзи сихатӣ, илм, маориф, фарҳанг ва сиёсати байни ҷавонону занон дар ҷомеа, иборат аз 7 нафар аъзо;

- оид ба ҳамоҳангсозии фаъолияти Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон, ҳокимияти иҷроия, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, иборат аз 5 нафар.

Ҷамҷунин, Маҷлиси миллӣ як комиссия оид ба назорати Дастур ва одоби аъзоён, иборат аз 5 нафар ташкил кард. Ба ҳайати комиссияи мазкур аъзоёни палата, ки ба ҳайати кумитаҳо қаблан дохил буданд, интиҳоб карда шуданд [10].

Дар ҳайати Раиси Маҷлиси миллӣ, муовинони ӯ, раисони кумита ва раиси комиссияи доимӣ мақомоти ҳамоҳангсозанда – Шӯрои палата таъсис дода шуд. Конституцияи ҚТ дар таҳрири соли 1999 шумораи муовинони раисони палатаҳоро муайян накард, вале муқаррар кард, ки яке аз муовинони Раиси Маҷлиси миллӣ аз ҳисоби намояндагони ВМКБ мебошад. Дар ҳамин асос Шӯрои Маҷлиси миллии даъвати якум иборат аз 9 нафар, аз ҷумла Раиси Маҷлиси миллӣ, ду муовини ӯ ва 5 нафар раисони кумитаҳо ва як нафар раиси комиссия таъсис дода шуд.

Қаласаи якуми иҷлосияи якуми Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олиро вакили кӯҳансол У. Гаффоров кушода, ба баррасӣ ва ҳалли чанд масъалаҳои ташкилии қори палата роҳбарӣ кард. Бо интиҳоб карда шудани вакил С. Хайруллоев ба вазифаи Раиси Маҷлиси намояндагон, ӯ ба қори роҳбарии иҷлосия шурӯъ кард.

Дар иҷлосияи якуми Маҷлиси намояндагон, ки 17 март с. 2000 баргузор гардид, 9

кумита ва 2 комиссияҳои зерин таъсис дода шуданд:

- кумита оид ба иқтисод, буча, молия ва андоз иборат аз 7 нафар;

- кумита оид ба қонуниятҳои конституционӣ, қонунгузорӣ ва ҳукуқи инсон иборат аз 7 нафар;

- кумита оид ба тартиботи ҳукуқӣ, мудофия ва амният иборат аз 7 нафар;

- кумита оид ба сохтори давлатӣ ва худидораи маҳаллӣ иборат аз 7 нафар;

- кумита оид ба масъалаҳои аграрӣ ва шугли аҳоли иборат аз 7 нафар;

- кумита оид ба илм, маориф, фарҳанг ва сиёсати байни ҷавонон иборат аз 7 нафар;

- кумита оид ба масъалаҳои иҷтимоӣ, оила, зан, ҳифзи сихатӣ ва экология иборат аз 5 нафар;

- кумита оид ба қорҳои байналмилалӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва иттилоот иборат аз 5 нафар;

- кумита оид ба энергетика, саноат, сохтмон ва коммуникатсия иборат аз 7 нафар.

Ҷамҷунин, Маҷлиси намояндагони даъвати мазкур ду комиссияи доимӣ: Комиссия оид ба назорати дастур ва ташкили қор иборат аз 9 нафар ва Комиссияи одоби вакилон иборат аз 9 нафар таъсис дода, раисони онҳоро интиҳоб кард. Муовини раиси комиссия ва аъзоҳо дар қаласаҳои минбаъдаи палата интиҳоб шуданд.

Ба ҳамин муносибат қайд кардан бамаврид аст, ки ҳалли масъалаи муайян кардани шумораи кумита ва комиссияҳои доимӣ, номгӯи онҳо, шумораи ҳайати онҳо ба омили шумораи умумии аъзо ва вакилони палатаҳои Маҷлиси Олӣ вобаста аст. Бо сабаби камшумори аъзо ва вакилони палатаҳои Маҷлиси Олӣ (33 ва 63), масъалаҳои мазкур дар робита ба ҳамин ҳолат ҳалли худро ёфтааст [1, с. 152-175].

Шӯрои Маҷлиси намояндагон иборат аз 15 нафар интиҳоб карда шуд. Ба ҳайати он Раиси Маҷлиси намояндагон, як нафар муовини якум ва 2 нафар муовинони ӯ, 9 нафар раисони кумита ва 2 нафар раисони комиссияҳои доимӣ шомил гаштанд. Ба ҳайати Шӯрои Маҷлиси намояндагон палата метавонад дигар вакилонро низ интиҳоб намояд [3, с. 32-33].

Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон мақоми қори худ – Дастгоҳи иҷроияи палатаро бо мақсади ҳалли масъалаҳои ташкилӣ, ҳукуқӣ, қоргузорӣ, таҳлилӣ, иттилоо-

тӣ, молиявӣ, моддию техникӣ, иҷтимоию маишии фаъолияти палата ташкил менаманд, ҳамчунин палатаҳо аз Раис ва муовинони ӯ, Шӯрои палата, кумитаҳо, комиссияҳо, аъзо ва вакилон иборатанд. Аз шумораи вакилони Маҷлиси намояндагон фраксияҳои ҳизбӣ ва гурӯҳҳои вакилон ташкил ёфта метавонад. Ба фаъолияти Дастгоҳи иҷроия ва кори роҳбарии он Раиси палата роҳбарӣ мекунад. Вазъи ҳуқуқии сохторҳои Дастгоҳи иҷроияи палатаҳо тавассути Низомномаҳо танзим меёбанд.

Дар хусуси ба роҳ мондани фаъолияти Маҷлиси Олӣ – парламентони ҚТ даъвати якум қаблан ҳолатҳои зерин ба эътибор гирифта шуд. Мувофиқи Конституцияи с.1994 дар таҳрири с.1999 фаъолияти Маҷлиси Олӣ дар ду самт: намояндагӣ ва қонунгузорӣ сурат мегирад (моддаи 48). Дар он самти назоратии фаъолияти Маҷлиси Олӣ нишон дода нашудааст. Аммо дар таҷриба аз тарафи парламент амалӣ намудани функцияи назоратӣ давра ба давра ривоч меёбад.

Сабакҳои фаъолияти Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии даъвати якумро (с.2000-2005) ҷамъбаст намуда, дар ҷаласаи хотимавии даъвати мазкур Раиси Маҷлиси намояндагон С. Хайруллоев қайд кард, ки палата фаъолияти худро дар се самти асосӣ амалӣ намуд: 1) фаъолияти қонунгузорӣ; 2) фаъолияти намояндагӣ ва баррасии шикояту пешниҳодот; 3) робитаҳои байнипарлумонӣ ва хориҷӣ [11].

Чанде пеш рафта, қайд кардан зарур аст, ки Раиси Маҷлиси намояндагони даъвати сеюм Ш. Зухуров натиҷаи фаъолияти палатаро дар солҳои 2010 – 2014 ҷамъбаст карда, нишон дод, ки он дар самтҳои намояндагӣ, қонунгузорӣ ва робитаҳои байналмилалӣ идома меёбад [12]. Оид ба самтҳои асосии фаъолияти Маҷлиси намояндагон раисони номбарда мавқеи ягона надошта, баробари ду хусусияти конституционии Маҷлиси Олӣ – ҳамчун мақоми олии намояндагӣ ва қонунгузорӣ, ки онҳо дар як вақт ба сифати самтҳои асосии фаъолияти палата «робитаҳои байналмилалӣ» ва «баррасии шикояту пешниҳодот»-ро номбар менамоянд. Гуногунии мавқеи роҳбарони палата онро ифода мекунад, ки фаъолияти Маҷлиси намояндагон хеле фарогир буда, самтҳои дигарро низ дарбар мегирад. Бо вучуди ин, онҳо дар хусуси фаъолияти назоратии парламент ёдовар намешаванд, ҳол он ки Маҷлиси намояндагон аз ҷунин функция бархурдор ва ҳайати даъватҳои минбаъдаи палата

ваколати назоратии худро тавассути муҳокимаҳои парламентӣ, хусусан дар самти назорати иҷроии бучаи давлатӣ то рафт фаъолтар амалӣ менамоянд.

Дар фаъолияти парламент амалӣ намудани функцияи қонунгузорӣ дар мадди аввал меистад. Зеро, тавассути қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ парламент мувофиқи иродаи манфиати халқ ба рушди муносибатҳои муҳимтарини сиёсат, иқтисодиёт, иҷтимоӣ, фарҳанг ва ғайраи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд мусоидат мекунад. Вале онҳо метавонанд муносибатҳои ҷамъиятиро тавре муқаррар ва танзим намоянд, ки рушди онҳо ро ҳалалдор ва аз кафолати ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар канор монанд.

Фаъолияти қонунгузории Маҷлиси Олӣ - парламентони даъвати якум хислати аввалӣ, таъсиснамоӣ ва созандагӣ дошт. Ба вай лозим меомад, ки таҳкурсии ҳуқуқии давраи нави соҳибхитӣро ҷумҳуриро, ки собиқ Шӯрои Олӣ ва Маҷлиси Олӣ оғоз карда буданд, сифатан беҳтар ва мукамал намояд. Дар қонунҳои нав муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки аз талаботи замони нав бармеоманд, танзим карда мешуданд. Муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, ки тафассути қонунҳо бояд танзим ёбанд, дар ин давра ҳанӯз бешумор буданд. Бо мақсади тақвият бахшидан ба фаъолияти қонунгузории Маҷлиси намояндагон аз таҷрибаи нави қонунгузории парламентони дигар давлатҳои пасошӯравӣ ва аз санадҳои қолабии (моделлии) аз тарафи сохторҳои дахлдори Ассамблеяи Байнипарлумонии давлатҳои иштирокчиҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил тавсияшуда, истифода бурда мешуд. Албатта ин омил ҳам самти мусбӣ ва ҳам манфӣ дошт. Самти мусбӣ аз он иборат буд, ки барои мувофиқи талаботи давр таҳия ва қабул кардани қонунҳои нав мусоидат мекард. Самти манфӣ дар он ифода меёфт, ки вакилон воқеияти инкишофи муносибатҳои ҷамъиятиро дар ҚТ чуқур наомӯхта, аксари меъёрҳои санадҳои моделиро дар қонунҳои миллӣ рӯбардор мекарданд ва баъдтар бо роҳи тағйири иловаҳо дохил кардан ба онҳо ин нуқсонҳо мунтазам бартараф мешуданд.

Маҷлиси миллии Маҷлиси Олӣ бо мақсади боз ҳам мукамал кардани фаъолияти қонунгузорӣ ва ҳиссагузорӣ дар беҳтар кардани сифати қонунҳо ба кори омӯзиш ва ҷонибдорӣ қонунҳо эътибор медиҳад. Фаъолияти қонунгузории Маҷлиси Олии даъвати якум

дар ҳадди ваколатҳои Конституция ва Қонуни конституционӣ муайян гардида, аз тарафи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон амалӣ карда мешуданд. Узви Маҷлиси миллӣ ҳамчун субъекти ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ тавассути таҳия ва пешниҳоди лоиҳаи қонунҳои нав, оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалкунандаи конституционӣ ва қорӣ, тағйиру иловаҳо ба Конституцияи ҚТ дар раванди фаъолияти қонунгузорӣ иштирок менамуданд. Масалан, с.2003 як гурӯҳ аъзои Маҷлиси миллӣ якҷоя бо вакилони Маҷлиси намояндагон лоиҳаи тағйиру иловаҳоро ба Конституцияи ҚТ пешниҳод карданд. Палатаҳо мувофиқи қарори худ аз 7 апрели с. 2003 аъзоёни палатаро барои фаҳмондани мақсади раёипурсӣ дар ин хусус сарфарбар намуданд. Дар ҳамин давра қонунҳо «Дар бораи нотариати давлатӣ», «Дар бораи тендер», «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» бинобар ҷавобгӯ набудан ба талаботи меъёрҳои қонунгузорӣ аз тарафи Маҷлиси миллӣ ба Маҷлиси намояндагон баргардонида шуданд [2, с. 15].

Дар фаъолияти қонунгузори Маҷлиси намояндагони даъвати якум баробари баррасӣ ва қабули қонунҳои нав, ба тағйиру иловаҳо дохил кардан ба қонунҳои нави амалкунанда эътибор дода мешуд. Аз ҷумла, ба қонунҳои конституционӣ ва кодексҳои ҳуқуқии нав қабулшудаи сершумор тағйиру иловаҳо дохил карда мешуданд. Ин омил аз як тараф кушиши мукамал кардани санадҳои меъёрии ҳуқуқии амал кардаистодаро ифода кунад, аз тарафи дигар надостани таҷрибаи қонунгузорӣ дар самтҳои нави сохтмони давлатӣ, номукамалӣ ва ба сатҳи муносибатҳои нави ҷамъиятӣ мувофиқ наомадани қонунҳои навро ифода мекард. Минбаъд бо роҳи тағйиру иловаҳо дохил кардан ба қонунҳои амалкунанда, таъинот ва мазмуни онҳо ба талаботи давр мувофиқ гардонида мешуд. Узви Маҷлиси миллӣ лоиҳаҳо дар бораи тағйиру илова дохил кардан ба Қонуни конституционӣ «Дар бораи тартиби ҳалли масъалаҳои сохти марзиви маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонуни ҚТ «Дар бораи илм ва сиёсати давлатӣ оид ба илму техника», Кодекси муҳофизатии хоҷагии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайраро ба Маҷлиси намояндагон пешниҳод карданд.

Ба рушди фаъолияти қонунгузори палатаҳои парламон нишондодҳои роҳбари сиёсии мамлакат, аз ҷумла, тавсияҳои дар Паёми

ҳарсолаи Президенти ҚТ ҷойдошта, таъсири калон доранд. Маҳз дар партави Паёми Президент аз 4 апрели с. 2003 қабули қарори Маҷлиси миллӣ аз 16 июли с. 2003 «Дар бораи таъсис додани гурӯҳи қорӣ Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таҳия ва пешниҳоди лоиҳаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул карда шуд, ки ҳадафи он самаранок истифода бурдани ҳуқуқи конституционии ташаббуси қонунгузори аъзои Маҷлиси миллӣ мебошад [2, с. 14]. Фаъолияти Маҷлиси миллии Маҷлиси Олӣ ғайр аз соҳаи қонунгузорӣ, ҳамчунин дар самтҳои ҳалли масъалаҳои таъсис ва барҳам додани воҳидҳои марзиви маъмурӣ ва тағйири онҳо, номгузори онҳо, густариши робитаҳои байналмилалӣ, дуруст ба роҳ мондани робита бо мардум, бо ВАО, бо иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, қор бо арзу шикоят ва муқолати шаҳрвандон, расонидани ёрии амалӣ ба мақомоти намояндагии ҳокимияти маҳаллӣ сурат мегирифт. Аъзои Маҷлиси миллӣ қорро дар ин самтҳо мунтазам мукамал намуда, ба равшан шудани моҳият ва таъиноти Маҷлиси миллӣ дар низомии парламонӣ ҳисса мегузоштанд.

Бо вучуди кушиши Маҷлиси миллӣ барои ноил гаштан ба сатҳи баланди талаботи конституционии фаъолияти парламонӣ ҳанӯз нуқсонҳо бисёр буданд. Дар ин хусус Раиси палата М. Убайдуллоев дар мақолаи номбурда эътироф карда буд, ки «Фаъолияти қор соли Маҷлиси миллӣ нишон медиҳад, ки дар радифи дастовардҳои назаррас ҳанӯз масъалаҳои ҳалталаб кам нестанд. Ба таври дилхоҳ сурат нагирифтани қорҳои ташкилию таҳлилӣ, сари вақт анҷом наёфтани супоришҳои Маҷлиси миллӣ, таъхири омӯзиши рафти иҷрои қонунҳо ва таҳлили ахбор дар бораи дигар кишварҳо ва парламонҳо аз ҷумлаи ин масъалаҳои ҳалталаб. Робитаи нокифояи Маҷлиси миллӣ бо оммаи васеи мардум ва воситаҳои ахбори омма ба беҳбудӣ ниёз дорад» [2, с. 7].

Албатта фаъолияти қонунгузори Парламон асосан тавассути палатаи поёнӣ – Маҷлиси намояндагон сурат мегирифт. Ҳар як қонуни ҚТ аз тарафи палатаи мазкур бо риояи расмиёти парламонӣ баррасӣ ва қабул мегардиданд. Дигар ягон сохтори давлатӣ ҳуқуқи қабули қонунҳоро надорад. Фақат доир ба муносибатҳои муҳимтарини ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятӣ баъзе лоиҳаи қонунҳо ба раёипурсии умумихалқӣ гузошта шуда, аз тарафи халқ маъқул доништа мешаванд. Конституция

ва қонунгузорию конституционии ҷумҳурӣ падидаи «қонунгузорию воғузоршуда»-ро пешбинӣ накардаанд. Қонунҳои Маҷлиси намояндагон қабул карда, ба истиснои қонунҳо дар бораи авф ва дар бораи бучаи давлатӣ, ки бевосита барои имзо ба Президенти ҚТ пешниҳод мегарданд, барои ҷонибдорӣ ба Маҷлиси миллӣ пешкаш карда мешаванд.

Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии давлати яқум малакаи фаъолияти қонунгузорию давра ба давра, сол ба сол мукамал намуда, таҳкурсии ҳуқуқии танзими муносибатҳои давраи нави рушди ҷомеа ва давлатро мегузошт. Факту рақамҳои ҷамъбастии зерини фаъолияти Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии давлати яқум (с.2000-2005) оид ба дар сатҳи парлумонӣ ба роҳ мондани кори он шаҳодат медиҳанд. Аз 27 март с. 2000 то 25 декабри с.2004 шаш иҷлосия, як иҷлосияи ғайринавбатӣ ва 199 ҷаласаҳои Маҷлиси намояндагон баргузор гардиданд. Дар онҳо 5 қонуни конституционӣ, 24 тағйиру иловаҳо ба қонунҳои конституционӣ, 5 кодекс, 55 тағйиру иловаҳо ба кодексҳои ҚТ, 109 қонунҳо, 135 тағйиру иловаҳо ба қонунҳо, 160 санадҳои байналмилалӣ, аз он ҷумла, 92 созишнома, 20 конвенсия, 1 тавсиянома, 10 аҳднома, 3 оиннома, 15 протокол, 6 шартнома, 3 низомнома, як барнома оид ба лоиҳаи Дурнамои самтҳои асосии сиёсати пулию қарзӣ ва асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардиданд [13]. Аз шумораи умумии қонунҳои қабулшуда бо тартиби ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ аз ҷониби Президенти ҚТ 61 лоиҳаи қонун, аз ҷониби Ҳукумати ҚТ 213 лоиҳаи қонун, аз ҷониби аъзои Маҷлиси миллӣ 6 лоиҳаи қонун ва аз тарафи вакилони Маҷлиси намояндагон 75 лоиҳаи қонун пешниҳод ва қабул карда шуданд.

Дар гузориши Раиси Маҷлиси намояндагон дар бораи сабақҳои фаъолияти Маҷлиси намояндагони давлати яқум чунин ҳолатҳо қайд шуданд, ки ҷолиби диққат мебошанд:

1. Маҷлиси намояндагон самарани созишномаи истиқрори сулҳи тоҷикон буда, ба рушду нумӯи он рӯҳи тоза бахшид.

2. Мактаби касбии қонунгузорӣ ва намояндагии тоҷикро бунёдгузорӣ намуда, онро ба ҷараёни фаъолияти қорӣ ворид гардонид.

3. Ҷиҳати ба марҳилаи нав ворид гардидани рушду тақомули ҷомеа мусоидат намуд.

4. Барои ҳарчи қатъӣ риоя шудани волият ва эҳтироми қонун дар ҷомеа заминаи воқеӣ гузошт.

5. Дар муносибатҳои байнидавлатии Тоҷикистон ва давлатҳои хориҷӣ марҳилаи нави ҳуқуқиро ба вучуд овард.

6. Дар шиноخت ва эътирофи ҳарчи бештари Тоҷикистон ҳамчун давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона дар арсаи ҷаҳон саҳми босазо гузошт.

7. Ҳамчун мақоми намояндагӣ бо оммаи васеи мардуми ҷумҳурӣ дар робитаи мутақобила фаъолияти худро ба роҳ монд.

8. Бо аксари мақомоти давлативу ҷамъиятӣ, хусусан шоҳаҳои дигари ҳокимияти давлатӣ ҷиҳати арзёбӣ намудани сифати қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, мавриди амал қарор гирифтани қонунҳои робитаи қорӣ барпо кард [13].

Фаъолияти палатаҳои Маҷлиси Олӣ дар ҳамқорӣ ва пайвастагӣ бо якдигар идома ёфта, дар ташаккули парлумони касбӣ ва рушди он омили ҷудонопазир гаштанд. Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олӣ М. Убайдуллоев дар иҷлосияи 15 палата давлати яқум 11 феввали с. 2005 фаъолияти Маҷлиси миллиро омили муҳими рушди парлумонгарой арзёбӣ кард. Ба назари ӯ таҷрибаи таъсиси парлумони дупалатаи дар бисёр давлатҳои дунё маъмул буда, ҳоло на фақат дар давлатҳои федералӣ, балки дар давлатҳои ягона низ тамоюл ба афзоиш дорад. Масалан, аз 164 давлати ягона дар 53-тои онҳо парлумони дупалатаӣ фаъолият менамояд. Дар маҷмӯъ ҳоло дар 76 мамлақати дунё парлумони дупалатаӣ амал мекунад.

Аз оғози фаъолияти Маҷлиси миллӣ 15 иҷлосияи навбатӣ ва як иҷлосияи ғайринавбатӣ баргузор гардида, дар онҳо 460 масъала баррасӣ шуда, 571 қарори дахлдор қабул карда шуд, ки дар онҳо қонунҳо, масъалаҳои ташкилии фаъолияти палата, интиҳоб ва бозхонди раис ва судяҳои Суди конституционӣ, Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодӣ, машваратчиёни халқӣ, таъин ва озод намудани Прокурори генералӣ ва муовинони ӯ, ҳисоботи Прокурори генералӣ дар бораи назорат ба иҷрои дақиқ ва якхелаи қонунҳо дар ҷумҳурӣ, ҳалли масъалаҳои сохти маъмури ҳудудӣ ва дигарҳо баррасӣ шуданд.

Яке аз самтҳои асосии фаъолияти Маҷлиси миллӣ тақмили қонунгузорию. Дар давраи давлати яқуми фаъолияти худ 331 қонунро баррасӣ намуда, 328 қонунро ҷонибдорӣ кард ва аз ҷонибдорӣ 3 қонун худдорӣ карда, онҳоро барои баррасии тақрорӣ ба Маҷлиси

намояндагон баргардонид ва баъди тахсеҳу такмил ҷонибдорӣ намуд.

Дар ҳамин давра 7 ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон баргузор шуда, дар онҳо аз ҷумла Паёми Ҳарсолаи Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ шунида шуданд [14]. Бояд қайд кард, ки дар Маҷлиси Олии ҶТ шунидани Паёми Ҳарсолаи Президент ба ҳукми анъана даромада, сол аз сол аҳамияти он дар ҳаёти ҷумҳурӣ меафзояд. Аъзо ва вакилони ҳарду палатаи Маҷлиси Олӣ ташаббускори таъин шудани раёйпурсии умумихалқӣ чиҳати ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Конституцияи ҶТ аз 22 июни соли 2003 гардиданд. Дар маъракаи фаҳмондадиҳии мазмуну таъиноти раёйпурсӣ сафарбар кардани сохторҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ фаъолона анҷом ёфт.

Чи тавре ки қаблан қайд карда шуд, ҳайати Маҷлиси намояндагонӣ даъвати якум таркиби бисёрҳизбии нав ташаккулёфтара инъикос намуда, ба фаъолияти он таъсири муайян расонид. Дар ҳайати палата ду фраксияи ҳизбӣ ва як гурӯҳивакилӣ амал карданд. Яке аз фраксияҳои мазкур фраксияи ҳизби коммунисти Тоҷикистон буд, ки аз 8 нафар иборат буд ва дар фаъолияти қонунгузори палата аз 62 лоиҳаи қонуне, ки вакилони Маҷлиси намояндагон бо истифода аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ ба палата пешниҳод карданд, 17-тоаш ё 27 ғоизашро фраксияи мазкур пешниҳод кард [15].

Таҳлили фаъолияти Маҷлиси намояндагонӣ Маҷлиси Олии ҶТ даъвати якум (солҳои 2000-2005) шаҳодат медиҳад, ки палата таҷрибаи амалии ташкили кори иҷлосиявӣ ва фаъолияти сохторҳои дохилии худро ба қадри лозимӣ ба роҳ монда тавонист. Далели ин пеш аз ҳама баррасӣ ва қабули қонунҳо ва санадҳои сершумори меъриии ҳуқуқианд. Дар рафти кор ва шиносӣ бо таҷрибаи фаъолияти парламентони мамлакатҳои хориҷӣ, вакилон ва сохторҳои палата тавонистанд давра ба давра таҷрибаи самаранок ба иҷро расонидани ваколатҳои худро ёд гиранд.

Баробари ин, парламентони нави ҷумҳурӣ чандин холи модарзоди дошт, ки бо шакли нави идораи ҷумҳурӣ, ба тақлидкорӣ ба таҷрибаи собиқ Шӯрои Олии ҶШС Тоҷикистон, ба Маҷлиси Олии даъвати якум, ба нарасидани таҷрибаи воқеии фаъолияти парламентӣ, ба бечуръатӣ ва беташаббусии вакилон дар бар-

расии лоиҳаи қонуну қарорҳо дар ҷаласаҳо, дар муҳокимаи масъалаҳои мубрами салоҳияти палата зоҳир мегаштанд. Хусусан, вакилон дар муҳокимаи лоиҳаи қонунҳои аз ҷониби мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ пешниҳодшуда, чуръати ба таври танқидӣ назар кардану кушодани нуқсонҳои онҳоро надоштанд. Дар таҷрибаи Маҷлиси намояндагонӣ даъвати якум (с.2000-2005) ҳодисаҳои муҳокимаи амалии фаъолияти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар соҳаҳои мушаххаси ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ, оид ба самти иҷрои талаботи қонунҳо, пешниҳоди лоиҳаи қонуну қарорҳои алтернативӣ ва ё ташаббусӣ аз тарафи вакилон ба баррасии Маҷлиси намояндагон қариб ҷой надоштанд. Мутаассифона, чунин нуқсон дар фаъолияти Маҷлиси Олии даъватҳои минбаъда низ ҷой доранд.

Бо вучуди омилҳои қайдёфта, таъсисёбӣ ва ба роҳ мондани фаъолияти намояндагӣ ва қонунгузори парламентони дупалатагии Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати якум, дар рушди давлатдорӣ навини тоҷик, дар таъсиси низомии нави мақомоти намояндагонӣ ҳокимияти давлатӣ аҳамияти таърихӣ дорад ва таҳқиқотчиён минбаъд на як бору ду бор аз самти илмию амалӣ ба омӯзишу таҳлили он камар меканданд.

Рӯйхати адабиёт

1. Ниг.: Имомов А. Ҳуқуқи парламентони Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. – Душанбе. 2016. – 424 с.
2. Ниг.: Убайдуллоев М.У. Нақши Маҷлиси миллӣ дар ташаккули давлати ҳуқуқбунёд // Давлат ва ҳуқуқ. 2004. № 2. – С. 2.
3. Ниг.: Маҷлиси Олӣ – Парламенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (Маълумотнома). – Душанбе. 2002. – 246 с.
4. Ниг.: Мавлонов А. Совети Олии РСС Тоҷикистон. – Душанбе. 1974; Наш народный парламент. Справочник. – М., 1966; Златопольский Д.Л. Верховные Советы союзных республик. – М., 1967; Лукьянов А.И. Развитие законодательства о советских представительных органах власти (Некоторые вопросы истории, теории и практики). – М., 1978; Хачатрян Г.М. Верховный Совет союзной республики. – М., 1975; Кривенко Л.Т. Конституция СССР и развитие законодательной деятельности Верховных Советов союзных

республик (Сравнительно – правовое исследование). – Киев. 1982.

5. Имомов А. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе. 2012. – С. 382-388; Имомов А. Мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе. 2007.

6. Ниг.: Дастури Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе. 2013.

7. Ниг.: Хачатрян Г.М. Верховный Совет союзной республики. – М., «Юрид. литература». 1975. – С. 109-128.

8. Ниг.: Кондрашев А.А. Конституционно-правовая ответственность в Российской Федерации: теория и практика. – М.: 2006; Александров А.Ю. Конституционная ответственность органов государственной власти субъектов Российской Федерации. – Калуга: 2003; Азығалиев Р.Ш. Конституционно-правовая ответственность в Кыргызской Республике. Монография. – Бишкек. 2008; Рақимбаев Э.Н. Конституционно-правовые основы системы народовластия: генезис, проблемы, поиски, решения. – Бишкек. 2009. – С. 39-52 и др.

9. «Садои Мардум» аз 25 март с. 2000;

Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2000. -№ 4, моддаҳои 258, 279.

10. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2000. №4, моддаи 10.

11. Ниг.: «Садои Мардум» аз 24 феврал с. 2005.

12. Ниг.: Иҷлосияи чорум - иҷлосияи камолоти Маҷлиси намояндагон. Гузориши Раиси Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Оли Ш. Зухуров роҷеъ ба фаъолияти иҷлосияи чоруми Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҚТ даъвати чорум дар давраи аз 3 октябри соли 2012 то 28 июни соли 2013 // «Садои Мардум» аз 1 июли с. 2013.

13. Муродов А. Ваколлатро шарафмандона ба ҷой оварданд // «Садои Мардум» аз 5 феврал с. 2005; «Сабақҳои Маҷлиси намояндагон». Гузориши Раиси Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Оли дар анҷоми фаъолияти Маҷлиси намояндагон даъвати якум аз 23 феврал с. 2005 / «Садои Мардум» 24.02.2005.

14. Ниг.: «Садои Мардум» аз 24 феврал с. 2005.

15. Ниг.: Мирзобек Ҳоҷиев. Фраксияҳо дар Парлумони бисёрҳизбӣ // «Садои Мардум» 05. 02. 2005.

Аннотатсия

Таъсисёбӣ ва фаъолияти Маҷлиси Оли – Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати якум (с. 2000-2005)

Мақолаи мазкур ба таҳқиқи масъалаи таъсисёбӣ, ба роҳ мондани фаъолияти Маҷлиси Олии даъвати дуюм – аввалин парлумони воқеии Тоҷикистон, таҷрибаи амалии намояндагӣ ва қонунгузори он баҳшида шудааст. Дар он факту рақамҳо аз фаъолияти ташкилӣ-ҳуқуқии Маҷлиси милли ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон даъвати якум оварда шудаанд.

Аннотация

Формирование и деятельность Маджлиси Оли – Парламента Республики Таджикистан первого созыва (2000-2005 гг.)

Настоящая статья посвящена исследованию вопроса формирования, организации деятельности Маджлиси Оли второго созыва – первого постоянно действующего парламента Таджикистана, практики его представительной и законодательной деятельности. В ней использованы факты и цифры об организационно-правовой форме деятельности Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан первого созыва.

Annotation

Formation and activity of Majlisi Oli - the Parliament of the Republic of Tajikistan of the first convocation (2000-2005 years)

The given article is dedicated to the research of forming issue, organization of activity of Majlisi Oli the second convocation - first actual parliament of Tajikistan, practice of its representative and legislative activity. In it used facts and numbers about legal form of activity of Majlisi milli and Majlisi namoyandagon of Majlisi Oli Republic of Tajikistan of the first convocation.

ҲУҚУҚИ КОНСТИТУТСИОНӢ; МУРОФИАИ СУДИИ КОНСТИТУТСИОНӢ;
ҲУҚУҚИ МУНИСИПАЛӢ (ИХТИСОС: 12.00.02)
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО; КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУДЕБНЫЙ ПРОЦЕСС;
МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.02)

Саидзода И.Х.,

заместитель директора Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, кандидат юридических наук

**ПОНЯТИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ СТАДИЙ
ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА**

Калидвожаҳо: зинаҳои муурофияи қонунгузорӣ; Парлумон; Конституция.

Ключевые слова: стадии законодательного процесса; Парламент; Конституция.

Keywords: stages of the legislative process; Parliament; Constitution.

Одним из важнейших факторов теоретического осмысления законодательного процесса является анализ его стадий, так как, по сути своей, они и составляют содержание понятия законодательного процесса [1, с. 70].

Законодательный процесс, как и другие виды процессов, представляет собой законодательно зафиксированные сменяющие друг друга этапы, касающиеся проекта законов, именуемые в научной литературе «способы реализации законодательной деятельности». Хотя очень сложно в соответствии с действующим законодательством конкретно определить момент окончания одной стадии и начало другой.

Следует отметить, что в научной литературе существует ряд определений понятия стадии законодательного процесса. В частности А.А. Югов и К.А. Игишев «Под стадией законодательного процесса - пишут они, - понимается совокупность процессуальных действий, содействующих достижению определенного юридического результата» [2, с. 8-12]. Но, как видится, в данном понятии авторы не уточняют, какой именно правовой результат имеют в виду.

А.И. Абрамова характеризует стадии данного процесса как комплекс процессуальных действий, содействующих достижению юри-

дического результата в деятельности парламентов по изданию законов [3].

Анализируя период законодательного процесса, С.С. Алексеев и Д.А. Ковачев под понятием «стадия» понимают совокупность процессуальных действий, реализуемых только парламентом, т.е. представление законопроекта высшим представительным органом для его обсуждения и принятия закона [4]. Как видится, авторы отвергают и не относят к стадиям рассматриваемого процесса законодательную инициативу, подписание и опубликование закона.

Независимо от этого, подобным научным утверждениям надо отдать должное, так как во всех приведенных понятиях мы обнаруживаем отдельные положения предназначенные стадиями законодательного процесса.

Таким образом, определяя понятие стадий законодательного процесса, необходимо дать краткий обзор классификации стадий законодательного процесса, который имеет важное научное и практическое значение.

Регламентация стадий названного процесса дается, прежде всего, Конституцией страны. Анализ обобщения норм Конституции республики позволяет нам выделить четыре основные стадии законодательного процесса:

1. реализация права законодательной инициативы (гл. 3 ст. 58);

2. внесение законопроектов в нижнюю палату Парламента страны (гл. 3 ст. 59);

3. принятие и одобрение законов нижней и верхней палатами Парламента республики (гл. 3 ст. 60-61);

4. порядок подписания и опубликования законов (гл. 3 ст. 62).

Также отметим, что анализ норм, установленных Конституцией страны, Конституционным законом РТ «О Маджлиси Оли РТ», Законом РТ «О нормативных правовых актах», Регламентами палат Парламента и результатов научных исследований в этом направлении позволяет нам сделать вывод, что каждая стадия в свою очередь состоит из подстадий (подробно об этом будем говорить ниже).

Например, первая стадия законодательного процесса - осуществление права законодательной инициативы – состоит из следующих подстадий:

– регистрация законодательной инициативы в форме законопроекта в нижней палате Парламента;

– рассмотрение законопроекта в Совете нижней палаты Парламента и в ответственном профильном комитете;

– проведение согласования и экспертизы законопроекта;

– подготовка и представление проекта закона на рассмотрение нижней палате или обоснованное отклонение и возврат проекта субъекту законодательной инициативы [5, с. 89].

В национальной и зарубежной юридической литературе основные стадии законодательного процесса классифицируются по разным критериям.

Так, ведущий конституционалист РТ - А.И. Имомов отмечает, что этот процесс имеет шесть стадий:

1) представление проекта закона или реализация законодательной инициативы;

2) принятие проекта закона и его обсуждение;

3) принятие закона нижней палатой Парламента и представление закона для одобрения в верхнюю палату Парламента;

4) одобрение или возвращение закона верхней палатой Парламента, принятие закона нижней палатой Парламента повторно;

5) подписание закона или его возвращение Президентом;

6) опубликование и введение закона в действие [6, с. 262].

Ш.С. Давлатова обращает внимание на этот вопрос и выделяет пять основных стадий законодательного процесса:

1) подготовка законопроекта;

2) законодательная инициатива;

3) обсуждение законопроекта;

4) принятие закона;

5) опубликование и вступление закона в силу [5, с. 88].

В рассуждении М.В. Баглая речь идет о восьми стадиях законодательного процесса:

1) реализация законодательной инициативы и предварительное рассмотрение;

2) рассмотрение проектов законов и их принятие ГД;

3) рассмотрение СФ законов, принятых ГД;

4) рассмотрение законов согласительной комиссией в случае возникновения разногласий;

5) заново рассмотрение ГД законов, отклонённых СФ;

6) заново рассмотрение ГД законов, отклонённых Президентом;

7) заново рассмотрение СФ законов, отклонённых Президентом;

8) подписание и обнародование законов Президентом [7, с. 587-588].

И в то же время далее он пишет, что отдельные из данных стадий являются только возможными, а не обязательными. Так, повторное рассмотрение закона в ГД возможно только тогда, когда этот закон СФ не одобряет, или Президент РФ отклоняет его. В СФ то же самое – для повторного рассмотрения закона создается двухпалатная согласительная комиссия [7].

И, наконец, приводим утверждение Е.И. Козлова и О.Е. Кутафина, которые полагают, что законодательный процесс состоит из семи стадий:

1. внесение на рассмотрение ГД проекта закона;

2. рассмотрение проекта закона Советом и соответствующим комитетом ГД;

3. рассмотрение проекта закона в ГД;

4. принятие закона;

5. одобрение закона СФ;

6. решение вопросов, возникших между СФ и ГД в связи с отклонением СФ принятого Думой закона;

7. подписание и опубликование закона.

Но в то же время шестую стадию имену-ют «специальной стадией создания закона», а седьмую стадию- «финальным этапом законо-дательного процесса» [8, с. 465-473].

Подводя итоги сказанного и с учетом, того что каждая из стадий объединяет в себе ряд подстадий, и в связи с тем, что эти стадии зако-нодательного процесса непосредственно закреп-лены на уровне Конституции страны, класси-фицируем их на четыре основных стадии:

- реализация права законодательной ини-циативы;
- внесение законопроектов в нижнюю па-лату Парламента страны;
- принятие и одобрение законов нижней и верхней палатами Парламента республики;
- порядок подписания и опубликования законов.

Также на основании вышеизложенных рассуждений правовой науки о понятии ста-дий законодательного процесса, мы пришли к выводу, что под основными стадиями зако-нодательного процесса понимаются регламен-тированные Конституцией РТ процессуальные действия парламента и других участников за-конодательного процесса, которые дают им возможность перейти к следующей стадии со-здания закона.

Такое понятие дает возможность опреде-лить основные стадии законодательного про-цесса, регламентирующийся рамками исклю-чительно Конституции РТ, исключаящие из нее стадии, являющиеся только возможными, а не обязательными.

Список литературы

1. Пискунова Е.А. Законодательный про-цесс в субъектах Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук: - М., 2015. – С. 70.
2. Югов А.А., Игишев К.А. Некоторые аспекты теоретико-правового обоснова-ния понятия «законопроектный процесс» // Конституционное и муниципальное право. - 2007. - № 3. – С. 8-12 // СПС Консультант Плюс.
3. Абрамова А.И. Современный зако-нодательный процесс Российской Федера-ции: стадии и проблемы их совершенство-вания: [Электрон. ресурс]. Режим доступа: file:///C:/Users/User/Downloads/sovremennyy-zakonodatelnyy-protsess-rossiyskoy-federatsii-stadii-i-problemy-ih-sovershenstvovaniya%20(1).pdf.
4. Алексеев С.С. Проблемы теории права: курс лекций. Т.2. - Свердловск: Изд-во Свер-дл. юрид. ин-та, 1972. – С. 14; Ковачев Д.А. Указ.соч. – С. 84- 88.
5. Давлатова Ш.С. Общетеоретические основы и особенности реализации законода-тельной инициативы в Таджикистане: Дис. ... канд. юрид. наук. - Душанбе, 2015. – С. 89.
6. Имомов А.И. Органы государственной власти Таджикистана.– Душанбе, 2007. – С. 262 (на тадж. яз.).
7. Баглай М.В. Конституционное право РФ. – М.: Норма, 2009. – С. 587-588.
8. Кутафин О.Е., Козлова Е.И. Конститу-ционное право России. – М.: Проспект, 2010. – С. 465-473.

Аннотатсия

Мафҳум ва таснифи зинаҳои мурофияи қонунгузорӣ

Мақола ба таҳлили зинаҳои мурофияи қонунгузорӣ бахшида шуда, бо дарназардошти ақидаҳои олимони соҳаи ҳуқуқ ва таҳлили қонунгузорию ҷумҳурӣ таснифи зинаҳои асосии мурофияи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шуд:

- амалисозии ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ;
- пешниҳоди лоиҳаи қонун ба палатаи поёнии Парлумон;
- қабул ва ҷонибдорӣ қонунҳо аз тарафи палатаи поёнӣ ва болоии Парлумон;
- тартиби имзо ва интишори қонунҳо.

Ҳамчунин дар мақола ибрази ақида шудааст, ки зеро мафҳуми зинаҳои асосии мурофияи қонунгузорӣ амалҳои Парлумон ва дигар иштирокчиёни мурофияи қонунгузорӣ, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба онҳо имконияти аз як зина ба зинаи дигар гузаштанро барои офаридани қонун имкон медиҳад, фаҳмида мешавад.

Аннотация

Понятие и классификация стадий законодательного процесса

Статья посвящена анализу классификации стадий законодательного процесса на основе подходов ученых-юристов к классификации данного вида процесса. Анализируя законодательство республики, автор дает классификацию основных стадий законодательного процесса в Республике Таджикистан:

- реализация права законодательной инициативы;
- внесение законопроектов в нижнюю палату Парламента страны;
- принятие и одобрение законов нижней и верхней палатами Парламента республики;
- порядок подписания и опубликования законов.

Также отмечено, что под понятием «основные стадии законодательного процесса» понимаются регламентированные Конституцией РТ процессуальные действия Парламента и других участников законодательного процесса, которые дают им возможность перейти к следующей стадии создания закона.

Annotation

The concept and classification of the stages of the legislative process

The article is devoted to the analysis of the stages of legislative process classification based on the approaches of legal scientists to the classification of this type of process. Analyzing the legislation of the republic, the author gives a classification of the main stages of the legislative process in the Republic of Tajikistan:

- realization of the right of legislative initiative;
- introduction of bills in the lower house of the Parliament of the country;
- adoption and approval of laws by the lower and upper chambers of the Parliament of the Republic;
- the procedure for signing and promulgating laws.

It is also noted that the term «main stages of the legislative process» is understood as the procedural actions of the Parliament and other participants in the legislative process regulated by the Constitution of the Republic of Tajikistan, which enables them to move on to the next stage of creating the law.

Имомов Ҳ.Ш.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи
конститутсионии факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
E-mail: fardod-2012@mail.ru

ГУНОГУНАНДЕШИИ СИЁСӢ ВА МАҒКУРАВӢ ҲАМЧУН ПРИНЦИПҲОИ АСОСӢОИ СОҲТОРИ КОНСТИТУТСИОНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: гуногунандешии сиёсӣ; принцип; ҳуқуқ; ҷомеаи шахрвандӣ; ҳуқуқҳои сиёсии шахрвандон; давлат; ҳокимият.

Ключевые слова: политическое многообразие; принцип; право; гражданское общество; политические права граждан; государство; власть.

Keywords: political pluralism; principle; law; civil society; political rights of citizens; state; power.

Яке аз принципҳои асосии давлати ҳуқуқбунёд ва демократӣ, ин гуногунандешии сиёсӣ ва мағкуравӣ мебошад. Падидаи мазкур дар илми ҳуқуқи конститутсионӣ ва доираи илмҳои дигари ҷомеашиносӣ (сиёсатшиносӣ, фалсафа) аз тарафи олимони мавриди таҳлил ва омӯзиш қарор гирифтааст. Гуногунандешии сиёсӣ дар илми ҳуқуқи конститутсионӣ имконияти ҳуқуқии дар ҷамъият озодона баён намудани андешаҳои мухталифи ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳо ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ фаҳмида мешавад, ки мақсад ва ҳадафҳои гуногуни муфидро дороанд. Гуногунандешии сиёсӣ таърихи қадима дорад ва аз калимаи латинии «**Pluralis**» гирифта шуда, маънои «**гуногунӣ**», «**гуногуншаклӣ**», «**гуногунандешӣ**»-ро ифода месозад [9, с. 92]. Плюрализм бо истифодаи ҳамаи падидаҳои демократӣ, аз қабилӣ таъмини амалии ҳуқуқҳои сиёсии шахрвандон, интиҳоботи озод, вучуд доштани эътилофи парлумонӣ, фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ амалӣ мешавад. Падидаи гуногунандешӣ дар илми ҳуқуқи конститутсионӣ дар асри XX ба вучуд омадааст. Дар аввалин Конститутсияҳо (ШМА) ин падида вучуд надошт. Айни ҳол, дар давлатҳои гуногуни олам ба танзими масъалаи плюрализм моддаҳои алоҳидаи конститутсияҳо бахшида шудаанд. Масалан, моддаи 8-и Конститутсияи Руминия «плюрализм ва ҳизбҳои сиёсӣ» ном дорад. Дар моддаи 1-и Конститутсияи Испания бошад, қайд

мешавад, ки плюрализм яке аз арзишҳои олии давлат эътироф мегардад. Дар аксарияти конститутсияҳои мамлакатҳои хориҷӣ меъёрҳои хоси қафолатии таъмини плюрализм пешбинӣ карда мешаванд, аз қабилӣ:

1) озодии фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ (масалан, моддаи 6-и Конститутсияи Испания қайд мекунад, ки ҳизбҳои сиёсӣ дар асоси плюрализи сиёсӣ барои иродаи интиҳобкунандагон рақобат мекунад);

2) манъ будани эътирофшавии ягон мағкура ба ҳайси мағкураи давлатӣ (масалан, моддаи 11-и Конститутсияи Болгария муайян мекунад, ки ҳеҷ як мағкура ба ҳайси мағкураи давлатӣ эътироф намешавад);

3) озодии таъсиси ҳизбҳои сиёсӣ ва рақобат дар байни онҳо (масалан, моддаи 5-и Конститутсияи Чехия пешбинӣ мекунад, ки низомии ҳизбӣ дар асоси фаъолияти озод, ихтиёрӣ ва рақобат ба роҳ монда шуда, усулҳои қонунӣ риоя карда мешаванд ва ҳокимият бо роҳи зуроварӣ ба даст дароварда намешавад);

4) манъи таъбиз дар асоси ақидаҳои сиёсӣ (моддаи 16-и Конститутсияи Мугулистон).

Бояд зикр намуд, ки истилоҳи «гуногунандешии сиёсӣ ва мағкуравӣ» дар худ категорияи муайяноро дарбар мегирад, ба монанди: сиёсат, мағкура, ки бе таҳлил ва амиқ омӯختани онҳо моҳият ва мазмун ин зухурот равшан намешавад. Дар зери мағхуми «мағкура» («идеология») маҷмӯаи ақидаҳо ва на-

зарияҳо вобаста ба ҷамъият ва давлат ва робитаю самтҳои инкишофи дурнамои онҳо фаҳмида мешаванд. Назарияҳои гуногунандешӣ мазмуни васеъ доранд ва дар худ чунин зухуротҳоро фарогиранд: сохтори иқтисодӣ, шаклҳои гуногуни моликият ва усулҳои истифодабарии хоҷагии он, давлат, таъинот, функция, шаклҳои амалигардонӣ ва тақсимооти ваколатҳо миёни мақомотҳои давлатӣ, ҳолати ҳуқуқии инсон дар дохили давлат ва ҷамъият, муносибатҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ бо иштироки шаҳрвандон, иртиҳодияҳои ҷамъиятии онҳо ва муассисаҳои давлатӣ вобаста ба моликият, меҳнат ва ҳокимият, ҳокимиятдорӣ, робитаҳои миёни одамон ва муассисаҳои расмӣ давлатӣ. Табиист, ки ҳеч як давлати имрӯзае ҷаҳон бе тақвияти намуна ба мафкураи хос арзи вучуд карда наметавонад. Барои инкишоф намуна давлат консепсияи муайянро тарҳрезӣ менамояд. Маҳз интиҳоби чунин гурӯҳҳои муқаррарот мафкураи ӯро ташкил медиҳад. Маҷмуаи муқаррароти таҳриришуда ва аз тарафи давлат ҷонибдорӣ шудани онҳо метавонад мафкураи расмӣ ин кишварро ташкил намояд, ки аз ҷониби мақомоти роҳбарикунанда дар амалишавии ҳокимияти давлатӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳаракатҳои ҷамъиятӣ-сиёсӣ дар ҳаёт татбиқ карда мешаванд. Олими ҳуқуқшиноси олмонӣ А. Нуссбергер масъалаи мафкураи давлатиро таҳлил намуда, чунин қайд менамояд, ки бо баробари муайян намудани ақидаҳо, мақсадҳо ва ҳадафҳо давлат ҳудуди амалкунии онҳоро дар конституцияи муайян мекунад. Моҳияти мафкураи давлатӣ дар ҳолатҳои муқарраркардаи падидаҳои «демократия», «давлати ҳуқуқбунёд», «давлати иҷтимоӣ» ифода мегардад, ки муаллиф чунин арзишҳоро ҳамчун мафкураи давлат медонад. Оид ба мафҳум ва моҳияти сиёсат дар доираи илмҳои ҳуқуқшиносӣ ва ҷомеашиносӣ олимони фикру ақидаҳои зиёде пешниҳод кардаанд. Масалан, олими машҳури Юнони Қадим Арасту сиёсатро ҳамчун шакли муносибати одамон ва тарзи дастаҷамъӣ ҳамзистӣ намудани онҳо медонад. Муаллиф аҳамияти сиёсатро таъриф дода, онро бо мавҷудияти этика асос медиҳад [1, с. 382]. Мутафаккири дигар Н. Макиавелли бошад, сиёсатро аз маҷмуаи воқиғаву ҳақиқат иборат медонад, ки бо воқиғаву ҳақиқат онҳо ба ҳокимият соҳиб мешаванд ва ҳокимиятро дар даст нигоҳ медоранд. [11, с. 275].

Бояд қайд намуд, ки мафҳуми «гуногунандешии сиёсӣ»-ро дар истифодаи илмӣ олими

файласуфи олмонӣ Волф Х. ворид намудааст. Падидаи мазкур ҳамчун принсипи сохтори ҷомеаи ҳуқуқбунёд, ки муқарраркунандаи гуногунрангии иштироки субъектони иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ тафсир дода мешавад [10, с. 383].

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо баробари ба даст овардани соҳибхитиёрӣ ва истиқлолияти давлатӣ аввалин тасмими худро ба эътироф ва дар сатҳи олии мустақкам намудани принсипҳои пешқадами умумиэътирофшудаи ҷаҳонӣ, ба мисли афзалияти ҳуқуқу озолиҳои фитрии инсон ва шаҳрванд, волоияти Конституция ва қонунҳо, таҷзияи ҳокимияти давлатӣ, гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ, бисёрҳизбӣ, соҳибхитиёрӣ халқӣ, гуногуншаклии моликият, моликияти хусусӣ, интиҳобот ва райъпурсӣ равона сохт. Ба даст овардани соҳибхитиёрӣ давлатӣ Тоҷикистон раванди демократикунони кишвар, таҳкими бисёрҳизбӣ ва манъи режими тоталитариро фароҳам гардонид. Ба тамоми кишрҳои ҷомеа имконият шуд, то ин ки андешаҳои худро нишбат ба ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятии Тоҷикистон иброз намоянд.

Аввалин санади олии ҳуқуқие, ки ҳамаи принсипҳои зикршуда дар он шакли расмӣ ҳуқуқиро пайдо намуданд, ин Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1994 қабулшуда мебошад. Дар боби якуми Конституция дар моддаи 8 пешбинӣ шудааст, ки «Дар Тоҷикистон ҳаёти ҷамъиятӣ дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ инкишоф меёбад. Мафкураи ҳеч як ҳизб, иртиҳодияи ҷамъиятӣ, динӣ, ҳаракат ва гурӯҳе наметавонад ба ҳайси мафкураи давлатӣ эътироф шавад». Аз меъри мазкури конституционӣ чунин бармеояд, ки асоси инкишофи тамоми ҳаёти ҷамъиятиро дар Тоҷикистон равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ ташкил менамояд ва Конституция ягона санади олии расмӣ мебошад, ки дар он танҳо мафкураи ягонаи давлатӣ муқаррар ва мустақкам гардидааст.

Бояд қайд намуд, ки принсип ҳамчун категорияи ҳуқуқӣ аз ақидаҳо, асосҳои пешбарандаи ҳуқуқ иборат мебошанд, ки аз ақидаҳои баробарӣ, озодиву адолат бармеоянд ва моҳияти ҳуқуқро ифода мекунанд [7, с. 129]. Дар мақолаи мазкур гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ аз ҷанбаи ҳуқуқӣ таҳлил карда мешавад. Зеро, мафҳуми гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ мазмуни васеъро ифода сохта, аз тарафи илмҳои дигари гуманитарӣ, ба мо-

нанди фалсафа, чамъиятшиносӣ, сиёсатшиносӣ ва ғайра низ таҳлил ва омӯхта мешаванд.

Бояд қайд намуд, ки гуногунандешӣ аз вожаи латинӣ гирифта шуда, маънои гуногунақидагӣ, яъне эътирофи ақидаҳои гуногуни шаҳрвандон нисбати ҳаёти сиёсӣ ва ҷамъиятии кишварро мефаҳмонад. Дар «Фарҳанги калони истилоҳоти забони русӣ» гуногунандешӣ ба мазмуни гуногунандешӣ, озодии ақидаронӣ, шаклҳои гуногуни афкор ва фаъолият оварда шудааст [8, с. 525].

Дар адабиёти ҳуқуқи конститутсионӣ ва илми ҳуқуқи конститутсионӣ бошад, вобаста ба масъалаи гуногунандешии сиёсӣ мафҳум, аҳамият, функсия ва нақши он фикру ақидаҳои олимони гуногун пешбарӣ шудааст. Масалан, олими ҳуқуқшиноси тоҷик дотсент Имомов А.И. вазъи конститутсионӣ-ҳуқуқии иттиҳодияҳои ҷамъиятиро омӯхта, онро ба усули гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ асос медиҳад. Ба ақидаи муаллиф инкишофи ҳаёти ҷамъиятӣ аз речаи сиёсӣ саҳт вобаста буда, инкишофи ҳаёти ҷамъиятӣ ва демократии давлат маҳз ба эътирофи гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ дар дохили давлат вобаста мебошад [5, с. 131]. Олими ҳуқуқшиноси рус Бачило И.Л. гуногунандешии сиёсиро низоми ифодашавии назарияҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, динӣ ва фалсафии одамони меҳисобад, ки ба ҳақиқати иҷтимоӣ, ҷомеа ва муносибатҳои байниҳамдигарии онҳо асос мегардад. Ба ақидаи ӯ принсипи гуногунандешии сиёсӣ яке аз арзишҳои асосие мебошад, ки дар модаи 13-и Конститутсияи Федератсияи Россия мустақкам гардидааст ва моҳияти демократӣ будани давлатро инъикос мекунад [3, с. 138]. Демидов А.И. падидаи гуногунандеширо таҳқиқ намуда, ба чунин ақида меояд, ки гуногунандешӣ натавонад гуногунист, балки мутобиқат ва мувофиқати мақсадҳои иштирокчиён буда, бе мавҷудияти он ягон механизми амалигардонии ҳокимияти давлатӣ дар дохили ҷомеа ба таври зарурӣ фаъолият намуда наметавонад [4, с. 14]. Яъне, ба ақидаи муаллиф гуногунандешӣ ин ҳолате мебошад, ки агар дар асоси он гуногунӣ ва ифодашавии мақсадҳои умумии иштирокчиён риоя нашавад, метавонад тамоми механизми амалишавии ҳокимияти давлатӣ боздошта шавад. Ба ақидаи олимони гуногуни олам мафҳуми гуногунандешӣ дар сиёсат, ин принсип ва ё низоми муносибатҳои якҷояи одамони мебошад, ки ба воситаи он ба шахсият имконияти ҳуқуқӣ дода ме-

шавад, то ки ақидаҳои инфиродии худро баён созанд ва дар ҳаёти сиёсӣ ва идораи кишвари худ иштирок намоянд. Ба ақидаи профессор Авакян С.А. бошад, гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ чунин ҳолате дар дохили ҷамъият ва давлат мебошад, ки ҳеҷ як мафкура ҳолати расмӣ ҳуқуқиро надорад, ҳислати ҳатмӣ дар он дида намешавад ва барои ифода ёфтани идеяҳо ва ақидаҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ метавонанд ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ таъсис дода шаванд ва дар асоси меъёри муқаррарнамудаи Конститутсия ва қонунгузори давлат баробар бошанд ва фаъолият намоянд [2, с. 20]. Бояд зикр намуд, ки ақидаи пешбининамудаи профессор Авакян С.А. қобили қабул аст ва механизми амалишавии он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон низ созгор мебошад. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар татбиқ ва амалӣ намудани меъёри мақсуд муқаррароти зеринро пешниҳод мекунад, ки таъсис ва фаъолияти иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ҳизбҳои сиёсӣ, ки наҷодпарастӣ, миллатгарой, хусумат, бадбинии иҷтимоӣ ва мазҳабиро тарғиб мекунад ва ё барои бо зӯрӣ сарнагун кардани сохтори конститутсионӣ ва ташкили гурӯҳҳои мусаллаҳ даъват менамоянд, манъ аст [6, с. 3].

Дар мавҷудият ва амалкарди худ ҷомеаи шаҳрвандӣ эътирофи андешаҳои гуногуни аъзоёни ҷомеаро тақозо менамояд, ки ба эътирофи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар иштироки ҳаёти сиёсӣ ва идоракунӣ давлатӣ асос меёбанд. Инсонҳо аз рӯи табиати худ гуногун мебошанд ва ин гуногунрангӣ дар доштани ақидаҳои мухталифи онҳо изҳор мегардад. Ҳеҷ кас наметавонад, ки андешаронии инсонҳоро ба як самти ягона равона созад ва ё барои ҳамаи онҳо хушбахтии якҷояро фароҳам орад. Ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқбунёд чунин гуногунандеширо пайдо намесозанд ва ин ҳолати табииро бо ҳамон тарзе, ки вучуд дорад, қабул ва эътироф менамоянд. Эътирофи гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ бо эътирофи ҳуқуқи озодӣ ва ақидаронии ошкорои ҳамаи аъзоёни ҷомеа, фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ алоқаманд мебошад. Зеро, озодии ҳамаи иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқӣ ба доштан ва изҳори ақидаронии ҳар яки онҳо асос меёбад.

Дар асоси таҳлили дар боло овардашуда ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки дар замони имрӯза барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун

давлати соҳибхитӣёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ принципҳои эътирофгаштаи ҳуқуқи байналмиллалӣ ва принципҳои конституционии имрӯза барои ягонагӣ, таҳкими соҳибхитӣёрии давлатӣ, манфиати халқи Тоҷикистон, пойдории Ваҳдати миллӣ, фаъолияти самаранокии ҳамаи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд хеле аҳамиятнок ва зарурӣ мебошанд. Гуногунандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ ҳамчун принципи ҳоси асосҳои сохти конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ифода ва амалӣ гардонидани ҳуқуқи шаҳрвандон ба муттаҳидшавӣ, ҳуқуқ ба озолии суҳан, иброи андеша, ҳуқуқи иштирок дар интихоботи умумӣ, райъпурсӣ, иштироки бевосита ва намояндагӣ доштан дар мақомоти намояндагии ҳокимияти давлатӣ, иштирок дар маърақаҳои муҳими сиёсӣ, амалӣ гардонидани ҳуқуқи озодиҳои вичдонӣ ва ғайра мусоидат менамояд.

Рӯйхати адабиёт

1. Аристотель. Сочинения: В 4 т. Т. 4. М., 1984.
2. Авакьян С.А. Конституционно-правовой статус политических партий в России: учеб. пособие /М.: Норма: ИНФРА- 2011.

3. Бачило И.Л. Информационное право. Учебник для ВУЗов 2009.М.: ЮРАЙТ, 2011 г.
4. Демидов А.И. Политика: понятие и природа // Российская правовая политика: Курс лекций / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. Н.И. Матузова и д-ра юрид. наук, проф. А.В.Малько. Москва, 2003.
5. Имомов А.И. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ. Нашри сеюм.-Душанбе: «ЭР-граф», 2012.
6. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. (бо тағйироту иловаҳои охири). Душанбе, 2016.
7. Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни факултаи ҳуқуқшиносӣ. Нашри дуюм. Душанбе, 2002.
8. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. Толковый словарь русского языка. Москва, ООО «А ТЕМП», 2010.
9. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқи конституционӣ ва ҳуқуқи маъмурӣ /Зери таҳрири н.и.х, дотсент Имомов А.И. ва н.и.х, дотсент Диноршоев А.М. – Душанбе 2013. – С. 92.
10. Хоруженко К.М. Культурология. Энциклопедический словарь. Ростов н/Д, 1997.
11. Цит. по Innenpolitik und politische Theorie. Opladen, 1976.

Аннотатсия

Гуногуандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ ҳамчун принципҳои асосҳои сохтори конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола масъалаҳои илмӣ-назариявӣ роҷеъ ба принсипи гуногуандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил ва баррасӣ шудааст. Гуногуандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ яке аз зухуроти ҷомеаи муосири имрӯза ва давлати ҳуқуқбунёду демократӣ мебошанд. Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон гуногуандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ мустақкам ва кафолат дода шуда, инкишофдиҳандаи ҳаёти давлатӣ ва ҷамъиятии онро ташкил медиҳад. Ба воситаи принсипи гуногуандешии сиёсӣ ва мафкуравӣ ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд рӯяи гашта, воситаи иштироки васеи онҳо дар ҳаёти сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ мегардад.

Аннотация

Политический и идеологический плюрализм в качестве основных конституционных принципов Республики Таджикистан

Статья посвящена анализу и изучению научно-теоретических вопросов касающихся идеологического и политического многообразия в Республике Таджикистан. Идеологическое и политическое многообразие являются одними из ключевых феноменов нашего современного общества и демократическо-правового государства. Идеологическое и политическое многообразие закреплено в нормах Конституции Республики Таджикистан и с помощью этого института в нашей стране развивается общественная и государственная жизнь. На основе идеологического и политического плюрализма основные права и свободы человека и граждан закрепляются и даются гарантии на участии их в управлении делами государства и общества.

Annotation

Political and ideological pluralism as the main constitutional principles of the Republic of Tajikistan

In the article are analyzed and researched the issues, connected to the principle of ideological and political pluralism in the Republic of Tajikistan. Ideological and political pluralism are one of the phenomenons of modern society and democratic and legal state. The Constitution of the Republic of Tajikistan states and guarantees the political and ideological pluralism and forms its social and governmental bases improving them. Through the principle of ideological and political pluralism Human Rights and freedoms are observed and provide citizens' participation in political life and state regulation.

Шеров Ш.З.,

*мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ
оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти
банкии Маркази миллии қонунгузорию назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон*

ҶАВОБГАРИИ КОНСТИТУТСИОНӢ - ҲУҚУҚӢ ҲАМЧУН НАВЪИ МУСТАҚИЛИ ҶАВОБГАРИИ ҲУҚУҚӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: ҷавобгарӣ; ҷавобгарию конститусионӣ; ҷавобгарию ҳуқуқӣ.

Ключевые слова: ответственность; конституционная ответственность; юридическая ответственность.

Keywords: responsibility; constitutional responsibility; legal responsibility.

Ҳеч як давлати ҳуқуқбунёдро бе мавҷудияти институти махсуси ҷавобгарию ҳуқуқӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Дар ҷамъияте, ки институти ҷавобгарию ҳуқуқӣ сарфи назар карда мешавад, бетартибӣ ва бесарусомонӣ ҳукмфармо буда, пояҳои давлатдорӣ оҳиста – оҳиста заволи меёбанд. Ба ибораи дигар, бе институти ҷавобгарию ҳуқуқӣ давлат набуд ва буда ҳам наметавонад. Бе он дар бораи тартиботи ҳуқуқӣ, таъмини қонуният, ҳуқуқу озодихоии инсон ва шаҳрванд, давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд наметавон сухан ронд. Аз ин рӯ, мавҷудият ва амали чунин институт яке аз омилҳои пешрафти давлати ҳуқуқбунёд ба ҳисоб меравад.

Хусусияти муҳими давлати ҳуқуқбунёд дар волоияти ҳуқуқ ва қонуни ҳуқуқӣ, воқеӣ будани ҳуқуқу озодихоии инсон ва шаҳрванд зоҳир мешавад ва ин ду аломати давлати ҳуқуқбунёд маҳз танҳо дар сурати мавҷуд будани институти ҷавобгарию ҳуқуқӣ таъмин мегарданд.

Волоияти ҳуқуқ пеш аз ҳама дар риояи бечуну чарои меъёрҳои Конститутсия ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ зоҳир мешавад ва бинобар ҳамин, ҳифзи Конститутсия ва дигар сарчашмаҳои асосии ҳуқуқи конститусионӣ вазифаи муҳими ҳамагуна давлати ҳуқуқбунёд мебошад. Яке аз вазифаҳои муҳими расидан ба ин мақсад, ҷавобгарию конститусионӣ-ҳуқуқӣ мебошад.

Ҷавобгарию конститусионӣ ҳуқуқӣ – яке аз навъҳои мустақили ҷавобгарию ҳуқуқӣ

буда, баҳри таъмини амали меъёрҳои ҳуқуқи конститусионӣ равона карда шудааст.

Ҷавобгарию конститусионӣ-ҳуқуқӣ дар давлат тартиботи зарурии ҳуқуқиро таъмин намуда, режими қонуни конституциониро муқаррар мекунад. Он ҳамчун кафолати нигоҳдории сохтори конститусионӣ, пеш аз ҳама, ҷавобгарию ҳокимият буда, ҳамчун олоқи муҳими таъмини меъёрҳои конституционӣ хизмат мекунад. Ба ибораи дигар, бе институти ҷавобгарию конститусионӣ-ҳуқуқӣ дар бораи тартиботи ҳуқуқӣ -конститусионӣ, таъмини қонуният ва ҳуқуқу озодихоии инсон ва шаҳрванд наметавон сухан ронд.

Ҳамаи ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки институти ҷавобгарию конститусионӣ-ҳуқуқӣ яке аз ҷойҳои марказиро дар ҳуқуқи конститусионӣ ишғол карда, таваччуқи олимони ҳуқуқи конституциониро ба худ ҷалб намудааст.

Бояд қайд кард, ки дар даҳсолаи охир институти ҷавобгарию конститусионӣ - ҳуқуқӣ ба сифати навъи мустақили ҷавобгарию ҳуқуқӣ эътироф шуда, мавриди предмети омӯзиши тадқиқоти илмӣ қарор гирифтааст. Ва бо вучуди институти нав будан дар адабиёти ҳуқуқӣ тавсифи пурраи ҷавобгарию конститусионӣ- ҳуқуқӣ бевосита вучуд надорад, яъне то ҳоло мафҳуми ягона ва умумиэътирофшудаи ҷавобгарию конституционӣ - ҳуқуқӣ, номгӯи аниқ асосҳои ба миён омадани ин намууди ҷавобгарӣ, доираи мушаххаси субъектҳои, ки ба онҳо ин намууди ҷавобгарӣ паҳн мешавад, ин-

чунин механизмҳои ба амал баровардани ин намуди ҷавобгарӣ муайян карда нашудааст, яъне дар сатҳи муайян нисбат ба ин масъала тавачҷуҳои нокифоя дода шудааст.

Мақсад аз тадқиқи ин мавзӯъ тавсифи пурраи ҷавобгарии конституционӣ - ҳуқуқӣ ҳамчун навъи мустақили ҷавобгарии ҳуқуқӣ ва муайян намудани мавқеи он дар низоми дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ ва нишон додани камбудии асосии батанзимдарории ҳуқуқӣ дар ин соҳа, бо мақсади такмили қонунгузории амалкунанда мебошад.

Бояд қайд кард, ки ташкилҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона зарурияти мавҷудияти ин институтро тақозо мекунад. Зеро, ин омил зарурӣ мебошад, ки ба давлат оид ба иҷрои уҳдадорӣ худ баҳри эътироф, риоя ва ҳимояи ҳуқуқи озодагон инсон ва шаҳрванд, бунёди шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодона мусоидат хоҳад намуд.

Ҷавобгарии конституционӣ - ҳуқуқӣ дар тафовут аз дигар намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ то замони имрӯза дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ нашудааст. Аммо ин маънои онро надорад, ки Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар қонунҳо чораи ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқиро муқаррар намекунад, лекин ин намуди ҷавобгарии ҳуқуқӣ аз мазмуну муҳтавои онҳо бармеояд.

Бояд қайд намуд, ки дар адабиёти илмӣ ҳуқуқи конституционӣ ақидаи ягонаи умумӣ - эътирофшудаи мафҳуми ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқӣ ва номгузории он дар миёни олимони давлатшинос ҷой надорад.

Чунончи, олимони истилоҳҳои гуногуни «ҷавобгарии конституционӣ», «ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқӣ» ва «ҷавобгарии давлатӣ-ҳуқуқӣ»-ро истифода мебаранд. Масалан, Н.М. Колосова истилоҳи «ҷавобгарии конституционӣ»-ро истифода мебарад [5, с. 192]. М.В. Баглай бошад, ҳам истилоҳи «ҷавобгарии конституционӣ» ва ҳам истилоҳи «ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқӣ»-ро истифода бурда, байни онҳо тафовут намегузорад. Ба андешаи ӯ, ин намуди ҷавобгарӣ на хусусияти моддӣ ва на ҷазоӣ надорад. Ба шаҳрванде, ки агар ӯ шахси мансабдор набошад, ин намуди ҷавобгарӣ паҳн намешавад [1, с. 39]. Айнан ҳамин гуфтаҳои олимони машҳури Россия О.Е. Кутафин дастгирӣ на-

муда, қайд мекунад, ки «... таъиноти асосии ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқӣ, ин ҷазо додан намебошад. Вазифаи асосии он ин ҳавасманд кардани фаъолияти позитивӣ (мусбӣ) субъектҳои ваколатдор мебошад. Агар чунин фаъолият набошад, пас чунин ҷараҳҳои махсуси он, ба монанди ҳуқуқмаҳдудкунӣ, аз қор озодкунӣ ва ғ. истифода мешаванд [4, с. 63].

Ба ақидаи А.А. Безуглов ва С.А. Солдатов бошад, истилоҳи аз ҳама дурусташ ин «ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқӣ» мебошад, зеро «ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқӣ» чунин ҷавобгарӣ мебошад, ки бо меъёрҳои Конституцияи пешбинӣ шудааст ва ҳангоми вайрон кардани уҳдадорӣ конституционӣ ба амал меояд [2, с. 50-51]. Агар сухан оид ба ҷавобгарии конституционӣ - ҳуқуқӣ равад, пас гуфтан зарур аст, ки он бо меъёрҳои ҳуқуқи конституционӣ пешбинӣ шудааст ва барои вайрон кардани уҳдадорӣ, ки дар меъёрҳои ҳуқуқи конституционӣ мустақам карда шудаанд, татбиқ карда мешавад.

Н.А. Боброва ва Т.Д. Зражевская истилоҳи «ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқӣ» ва «ҷавобгарии давлатӣ-ҳуқуқӣ»-ро истифода мебаранд. Ба ақидаи онҳо, агар ҷавобгарии давлатӣ-ҳуқуқӣ яке аз намудҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ бошад, пас ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқӣ намуди махсуси ҷавобгарӣ мебошад, ки ҷавобгарии сиёсӣ, маънавӣ ва ҳуқуқиро дарбар мегирад [3, с. 69-70].

Бояд қайд кард, ки аксарияти олимони истилоҳи «ҷавобгарии конституционӣ - ҳуқуқӣ»-ро истифода мебаранд, аммо «ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқӣ» бо «ҷавобгарии давлатӣ-ҳуқуқӣ» ҳарду мафҳумҳои бо ҳам шабоҳатдошта буда, аз ҳамдигар бо хусусиятҳои худ тафовут доранд.

Н.М. Колосова зери ҷавобгарии конституционӣ бавучудоии оқибатҳои номусоидро ба субъектҳои ҳуқуқ дар натиҷаи риоя накардан ё иҷрои номатлуби уҳдадорӣ конституционӣ худ ё сӯистифода аз ҳуқуқҳои ҳешро мефаҳмад. Ӯ мақсади ҷавобгарии конституциониро дар ҳимояи Конституция мебинад [5, с. 192-193].

Т.Д. Зражевская бошад, моҳияти ҷавобгарии конституционӣ -ҳуқуқиро дар муқаррар кардани низоми қафолатҳои воқеии зидди ҳокимияти дар дасти яке аз шохҳои он ҷамъшуда бо роҳи муқаррар кардани ҷараи ҷазо мебинад. Аз ин бармеояд, ки Т.Д. Зражевская зери ҷавобгарии конституционӣ-ҳуқуқӣ наму-

ди мустақили ҷавобгарии ҳуқуқиро мефаҳмад, ки дар муқаррар кардани муҳофизати муносибатҳои муҳими ҷамъиятӣ, инчунин ба амал омадани оқибатҳои номусоид ба субъекти ҳуқуқи конститусионӣ, ки меъёрҳои қонунгузориро вайрон кардааст, мефаҳмад [3, с. 72-74].

Ҳамин тариқ, дар байни олимони истилоҳи ягонаи умумиэтирофшуда вучуд надорад. Ҳар як олим нуқтаи назари хешро истифода мебарад. Ба ақидаи мо, истилоҳи аз ҳама дурусташ ин ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ мебошад, зеро табиатан мафҳуми «ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ» аз «ҷавобгарии конститусионӣ» мазмунан васеъ аст. Ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ барои он номида мешавад, ки он ҳам аз меъёрҳои конститусионӣ ва ҳам аз меъёрҳои ҳуқуқӣ иборат аст. Бинобар ин, вақте ки мо дар бораи ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ ҳарф мезанем, сухан дар бораи ду намуди ҷавобгарӣ: конститусионӣ ва ҳуқуқӣ меравад. Якумаш, дар натиҷаи риоя накардани меъёрҳои Конститутсия ба амал меояд, ки ба давлат, мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдор ва ба мақомотҳои худидораи маҳаллӣ паҳн мешавад. Дуюмаш, ҷавобгарии ҳуқуқиро дар назар дорад, ки барои риоя накардани меъёрҳои ҳуқуқи конститусионӣ ба субъектҳои алоҳидаи соҳаи дигари ҳуқуқ татбиқ карда мешавад.

Хуласа, ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ навъи мустақили ҷавобгарии ҳуқуқӣ буда, табиат ва хусусияти он мақсад ва вазифаҳои онро муайян мекунад. Мақсади ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ, ин таъмини қувваи олии ҳуқуқӣ ва амали бевоситаи Конститутсия, азнавбарқароркунии тартиботи ҳуқуқии конститусионӣ ва қонуният, татбиқ намудани ҷазои боадолатона нисбат ба ҳуқуқвайронкунандагони талаботи Конститутсия аз ҷониби мақомоти дахлдори ҳокимияти давлатӣ мебошад. Ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ бо меъёрҳои ҳуқуқи конститусионӣ пешбинӣ шудааст. Ин ҷавобгарӣ на хусусияти моддӣ ва на ҷазоӣ дорад. Ба шахрванде, ки агар шахси мансабдор набошад, ин намуди ҷавобгарӣ паҳн намешавад.

Рӯйхати адабиёт

1. Баглай М.В., Габричидзе Б.Н. Конституционное право Российской Федерации. М., 1996. – С. 39.
2. Безуглов А.А., Солдатов С.А. Конституционное право России. М., 2003. – С. 50-51.
3. Боброва Н.А., Зражевская Т.Д. Ответственность в системе гарантий конституционных норм. Воронеж, 1985. – С. 69-70.
4. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России. Учебник. М., 2001. – С. 63.
5. Колосова Н.М. Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации. М., Городец, 2000. – С. 192.

Рӯйхати адабиёт

1. Баглай М.В., Габричидзе Б.Н. Конституционное право Российской Федерации. М., 1996. – С. 39.
2. Безуглов А.А., Солдатов С.А. Конституционное право России. М., 2003. – С. 50-51.
3. Боброва Н.А., Зражевская Т.Д. Ответственность в системе гарантий конституционных норм. Воронеж, 1985. – С. 69-70.
4. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право России. Учебник. М., 2001. – С. 63.
5. Колосова Н.М. Конституционная ответственность в Российской Федерации: ответственность органов государственной власти и иных субъектов права за нарушение конституционного законодательства Российской Федерации. М., Городец, 2000. – С. 192.

Аннотатсия

Ҷавобгарии конститусионӣ-ҳуқуқӣ ҳамчун навъи мустақили ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур муаллиф ҷавобгарии конститусионӣ - ҳуқуқиро ҳамчун навъи мустақили ҷавобгарии ҳуқуқӣ баррасӣ намуда, мафҳум, моҳият ва дигар хусусиятҳои онро таҳлил намудааст.

Аннотация

Конституционно-правовая ответственность как самостоятельный вид юридической ответственности в Республике Таджикистан

В данной статье автор исследует конституционно-правовую ответственность как самостоятельный вид юридической ответственности, и анализирует понятие, сущность и другие ее особенности.

Annotation

Constitutional-legal responsibility as independent type of legal liability in the Republic of Tajikistan

In this article author examines the constitutional - legal responsibility as independent type of legal liability and analyzes the concept, essence and other features of it.

ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНӢ; ҲУҚУҚИ СОҲИБКОРӢ; ҲУҚУҚИ ОИЛА;
ҲУҚУҚИ БАЙНАЛҲАЛҚИИ ХУСУСӢ (ИХТИСОС: 12.00.03)
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО; ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО; СЕМЕЙНОЕ ПРАВО;
МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.03)

Раҳимзода М.З.,
директори Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор

Нуров Ҳ.П.,

сармутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳочират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

**ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ БОЗОРИ МЕҲНАТ ДАР
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Калидвожаҳо: бозори меҳнат; бозори мол; корманд; корфармо; қувваи корӣ; хариду фурӯши.

Ключевые слова: рынок труда; рынок товара; работник; работодатель; рабочая сила; купля-продажа.

Keywords: labor market; market product; employee; employer; workforce; purchase and sale.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ меҳнат ба сифати яке аз захираҳои иқтисодӣ ва омили истехсолот баромад менамояд. Инсон табиатро бо меҳнат барои қонеъ гардонидани талаботи худ ва ноил шудан ба ягон натиҷаи манфиатнок истифода мебарад. Бо сабаби мураккаб гардидани ҷараёни технологӣ ва таҷҳизот, меҳнат дар замони муосир дорои хусусияти баланди ҳосилнокӣ гардида, сарфи зиёди қувваи фикриро (зеҳниро) нисбат ба ҷисмонӣ талаб менамояд. Ҳамзамон, меҳнат дараҷаи ихтисоснокиро талаб намуда, аз ин лиҳоз барои тайёр намудани қувваи кории касбӣ вақти зиёде ҷудо карда мешавад [1].

Бозори меҳнат (қувваи корӣ) бозори маҳсусе мебошад, ки бидуни санади (амалиёти) хариду фурӯши молӣ, ҳамчун фурӯши озоди

қобилияти ба меҳнат доштаи инсон ва озодона фаъолият кардани он ташкил карда мешавад. Хариду фурӯши меҳнат, ҳамчун мубодилаи фаъолияти ҷисмонӣ, ақлонӣ, маънавии инсон дар бозори меҳнат (биржаҳои меҳнатӣ) ё худ бозори ҷойҳои кори ҳолӣ, тибқи тақозои соҳибкорони инфироди, ширкату ҷамъият ва дигар шаклҳои ташкилию ҳуқуқии шахсонӣ ҳуқуқӣ, давлат дар асоси нархи бозорӣ сурат мегирад. Аз ин рӯ, бозори меҳнат фазаи иқтисодие мебошад, ки дар асоси рақобат байни намоёндагонӣ (агентҳои) иқтисодӣ тавассути механизми талабот (эҳтиёҷот) ва пешниҳод, миқдори кор ва сатҳи маошро муқаррар менамояд.

Ҳамзамон, муносибатҳои меҳнатӣ гуфта, муносибатҳои бо созиши байни корманд ва

корфармо асосёфтаре меноманд, ки тибқи онҳо корфармо вазифадор аст бо риояи қоидаҳои тартиботи дохилии меҳнатӣ вазифаи муайяни меҳнатиро шахсан иҷро намояд, корфармо бошад, вазифадор аст шароитҳои меҳнати дар қонунгузорӣ, шартномаҳои коллективӣ, созишномаҳо ва шартномаҳои меҳнатӣ пешбинишударо барои корманд таъмин намояд.

Услуби ҳуқуқи меҳнатӣ гуфта, маҷмӯи тарзу василаҳои ҳуқуқиеро меноманд, ки тавассути онҳо танзими муносибатҳои меҳнатӣ сурат мегирад. Дар аксари соҳаҳои ҳуқуқ, аз ҷумла дар ҳуқуқи меҳнатӣ танзимнамоӣ бо ду тарз, яъне бо тарзи диспозитивӣ ва бо тарзи императивӣ сурат мегирад, ки аз хусусияти комплексӣ доштани услуби ҳуқуқи меҳнатӣ шаҳодат медиҳад. Қайд кардан бамаврид аст, ки тарзу усули ҳифзи ҳуқуқҳо ва ба амал баровардани уҳдадорихои меҳнатӣ низ, боиси хусусиятҳои хоси услуби танзими ҳуқуқи меҳнатӣ мегардад.

Самаранок истифода бурдани фаъолияти корманд аз корфармо вобастагӣ дорад. Корфармо бояд истифодаи самарноки қувваи кори кормандро таъмин намояд, то ин ки боиси дурудароз бад шудани саломатии он нагардад ва ба корманд имконият диҳад, ки дар давоми вақти озод аз кор қувваи кори худро барқарор намояд. Ҳамин тавр бо меҳнат банд кардани корманд, аниқ муайян намудани уҳдадорӣ ё вазифаҳои меҳнати он вазифаи истисноии корфармо мебошад. Бояд қайд намуд, ки дар баъзе ҳолатҳо корфармо беасос ва ҳатто беадолатона кормандро ба он айбдор менамояд, ки вай аз вақти кори худ самаранок истифода набурда, барои худаш кор намечӯяд. Бояд қайд намоем, ки ин ба вазифаи корманд дохил намешавад.

Мавҷудияти бозори меҳнатро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосҳои конституционии иқтисодӣ-бозорӣ муайян менамояд. Ба он принсипи озодии меҳнат, манъ будани меҳнати маҷбурӣ ва ҳама гуна маҳдудиятҳо, ҳуқуқи ҳар кас оид ба озодона ихтиёрдорӣ намудани қобилияти худ ба меҳнат ва интихоби касбу кор, инчунин озодии шартномаро тақозо менамояд. Мавҷудияти бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пеш аз ҳама аз Конститутсия сарчашма мегирад, ки тибқи он ба ҳар кас ҳуқуқ ба меҳнат, интихоби касбу кор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоиро ҳангоми бекорӣ додааст (м.35) [2].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати субъекти бозори меҳнат соҳибкорон, иттиҳоди соҳибкорон, кормандони кироя, иттифоқи касаба, иттиҳодияҳои иттифоқҳои касаба ва иттиҳодияҳои дигари кормандон, корфармоён ва намояндагони онҳо, инчунин давлат дар шахсияти мақомоти ваколатдори баромад мекунанд.

Қайд кардан бамаврид аст, ки соҳибкорон ва корманди кироя манфиати гуногундоранд. Соҳибкор ҳамчун корфармо барои ноил шудан ба мақсадҳои худ ба истифодаи қувваи корӣ ҳавасманд мебошад. Вай меҳодад, ки корманд вазифаи меҳнатиро аниқ ва бечунучаро иҷро намояд, интизоми меҳнатиро зери назорати доимии корфармо риоя кунад. Корманди кироя бошад, ба таъмини беҳатарии шароити меҳнат ва беҳгардонии кафолатҳои иҷтимоӣ ҳавасманд мебошад. Аз ин ҷо зарурати амали бозори меҳнат аз он иборат аст, ки мувозанати манфиатҳои тарафҳо таъмин карда шавад.

Уҳдадории корманди кироя дар асоси шартномаи меҳнатӣ бо корфармо ба вуҷуд меояд. Корманд уҳдадор аст, ки корро аз рӯи ихтисос, таҳассус ё вазифа иҷро намуда, ба қоидаҳои тартиботи дохилии меҳнат ва амрҳои роҳбарони дараҷаҳои гуногун итоат намояд, инчунин талаботи ҳуҷҷатҳои таъсисӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои дохили ташкилотро иҷро намояд ва интизоми меҳнатро риоя кунад. Корманд ва иттифоқҳои касаба метавонанд уҳдадорихои дигарро мувофиқи шартнома ва созишҳои коллективӣ ба зимма гиранд (м. 18 КМ ҚТ). Вале дар чунин суръат имконияти корфармо маҳдуд мебошад, зеро шартҳои шартнома ва созишҳои коллективӣ, ки ҳолати кормандро нисбат ба қонунгузори амалкунанда бад менамояд, безътибор мебошанд. Корманд, баръакс, ба воситаи бастании шартномаҳои коллективӣ ва созишномаҳо барои худ имконияти васеи шароити меҳнат ва истироҳати одилонаи иҷтимоӣро иқтисодиро муқаррар менамояд. Агар муҳолифат бо роҳи мусолиҳа ҳал нагардад, кормандон ҳуқуқи корпартоӣ кардан доранд, ки дар натиҷаи ин соҳибкор зарар мебинад. Таҳдиди зарар дидан соҳибкорро маҷбур месозад, ки гузашт намояд. Ин боиси вайрон шудани принсипи баробарҳуқуқии тарафҳои иҷтимоӣ мегардад (м. 323 КМ ҚТ) [3].

Хусусияти ҳолати ҳуқуқи соҳибкор дар бозори меҳнат ба он асос меёбад, ки амали

соҳибкори инфиродӣ ва дастаҷамъӣ дар бозори меҳнат ба фаъолияти соҳибкории онҳо алоқамандии бевосита дорад. Соҳибкор пеш аз ҳама дар бозори меҳнат ба сифати шахси ташкилкунандаи ҷои кор ва таъминкунандаи шуғли аҳоли баромад менамояд. Озодии фаъолияти соҳибкорӣ дорои як қатор ваколатҳои мушаххас будани соҳибкорро дар назар дорад, ки ба ӯ имконият медиҳад бо мақсади амалӣ намудани фаъолияти иқтисодӣ ва идоракунии молумулкии мустақилонаи самаранок ва дар зери ҷавобгарии худ қарорҳои зурурии интиҳоб, ҷойгиркунии ва аз кор озод намудани кормандонро қабул намояд. Вале ҳама гуна маҳдуднамоӣ оид ба худсарона аз кор озод намудани корманд аз тарафи корфармо набояд боиси маҳдуд намудани моҳияти худи озодии фаъолияти соҳибкорӣ гардад.

Соҳибкор дар бозори меҳнат ҳамчун шахсе баромад менамояд, ки қувваи кори ба рои ноил шудан ба натиҷаи ниҳии фаъолияти худ истифода менамояд. Дар чунин ҳолат дар бораи соҳибкор, ҳамчун корфармо сухан рондан мумкин аст. Корфармо ба муносибати меҳнатӣ бо корманди кироӣ оид ба муқаррар намудан, тағйир додан ё катъ гардидани муносибатҳои меҳнатӣ ворид мешавад. Муносибати тарафайни субъектҳои бозори меҳнат дар се марҳилаи асосии фаъолияти соҳибкор дар бозори меҳнат амалӣ карда мешавад: ҳангоми кироӣ қувваи корӣ, муқаррар намудан ё тағйирёбии шароити меҳнат ва ҳангоми аз кор озод намудани кормандони кироӣ.

Шартҳои асосӣ барои кормандони кироӣ ва самаранокии фаъолияти меҳнати онҳо чунин мебошанд:

а) тайёрии касбӣ барои пешбарии фаъолияти меҳнати кормандон имконият медиҳад, ки онҳо аз рӯи таҳассус ба худ ҳарчӣ зудтар ҷои кор ёбанд;

б) муқаммал додани маълумот вобаста ба фаъолияти меҳнатие, ки ӯ машғул шудааст, яъне ихтисоси худро баланд мебардорад;

в) манъи ҳама гуна таъйин дар муносибаҳои меҳнатӣ, афзалият гузоштан ё рад кардан ҳангоми қабул ба кор.

Асоси фаъолияти бозори меҳнат дар барпо намудани ҷойҳои нави корӣ, таъмини қувваи корӣ ва додани маълумоти зарурӣ ба соҳибкорон дар сурати ба ягон қувваи корӣ таҳассуси ниёзманд бошанд ва мусоидат ба қувваи кироӣ корӣ ва ҳамчунин дар ҳалли баҳсҳои байни кормандон ва корфармо ва

ғайра зохир мегардад. Мақомоти махсусе, ки дар амалӣ намудани бозори меҳнат нақши муҳим дорад, ин Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад [4].

Танзимнамоии бозори меҳнат низоми мураккаб мебошад, ки натавон фарогирандаи соҳаи шуғл, балки ҳамаи элементҳои иқтисодии низоми ҷамъиятро дарбар мегирад. Механизми танзими бозори меҳнатро метавон ҳамчун зернизомии механизми умумии низомии иқтисодӣ баррасӣ намуд.

Бояд гуфт ки низоми ҳуқуқии бозори меҳнат ба воситаи шаклҳои гуногуни танзими ҳуқуқӣ таъмин карда мешавад:

а) танзими давлатӣ бо роҳи аз тарафи мақомоти давлатӣ муқаррар намудани қарорҳои ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ иқтисодӣ ва меъёри соҳаи меҳнати кироӣ;

б) танзими шартномавӣ аз тарафи худи субъектҳои бозори меҳнат дар доираи низоми ҳамкорӣ иҷтимоӣ бо роҳи бастанӣ шартномаҳои коллективӣ ва созишномаҳо доир ба масъалаҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ;

в) муқаррар намудани шароити меҳнати инфиродӣ бо роҳи бастанӣ шартномаи меҳнати инфиродӣ байни корфармо ва кормандон.

Ҳамзамон, дар аксарияти адабиёт мафҳумҳои «бозори меҳнат» ва «бозори қувваи корӣ»-ро ҳаммаъно мефаҳманд, вале бозори меҳнат ифодакунандаи тақозои арзиши қувваи корӣ мебошад, ки дар асоси баҳамтаъсиррасонии тарафайни онҳо ҷобачогузори қувваи корӣ аҳолиро дар фаъолияти иқтисодӣ бо дарназардошти фаъолияти ҳоҷагидорӣ дар соҳа ва ҳудуд, ҳолати демографӣ ва дараҷаи ихтисоснокӣ таъмин карда мешавад. Дар бозори меҳнат муносибатҳои иқтисодии байни корфармо ва корманди кироӣ ба вучуд меоянд, ки ба якҷояшавии қувваи корӣ бо воситаҳои истеҳсолот мусоидат мекунанд. Ҳамин тавр, талаботи корфармо ба меҳнат ва талаботи кормандони кироӣ ба музди меҳнат таъмин карда мешавад. Дар бозори меҳнат ивазшавии шакли арзиш ба вучуд меояд: шакли моли (қувваи корӣ) арзиш (меҳнат) ба шакли пулии арзиш музди меҳнат, яъне аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки мафҳуми бозори меҳнат нисбат ба мафҳуми қувваи корӣ васеътар мебошад. Дар дохили бозори меҳнат қувваи корӣ хариду фурӯш карда мешавад. Инчунин, бозори меҳнат, ин яке аз роҳҳои ёфтани ҷои кори холи барои кормандони ки-

роя ба ҳисоб меравад ва барои корфармоён бошад, ёфтани қувваи кори зарурӣ мебошад. Бозори меҳнат макон ё ҷое, мебошад, ки қувваи кориро дар он ҷо дастрас намудан мумкин аст ва қувваи корӣ бошад, дар он ҷо фурухта мешавад, ҳамчунин қувваи корӣ барои анҷом додани ягон намуди фаъолияти меҳнатӣ равона мешавад. Қувваи корӣ гуфта, зеро ин истилоҳ қувваи ҷисмонӣ ва зеҳнии корманд фаҳмида мешавад.

Хариду фурӯши қувваи корӣ аз дигар молҳо фарқ дорад. Ин ҷо дигаршавии молик ба вучуд намеояд, чунки қувваи корӣ ба ихтиёри харидор на доимӣ, балки ба як вақти муайян (яъне барои анҷом додани амалӣ муайян корфармо онро барои истифодабарӣ чалб менамояд) дар мавриди меҳнат кардан мегузарад. Дар натиҷаи хариду фурӯши қувваи корӣ ба харидор танҳо ҳуқуқи истифодабарии қобилияти корӣ доштаи коргар мегузарад. Корфармо молики маҳсулоти ба вучуд овардаи корманди киро мегардад.

Чи тавре ки Карл Маркс қайд кардааст, меҳнат наметавонад мол бошад, зеро дар ҷараёни истеҳсолот мол вучуд надорад. Ҷараёни меҳнат ҳангоми бастании шартномаи меҳнатӣ бо кормандони киро ё ин ки ҳангоми чалб намудани қувваи корӣ оғоз меёбад. Ҳамзамон, меҳнат наметавонад, нарх дошта бошад, зеро нарх худ хароҷоти меҳнатиро муайян менамояд (додани як мафҳум бо воситаи дигар мафҳум мумкин нест, зеро он ба тавталогия оварда мерасонад.). Фарз мекунем, ки меҳнат метавонад мол бошад ва агар меҳнат бо нарх фурухта шавад ва корманд тамоми эквиваленти пурраи меҳнати худро гирад, пас маънои чалби корманд аз ҷониби соҳибкор гум мешавад ва фоида низ ба даст оварда намешавад. Агар нархи меҳнат аз арзиш кам пардохта шавад, он гоҳ меъёри қонун вайрон карда мешавад. Инчунин, К. Маркс мегуяд, ки меҳнат фурухта намешавад, балки қобилияти инсон ба меҳнат фурухта мешавад. К. Маркс хусусияти қувваи кориро ҳамчун мол баҳо медиҳад [5].

Бозори меҳнат бозори махсус мебошад. Зеро, меҳнаткунанда ифодакунандаи шахсияти беназири инсон мебошад, ки натавонад қобилияти муайян ба меҳнат дорад, балки боз сифатҳои бисёри дигар низ дорад. Аз ҷумла рафтори меҳнатӣ, таҷрибаи меҳнатӣ, хусусиятҳои рӯҳию физиологӣ ва ғайраҳо. Ҳамзамон, дар зеро мафҳуми қувваи корӣ дар

замони муосир қуввае фаҳмида мешавад, ки онро танҳо инсон дорост. Инчунин, аз тарафи дигар, корфармоён натавонад ба дараҷаи ихтисоснокӣ аҳамият медиҳанд, балки ба дигар сифатҳои муносибати корманд бо дигарон, ҳунармандӣ, маҳорати дар коллектив кор кардан, қобилияти бозомӯзӣ ва азнавомӯзӣ, зудҳаракатии меҳнатӣ ва ғайраҳо ба ҳисоб мегиранд.

Бояд қайд намуд, ки меҳнат нафақат арзиши иқтисодӣ, балки боз арзиши иҷтимоӣ низ дорад, зеро манбаи даромад ва мавқеи одамро дар ҷамъият муайян менамояд. Дар бозори меҳнат нарх ва миқдори меҳнат бо таносуби эҳтиёҷмандӣ (аз тарафи корхона ва корфармо) ва талаботӣ (аз ҷониби шахсоне, ки муваққатан ба фаъолияти меҳнати машғул нестанд) муайян карда мешавад. Тақозо ба меҳнат аз талабот ба маҳсулоте, ки бо ин меҳнат ба вучуд оварда мешавад, вобаста аст.

Дар замони муосир бештар ташкилотҳо, корхонаҳо новобаста аз шакли ташкили ҳуқуқиашон ниёзманди қувваи кориро доранд. Дар навбати аввал ташкилотҳо, корхонаҳо, муассисаҳо шумораи кормандро, ки киро кардан зарур аст, муайян карда, бояд «арзиши меҳнат» (музди меҳнат)-ро ба ҳисоб гиранд ва аз тарафи дигар музди меҳнати қувваи кориро пешакӣ муайян намоянд. Арзиши меҳнат бошад, аз оқибати интиҳои он вобастагӣ дорад.

Арзиши қувваи корӣ чун арзиши ҳар як моли дигар дар нархи он зоҳир мегардад, ки шакли музди корро мегирад. Музди кор шакли дигаргунишудаи арзиш, ё худ нархи қувваи корӣ мебошад. Дар илми иқтисодии муосир музди меҳнат ҳамчун арзиш барои меҳнати истифодабурдашудаи корманди киро пардохтаро мефаҳманд.

Дар назарияи иқтисодӣ доир ба таърифи музди кор якчанд нуқтаи назар мавҷуд аст. Мувофиқи таълимоти равияи классикӣ иқтисоди сиёсӣ (А. Смит, Д. Рикардо, К. Маркс) дар асоси музди меҳнат арзиши неъматҳои истеъмолӣ ва моддӣ, ки барои зистани кормандон зарур аст, гузошта шудааст. Намояндагони равияи классикӣ андозаи объективие нишон медоданд, ки музди меҳнатро муайян карда метавонад. Ба ақидаи намояндагони ин равия музди меҳнат танҳо барои зистани кормандон дода мешавад [6].

Ҳамзамон, ба ақидаи иқтисодчии англис А. Маршалл музди меҳнатро ду омил муай-

ян менамояд: ҳосилнокии интиҳои меҳнат ва харочот барои таҷдид, таълим ва таъминни кормандон. Чен кардани ҳосилнокии интиҳои меҳнат аз он сабаб зарур аст, ки кормандон меҳнати якхела намекунад, яке нисбат ба дигаре сермахсултар кор мекунад, чунки аз чихати ҷисмонӣ яке пурқувват, хунарманд, дараҷаи ихтисоснокиаш баланд нисбат ба дигаре мебошад. Ин дар он зоҳир мегардад, ки кормандон андозаи гуногуни маҳсулоти интиҳӣ месозанд ва барои ҳамин музди меҳнатӣ гуногун мегиранд. Таъсири мутақобилаи эҳтиҷмандӣ дар бозори меҳнат дараҷаи музди меҳнатро барои кори муайян пешбинӣ мекунад [7].

Яке аз самтҳои шарҳи музди меҳнат ҳамчун арзиши меҳнат назарияи сармояи инсонӣ мебошад. Зери ин мафҳуми сармояи инсонӣ такмил додани дониш, малака ва қобилиятҳои инсон фаҳмида мешавад, ки самаранокии меҳнати кормандро баланд мебардорад. Намуди муҳимтарини чунин сармоя, ин харочот барои таълим, намуди дигараш харочот барои ҳифзи саломатӣ мебошад. Дар якҷоягӣ ин тадбирҳо давомнокии фаъолияти меҳнатиро зиёд намуда, ҳосилнокии меҳнатро баланд мебардоранд. Харочот барои баланд бардоштани дараҷаи ихтисоснокӣ ҳам ба фаъолияти меҳнатӣ ва ҳосилнокии он таъсири мусбат мерасонад.

Назарияи сармояи инсонӣ эътироф мекунад, ки қисми зиёди музди меҳнат аз маълумот, таҷриба ва фаъолияти ҷисмонӣ дар ҷои кор вобастагӣ дорад. Ҳар касе, ки барои маълумот бисёр маблағ гузоштааст, дар давоми фаъолияти меҳнатӣ даромади бисёр мегирад, нисбат ба он ки барои маълумот сармояи кам гузоштааст.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ музди меҳнат ду вазифаи асосиро иҷро мекунад:

- арзиши қувваи кори пурра менамояд;
- кормандро ба зиёд кардани хароҷоти меҳнат водор месозад.

Бо мушкилотҳои меҳнат, муносибатҳои меҳнатӣ, музди меҳнат ва бозори меҳнат, ки дар боло суҳбат рафт, масъалаи шугълварзии аҳоли зич алоқаманд аст. Зери мафҳуми шугълварзӣ тадбирҳои ба фаъолияти меҳнатӣ ҷалб намудани одамоне ва дараҷаи бо меҳнат қонеъ гардонидани талаботи онҳо, таъминот бо ҷои кор фаҳмида мешавад.

Аз нуқтаи назари иқтисодӣ мушкилоти шугълварзии пурра дар миқёси ҷамъият ба

даст даровардани баробарии шумораи аҳолии қобилияти меҳнатӣ дошта, аз як тараф ва миқдори барои он зарури ҷои корӣ, аз тарафи дигар, мебошад. Вайрон кардани ин таносуб ба барзиёдати қувваи корӣ ва ё ки бекорӣ оварда мерасонад.

Дар шароити муосир шугълварзии аҳоли ба якҷанд принципҳои асосӣ ёфтааст.

1. Интиҳоби озодонаи бо кор таъмин будан. Дар кишвари мо бо меҳнат таъмин будани шахрвандон ҳуқуқи конститутсионии онҳо мебошад. Мувофиқи моддаи 35-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар кас ба меҳнат, интиҳоби касбу кор, ҳифзи меҳнат ва ҳимояи иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ ҳуқуқ дорад. Музди кор аз ҳадди ақали музди меҳнат набояд кам бошад.

2. Шугълварзии маҳсулноқ. Зери шугълварзӣ пеш аз ҳама фаъолияти шахрвандон фаҳмида мешавад, ки бо қонеъ гардонидани талаботи шахсӣ ва ҷамъиятӣ алоқаманд аст ва даромади меҳнатӣ меорад. Яке аз шартҳои муҳимтарини маҳсулнокии ин фаъолият он мебошад, ки кор барои инсон муносиб бошад. Ҳамзамон, муносиб қоре ҳисобида мешавад, ки мувофиқи ихтисоси корманд, ҳолати саломатии вай, дар ҷои кор мебошад.

3. Танзими қонунии шугълварзӣ. Дар кишвари мо нормаҳои ҳуқуқии шугълварзӣ дар Конститутсия, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқи муайян карда шудаанд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муносибат ба шугли аҳоли» муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба шугли аҳоли танзим намуда, асосҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ иқтисодӣ ва ташкилии сиёсати давлатӣ дар ин самт, аз ҷумла кафолатҳои давлатро дар амалӣ гардонидани ҳуқуқҳои конститутсионии шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба меҳнат ва ҳифзи иҷтимоӣ аз бекорӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ муқаррар менамояд.

Ташкили амали бозори меҳнат бояд мавриди ғамхорӣ ва таваҷҷуҳи давлат бошад. Иштироки давлат дар бозори меҳнат ба амалӣ намудани сиёсати иҷтимоӣ асос меёбад, ки ин омилҳои ҷудонашавандаи танзими давлатии бозори меҳнат мебошад. Сиёсати иҷтимоӣ ба таъмини дараҷаи муайяни таъминоти моддӣ инсон алоқаманд мебошад. Фаъолияти соҳибкорӣ барои ба даст даровардани фоида раво на карда шуда, аз ин ҷо он боиси бавучудоии нобаробарии иҷтимоӣ дар ҷамъият мегардад. Нобаробарии моддӣ, дар гирифтани даромад

ва даст ёфтган ба захираҳои моддӣ, ки муносибатҳои бозорӣ тавлид менамоянд, бояд бо кӯшиши давлат баробар карда шавад. Ин кӯшиш бояд начандон барои танзими муносибатҳои тақсимотии соҳаи неъматҳои моддӣ, балки харчи зиёдтар барои барпо намудани ҷойҳои нави корӣ, харчи зудтар барои таҳассуси нави гирифтани қувваҳои корӣ, ҳавасмандии савдои хурд ва миёна, ҳамдигарфаҳмии байни намоёндагони меҳнат ва сармоядор оид ба тағйири шароити меҳнат дар алоқамандии зич бо шароитҳои макро ва микроиқтисодии фаъолияти ташкilot мушаххас равона карда шавад.

Тоҷикистон давлати иҷтимоӣ буда, вазифаи асосии сиёсати он барпо намудани шароите мебошад, ки ҳаёти сазовор ва озодии инкишофи инсон ва ҷамъиятро таъмин менамояд, ки ин пурра ба нишондоди санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, оид ба ҳифзи ҳуқуқи инсон дахлдошта мувофиқ мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меҳнат ва саломатии инсон новобаста аз ғайриқарор будани фаъолияти соҳибкорӣ ҳифз карда шуда, дастгирии давлатии оила, модарон, падарон ва фарзандон, маъҷубон ва шахрвандони пиронсол таъмин карда мешавад, низоми ҳадамоти иҷтимоӣ инкишоф ёфта, нафақаи давлатӣ, ёрдампулӣ ва дигар кафолатҳои ҳифзи иҷтимоӣ муқаррар карда мешаванд.

Бозори меҳнат имконият медиҳад, ки азнавтақсимкунии қувваи кориро дар байни

соҳаҳо ва доираи истехсолот доимо амалӣ намоем ва аҳолии бекорро ба кор таъмин созем. Ба воситаи бозори меҳнат талабот ва тақлифҳои қувваи корӣ бо мақсади истифодаи он барои амалӣ намудани фаъолияти соҳибкорӣ ба танзим дароварда мешавад. Аз ҳамин сабаб бозори меҳнат ба шароити мавҷудияти ҷӣ соҳибкорон дар муносибат бо кормандон ва ҷӣ худӣ намоёндагони меҳнати кироя бояд таъсири калон расонад.

Рӯйхати адабиёт

1. Ниг.: Раҳимов М.З. Ҳуқуқи соҳибкорӣ Душанбе 2005. – С., 301
2. Ниг.: Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2016, №2, мод. 78.
3. Ниг.: Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2016, №7, мод. 604.
4. Ниг.: Низомномаи Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4.11.2016, №471 / БМИҲ. ADLIA. Версия 7.00.
5. Ниг.: Маркс К. Капитал. Т.1. М. Издательство политической литературы. 1988. – С. 177.
6. Ниг.: Манбаи электронӣ: be5.biz/istoriia/marx.html. (санаи муроҷиат: 19.04.2017).
7. Ниг.: Маршалл А. Принципы политической экономии. Т. II.- М.: Прогресс, 1984. – С. 235.

Аннотатсия

Танзими ҳуқуқии бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи танзими ҳуқуқии бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад. Муаллифон махсусан масъалаи вазъи ҳуқуқии бозори меҳнат, соҳибкор ва корманди кирояро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додаанд.

Аннотация

Правовое регулирование рынка труда в Республике Таджикистан

В данной статье речь идет о правовом регулировании рынка труда в Республике Таджикистан. Авторы проанализировали вопросы правового состояния рынка труда, предпринимателя и наемного работника.

Annotation

The legal regulation of labor market in the Republic of Tajikistan

In this article speech is going about the legal regulation of the labor market in the Republic of Tajikistan. Authors especially analysed questions legal market of labour, businessman and hired worker conditions.

Табаров Н.А.,

начальник отдела законодательства по государственному устройству, судебным и правоохранительным органам Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАРУШЕНИЯ, СВЯЗАННЫЕ С ПРЕДОСТАВЛЕНИЕМ ИСКЛЮЧИТЕЛЬНЫХ ПРАВ ПО ДОГОВОРУ КОММЕРЧЕСКОЙ КОНЦЕССИИ

Калидвожаҳо: ҷавобгарии ҳуқуқии граҷданӣ; ҳуқуқҳои мустасноӣ; ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳо; шиттирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқии граҷданӣ; шартномаи концессияи тиҷоратӣ; озод кардан аз ҷавобгарӣ.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность; исключительные права; защита прав и интересов; участники гражданских правоотношений; договор коммерческой концессии; освобождение от ответственности.

Keywords: civil liability; exclusive rights; protection of rights and interests; participants of civil legal relations; contract of commercial concession; exemption from liability.

Вопрос о сущности гражданско-правовой ответственности как института, направленного на защиту прав и интересов участников гражданских правоотношений, является одним из самых популярных, актуальных и многоаспектных в науке гражданского права. Хотя и существует большое количество исследований, посвященных проблемам данного института гражданского права, однако до настоящего времени единой точки зрения на понятие юридической ответственности среди ученых нет. Если разнообразные трактовки по вопросу понятия юридической ответственности, с одной стороны являются результатом активных творческих подходов ученых к данной теме, то с другой стороны они свидетельствуют о сложном и многоаспектном понимании сущности юридической ответственности. Словарь русского языка трактует ответственность как «обязанность, необходимость давать отчет в своих действиях, поступках и т.п. и отвечать за их возможные последствия, за результат чего-либо» [1, с. 688]. Толковый словарь русского языка в одном из своих значений определяет ответственность как «необходимость, обязанность отдавать кому-нибудь отчет в своих действиях, поступках» [2, с. 468].

В юридической литературе существуют разные точки зрения по определению понятия юридической ответственности.

Одни авторы под гражданско-правовой ответственностью понимают регулирующую обязанность давать отчет в своих действиях. По их мнению, основным в ответственности является истребование отчета, а последует ли за отчетом осуждение и наказание – это уже другой вопрос; что главный недочет нашей деятельности в этом отношении заключается в том, что зачастую ответа вовсе не требуют, а не в том, что его требуют недостаточно строго [3, с. 8-11].

Согласно другой точки зрения, юридическая ответственность определяется как мера правового принуждения за правонарушения, предусмотренные санкцией нарушенной нормы и применяемая к правонарушителю компетентными государственными органами или должностными лицами в надлежащем процессуально-правовом порядке [4].

Третьи считают, что ответственность - это санкция «за правонарушение, вызывающее для нарушителя отрицательные последствия в виде лишения субъективных гражданских прав, либо возложения новых или дополни-

тельных гражданско-правовых обязанностей» [5, с. 535-536].

Следует отметить, что в доктрине теории права существует два подхода к характеристике юридической ответственности - в негативном (пассивном, ретроспективном) и положительном (активном, перспективном) аспекте.

Сторонники ответственности в негативном аспекте, хотя в их понимании наблюдаются некоторые различия, однако единодушны в том, что ретроспективная ответственность является одной из мер государственного принуждения, что она сопряжена с применением санкции правовой нормы, что привлечение лица к юридической ответственности влечет за собой государственное осуждение, что её основанием является правонарушение.

Таким образом, ретроспективную юридическую ответственность можно охарактеризовать следующими существенными признаками: государственно-правовым принуждением, осуждением правонарушения и лица его совершившего, наступлением для него неблагоприятных последствий, процессуальной формой осуществления.

Следует отметить, что правовая ответственность не всегда и необязательно связана с нарушением законов, она порождается уже определенным правовым статусом лица, его взаимосвязями с обществом, с другими лицами и поэтому может иметь позитивный характер.

Учеными даётся различная интерпретация понятия позитивной юридической ответственности. Одни ученые считают, что позитивная ответственность – это, прежде всего обязанность действовать правомерно [6, с. 50]. Другие отмечают, что позитивная ответственность – это ответственность за надлежащее исполнение своих обязанностей, отношение личности к порученному делу, обществу, коллективу, к своему поведению [7, с. 211].

Существует мнение, согласно которого позитивная ответственность – это осознанное внутреннее состояние, отношение, чувство самодисциплины субъекта, к исполнению возложенной на него законом или договором обязанности [8, с. 232].

Необходимо отметить, что в отличии от ретроспективной юридической ответственности, позитивная юридическая ответственность не является временной и принудительной, а есть постоянная, добровольная ответственность лица за свое надлежащее поведение.

После перехода РТ к рыночным отношениям возникла необходимость приведения законодательства в соответствии с возникшими отношениями с целью их правового регулирования. В связи с этим в 1999 году были приняты части первая [9] и вторая [10] ГК РТ. В них с учетом новых отношений по-новому регулируются виды гражданско-правовых отношений.

Ответственность лица нарушившего обязательство наступает при наличии вины, кроме случаев, когда законом или договором установлены иные основания ответственности [11, с. 751]. Это означает, что в необходимых случаях законодателю предоставлено право избрать основания, в которых наличие или отсутствие вины нарушителя не учитывается. Сторонам договора также предоставлено право строить свою ответственность на началах причинения, а не вины [12, с. 312]. При отсутствии в договоре иных начал ответственности она наступает при наличии вины (ч. 1 ст. 432 ГК РТ).

В условиях формирования рыночной экономики презумпция «вины», рассматриваемая долгое время как основная ответственность, постепенно утрачивает смысл, а вместо неё применяется презумпция «невиновности», которая обусловлена стимулирующим характером имущественной ответственности [13, с. 292]. Теперь наряду с виной ответственности в ГК РТ предусмотрены случаи безвиновной ответственности, при нарушении обязанностей со стороны контрагентов должника, отсутствия на рынке нужных для исполнения товаров, отсутствия у должника необходимых денежных средств (ч. 3 ст. 432 ГК РТ).

Тем самым новое гражданское законодательство РТ расширило сферу безвиновной ответственности, возлагая на предпринимателя обязанность, обеспечить исполнение обязательства даже в тех случаях, когда непосредственная его вина отсутствует.

При этом в абз. 2 ч. 1 ст. 432 ГК РТ предусматривается, что лицо признается невиновным, если при той степени заботливости и осмотрительности, какая от него требовалась по характеру обязательства и условиям оборота, оно приняло все меры для надлежащего исполнения обязательства. В данной норме права содержится два признака невиновности – объективные и субъективные. Объективные признаки невиновности выражаются в харак-

тере обязательства, условиях оборота, а субъективные признаки – в степени заботливости и осмотрительности, которая требовалась от должника. В связи с тем, что для различных участников гражданского оборота применяются разные критерии определения невиновности, следовательно, к ним применяются и различные понятия вины при нарушении отдельных обязательств.

Необходимо отметить, что по смыслу гражданского законодательства если лицо докажет, что оно не исполнило или ненадлежащее исполнило обязательство, вследствие непреодолимой силы, то есть чрезвычайных и непредотвратимых при данных условиях обстоятельств, то оно освобождается от ответственности (ч. 3 ст. 432 ГК РФ). Новое гражданское законодательство РФ, расширяя сферу безвиновной ответственности, возлагает на предпринимателя обязанность обеспечения исполнения обязательства даже в тех случаях, когда его непосредственная вина отсутствует. Такая ответственность, как правильно отмечает М.З. Рахимов, строится на наличии риска [14, с. 159], поскольку предприниматель не принимал указанных обстоятельств в расчет.

Деятельность любого предпринимателя сопровождается риском, и, следовательно, при отсутствии вины, при случае безвиновности, предпринимательский риск выступает субъективным основанием таковой [15, с. 104].

Следует отметить, что в связи с тем, что в теории гражданского права есть разные подходы к определению понятия «риск», это затрудняет возможность составления целостного представления о нем.

В юридической литературе риск рассматривается с разных сторон: с субъективной, объективной и дуалистической.

Одни ученые рассматривают риск в качестве психического отношения субъекта к случайным последствиям своего поведения, допущения этих последствий, волевого регулирования поведения в определенных ситуациях [16].

Другие под риском понимают возможность (или опасность) наступления неблагоприятных последствий (имущественного или личного характера) [17].

Существует мнение, согласно которому риск является объективно-субъективной категорией. По данному мнению, риск связан с выбором альтернативы, расчетом вероят-

ности исхода выбора, и здесь проступает его субъективная сторона [18]. В тоже время риск объективен, поскольку является формой количественно-качественного выражения неопределенности, отражает реально существующие в общественной жизни явления, процессы, стороны деятельности [19].

Субъективная концепция основывается на том, что риск есть психическое отношение субъекта к случайным последствиям своего поведения, допущение этих последствий и возможностей волевого регулирования поведения в определенных ситуациях [19, с. 91]. Объективная концепция основывается на том, что под риском следует понимать возможность (или опасность) наступления неблагоприятных последствий (имущественного или личного характера). А дуалистическая концепция объединяет субъективный и объективный подходы.

Рассматривая вышеназванные концепции риска, автор настоящего исследования считает, что суждение сторонников субъективной концепции риска является более правильным, так как риск тесно связан с сознанием и волей лица, т.е. субъекта, который предвидит и допускает отрицательные последствия. Именно такой риск имеется в виду в том случае, когда говорится о риске субъекта, действующего в условиях, при которых возможно причинение или нанесение ущерба [19].

По рассматриваемому договору может получиться так, что например, правообладатель предоставляет пользователю несоответствующие требования к товарам (работам, услугам), в связи с чем, в данном договоре предусмотрена ответственность правообладателя.

В гражданском праве различают долевою, субсидиарную и солидарную ответственность, в зависимости от характера распределения ответственности нескольких лиц. В ст. 965 ГК РФ, где рассматривается вопрос ответственности правообладателя по требованиям, предъявляемым к пользователю по договору коммерческой концессии, предусмотрены два вида ответственности правообладателя – субсидиарная и солидарная.

Первой в ней указана субсидиарная ответственность.

Являясь одним из видов гражданско-правовой ответственности, субсидиарная ответственность, в соответствии со ст. 430 ГК РФ, представляет собой ответственность одного лица (субсидиарного должника) дополнитель-

но к ответственности другого лица (основного должника). Субсидиарная ответственность наступает в случае, если основной должник отказался удовлетворить или уклоняется от удовлетворения требования кредитора.

К. Нам полагает, что «лицо, несущее субсидиарную ответственность, собственно говоря, никакой ответственности не несет. Оно лишь выполняет обязанность, возложенную на него законом или договором» [20, с. 135]. В.В. Витрянский рассматривает обязательства, наступающие в результате субсидиарной ответственности, как дополнительные способы обеспечения обязательств [11, с. 383].

Х.Т. Насиров отмечает, что «под субсидиарным обязательством необходимо понимать такое правоотношение, содержанием которого является субъективное право кредитора потребовать удовлетворения его интересов, и субъективные обязанности его контрагентов: основного и дополнительного должников, своими действиями удовлетворить требования кредитора...» [21].

В основном, субсидиарная ответственность применяется в договорных отношениях. Следствием этого стало то, что в условиях нестабильного рыночного хозяйства ответственность одного неисправного должника, как в виду его неплатежеспособности, так и вследствие недобросовестного поведения самого должника, уже не может в полной мере гарантировать интересы кредиторов. В этой связи, кредиторы стремятся к увеличению количества ответственных лиц. Одним из институтов гражданского права, который эффективно способствует защите прав кредиторов, и является институт субсидиарной ответственности.

Как уже было сказано, субсидиарная ответственность предусматривается законодателем и в договоре коммерческой концессии. Правообладатель несет субсидиарную ответственность по предъявляемым к пользователю требованиям о несоответствии качества товаров (работ, услуг), сдаваемых (выполняемых, оказываемых) пользователем по договору коммерческой концессии (ч. 1 ст. 965 ГК РТ).

Субсидиарная ответственность в этом случае возникает у правообладателя перед потребителями, если пользователь продает продукцию (товары), произведенные самим правообладателем, - профессионалом в своей сфере.

Такая ответственность, по нашему мнению, направлена на стимулирование право-

обладателя к тому, чтобы он добивался производства продукции (товаров) надлежащего качества.

Следует отметить, что вышеуказанная правовая норма направлена также и на дисциплинирование самого правообладателя, защиту деловой репутации правообладателя, т.е. того, кто не состоит в договорных отношениях с покупателями товаров, заказчиками работ или услуг. Здесь на лицо позитивная ответственность правообладателя. Однако правообладатель связан с пользователем, который на основе договора коммерческой концессии использует в отношениях с третьими лицами средства индивидуализации, например, коммерческое обозначение и т.д. правообладателя. В соответствии с требованиями ч. 1 ст. 430 ГК РТ до предъявления к лицу, которое в соответствии с законодательством или условиями обязательства несет ответственность дополнительно к ответственности другого лица, являющегося основным должником (субсидиарную ответственность), кредитор должен предъявить требование к основному должнику.

Если основной должник отказался удовлетворить или уклоняется от удовлетворения требования кредитора, это требование может быть предъявлено лицу, несущему субсидиарную ответственность.

Из вышеуказанной нормы следует, что у кредитора право на возможное привлечение субсидиарного должника (правообладателя) к исполнению его требований в их неудовлетворенной части может возникнуть, в случае если основной должник (пользователь) отказался удовлетворить или уклоняется от удовлетворения требования кредитора. В данном случае для кредитора становится достаточным совершение такого поведения, подтверждающего обращение кредитора к основному должнику (пользователю).

«Само существование субсидиарной ответственности, - пишет В.А. Хохлов, - связано не с ее, так называемой дополнительностью, ибо ничего дополнительного, в смысле превышающего обычный размер, в содержании такой ответственности нет. В основе субсидиарной ответственности лежит появление нового лица, привлекаемого помимо основного должника. Именно поэтому она связана не с объемом ответственности, а с субъектным составом и представляет собою способ гра-

жданско-правовой ответственности» [22, с. 100-101]. То есть, особенность субсидиарной ответственности заключается в субъектном составе, а не в ее объеме.

По нашему мнению, в случае если основной должник, в нашем примере пользователь, отказывается удовлетворить или уклоняется от удовлетворения требования кредитора, то кредитор для защиты своих интересов, в соответствии со ст. 11 ГК РФ может обратиться в суд (или экономический суд) с таким требованием. В случае если суд (экономический суд) удовлетворяет данное требование кредитора, то у кредитора возникает право привлечь дополнительного должника, т.е. правообладателя к субсидиарной ответственности, если у основного должника, т.е. пользователя, при исполнении судебного акта, выявляются факты отсутствия средств или нехватки средств для полного удовлетворения требований кредитора.

В таком случае, по нашему мнению, отказ основного должника (пользователя) исполнить принятые на себя обязательства или несвоевременное извещение об исполнении предъявленного требования, не может считаться причиной привлечения субсидиарного должника (правообладателя) к дополнительной ответственности и основанием для кредитора требовать удовлетворения своих требований в их неисполненной части за счет лица, несущего субсидиарную ответственность (правообладателя).

В случае удовлетворения требований кредитора предъявленных к пользователю за счет правообладателя, последний имеет возможность отнести на счет пользователя убытки, образовавшиеся в результате удовлетворения таких требований, если докажет, что неисполнение пользователем обязанности по обеспечению надлежащего качества товаров, работ или услуг, послужили основанием для таких требований кредитора [23, с. 138-139]. Следует отметить, что регрессные требования правообладателя порождаются ненадлежащим исполнением или неисполнением пользователем требований кредитора только в том случае, если эта неисправность возникает в результате неправомерных действий самого пользователя. Исполнение регрессных требований в таком случае становится возможным только после исполнения правообладателем требований кредитора по основному обязательству. Правило ст. 965 ГК РФ направлено не против

правообладателя, а наоборот, в конечном счете отвечает его интересам. Таким образом, правило об ответственности правообладателя по требованиям, предъявляемым к пользователю, отвечает интересам правообладателя и помогает ему лучше контролировать работу пользователей и своевременно исправить допущенные ошибки, предотвратить реализацию нестандартной и некачественной продукции, и тем самым защитить свою деловую репутацию на рынке.

Определяя качество как «соответствие назначению», некоторые исследователи отмечают, что «качество заключается в тех свойствах продукции, которые удовлетворяют потребности потребителей и поэтому обеспечивают их удовлетворенность этой продукцией и качество заключается в отсутствии несоответствий» [24, с. 86-87].

Другие понимают под качеством «совокупность сложных рыночных, технических, производственных и эксплуатационных характеристик изделия (или услуги), благодаря которым используемое изделие (или услуга) отвечает ожиданиям потребителя» [24, с. 88].

Согласно Закона РФ «О защите прав потребителей» [25], качество товара (работы, услуги) – это совокупность соответствующих характеристик товара (работы, услуги), относящихся к его способности удовлетворить установленные и (или) предполагаемые потребности потребителя (безопасность, функциональная пригодность, эксплуатационные характеристики, надежность, экономические, информационные эстетические требования и др.) (абз. 8 ст. 1).

Необходимым атрибутом субсидиарной ответственности по договору коммерческой концессии, является жесткий контроль правообладателя за качеством производимых и продаваемых товаров, оказываемых услуг пользователя. Такой контроль является обязательством правообладателя, который предусмотрен абз. 3 ч. 2 ст. 962 ГК РФ, и должен быть осуществлен на стадии их производства, хранения, реализации, эксплуатации (потребления), технического обслуживания и ремонта и должен включать в себя получение информации о фактических характеристиках производимых (выполняемых, оказываемых) товаров (работ, услуг) пользователем, а также сопоставление полученной информации с ранее установленными требованиями.

Это обязательство установлено в интересах правообладателя, поддерживающего таким образом свою деловую репутацию. Также следует отметить, что такой контроль, можно в соответствии с абз. 2 ч. 1 ст. 432 ГК РТ квалифицировать как проявлении степени заботливости и осмотрительности, какая от правообладателя требовалась по характеру обязательства и условиям оборота, он принял все меры для надлежащего исполнения обязательства. Таким образом, контроль за качеством производимых товаров, оказываемых услуг выполняет две функции: функцию поддержания своей деловой репутации правообладателем и функцию проявления степени заботливости и осмотрительности правообладателем. Для выполнения функции контроля необходимы также постоянные контакты с пользователем.

Если по договору коммерческой концессии по разработкам и технологиям правообладателя пользователь сам производит (выполняет, оказывает) товары (работы, услуги), то качество товаров (работ, услуг) пользователя должно соответствовать качеству аналогичных товаров (работ, услуг) правообладателя, в противном случае у пользователя и правообладателя возникает солидарная ответственность перед потребителем в силу ч. 2 ст. 965 ГК РТ.

Иногда основанием причинения вреда со стороны пользователя является такие действия правообладателя, которые привели к негативным последствиям. В качестве таких действий правообладателя могут служить предоставление неэффективного оборудования, информации и документации по изготовлению товаров. В этом случае обе стороны договора – и правообладатель, и пользователь должны солидарно нести ответственность.

Следует отметить, что жесткий контроль за качеством производимых товаров, оказываемых услуг пользователю необходим и в условиях солидарной ответственности. Такой контроль является обязательством правообладателя в силу нормы абз. 3 ч. 2 ст. 962 ГК РТ.

Заметим, что вст. 965 ГК РТ предусматривается субсидиарная и солидарная ответственность правообладателя за несоответствие качества товаров (работ, услуг), сдаваемых (выполняемых, оказываемых) пользователем по договору коммерческой концессии. Однако данная норма не предусматривает, что

будет, если правообладатель докажет, что пользователь препятствовал осуществлению такого контроля, который привел к неблагоприятным последствиям. По нашему мнению, в таком случае правообладатель должен быть освобожден от ответственности.

В связи с вышеизложенным, предлагается ст.965 ГК РТ дополнить частью 3 следующего содержания:

«Правообладатель освобождается от ответственности, если докажет, что пользователь препятствовал производству такого контроля».

Следует отметить, что ответственность правообладателя может возникнуть и в других случаях, например, когда он предоставляет теоретически разработанный, но практически не опробованный комплекс исключительных прав и т.д. пользователю.

Список литературы

1. Словарь русского языка: В 4-х. Т. 2. К – О. / РАН, Ин-т лингвист.исследований; под. ред. А.П. Евгеньевой. 4-е изд., стер. М.: Рус. яз., Полиграфресурсы, 1999. – С. 668.
2. Ожегов И.С., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / РАН. Ин-т рус.яз. им. В.В. Виноградова. 4-е изд., доп. М.: ИТИ Технологии, 2008. – С. 468.
3. Тархов В.А. Ответственность по советскому гражданскому праву. Саратов. 1973. – С. 8-11.
4. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства: учебник. М., 1999. – С. 522; Венгеров А.Б. Теория государства и права: учебник. М., 2000. – С. 468-472.
5. Иоффе О.С. Обязательственное право. М., 1975. – С. 97; Гражданское право. Т. 1: учебник / под ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Толстого. М.: Проспект, 2000. – С. 535-536.
6. Недбайло П.Е. Система юридических гарантий применения советских правовых норм // Правоведение. 1971. № 3. – С. 50.
7. Матузов Н.И. Правовая система и личность. Саратов, 1987. – С. 211.
8. Рахимов М.З. Конечный результат предпринимательской деятельности. Душанбе. 2007. – С. 232.
9. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1999 г., №6, ст. 153; 2001 г., №7, ст. 508; 2002 г., №4, ч. 1, ст. 170; 2005 г., №3, ст. 125;

2006 г., №4, ст. 193; 2007 г., №5, ст. 356; 2010 г., №3, ст. 156, №12, ч. 1, ст. 802; 2012 г., №7, ст. 700, №12, ч. 1, ст. 1021; 2013 г., №7, ст. 504.

10. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1999 г., №12, ст. 323; 2002 г., №4, ч. 1, ст. 170; 2006 г., №4, ст. 193; 2009 г., №12, ст. 821; 2010 г., №7, ст. 540; 2012 г., №7, ст. 699; 2013 г., №7, ст. 505.

11. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Кн. 1: Общие положения. М., 2001. – С. 751.

12. Витрук Н.В. Общая теория юридической ответственности. М. 2009. – С. 312.

13. Рахимов М.З. Избранные труды по гражданскому и предпринимательскому праву. Душанбе, 2014. – С. 292.

14. Рахимов М.З. Правовые проблемы достижения конечного результата предпринимательской деятельности. Душанбе. 1998. – С. 159.

15. Рахимов М.З. Предпринимательский риск // Коммерческое законодательство Республики Таджикистан: становление и развитие: материалы междунар. науч. теоретич. конф., посвященной памяти В.А. Ойгензихта. Душанбе, 2004. – С. 104.

16. Горячкина Д.А. К вопросу о категории «риск» в теории гражданского права // Вестник Пермского университета. 2011, № 3 (13). – С. 91; Коновалов А.С. Экономический риск как экономическая категория // Вестник ВГУ. Серия: экономика и управления. 2011, №1, – С. 15; Рождественская Т.Э. Понятие правового риска // Государство и право. 2012, № 3. – С. 113; Ойгензихт В.А. Проблема риска в гражданском праве. Душанбе: Ирфон, 1972. – С. 77; Братусь С.Н. Спорные вопросы теории юридической ответственности // Сов.государство и право. 1973, № 4. – С. 34; Красавчиков О.А. Указ.раб. – С. 415; Арямов А.А. Общая теория риска: юридический, экономический и психологический анализ. М.: РАП; ВолтерсКлувер, 2010. – С. 25.

17. Горячкина Д.А. Указ.раб. – С. 91; Коновалов А.С. Указ.раб. – С. 14; Архипов Д.А. Опыт теории риска в договорном обязательстве // Актуальные проблемы гражданского права. М.: Норма, 2005. Вып. 9. – С. 399; Малейн Н.С.

Гражданско-правовое положение личности. М.: Наука, 1975. – С. 184; Ревина С.Н. К вопросу о риске в сфере правового регулирования рыночных отношений // Правовая политика и правовая жизнь. 2009, № 4. – С. 94.

18. Горячкина Д.А. Указ.раб. – С. 93; Коновалов А.С. Указ.раб. – С. 15; Рождественская Т.Э. Указ.раб. – С. 113; Альгин А.П. Новаторство, инициатива, риск. Л.: Лениздат, 1987. – С. 34-35.

19. Горячкина Д.А. Указ.раб. – С. 93; Альгин А.П. Перестройка и хозяйственный риск: социально-правовые аспекты / А.П. Альгин, М.Ф. Озрих // Правоведение. 1989, № 5. – С. 20; Беляев С.О. Риск как политико-правовой институт (теоретико-методологический анализ) / под ред. П.П. Баранова. Ростов н/Д.: Изд-во ЮФУ, 2007. – С. 27-28.

20. Нам К. Ответственность за нарушение обязательств: теория и законодательство // Хозяйство и право. 1997, № 4. – С. 135.

21. Насиров Х.Т. Субсидиарные обязательства как особый вид правоотношений в гражданском праве Таджикистана и России. Душанбе: Контраст, 2012. – С. 11; Насиров Х.Т. Субсидиарные обязательства: сущность и их правовая природа // Третий пермский конгресс ученых-юристов: материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Пермь, Перм. гос. нац. иссл. ун-т, 12 октября 2012 г.) / отв. ред. О.А. Кузнецова; Перм. гос. нац. иссл. ун-т. Пермь, 2012. – С. 98.

22. Хохлов В.А. Ответственность за нарушение договора по гражданскому праву. Тольятти. 1997. – С. 100-101.

23. Орлова О.А. Договор коммерческой концессии по российскому и зарубежному законодательству: Дисс. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2003. – С. 138-139.

24. Ляшко А.А., Ходыкин А.П., Волошко Н.И., Снитко А.П. Товароведение, экспертиза и стандартизация. 2-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К0», 2015. – С. 86-87.

25. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004 г., №12, ч. 1, ст. 699; 2008 г., №10, ст. 817; 2013 г., №12, ст. 896.

Аннотатсия

Ҷавобгарӣ барои вайронкунии вобаста бо пешниҳод намудани ҳуқуқҳои мустасноӣ аз рӯи шартномаи концессияи тиҷоратӣ

Дар мақола сухан оид ба ҷавобгарӣ барои вайронкунии вобаста бо пешниҳод намудани ҳуқуқҳои мустасноӣ аз рӯи шартномаи концессияи тиҷоратӣ меравад. Муаллиф дар натиҷаи таҳлили гузаронидашуда қайд менамояд, ки моддаи 965 КГ ҚТ ҷавобгарии субсидиарӣ ва муштараки дорандаи ҳуқуқро барои номутобикати сифати мол (қор, хизматрасонӣ), ки аз ҷониби истифодабаранда тибқи шартномаи концессияи тиҷоратӣ фурухта мешавад (ичро карда мешавад, хизмат расонида мешавад), пешбинӣ менамояд. Аммо меъёри мазкур пешбинӣ намекунад, ки чӣ мешавад, агар дорандаи ҳуқуқ исбот намояд, ки истифодабаранда барои амалӣ намудани чунин назоратбарӣ монеагӣ кард, ки он ба оқибатҳои номусоид оварда расонид? Вобаста ба ин муаллиф таклиф менамояд, ки ба моддаи 965 КГ ҚТ иловаҳои дахлдор ворид карда шавад.

Аннотация

Ответственность за нарушения, связанные с предоставлением исключительных прав по договору коммерческой концессии

В статье речь идет об ответственности за нарушения, связанные с предоставлением исключительных прав по договору коммерческой концессии. Автор в результате проведенного анализа отмечает, что в ст. 965 ГК РТ предусматривается субсидиарная и солидарная ответственность правообладателя за несоответствие качества товаров (работ, услуг), сдаваемых (выполняемых, оказываемых) пользователем по договору коммерческой концессии. Однако данная норма не предусматривает, что будет, если правообладатель докажет, что пользователь препятствовал осуществлению такого контроля, который привел к неблагоприятным последствиям? В связи с этим автор предлагает внести в статью 965 ГК РТ соответствующие дополнения.

Annotation

Responsibility for violations, related to the granting of exclusive rights under a commercial concession agreement

The article deals with liability for violations, related to the granting of exclusive rights under a commercial concession agreement. As a result of the analysis, the author notes that Art. 965 of the Civil Code of the Republic of Tajikistan provides for the subsidiary and joint responsibility of the right holder for the inconsistency of the quality of goods (works, services) handed over (performed, rendered) by the user under a commercial concession agreement. However, this rule does not provide for what will happen if the rightholder proves that the user has interfered with the implementation of such control, which led to adverse consequences? In this regard, the author proposes to make additions in Article 965 of the Civil Code of RT.

Мирзоева Н.Н.,

главный специалист отдела финансового, налогового, таможенного законодательства и банковской деятельности Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан
E-mail: nozanin.m@mail.ru

К ВОПРОСУ О ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЕ ДЕЛОВОЙ РЕПУТАЦИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ ТАДЖИКИСТАНА

Калидвожаҳо: неъматҳои гайримоддӣ; эътибори корӣ; шахсони ҳуқуқӣ; шаън; шараф; фаъолияти соҳибкорӣ; қонунгузорӣ.

Ключевые слова: нематериальные блага; деловая репутация; юридические лица; честь; достоинство; предпринимательская деятельность; законодательство.

Keywords: non-material blessing; business reputation; legal persons; honour; merit; entrepreneurial activity; legislation.

Активное развитие рыночных форм экономических отношений, укрепление правосознания граждан, модернизация социальных и глубокое реформирование государственных институтов диктуют не только необходимость обновления законодательства, но и переосмысления, а порой и познания с более глубоких методологических позиций многих специфических индивидуальных характеристик, позволяющих идентифицировать субъекты предпринимательства в функциональном пространстве их взаимодействия. Одним из таких индикаторов выступает деловая репутация, имеющая широкое распространение во многих сферах социального бытия и оказывающая весомое воздействие на ход и результаты правового взаимодействия. Эволюция рыночных отношений, становление предпринимательской деятельности приводят к необходимости скорейшего решения новых задач в области правового регулирования, включая совершенствование законодательства [1]. Переход от монополизированного рынка к конкурентному, является одним из условий становления и развития рыночной экономики [2].

Успешный бизнес каждого из предпринимателей в условиях современного рынка, тесным образом связан с той информацией, которая отражает имидж компании, а также нравственные и деловые качества ее руководителя. Отрицательная оценка, комментарии и отзывы могут существенным образом отра-

зиться на финансовом благополучии субъекта бизнеса.

Согласно ныне действующему законодательству Республики Таджикистан, юридическим и физическим лицам, участникам гражданских правоотношений, предоставлен широкий спектр гражданских прав, к числу которых можно отнести материальные, а так же различного рода нематериальные блага.

Стремительный рост развития экономических отношений в современном Таджикистане и повышение правовой культуры и грамотности субъектов предпринимательской деятельности Республики Таджикистан, обуславливает необходимость правильного применения как материальных, так и нематериальных благ, что требует их глубокой и всесторонней регламентации. В частности, это утверждение можно отнести к нематериальным благам, интерес и применение которых возрастает по мере повышения их роли в современном обществе.

Практическое освоение и методологически обоснованное развитие разнообразных форм правовой защиты деловой репутации, способствует эффективному восприятию и позитивному отношению граждан к реализации законодательства, развитию действительно конкурентной экономики, становлению «жизнеспособного» гражданского общества. Как справедливо отмечается в юридической литературе, «именно репутация формируется

и существует в пространстве общественно-го дискурса как социальное представление, определяя общественные предпочтения. Поэтому изучение репутации позволяет углубить понимание закономерностей политического выбора, формирования доверия и недоверия к субъектам власти, оценки эффективности и надежности власти» [3].

В статье 170 шестой главы Гражданского кодекса Республики Таджикистан к числу нематериальных благ относятся жизнь и здоровье, достоинство личности, личная неприкосновенность, честь и доброе имя, деловая репутация, неприкосновенность частной жизни, личная и семейная тайна, право свободного передвижения, выбора места пребывания и жительства, право на имя, право на авторство, иные личные неимущественные права, и другие нематериальные блага, принадлежащие гражданину от рождения или в силу закона, неотчуждаемы и непередаваемы иным способом. В случаях и в порядке, предусмотренных законом, личные неимущественные права и другие нематериальные блага, принадлежавшие умершему, могут осуществляться и защищаться другими лицами, в том числе наследниками правообладателя.

Нематериальные блага защищаются в соответствии с настоящим Кодексом и другими законами в случаях и в порядке, ими предусмотренных, а также в тех случаях и тех пределах, в которых использование способов защиты гражданских прав (статья 12) вытекает из существа нарушенного нематериального права и характера последствий этого нарушения» [4].

В Гражданском кодексе РТ также говорится, что результаты интеллектуальной собственности и приравненные к ним средства индивидуализации, такие, например, как товарные знаки, фирменные наименования и прочее, служебная и коммерческая тайна, право на имя и неприкосновенность, честь, достоинство и деловая репутация, защищаются государством [4, гл. 2, ст. 15].

Таким образом, исходя из законодательства, рассматриваемые нематериальные блага охраняются от любого неправомерного посягательства со стороны всех третьих лиц. Защита чести, достоинства и деловой репутации и других нематериальных благ имеет свою специфику, обусловленную особым характером этих нематериальных благ. Гражданский

кодекс Республики Таджикистан гарантирует гражданам и юридическим лицам право по своему усмотрению распоряжаться принадлежащими им гражданскими правами, и в том числе, правом на их защиту. Так, статьи 11 и 12 Гражданского кодекса РТ закрепляют различные способы защиты нематериальных благ, в том числе и посредством признания права; восстановления положения, существовавшего до нарушения права, и пресечения действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения; возмещения убытков и упущенной выгоды, компенсации морального вреда [4, гл. 2, ст. 12].

Несмотря на это, приходится констатировать тот факт, что действующее законодательство Республики Таджикистан не содержит четкого юридического закрепления и раскрытия на нормативно правовом уровне таких правовых дефиниций и понятий, как «честь» и «достоинство». Термин же «деловая репутация», в узком смысле, отчасти регулируется законодательством о бухгалтерском учете.

В правоприменительной практике и научной литературе под определением «честь» понимают положительную общественную оценку социальных и духовных качеств личности [5]. «Достоинство» предполагает положительную субъективную самооценку человека, осознания им своего положения в обществе [5, с. 11]. «Деловая репутация» – это оценка деловых качеств лица в общественном сознании. Она может быть как положительной, так и отрицательной [5, 13-14].

В соответствии с Гражданским кодексом Республики Таджикистан гражданин вправе требовать по суду опровержение порочащих его честь, достоинство или деловую репутацию сведений, если распространивший такие сведения не докажет, что они соответствуют действительности [4, гл.6 ст. 174]. Правило настоящей статьи о защите деловой репутации гражданина соответственно применяются к защите деловой репутации юридического лица.

В настоящее время, обращаясь к практике, мы видим, что лица, обращающиеся в суд за защитой своих прав по данной категории споров, подходят к пониманию понятий «порочащие сведения» каждый по-своему. При этом не могут признаваться обоснованными требования об опровержении сведений, содержащих соответствующую действительности

критику недостатков в работе, поведении в общественном месте, коллективе, быту.

Важно подчеркнуть, что в Гражданском Кодексе Республики Таджикистан закреплено положение о том, что физические лица – граждане, либо индивидуальные предприниматели имеют право на опровержение сведений, затрагивающих их честь, достоинство и деловую репутацию, в то время как юридическое лицо имеет право на защиту только деловой репутации [4, гл 2, ст. 10]. Такое различие объясняется тем, что граждане-предприниматели по осуществляемой ими предпринимательской деятельности приравнены к юридическим лицам, однако, они не тождественны последним, потому что честь и достоинство, в отличие от деловой репутации, в равной степени имеют как физические, так и юридические лица.

Теперь рассмотрим, как в нашем законодательстве рассмотрен вопрос защиты деловой репутации субъектов предпринимательской деятельности. Так, статья 19 Закона Республики Таджикистан «О периодической печати и других средствах массовой информации» предусматривает, что юридическое или физическое лицо вправе требовать от редакции опровержения опубликованных в средстве массовой информации недостоверных и порочащих его честь и достоинство сведений.

Физическое и (или) юридическое лицо, о котором средство массовой информации распространило недостоверную информацию или информацию, унижающую их честь, достоинство или репутацию, вправе потребовать от его редакции публикацию опровержения.

Если редакция средства массовой информации не располагает фактами, соответствующими достоверности и правдивости распространенной информации, она обязана опубликовать опровержение в том же средстве массовой информации. Если физическое и (или) юридическое лицо представило свой текст опровержения, он публикуется в средстве массовой информации, в случае соответствия его требованиям законодательства.

Опровержение или ответ должны быть опубликованы в специальном разделе и (или) на той же странице, тем же шрифтом, которым была напечатана опровергаемая информация. Объем текста опровержения не должен превышать объем опровергаемой информации [6].

Следует отметить, что судебному рассмотрению подлежат требования об опроверже-

нии порочащих честь, достоинство и деловую репутацию сведений, независимо от того, в какой форме и каким способом они распространены. При этом статья 20 Закона Республики Таджикистан «О периодической печати и других средствах массовой информации» закрепляет положения о том, что юридическое или физическое лицо вправе обратиться с иском к СМИ в суд лишь в случае уклонения средства массовой информации от публикации опровержения либо ответа или нарушения установленного срока публикации [6, гл 2, ст. 20]. Законодательство предусматривает для данной категории споров досудебный порядок урегулирования. При этом, этим Законом предоставляется право участникам гражданского оборота на защиту своего нарушенного права двумя способами: опубликованием опровержения и опубликованием ответа [6, гл 2, ст. 19].

Таким образом, помимо опровержения, не соответствующих действительности порочащих сведений, можно требовать ответ на публикацию в отношении тех не соответствующих действительности сведений, которые не носят порочащего характера, но затрагивают права и охраняемые законом интересы лица. Например, публикация искаженных данных из финансового отчета какого-либо акционерного общества или не соответствующей действительности информации об изменении фирменного наименования, товарного знака компании заслуживает ответа, а не опровержения. Все вышеперечисленное может быть использовано конкурентами, так как согласно Закону Республики Таджикистан «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках», недобросовестная конкуренция – это любые, направленные на приобретение преимущества в предпринимательской деятельности, действия хозяйствующих субъектов, которые противоречат законодательству Республики Таджикистан и могут причинить или причинили убытки другим хозяйствующим субъектам – конкурентам, либо нанесли или способны нанести ущерб их деловой репутации [7]

Под распространением сведений, порочащих честь, достоинство и деловую репутацию юридического или физического лица, следует понимать опубликование их в средствах массовой информации, изложение в служебных характеристиках, публичных выступлениях,

заявлениях, адресованных должностным лицам, или сообщение в иной, в том числе устной форме нескольким лицам или хотя бы одному лицу [4].

Следовательно, сообщение таких сведений лишь лицу, которого они касаются, не могут признаваться их распространением, так как являются частными данными.

Что касается опровержения судебных решений, то на практике вопрос возможности опровержения сведений, порочащих честь, достоинство и наносящих урон деловой репутации, в сведениях, содержащихся в судебных решениях и приговорах и постановлениях органов предварительного следствия, а также других официальных документах государственных органов, является спорным. В таких документах могут содержаться факты, как соответствующие действительности, так и не соответствующие ей.

При возникновении подобной ситуации следует иметь в виду следующее. Согласно общим нормам национального законодательства, лицо, чьи права затронуты, например, в судебном решении, не вправе предъявить требование об их опровержении, поскольку для их обжалования предусмотрен иной установленный законом порядок. Так, если в отношении юридического лица в судебном решении содержится вывод о том, что он ненадлежащим образом исполнил договор, то такое суждение способно умалить деловую репутацию юридического лица в глазах бизнес окружения. Однако подобный вывод является следствием судебного разбирательства, поэтому, если сторона в споре не согласна с таким решением, то процессуальное законодательство предоставляет ей право обжаловать решение в суде вышестоящей инстанции.

Следует иметь в виду, что если вместе с просьбой о защите чести, достоинства и деловой репутации истцом заявлено требование о возмещении материального или морального ущерба, причиненного распространением порочащих сведений, суд разрешает это требование в соответствии Гражданским кодексом Республики Таджикистан [8].

Таким образом, вред, причиненный неправомерными действиями (бездействием) личности или имуществу гражданина, а также вред, причиненный юридическому лицу, подлежит возмещению лицом, причинившим вред, в полном объеме, включая упущенную выгоду.

Возможность компенсации морального вреда физическим лицам достаточно четко урегулирована действующим законодательством. Как показывает практика, в суды поступает большое количество исковых заявлений с требованиями компенсации морального вреда в пользу юридических лиц. Здесь следует подчеркнуть, что под моральным вредом в Гражданском кодексе РТ понимаются физические и нравственные страдания [4]. В силу своей правовой природы юридическое лицо не может нести ни нравственных, ни физических страданий. Если страдания и причинены, то - сотрудникам юридического лица, его учредителям, руководителям. Но тогда именно они, физические лица, и должны заявлять самостоятельные требования о возмещении морального вреда.

Анализ, проведенный в большинстве исковых требований о взыскании ущерба, причиненного деловой репутации субъектам предпринимательской деятельности, позволяет выявить то обстоятельство, что далеко не все предприниматели одинаково подходят к способам оценки деловой репутации, размеру ее ущерба, и тем более, к способам ее защиты.

Нематериальные блага, используемые в предпринимательской деятельности, именуется в бухгалтерском учете нематериальными активами [9].

Первоначальной стоимостью нематериальных активов является стоимость фактически произведенных затрат (сумма денежных средств или их эквивалентов или текущая стоимость другого возмещения) по созданию (разработке) или приобретению нематериальных активов, включая уплаченные и не возмещаемые налоги (сборы), а также другие затраты, непосредственно связанные с приведением актива в рабочее состояние для использования его по назначению.

В бухгалтерском учете деловая репутация именуется «гудвилл» [10]. Гудвилл – нематериальный актив, учитываемый только в случае продажи (покупки) компании в целом [11], созданный самим хозяйствующим субъектом, не должен отражаться в качестве актива, так как он возникает при покупке предприятия как разница между ценой покупки и фактической ценой активов, составляющих данный субъект. Характерно, что «гудвилл» возможно определять как арифметическую разницу между уплаченной за приобретение компании

суммой и чистой стоимостью активов компании, что может включать такие пункты, как товарные знаки, патенты, ноу-хау, штат сотрудников и общую премию, что определяется рыночными условиями на момент продажи, а так же гарантированной прибылью компании, которая может быть получена в будущем [10]. Гудвилл имеет богатую историю развития в практике мирового бухгалтерского учета. Но, несмотря на это, он по-прежнему актуален, особенно на современном этапе рыночных отношений. Специалисты всегда будут интересоваться тем, что представляет собой деловая репутация и как оценить ее. Ведь реальная стоимость любой компании или фирмы, как правило, гораздо выше официальной, отраженной в бухгалтерской отчетности. Следовательно, при подаче искового заявления о возмещении урона деловой репутации, сторона должна представить и доказать денежный эквивалент и оценку своей деловой репутации. Исходя из данных финансовых показателей, она также должна представить расчет суммы нанесенного ей экономического урона.

Таким образом, анализ законодательства Республики Таджикистан в области защиты прав субъектов предпринимательской деятельности показал, что с учетом стремительных изменений условий мировой рыночной экономики, нормотворческая деятельность в сфере защиты нематериальных благ требует дальнейшей разработки и совершенствования.

В правоприменительной практике РТ, представляется крайне важным правильное разграничение, и выбор способов защиты чести и деловой репутации субъектов предпринимательской деятельности, с учетом процессуальных правил и национального законодательства Республики Таджикистан о бухгалтерском учете и нематериальных благах.

Список литературы

1. Сахапов Ю.Г. Деловая репутация субъектов предпринимательской деятельности в системе объектов гражданских прав и особенности ее гражданско-правовой защиты: дис. ... канд. юрид. наук / Ю.Г. Сахапов. – Казань, 2007. – С.2.

2. Рахимов М.З. «Избранные труды» // Вестник Таджикского Государственного университета / М.З. Рахимов. – 1995. – С. 44.

3. Трубецкой А.Ю. Категория репутации в социально-политической коммуникации: автореф. дис. ... д-ра психол. Наук / А.Ю. Трубецкой. – М., 2006. – С. 4.

4. Гражданский кодекс Республики Таджикистан (часть 1) (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1999 г., №6, ст. 153; ст. 154; 2001 г., №7, ст. 508; 2002 г., №4, ч. 1, ст. 170; 2005 г., №3, ст. 125; 2006 г., №4, ст. 193; 2007 г., №5, ст. 356; 2010 г., №3, ст. 156; №12, ч. 1, ст. 802; 2012 г., №7, ст. 700; №12, ч. 1, ст. 1021; 2013 г., №7, ст. 504; 2015 г., №3, ст. 200; Закон РТ от 23.07.2016 г., №1334).

5. Понятие, чести, достоинства и деловой репутации. Спорные тексты СМИ и проблемы их анализа и оценки юристами и лингвистами. – М.: Медея, 2004. – С. 12.

6. Закон Республики Таджикистан «О периодической печати и других средствах массовой информации» от 19 марта 2013 года № 961 Гл. 2. Ст. 19.

7. Закон Республики Таджикистан «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках» Гл.1. Ст.3. // Вестник высшего экономического суда Республики Таджикистан №1 январь-июль 2007 г.

8. Гражданский кодекс Республики Таджикистан (часть 2) (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1999 год, №12, ст. 323; 2002 год, №4, ч.1. ст. 170; 2006 год, №4, ст. 193; 2009 год, №12, ст.821; 2010г., №7, ст. 540; Закон РТ от 03.07.2012г., №849, ЗРТ от 22.07.2013г. №977).

9. Бухгалтерский учет: учебное пособие / Под ред. И.М. Дмитриевой. – М.: ЭКСМО, 2010. – С.122-124.

10. Ершова Е.А. Основные тенденции формирования деловой репутации и других нематериальных активов бизнеса в России и странах общего права // Законодательство /Е.А. Ершова. – 2003. – № 9. – С.32-39.

11. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – М.: Институт новой экономики, 2008. – С. 201.

Аннотатсия

Ҳифзи ҳуқуқи эътибори қори соҳибқорони Тоҷикистон

Дар мақола ҳолати субъектони фаъолияти соҳибқорӣ баррасӣ карда мешавад. Таҳлили неъматҳои ғайримоддӣ гузаронида шуда, меъёрҳои ҳуқуқӣ, ки шаъну шараф ва эътибори қори соҳибқоронро ҳифз мекунанд, муайян карда мешаванд.

Аннотация

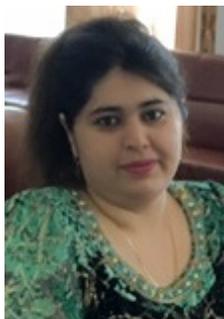
Правовая защита деловой репутации предпринимателей Таджикистана

В статье исследуется положение субъектов предпринимательской деятельности. Проводится анализ нематериальных благ с целью определения правовых норм, защищающих честь, достоинство и деловую репутацию предпринимателей.

Annotation

Legal defense of business reputation of businessmen of Tajikistan

Position of performers of entrepreneurial activities is investigated in the article. The analysis of the non-material blessing is conducted with the purpose of decision of legal norms, protecting honour, dignity and business reputation of businessmen.

Исмоилова М.И.,

*мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорию
гражданӣ, соҳибкорӣ ва оилавии Маркази
миллии қонунгузорию назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон*

БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ САЙЁҲӢ

Калидвожаҳо: қонунгузорӣ; сайёҳӣ; Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон; қонунҳо; Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон; санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ.

Ключевые слова: законодательство; туризм; Конституция Республики Таджикистан; законы; Гражданский кодекс Республики Таджикистан; международные правовые акты.

Keywords: legislation; tourism; Constitution of the Republic of Tajikistan; laws; the Civil Code of the Republic of Tajikistan; international legal acts.

Гузариш ба иқтисодиёти бозоргонӣ муносибати куллан нави илмию тадқиқотиро дар ҳамаи бахшҳо, аз ҷумла дар баҳши танзими ҳуқуқии фаъолияти сайёҳӣ тақозо менамояд. Ба ибораи дигар дар илми ҳуқуқшиносӣ таҳавуллоти нав ва проблемаҳои нави ҳалталаб ба вучуд омаданд, ки дар байни онҳо фаъолияти сайёҳӣ ҷойи махсусро ишғол менамояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои мероси бойи таърихӣ, фарҳангӣ ва захираҳои табиӣ мувофиқ барои инкишофи сайёҳии дохилӣ ва ҳам қабули шаҳрвандони хориҷӣ мусоидаткунанда мебошад. Бо дарназардошти воқеияти ишорашуда сайёҳӣ дар ҷумҳурӣ самти афзалиятноки иқтисодиёт эълон гардидааст.

Концепсияи рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019 мақсади сиёсати давлатиро дар ин самт чунин арзёбӣ менамояд: «...таъмин намудани шароитҳои мусоиди ҳуқуқӣ барои ташкили фаъолияти самарабахши субъектҳои фаъолияти сайёҳӣ ва дар ин замина таъсиси бозори самаранок ва рақобатпазири сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки имконотро барои қонеъгардонии талаботи шаҳрвандони дохилӣ ва хориҷӣ ба хизматрасониҳои мухталиф ва сифатноки соҳа таъмин намояд» [2].

Низомии қонунгузорию сайёҳиро қонунҳо ва дигар санадҳои зерқонунӣ ташкил медиҳад, ки ба танзими бевосита ва бавоситаи муносибатҳои сайёҳӣ равона гардидааст. Дар ин

низом ҷойи олиро Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ишғол менамояд. Мутобиқи моддаи 37 Конститутсияи ҚТ «Шаҳрванд ҳуқуқ ба истироҳат дорад. Ин ҳуқуқ бо роҳи муқарраркардани ҳафта ва рӯзи қорӣ, руҳсатии харсолаи пулӣ, рӯзҳои харҳафтаинаи истироҳат ва шароитҳои дигаре таъмин карда мешавад, ки қонун муайян кардааст». Ин ҳуқуқи шахс берун аз вақти қорӣ метавонад тавассути истифодабарӣ аз имкониятҳои сайёҳӣ амалӣ гардад.

Мутобиқи моддаи 38 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳар шахс ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ дорад. Шахс дар доираи муқаррарнамудаи қонун аз ёрии тиббии ройгон дар муассисаҳои ниғахдории тандурустии давлатӣ истифода менамояд.»

Фаъолияти сайёҳӣ, ин фаъолияти соҳибкорӣ мебошад ва моддаи 12 Конститутсияи ҚТ бошад бо ин муқаррарот ҳуқуқи ҳар як шахсро ба озодона истифода бурдани имкониятҳо ва амволи худ ба фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти бо қонун маънкарданаи устувор менамояд. Ин муқаррароти конституционӣ муқаррароти заминавии ҳуқуқӣ барои баамалбарории фаъолияти сайёҳӣ ҳамчун фаъолияти соҳибкорӣ мебошад.

Давлат барои солимгардонии муҳити зист, инкишофи оммавии варзиш, тарбияи ҷисмонӣ ва сайёҳӣ тадбирҳо меандешад» [1]. Инчунин бевосита моддаҳои 1, 12, 37 ва баво-

сита моддаҳои 10, 13, 14, 16, 17, 19, 24, 32, 39, 42, 44, 46 ва дигари Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон танзимкунандаи муносибатҳои сайёҳӣ мебошанд [3, с. 43].

Ба ҳайси дигар санадҳои, ки ба низоми қонунгузори хуқуқи сайёҳӣ дохил мешаванд, кодексҳо, қонунҳо, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, низомномаҳо, дастурамалҳо, қоидаҳо ва дигар санадҳои зерқонунӣ баромад менамоянд.

Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон [4] ҳамчун санади ба қонунгузори сайёҳӣ дохилбуда, ки сарчашмаи асосии иқтисоди бозаргонӣ мебошад, бо меъёрҳои худ соҳаи сайёҳиро низ фаро мегирад. Дар он азҷумла мафҳуми фаъолияти соҳибкорӣ (қ.3 м.1), соҳибкориҳои инфиродӣ (м.24), шахси хуқуқӣ (м.48), ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ ва шаклҳои ташкилӣ-хуқуқии онҳо (м.50) ва ғайра муқаррар шудааст. Хизматҳо дар КГ ҚТ ҳамчун яке аз объектҳои хуқуқии граждани баррасӣ мегарданд (м.140). Дар КГ ҚТ муқаррароти умумӣ оид ба уҳдадорӣ (моддаҳои 328-451) ва шартнома (моддаҳои 452-487) инъикос гардидааст.

Дар фаъолияти сайёҳӣ ҷои махсус ба шартномаи хизматрасонии сайёҳӣ дода шудааст, ки маншаи он муқаррароти КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи шартномаи хизматрасонии пулакӣ мебошад. Дар моддаи 798 КГ Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст, ки «Мавзӯи шартнома аз хизматрасонии алоқа, тиббӣ, байторӣ (ветеринарӣ), аудиторӣ, машваратӣ, иттилоотӣ, оид ба таълим, хизматрасонии фарҳангӣ, туристӣ ва ғайра иборат аст.

Дар маҷмӯъ КГ ҚТ фишанги эҳёнамоянда ва инкишофдиҳандаи қонунгузори Тоҷикистон пеш аз ҳама дар доираи фаъолияти соҳибкорӣ ҳамчун маҳаки муносибатҳои бозаргонӣ ва фаъолияти сайёҳӣ аст. Танзими хуқуқии фаъолияти сайёҳӣ дар баробари КГ ҚТ бо шумораи зиёди қонунҳои дигар ба амал бароварда мешавад. Вобаста ба ин танзими фаъолияти сайёҳӣ ҳамчун фаъолияти соҳибкорӣ ба воситаи методҳои гуногуни хуқуқӣ сурат мегирад. Ин санадҳои хуқуқӣ натавонанд ба қонунгузори граждани, балки ба қонунгузори маъмурӣ, молиявӣ, кишоварзӣ, экологӣ низ дохил мешавад.

Миёни шумораи зиёди қонунҳои батанзимдарорандаи фаъолияти сайёҳӣ номбар намудани чунин қонунҳо ба мақсад мувофиқ

мебошад: Қонуни ҚТ «Дар бораи химоя ва дастгирии давлати соҳибкорӣ дар Тоҷикистон», «Дар бораи ҳифзи хуқуқи истеъмолкунандагон», «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият», «Дар бораи рақобат ва маҳдуд кардани фаъолияти инҳисорӣ дар бозори мол», «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ», «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» ва ғайра.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм» 3 сентябри соли 1999, таҳти №824 қабул гардида, асосҳои хуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ташкилӣ ва тартиби амалӣ намудани фаъолияти сайёҳиро дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад. Қонуни мазкур аз 19 модда иборат аст. Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сайёҳӣ аввалан аз Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни мазкур ва инчунин санадҳои хуқуқии байналмилалӣ, ки онҳоро Тоҷикистон эътироф кардааст, иборат мебошад.

Ба ҳайси санадҳои меъёри хуқуқи байналмилалӣ, ки манбаи танзимкунандаи муносибатҳои сайёҳӣ мебошанд, чунин санадҳои номбар намудан мумкин аст:

1. Эломияи умумии хуқуқи башар аз 10 декабри соли 1948.
2. Паймони байналхалқӣ оид ба хуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ аз 16 декабри соли 1966.
3. Паймони байналхалқӣ оид ба хуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ аз 16 декабри соли 1966.
4. Эломияи Манила оид ба сайёҳии байналмилалӣ аз 10 октябри соли 1980.
5. Хартияи сайёҳӣ аз 22 сентябри соли 1985.
6. Декларатсияи Гаага оид ба сайёҳӣ аз 14 апрели соли 1989.
7. Кодекси глобалии ахлоқии сайёҳӣ аз 1 октябри соли 1999.
8. Эломияи ҳазорсолаи Осака аз 1 октябри соли 2001.
9. Эломияи Монреал.
10. Эломияи Манила оид ба таъсири иҷтимоии сайёҳӣ аз 10 октябри соли 1980.

Резолютсияи умумии конфронси СММ оид ба сайёҳии байналмилалӣ ва сайёҳат, ки дар Рим 21 август - 5 сентябри соли 1963 [5] қабул шудааст, яке аз манбаҳои муҳими хуқуқи сайёҳӣ аст.

Дар резолютсия қайд мегардад, ки «сайёҳӣ яке аз ҷонибҳои асосӣ ва дилхоҳи фаъолияти инсон буда, шояд эътироф ва ҳавасмандгар-

донӣ аз чониби ҳама халқҳо ва ҳукуматҳо аст. Сайёҳӣ омили асосӣ барои саҳмгузорӣ чиҳати устуворнамоии иқтисодии кишварҳои инкишофёбанда бо роҳи васеъ намудани шаклҳои фаъолияти иқтисодӣ, таъсиси шаклҳои нави шуғлмандӣ ва мусоидати рушди истехсолоти соҳаҳои маҳаллӣ мебошад» [5].

Дар санади хулосавии иҷлосия оид ба бехатарӣ ва ҳамкорӣ дар Аврупо фасли махсус «Инкишофи сайёҳӣ» ҷой дорад, ки дар Хелсинки 1 августи соли 1975 [6] имзо шудааст. Дар он муқаррарот оид ба зарурати дастгирии сайёҳӣ бо дарназардошти «саҳми сайёҳии байналмилалӣ дар рушди ҳамдигарфаҳмӣ байни халқҳо ва шиносӣ бо дастовардҳои дигар кишварҳо дар соҳаҳои алоҳида, инчунин равандҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ» дарҷ ёфтааст.

Аввалин санади муҳими ҳуқуқи байналмилалӣ ба сайёҳӣ бахшидашуда, Эълумияи Манила оид ба сайёҳии байналмилалӣ мебошад, ки дар Манила 27 сентябри - 10 октябри соли 1980 [7] бо иштироки 107 ҳайати давлатҳо қабул шудааст. Дар ин санад мушаххас ду самти сайёҳӣ баён гардид: 1) сайёҳӣ ҳамчун истеъмоли хизмати муайяни сайёҳӣ; 2) сайёҳӣ ҳамчун фаъолияти иқтисодӣ.

Баъд аз ду соли конфронси Манила Шӯрои байналмилалӣ оид ба сайёҳӣ дар Акапулко (Мексика) даъват карда шуд, ки 21 - 27 августи соли 1982 баргузор гардид. Дар шӯро Ҳуҷҷати Акапулко [8] қабул гардид.

Дар баробари нақши сайёҳӣ барои рушди муносибатҳои байналмилалӣ, устувории сулҳ, баёни монеаҳои сипаришуда ва ғайра ин ҳуҷҷат дарбаргирандаи баъзе паҳлӯҳои дигар низ мебошад. Масалан, дар банди 9-и он дарҷ гардидааст, ки «зарур будани дастрасии бештари табақаҳои аҳоли ба гузаронидани руҳсатихо ва саёҳат ҷанбаи нави сайёҳии муосир буда, ки бояд ба иҷрои он дар низоми тартиби маъмурӣ қонунгузорӣ ва молиявӣ, ки барои таъмини роҳбарии иҷтимоӣ, фарҳагӣ, маърифатӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ бехтари соҳаи ҳаракати одамон равона шудааст, мегузорад» [8].

Навоварии дигар ба соҳибкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ дахл дорад. Мушаххас сухан дар бораи он меравад, ки ҳукуматҳо бо ассосиатсияҳо муносибати наздикро нигоҳ доранд, чунки ин муносибатҳо барои «ба инобат гирифтани талаботи ҳамаи табақаҳои аҳоли дар самти сайёҳӣ» ёри мерасонад» (б. 13 Ҳуҷҷат). Дар замони муосир ин муқаррароти муҳим ба-

рои рушди фаъолияти сайёҳӣ ҳамчун намуди фаъолияти соҳибкорӣ аст.

Натиҷаи инкишофи хуби сайёҳӣ қабули Хартияи сайёҳӣ ва Кодекси сайёҳ гардид, ки бо резолюцияи 1 иҷлосияи VI Асамблеяи генералии Ташкилоти умумиҷаҳонии сайёҳӣ тасдиқ гардид, ки дар София 22 сентябри соли 1985 [9] баргузор шуд.

Дар Хартияи сайёҳӣ дар шакли маҷмӯа муқаррароте мустаҳкам карда шудаанд, ки дар форумҳои оид ба масъалаҳои сайёҳӣ баргузоргардида баён шудаанд. Инчунин моддаи алоҳида (IX) ба соҳибкорони соҳаи сайёҳӣ бахшида шудааст. Кодекси сайёҳ замимаи бевоситаи Хартияи сайёҳӣ мебошад ва фарогирандаи якчанд моддаҳо оид ба хизматҳои ба сайёҳ дар ҷойи сайёҳат пешниҳодшаванда, инчунин уҳдадорихои сайёҳ, аз ҷумла ҳурмати фарҳанги кишвари ҷойгирбуда мебошад.

Дар Конфронси байнипарлумонӣ оид ба сайёҳии дар Гаага 10-14 апрели соли 1989 баргузоргардида, Эълумияи Гаага оид ба сайёҳӣ қабул гардид [10]. Ин ҳуҷҷати дорои муқаррароти васеъ мебошад, ки рушди сайёҳиро ҳамчун «инкилоби сайёҳӣ» ифода намудааст.

Дар банди 6-и замимаи Эълумия муқаррар шудааст, ки «маҳаки иқтисодӣ барои рушди сайёҳӣ номаҳдуд аст, аммо барои он сармоягузорӣ ва хароҷоти муайян лозим мебошад». Минбаъд дар б.7 қайд мегардад, ки «ғайр аз он ки он даромади бевосита меорад, хароҷот ба сайёҳӣ ба сатҳҳои гуногуни иқтисодӣ таъсир мерасонад ва шуғлмандиро ба вучуд меорад, дар асри хориҷӣ воридшавии маблағро мусоидат мекунад, кӯмак ба кандакорон ва кулолгарон аст, инчунин ба рушди минтақа мусоидат намуда, ба дигар фаъолиятҳои савдо ва ё саноат даҳлат намекунад».

Дар баробари ҳуҷҷатҳои умумиҷаҳонӣ проблемаи рушди сайёҳӣ дар ташкилотҳои минтақавӣ байналмилалӣ низ баррасӣ мегарданд. Дар ин ҷабҳа мо ба фаъолияти мақомоти муайяни Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил назар меафканем.

Бояд таъкид намуд, ки дар сатҳи ИДМ маъсоили сайёҳӣ ҷойи муайяноро ишғол менамояд [11].

Асамблеяи байниҳукумати давлатҳои иштирокчиёни ИДМ 29 майи соли 1997 Барномаи мақсадноки байнидавлатии «Рушди алоқаҳои сайёҳӣ байни давлатҳои – иштирокчиёни ИДМ» (концепсия)-ро қабул намуд [12]. Яке аз вазифаҳои асосии ин барнома,

ки то соли 2003 нигаронида шуда буд, ин ба-вучудории базаи муосири меъёриву ҳуқуқӣ ва асосҳои низоми байнидавлатии (дар доираи ИДМ) танзими фаъолияти сайёҳӣ буд [11].

Аз ҷумлаи ин чорабиниҳо тайёр намудан ва қабул кардани санади ҳуқуқии намунавӣ барои давлатҳои ИДМ, ки масоили суғуртакунии сайёҳон, стандартонӣ ва сертификатсиякунонии роҳхатҳои сайёҳӣ ва хизматрасониро танзим менамояд, қабули Қоидаҳои хизматрасонии сайёҳӣ-экскурсионӣ дар давлатҳои ИДМ, дохил мешавад. Пештар 29 октябри соли 1994 Асамблеяи байнихукумати давлатҳо-иштирокчиёни ИДМ санади тавсиявии қонунгузорӣ «Дар бораи принципҳои асосии ҳамкории давлатҳо-иштирокчиёни ИДМ дар соҳаи сайёҳӣ»-ро қабул намуда буд [13].

Дар заминаи ин санад дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм» қабул гардидааст. Ба ақидаи мо дар доираи ИДМ мукамалгардонии минбаъдаи базаи ҳуқуқӣ зарур аст, ки заминаи рушди ояндаи қонунгузории давлатҳои алоҳида, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳад шуд.

Ҳамин тариқ, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ барасишудаи соҳаи сайёҳӣ аз як тараф барои қонунгузории Тоҷикистон ҳамчун асос гардида, аз тарафи дигар кафолати амалиномаи фаъолияти сайёҳӣ дар сатҳи байналмилалӣ гардидаанд.

Нақши муҳимро дар ҳамоҳангсозии фаъолияти низоми миллии сайёҳӣ Ташкилоти умумичаҳонии сайёҳӣ (ТУС) ишғол менамояд, аз ҷумла дар самти рушди минбаъдаи танзими ҳуқуқии сайёҳӣ ҳамчун намуди фаъолияти соҳибкорӣ нақши назаррас дорад [14].

27 ноябри соли 2008 дар Шӯрои ҳабдахуми ТУС Созмони Миллалӣ Муттаҳид, ки дар шаҳри Картахена-де-Индиаси Колумбия баргузор шуд, Тоҷикистон узви комилҳуқуқӣ ин ташкилот интихоб гардид.

Узвият Тоҷикистонро уҳдадор месозад, ки тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи сайёҳияшро ба санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ин соҳа мутобиқ намояд [3, с. 76].

Мувофиқи қисми 3 моддаи 10 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои байналмилалӣ эътирофгардида ба ҳайси қисмати таркибии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ эътироф мегарданд. Бинобар ин мувофиқагардонии санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилӣ бо санадҳои меъёрии байналхалқӣ барои кишвари мо имконияти рушди соҳаро фароҳам меорад

Рӯйхати адабиёт

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994. Душанбе, 2003. – С. 13.
2. Концепсияи рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2019, 2 апрели соли 2009, №202.
3. Сангинов Д.Ш. Ҳуқуқи сайёҳии (туристии) Ҷумҳурии Тоҷикистон: Васоити таълимӣ. Душанбе: «Эр-граф», 2012.
4. Кодекси Гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд- КГ ҚТ) (қисми якум) аз 30.06 1999 с., (қисми дуюм аз 11 декабри соли 1999 с.// Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, № 6, мод. 153, №12, мод. 323.
5. Общая резолюция Конференции ООН по международному туризму и путешествиям // Международный туризм: Правовые акты / Сост. Н.И. Волошин. М., 2000. – С. 175-179.
6. Заключительный Акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. Раздел «Развитие туризма» //Международный туризм: Правовые акты / Сост. Н.И. Волошин. М., 2000. – С. 180-183.
7. Манильская декларация по мировому туризму //Международный туризм: Правовые акты / Сост. Н.И. Волошин. М., 2000. – С. 186-203.
8. Документ Акапулько // Международный туризм: Правовые акты / Сост. Н.И. Волошин. М., 2000. – С. 213-217.
9. Хартия туризма и Кодекс туриста от 22 сентября 1985 года // Волошин Н.И. Правовое регулирование в туризме: Учебник. 3-е изд., испр. и доп. М., 2007. – С. 464-470.
10. Гагская декларация по туризму // Международный туризм: Правовые акты / Сост. Н.И. Волошин. М., 2000. – С. 219-243.
11. Казаков А. Общее туристское пространство СНГ: первые шаги по трудному пути // Внешняя торговля. 1992. № 11-12. – С. 29-35.
12. Межгосударственная целевая программа «Развитие туристских связей между государствами-участниками СНГ» (концепция) // Квартальнов В.А. Иностраный туризм. Приложения. М., 2001. – С. 249-269.
13. Рекомендательный законодательный акт «Об основных принципах сотрудничества государств-участников СНГ в области туризма» // Международный туризм: Правовые акты / Сост. Н.И. Волошин. М., 2000. – С. 19-30.
14. Квартальнов В.А. Туризм. М., 2001. – С. 40.

Аннотатсия

Баъзе масъалаҳои рушди қонунгузори сайёҳӣ

Дар мақолаи мазкур муаллиф масъалаҳои вобаста ба рушди қонунгузори сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро баррасӣ намуда, ба хулосае меояд, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохили давлатӣ бояд ба санадҳои меъёрии байналхалқӣ мувофиқат карда шаванд.

Аннотация

Некоторые вопросы развития законодательства о туризме

В статье автором рассмотрены вопросы по развитию туристического законодательства в Республике Таджикистан и сделан вывод, что нормативные правовые акты Республики Таджикистана должны соответствовать международным правовым актам.

Annotation

Some issues of development legislation on tourism

In the article the author considered issues on the development of tourism legislation in the Republic of Tajikistan and came to the conclusion that the normative legal acts of the Republic of Tajikistan must comply with the international legal acts.

ҲУҚУҚИ МЕҲНАТ; ҲУҚУҚИ ЗАХИРАҲОИ ТАЪМИНОТИ ИҚТИМОӢ
(ИХТИСОС: 12.00.05)
ТРУДОВОЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.05)

Ромиз Джаббори,
ведуший специалист отдела законодательства
по труду, миграции и социальной защите
Национального центра законодательства при
Президенте Республики Таджикистан

СОДЕРЖАНИЕ ТРУДОВОГО ДОГОВОРА
ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Калидвожаҳо: мазмун; шартномаи меҳнатӣ; шартҳои ҳатмӣ; шартҳои иловагӣ.

Ключевые слова: содержание; трудовой договор; обязательные условия; дополнительные условия.

Keywords: content; employment contract; mandatory conditions; additional conditions.

Наиболее действенным способом обеспечения необходимой при рыночной экономике гибкости трудового права, является ограничение (посредством норм права) участия государства в решении вопросов содержания трудового договора. В Таджикистане с переходом к рыночной экономике кардинально изменились и отношения в трудовой сфере. Новые негосударственные формы собственности, а следовательно, и новый тип работодателя, которому выполнять требования «государственных законов» стало не всегда под силу, а кроме того, «вроде бы и необязательно», во всяком случае, такое мнение на практике прижилось. Иначе говоря, трудовой договор стал инструментом регулирования трудовых отношений. С этой точки зрения, наверное, было бы достаточным указать в централизованных нормах права на невозможность ухудшения индивидуально-договорных позиций по сравнению с теми, которые установлены нормативными правовыми актами и в процессе коллективно-договорного регулирования, а также потребовать справедливых индивидуально-договорных регламентаций, отвечающих общепризнанным в мире фундаментальным правам человека. Но

любое государство вынуждено не выпускать из вида факторы, противодействующие столь значительной степени свободы сторон трудового договора. Юридическая наука и практика не знают лучшей юридической формы воплощения свободы труда в трудовых отношениях, чем трудовой договор. В системе источников права трудовые отношения берут свое начало с Конституции РТ, где в статье 35 сказано, что каждый имеет право на труд, выбор профессии, работы, охрану труда и социальную защиту от безработицы [1].

В настоящее время, когда экономический спад постепенно сменяется стабилизацией, что, несомненно, создает более благоприятные предпосылки для возврата трудовых отношений в правовые рамки, принятие нового законодательства о труде как нельзя более актуально. Собственно, новый Трудовой кодекс РТ (ТК РТ) [2] явился своеобразной вехой, логическим этапом на пути социально-экономических и институциональных преобразований, проводимых в Таджикистане в течение последних десяти лет.

В РТ работники реализуют право на труд путем заключения трудового договора о ро-

боте в организации или с физическим лицом, следовательно, трудовой договор является основной, базовой формой возникновения трудовых правоотношений.

Сначала раскроем само понятие трудового договора в дальнейшем и его содержание.

Так термин договор имеет много значений и определяется различными нормами гражданского, хозяйственного, трудового, земельного, международного права. Каждая из этих и других отраслей права рассматривает договор как соглашение между сторонами, которые определяют природу отношений, а также иного способа регулирования, чем закон.

В науке трудового права трудовой договор рассматривается в различных аспектах, а именно [3]:

Во-первых, как юридический факт, являющийся главным основанием возникновения трудовых правоотношений и существования его во времени, и который выступает предпосылкой для возникновения и существования других правоотношений.

Во-вторых как основа трудового права, т.е. системы правовых норм, регулирующих прием на работу (заключение трудового договора), перевод на другую работу (изменение условий трудового договора) и прекращение трудового договора.

Признаком и правовой природой трудовых отношений, которые являются основой возникновения трудовых отношений, является трудовой договор. В новом ТК РФ в статье 1 дано понятие трудового договора, где сказано, что **трудовой договор (контракт) (далее – трудовой договор)** – согласие между работодателем и работником, в соответствии с которым работник обязуется выполнять работы по одной профессии, нескольким определенным профессиям, специальностям или должностям с соответствующими степенями, с соблюдением внутренних правил трудового распорядка, а работодатель обязуется выплачивать работнику за данную работу в полном размере и своевременно заработную плату и обеспечить условия труда. Данное понятие охватывает все признаки трудового договора. Во-первых трудовой договор является согласием сторон, во-вторых трудовой договор определяет права и обязанности сторон, а также и условия труда, в-третьих трудовой договор является иным способом регулирования трудовых от-

ношений. Все же трудовой договор не может полностью регулировать трудовые отношения. В случае противоречия условий договора по отношению к требованиям закона он с момента заключения считается ничтожным. Все же с помощью трудового договора можно определить срок, условия, заработную плату при его заключении. Все определяется по воле работодателя и работника.

Г.Ф. Шершеневич писал: «Содержание договора подряда представляет собой комбинацию трудового и капиталистического элементов» [4]. Здесь еще необходимо добавить, что по поводу содержания соответствующего договора Л.С. Талем высказывалась точка зрения, согласно которой в содержании следовало выделять обязанности рабочего (выполнять «работы, имеющие отношение к предприятию» и т.д.) и обязанность работодателя выплачивать заработную плату. Вот так сформировалась база для развития отечественных правил о содержании трудового договора [5].

Содержание трудового договора, в переходный к рыночным отношениям период, определяется ныне не только Государственным стандартом на основе ст. 24ТК РФ, но и взаимной договоренностью между работником и работодателем относительно условий трудового договора.

Содержание трудового договора определяется взаимным согласием его сторон. Содержание трудового договора составляет совокупность его условий, определяющих права и обязанности работника и работодателя.

В настоящее время существует два вида условий трудового договора:

- непосредственные, устанавливаемые соглашением сторон при заключении трудового договора;
- производные, установленные трудовым законодательством (об охране труда, о дисциплинарной, материальной ответственности).

Также есть производные условия в силу закона обязательные для выполнения, поэтому о них стороны не договариваются.

Непосредственные условия делятся на необходимые (обязательные) и факультативные (дополнительные). Необходимые условия - это такие условия, при отсутствии которых не может быть трудового договора, а следовательно, не может возникнуть и реальное трудовое правоотношение, если сказать по-другому, то необходимые условия и есть существенные ус-

ловия трудового договора. Что касается факультативных условий трудового договора, это условия, которые не влияют на сам факт заключения трудового договора. Они зависят от усмотрения сторон, но не могут ухудшать положения работника по сравнению с условиями установленными законодательством и другими нормативными актами. Эти условия весьма разнообразны. К ним, например, относятся условия об испытании, о неразглашении охраняемой законом тайны (государственной, служебной, коммерческой и иной), об обязанности работника отработать после обучения не менее установленного договором срока, если обучение производилось за счет средств работодателя, а также любые иные условия.

Включение в трудовой договор факультативных условий всецело зависит от усмотрения сторон. Как уже отмечалось, их несогласование не влияет на факт заключения договора: для того чтобы последний считался заключенным и возникло трудовое правоотношение, достаточно согласования лишь всех существенных условий договора. Вместе с тем, если хотя бы одна из сторон настаивает на включение в договор того или иного факультативного условия, и лишь в этом случае соглашается выполнять соответствующие трудовые обязанности, такое условие становится существенным. Например, работник соглашается занять предлагаемую ему должность лишь при условии предоставления ему жилья. Условие о предоставлении жилья по закону не относится к числу существенных, однако становится таковым в силу заявления работника о необходимости его согласования. Таким образом, хотя закон прямо и не говорит об этом, существенными условиями трудового договора следует считать и те условия, на согласовании которых настаивает одна из сторон.

Деление условий на существенные и факультативные имеет практическое значение лишь на стадии заключения трудового договора, поскольку определяет, в каком случае договор считается заключенным, а в каком нет. После того, как трудовой договор заключен, все его условия приобретают равную юридическую силу, и исполнение их обязательно, независимо от того, являются они существенными или факультативными. Любые условия заключенного трудового договора могут быть впоследствии изменены, как правило, только по соглашению сторон в письменной форме.

Следует особо подчеркнуть, что любые согласованные сторонами, т. е. непосредственные условия трудового договора, не могут ухудшать положение работника по сравнению с ТК РТ, другими законами и иными нормативными правовыми актами, коллективным договором и соглашениями. Эта гарантия особенно важна для современного этапа рыночных преобразований, когда массовая безработица вынуждает лиц, ищущих работу, соглашаться на любые, даже кабальные условия труда.

Введение в ТК РТ понятия «существенные условия трудового договора» представляется теоретически неоправданным. Так, Л.А. Чиканова отмечает, что «перечень не соответствует сущности понятия «существенные условия договора», выработанного правовой наукой. Под существенными условиями договора принято понимать такие, по которым в силу закона должно быть достигнуто соглашение и которые являются достаточными и необходимыми для того, чтобы договор считался заключенным и тем самым способным породить права и обязанности сторон» [6]. Поэтому с точки зрения правовой науки существенными условиями могут быть лишь условия о месте работы и о трудовой функции, т.к. они являются необходимыми для возникновения трудового правоотношения.

К существенным условиям трудового договора относятся (ст. 24 ТК РТ):

- место работы (с указанием структурного подразделения);
- дата начала работы;
- наименование должности, специальности, профессии с указанием квалификации в соответствии со штатным расписанием организации или конкретная трудовая функция. Если в соответствии с законами с выполнением работ по определенным должностям, специальностям или профессиям связано предоставление льгот либо наличие ограничений, то наименование этих должностей, специальностей или профессий и квалификационные требования к ним должны соответствовать наименованиям и требованиям, указанным в квалификационных справочниках, утверждаемых в порядке, устанавливаемом Правительством РТ;
- права и обязанности работника;
- права и обязанности работодателя;
- характеристики условий труда, компенсации и льготы работникам за работу в тяжелых, вредных и (или) опасных условиях;

- режим труда и отдыха (если он в отношении данного работника отличается от общих правил, установленных в организации);
- условия оплаты труда (в том числе размер тарифной ставки или должностного оклада работника, доплаты, надбавки и поощрительные выплаты);
- виды и условия социального страхования, непосредственно связанные с трудовой деятельностью.

К факультативным относятся все иные условия трудового договора, которые выработаны сторонами. В этом случае включенные в договор, они имеют обязательную силу для исполнения сторонами, но наличие их необязательно для заключения договора.

Например, стороны вправе уточнить круг обязанностей работника, а также условие о режиме рабочего времени - если для работника он не совпадает с общим режимом работы организации, установленным правилами внутреннего трудового распорядка (неполный рабочий день, неделя, работа только в одну смену при многосменном режиме работы и др.).

Таким образом, законом установлена структура трудового договора, но в самом содержании в условиях договора расширена возможность индивидуализации сторон, установления более узкой трудовой функции либо более широкой, как, например, при совмещении профессий. Это важно для малых предприятий, где количество работников составляет, например, пять человек и каждый из них совмещает в одном лице и продавца, и грузчика, и кладовщика. Таким же образом законодателем в ст. 24 ТК РФ установлено, как необходимое условие - срок договора, но стороны могут прийти к соглашению о длительности этого срока, но с некоторыми ограничениями.

В настоящее время ТК РФ несколько расширил перечень необходимых сведений об участниках договора. Новые нормы предусматривают следующие сведения:

а) фамилия, имя, отчество работника и реквизиты работодателя, являющегося юридическим лицом (фамилия, имя, отчество работодателя - физического лица), заключившего трудовой договор. Сведения о работнике и работодателе указываются в соответствии с паспортом или иным документом, удостоверяющим личность (дипломатический паспорт, служебный паспорт; свидетельство о рождении - для лиц, не достигших 14-летнего

возраста; паспорт, удостоверяющий личность гражданина РФ за пределами РФ, - для лиц, постоянно проживающих за пределами РФ). Сведения о работодателе – юридическом лице включают: полное его наименование, содержащее указание на организационно-правовую форму, место нахождения и почтовый адрес организации;

б) сведения о документах, удостоверяющих личность работника и работодателя - физического лица. Необходимо указать следующие сведения: наименование документа, орган, выдавший этот документ, номер документа и дату его выдачи;

в) идентификационный номер налогоплательщика (для работодателей, за исключением работодателей - физических лиц, не являющихся индивидуальными предпринимателями). Данный реквизит указывается в соответствии со свидетельством о постановке на учет в налоговом органе. Организации приводят ИНН вместе с кодом причины постановки на учет (КПП);

г) сведения о представителе работодателя, подписавшем трудовой договор, и основание, в силу которого он наделен соответствующими полномочиями. Как правило, сведения указываются в следующем объеме: должность представителя работодателя, наделенного полномочием на подписание трудовых договоров, его фамилия, имя, отчество, реквизиты документа, наделяющего представителя соответствующим полномочием (устав, доверенность, иной документ);

д) место и дата заключения трудового договора (организации или определенного подразделения). Место указывается с учетом принятого административно-территориального деления. Дата заключения трудового договора - это дата подписания трудового договора работником и работодателем.

Также кроме вышеперечисленных в новом ТК РФ, в статье 24 предусмотрено, в качестве обязательных, должны быть указаны и другие данные о работе: занимаемая должность работника; характеристика условий труда, гарантии и льготы, если выполняемая работа относится к тяжелым работам, вредным или опасным условиям; дата начала работы; срок трудового договора; режим и график рабочего времени; время отдыха и длительность ежегодного трудового отпуска работника; размер и иные условия оплаты труда; права и обязанности ра-

ботодателя; права и обязанности работника; порядок изменения и прекращения трудового договора; гарантии и компенсационные выплаты, порядок их выплаты; условия страхования; ответственность сторон; дата заключения трудового договора и порядковый номер.

В содержание индивидуального трудового правового отношения включаются все условия, правомерно указанные сторонами в трудовом договоре (содержание трудового договора), а кроме того - права и обязанности работника и работодателя, установленные трудовым законодательством и иными нормативными правовыми актами о труде (включая локальные) и вытекающие из социально-партнерских актов. В связи с этим в тексте ст. 24 ТК РТ вновь требуются изменения. Их целесообразно сформулировать следующим образом: «Содержание трудового договора и содержание индивидуального трудового правового отношения». Самое важное для данных условий - это не ухудшить правовое положение работника. Право на труд никем не может быть ограничено, кроме случаев и в порядке, предусмотренным нормативными правовыми актами РТ, если условия трудового договора ухудшают положение лица или ограничивают право работника на гарантии, то такие условия не подлежат применению и в силу закона считаются ничтожными.

За пределами Таджикистана практика включения в трудовые договоры гражданско-правовых регламентаций является сложившимся обыкновением. Например, Европейский типовой трудовой договор содержит особую статью «Служебные изобретения». В ней сторонам предлагается включать в содержание трудового договора следующие по-

ложения. «Работник обязан незамедлительно сообщить своему работодателю о сделанных им изобретениях в связи с трудовой деятельностью. В государствах Европейского союза содержание трудовых договоров унифицировано благодаря Директиве 91/533/ЕЕС «Об обязательности работодателя информировать служащих по поводу условий, применимых в договорах или трудовых отношениях».

Получается, что в странах Европейского союза содержание трудового договора состоит из условий работы. Условия работы при этом делятся на обязательные и все другие. При признании такой точки зрения именно существенные условия подразделяются на необходимые и другие (которые с позиций нашей юридической традиции хочется назвать факультативными или дополнительными).

Список литературы

1. Конституция Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 года, Душанбе «Нашриёти-Ганҷ». – 2016. – С. 86
2. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2016 г., №7, ст. 604.
3. Мамытов Е.Г. Социально-трудовые отношения в условиях рынка. М.: МАКС Пресс, 2008. -30 с.
4. Архипова О.А. Трудовая функция работника (правовые вопросы): автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.А. Архипова. Томск, 1999.
5. Лушникова М.В. Курс трудового права: в 2 т. / М.В. Лушникова, А.М. Лушников М., 2004. Т. 2.
6. Чиканова Л.А. Трудовой договор // Трудовое право. 2004. N 4 - 5. – С. 58.

Аннотатсия

Мазмуни шартномаи меҳнатӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур шартҳои ҳатмии шартномаи меҳнатӣ дар Тоҷикистон ба таври муфассал таҳлил карда шудааст. Онҳо ба шартҳои барои ҳамаи шартномаҳои меҳнатӣ ҳатмӣ ва барои баъзе намудҳои онҳо ҳатмӣ тақсим мешаванд. Тағйирот вобаста ба масъалаҳои дахлдор дар базаи санадҳои миллӣ дар самти рушди иқтисоди бозаргонӣ пешниҳод карда мешавад.

Аннотация

Содержание трудового договора по законодательству Республики Таджикистан

В данной статье подробно анализируются обязательные условия трудового договора в Таджикистане. Они делятся на условия, обязательные для любых трудовых договоров и обязательные только для некоторых их классов. Предлагаются перемены по соответствующим вопросам в отечественной нормативной базе в направлении, определяемом развитием рыночной экономики.

Annotation

The content of the employment contract under the legislation of the Republic of Tajikistan

In this article, the mandatory conditions of the employment contract in Tajikistan are analyzed in detail. They are divided into conditions that are mandatory for any employment contracts and are mandatory only for some of their classes. Changes are proposed on the relevant issues in the domestic regulatory framework in the direction determined by the development of the market economy.

ҲУҚУҚИ ЗАМИН; ҲУҚУҚИ ЗАХИРАҲОИ ТАБИӢ, ҲУҚУҚИ АГРАРӢ;
ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ (ИХТИСОС: 12.00.06)
ЗЕМЕЛЬНОЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО; АГРАРНОЕ ПРАВО;
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО (СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.06)

Олифтаев И.Ф.,

*мутахассиси шӯъбаи қонунгузори кишоварзӣ,
истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити
зисти Маркази миллии қонунгузори назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон*

**ТАШКИЛИ ХОҶАГИИ ҶАНГАЛ ВА ТАЛАБОТИ АСОСӢ
НИСБАТИ ТАШКИЛ ВА ПЕШБУРДИ ХОҶАГИИ ҶАНГАЛ**

Калидвожаҳо: ҷангал; ташкили хоҷагии ҷангал; қорҳои ҷангалсозӣ; мониторинг ва кадастри ҷангал.

Ключевые слова: лес; лесоводство; лесные работы; мониторинг и кадастр леса.

Keywords: forest; forestry; forest works; forest monitoring and forest cadastre.

Мақсади ташкил кардани хоҷагии ҷангал вобаста ба шароити табиӣ ва иқтисодӣ, ҳадаф, мавқеи ҷойгиршавӣ, таркиби ҷинсу наъви дарахтҳо ва ҳамчунин вобаста ба вазифаҳое, ки хоҷагиҳои ҷангал ба ҷо меоранд, таъмин кардани риояи меъри ҳуқуқӣ ва техникӣ барои оқилона истифода бурдани захираҳои ҷангал мебошад.

Ташкил ва идоракунии ҷангал усули идоракунии муштараки ҷангал мебошад, ки аҳолии маҳалӣ – шахсони алоҳида ва ё гурӯҳхоро барои идоракунии ҷангал ҷалб менамояд ва барои барқароршавии ҷангалҳои табиӣ дар заминҳои фонди давлатии ҷангал қарордошта, ки дар натиҷаи истифодаи дуру дароз таназзул ёфтаанд, кӯмак мерасонад. Татбиқи нақшаҳои идоракунӣ ва ташкили ҷангал, яке аз масъалаҳои муҳим дар ҷорҷӯбаи Стратегияи рушди соҳаи ҷангал, ба ҳисоб меравад: то соли 2030 бояд на кам аз 40000 га заминҳои фонди давлатии ҷангал ба 3500 хонавода барои истифодаи ҷангал ҷудо карда шавад. Дар асоси Кодекси ҷангал (2011, моддаҳои 45-49) ва Низомномаи идоракунии муштараки ҷангал шартномаи идоракунии ҷангал метавонад ба муҳлати 20 сол баста шавад. Нақшаи идоракунии

дарозмуддат ва нақшаи фаъолияти солона, бо нишон додани ҷорабиниҳои идоракунии ҷангал, инчунин ҳаҷми маҳсулоти ҷангал, ки метавонад оқилона аз ҷангал ба даст оварда шавад, ки инҳо унсурҳои ҳатмии шартномаи идоракунии ҷангал ба ҳисоб мераванд, бояд аз ҷониби истифодабарандаи ҷангал ва Муассисаи давлатии хоҷагии ҷангал (МДХҶ) қабул карда шаванд. Ҳосили аз қитъаи ҷангал ба дастамада байни МДХҶ ва истифодабарандагони ҷангал тибқи розигии тарафайн тақсим карда мешавад.

Барои ташкил кардани хоҷагии ҷангал аз рӯи чунин меъриҳои ҳуқуқӣ оқилона истифода намудан мумкин аст, шароити табиӣ ва иқтисодӣ, ҳадаф, мавқеи ҷойгиршавӣ, таркиби ҷинсу наъви дарахтҳо, ҳамчунин вобаста ба вазифаҳое, ки хоҷагии ҷангал ба ҷо меоранд, таъмин кардани риояи меъри ҳуқуқӣ ва техникӣ амалӣ карда мешавад [1].

Қайд кардан бамаврид аст, ки барои пешгирӣ намудани вайронкунии қоидаҳо, меъриҳои муҳофизат, ҳангоми ташкили хоҷагии ҷангал истифодаи оқилона ва барқароркунии объектҳои хоҷагии ҷангалро ба ҷо меоранд.

1. Пешгирии пайдоиш ва барҳам додани сохторҳо дар гурӯҳи растанӣҳо;

2. Аз нобудшавӣ пешгирӣ кардани объектҳои марғзорҳо ҳангоми амалӣ гаштани чараёни истехсолот ва истифодаи воситаҳои техникӣ.

3. Барқарор кардан, баланд бардоштани устуворӣ ва маҳсулнокии объектҳои олами наботот;

4. Риояи низоми муҳофизати намудҳои растаниҳо ва гурӯҳи растаниҳои нодир, қадима ва зери хатари нестшавӣ қарордошта, ки ба Китоби Сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил карда шудаанд;

5. Муҳофизати растаниҳои худрӯй ва гурӯҳҳои табиӣ ташкилдодаи онҳо дар ҳолати таҳдид кардани хатари нобудшавӣ ҳангоми офатҳои табиӣ ва дигар сабабҳо;

6. Муҳофизати хоки дорои растаниҳои напъунамоқунанда аз бодлесӣ (эрозия), сел, обзеркунӣ, ботлоқшавӣ, шӯрашавӣ, хушкшавӣ, сахтшавӣ, ифлосшавӣ аз партовҳои саноатӣ ва маишии чоришавии об, моддаҳои химиявӣ радиоактивӣ ва дигар омилҳои харобшавӣ;

7. Муваққатан (консерватсия) хобонидани кори объектҳои харобшудаи олами наботот, агар бо тарзи дигар онҳоро барқарор кардан ва маҳсулнокиашонро зиёд кардан аз имкон берун бошад;

8. Гузарондани тадқиқоти илмӣ барои асоснок намудани чораҳои муҳофизат ва барқароркунии объектҳои олами наботот ва мусоидат намудан барои гузарондани ин тадқиқот.

Яке аз самтҳои асосие, ки мақомоти ваколатдор дар доираи барномаҳои дахлдор барои ташкили хоҷагии ҷангал ва муҳофизати объектҳои олами наботот чораҳои зарурӣ меандешад, ин талаботи асосӣ нисбати ташкил ва пешбурди хоҷагии ҷангал мақоми ваколатдори давлатии соҳаи хоҷагии ҷангал мебошад. Истифодабарандагони он барои ташкил намудани хоҷагии ҷангал уҳдадоранд, ки аз чунин қисматҳои ташкили хоҷагии ҷангал истифода намоянд:

- корҳои ҷангалсозӣ, мониторинг ва кадастри ҷангалро гузаронанд;
- нақшаи идоракунии хоҷагии ҷангалро таҳия ва амалӣ намоянд;
- фонди ҷангалро ба категорияҳо тақсим намоянд;
- меъёрҳои истифодабарии захираҳои ҷангалро муқаррар намоянд;
- оид ба ҳифзу ҳимоя, барқароркунии ва истифодабарии устувори фонди ҷангал чораҳои андешанд;

– хоҷагиҳои ниҳолпарварӣ ташкил намоянд;

– корҳои селекционӣ ва тухмпарвариро ба роҳ монанд;

– дигар чорабиниҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва техникиро оид ба омӯзиш, баҳисобгирӣ, ҳифзу ҳимоя ва барқароркунии ҷангалҳо амалӣ намоянд;

– назорати риояи қонунгузорию ҷангали Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин намоянд.

Барои пешбурди хоҷагии ҷангал мақомоти ваколатдори ин соҳа уҳдадоранд, ки корҳои ҷангалсозӣ, мониторинг, кадастри ҷангалро гузаронанд.

Истифодабарандагони замин ҳамзамон истифодабарандагони объектҳои олами набототе мебошанд, ки дар заминҳои ҷангали ба онҳо вобасташуда меҷоянд.

Феҳристи намуди растаниҳои худрӯй, қисмҳо ва маҳсулоти онҳо, инчунин феҳристи намуди растаниҳоро, ки аз муҳити табиӣ хориҷ кардани онҳо манъ аст ё бо мақсади муҳофизат ва барқароркунии онҳо маҳдуд карда мешавад, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намодааст.

Тартиби истифодаи ин намудҳоро мақомоти ваколатдор муқаррар мекунад.

Мониторинг – (мушоҳидаи мунтазами ҳолати ҷангал, баҳодихӣ, ояндабинӣ) – ва таҳияи тавсияҳо оид ба пешгирию бартараф кардани оқибатҳои манфӣ дар ҳифзу ҳимоя, барқароркунии ва истифодаи захираҳои ҷангал иборат мебошад [2].

Мониторинги олами наботот - маҷмӯи таҳқиқоти ҳолати объектҳои олами наботот барои саривақт ошкор сохтани тағйирот, арзёбии онҳо, пешгирӣ ва рафъи оқибатҳои равандҳои манфӣ дар объектҳои олами наботот мебошад.

Кадастр - (ин дастрас намудани маълумоти асоснок оид ба ҷойгиршавии заминҳои фонди ягонаи ҷангал) ки аз ҷиҳати табиӣ, ҳуқуқӣ ва истифодабарӣ иборат мебошад [3].

Пешбурди кадастри давлатии объектҳои олами наботот бо гузаронидани сохторҳои топографию геодезӣ, геоботаникӣ, заминсозию ҷангалсозӣ ва дигар сохторҳо, бақайдгирӣ ва арзёбии ҳолати истифодаи объектҳои олами наботот таъмин карда мешавад.

Кадастри давлатии объектҳои олами наботот аз ҷониби мақомоти ваколатдор аз рӯи тартиби ягона, аз ҳисоби маблағи бучети давлатӣ бурда мешавад.

Истифодаи намудҳои алоҳидаи объектҳои олами наботот дар асоси гирифтани иҷозатнома (литсензия) амалӣ мегардад.

Мақоми ваколатдор оид ба ин соҳа уҳдадоранд, ки нақшаи идоракунии хоҷагии ҷангалро таҳия ва амалӣ намоянд [4].

Тартиби иҷозатномадиҳӣ барои нақшаи идоракунии хоҷагии ҷангал, объектҳои олами наботот, ки барои истифодаи онҳо гирифтани иҷозатнома ҳатмист, тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» сурат мегирад.

Мақоми ваколатдори ин соҳа уҳдадоранд, ки меъёрҳои истифодабарии захираҳои ҷангалро муқаррар намоянд.

Меъёрҳои истифодабарии захираҳои ҷангал бо тариқи умумӣ ва махсус сурат мегирад.

Умумӣ – истифодабарии захираҳои ҷангал, шаҳрвандон ҳуқуқ доранд, озодона дар ҷангал гашту гузор намоянд, боз метавонанд роӣгон барои истифодаи шахсии худ гул, мева, чормағз, буттамева, занбуруғ ва дигарҳоро, ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи санадҳои қонунгузорино истифода баранд.

Махсус – захираҳои ҷангал дар доираи замини ҷангал ба мақсади амалӣ истифода мешавад. Истифодабарии замини ҷангал дар истифодаи махсус метавонад ба як ё зиёда истифодабарандагон барои истифодаи махсуси намудҳои гуногуни захираҳои ҷангал равона гардида бошад.

Оид ба ҳифзу ҳимоя, барқароркунии ва истифодабарии устувор, маҷмӯи чорабиниҳои оид ба пешгирӣ аз касалиҳо ва ҳашароти зараррасони ҷангал мебошад ва барқароркунии маънои онро дорад, ки шинонидани ниҳолҳо ё мусоидат кардан ба барқароркунии табиӣи ҷангалзор дар заминҳои ҷангалҳояшон харобгардида равона мешавад.

Ҳавасмандгардонии иқтисодии чорабиниҳои оид ба ҳифзу ҳимояи замин, истифодаи оқилона ва барқароркунии объектҳои олами наботот ба зиёд шудани ҳавасмандии истифодабарандагон, барои нигоҳ доштан ва барқарор кардани маҳсулоти олами наботот нигаронида шуда, ба чунин қисмҳо чудо мешаванд:

– аз фондҳои ҷумҳуриявӣ ё маҳаллии ҳифзи табиат чудо кардани маблағ барои барқароркунии объектҳои олами наботот, ки на бо гуноҳи онҳо вайрон карда мешаванд;

– додани грант, кредит, чудо намудани маблағ аз манбаъҳои дигаре, ки ба қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолифат намекунад.

Тартиби ҳалли баҳсҳо оид ба масъалаҳои муҳофизат ва ҳифзу ҳимояи ҷангал, истифодаи объектҳои олами наботот бо алоқаманди молумулкӣ аз тариқи суд ҳал карда мешаванд. Барои ташкили хоҷагии ҷангал ва ҳосилнокии он метавон, хоҷагиҳои ниҳолпарварӣ, корҳои селекционӣ ва тухмипарвариро ташкил намуд.

Оид ба корҳои селекционӣ ва тухмипарварӣ низ барои ҳосилнокии ҷангал метавон ном бурд.

Селексия – ин аз маҷмӯи тадбирҳои селекционие иборат аст, ки мақсад аз он офаридани навъҳои нави растаниҳо мебошад.

Тухмипарварӣ – ин фаъолият оид ба истехсол ё такрористехсол, коркард, сертификатсия, фуруши тухмии растаниҳо, инчунин оид ба бақайдгирии навъҳо ва назорати тухмӣ аст.

Ба иқлим мутобиқ намудан ва пайванд кардани растаниҳо ва ниҳолҳо, инчунин ба ҷойҳои нави нашъунамо кӯчонидани растаниҳо, мутобиқ намудани навъҳои нави растаниҳо ва ниҳолҳо чорабиниҳои оид ба пайвандкунии растаниҳои худрӯй дар шароити табиӣ бо мақсади илмию тадқиқотӣ дар асоси ҳулосаҳои ташкилотҳои дахлдори илмӣ ва мақомоти давлатӣ оид ба карантини растаниҳо дар ҷумҳурӣ ва бо қарори мақомоти ваколатдор иҷозат дода мешавад.

Оид ба тарзи ташкил ва ба амалбарорӣ чорабиниҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва техникӣ оид ба омӯзиш, баҳисобгирӣ, ҳифзу ҳимоя ва барқароркунии ҷангалҳо амалӣ карда мешаванд.

Мақоми ваколатдор оид ба ин соҳа уҳдадоранд, ки дигар чорабиниҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва техникиро оид ба омӯзиш, баҳисобгири, ҳифзу ҳимоя, барқароркунии ҷангалҳо амалӣ намоянд.

Бунёд ва барқарор кардани ҷангал, шинонидан ва парвариш кардани ниҳолҳо дар заминҳои холӣ, ки барои бунёди ҷангал пешбинӣ гардидаанд. Дар навбати худ барқарор кардани ҷангал, ин шинонидани ниҳолҳо ё мусоидат кардан ба барқароркунии табиӣи ҷангалзор дар заминҳои ҷангалҳояшон харобгардида мебошад. Инчунин қайд кардан лозим аст, ки мақсади бунёд ва барқарор кардани ҷангал асосан баланд бардоштани ҳосилнокии ҷангал ва таҳкими экологӣ, ҳифзи об, санитария, истироҳат ва дигар вазифаҳои онҳо, таъмини истифодаи оқилонаи замин, ҷангал, ҳифзи фонди генетикӣ ва гуногунии биологӣи ҷангал мебошад. Мақсади барқарор кардани ташкили

хочагии чангал дар заминҳои ғайридавлатии чангал, кам намудани майдони чангалҳои замини бесамар ва зиёд кардани фоизи чангал дар ҷумҳурӣ мебошад. Барқарор кардан ба ҳалли масъалаҳои таҷдиди захираҳои чангал, баланд бардоштани ҳосилнокии чангалҳо ва беҳтар намудани сифати узвияти онҳо муқаррар карда мешавад. Тартиби интихоби тарзи барқарор кардани чангал аз вазъи аниқӣ иқтисодӣ, муқоисамоии чангал ва шароити ба объекти мушаххас, тартиби муайян ва асосии буридани онҳо саҳт вобастагӣ дорад.

Барқарор кардани чангал метавонад 3 навъ дошта бошад: бо меъёр, бе меъёр, ба тариқи сунъӣ.

Барқарор кардани чангал вобаста ба шароити муосир ва сатҳу сифати он муайянкунандаи ояндаи чангал мебошад.

Бунёд ва ташкил кардани чангал, бо тариқи сунъӣ шинонидани дарахтон дар минтақаҳои ғайри чангали такмили таркиби чангал ва баланд бардоштани ҳосилнокии чангал сурат мегирад. Ё ин ки бунёд кардани чангал дар заминҳои холӣ, ин шинонидан ва парвариш кардани ниҳолҳо дар заминҳои холӣ, ки барои бунёди чангал пешбинӣ гардидаанд. Одатан дарахтонро дар он ҷойҳои мешинонад, ки онҳо қаблан дар он ҷо намерӯиданд (ҳадди ақалл дар гузаштаи наздик) барои мисол, дар минтақаҳои хокӣ, дар заминҳои холӣ бударо метавон ном бурд.

Дар натиҷаи ташкил намудани чангал дар заминҳои фонди давлатии чангал метавон корҳои сохтмон, ҷойгиркунонии объектҳои хочагидорӣ ва иншоотҳо, сохтмони шохроҳҳои нақлиётӣ, маҳалҳои аҳолинишин, аз ҷумла иҷрои корҳои ҷустуҷӯӣ - геологӣ, ҷудо кардани чарогоҳ ва гузаронидани чорво, таҳияи хатсайрҳои сайёҳӣ ва ташкили ҷойҳои истироҳати оммавии аҳоли, мелиоратсияи замин, ҷойҳои истифодаи чангал ва об, ба муомилоти хочагӣ додани заминҳои навро амалӣ намуд. Ҳангоми ҷойгиркунонӣ, лоиҳакашӣ, сохтмон ва азнавсозии маҳалҳои аҳолинишин бояд чорабиниҳо оид ба муҳофизати объектҳои олами наботот низ пешбинӣ ва амалӣ гардида, дахлнопазирии қитъаҳо, ки ба сифати муҳити сабзиши растаниҳо, таъмин карда мешаванд, тибқи қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷро карда шаванд.

Дар натиҷаи ташкили хочагии чангал истифодабарандаи чангал порчаи муайяни чангалро зери шартномаи идоракунии чангал аз Муассисаи давлатии хочагии чангал (МДХЧ)

барои идоракунии мегирад. Як шахс метавонад шартнома ба имзо расонад, лекин тамоми аъзои оила метавонанд дар давоми ба иҷрора-сии шартнома саҳми худро гузошта, аз ҳосили меҳнаташон низ истифода кунанд. Ҳамин тавр, чанд насл қору фаъолияти чангалпарвариро давом дода, аъзоёни оила якдигаро иваз мекунанд, вақте ки яке аз онҳо бо ягон мақсад деҳаро тарк мекунад. Дар дигар ҳолатҳо дида мешавад, ки якчанд хонавода ва ё тамоми маҳал шартномаи идоракунии чангалро ҳамчун як гурӯҳ бо як намоянда ба имзо мерасонанд. Истилоҳи “истифодабарандаи чангал” ба тамоми хонавода рабт дорад, хоҳ гурӯҳе аз хонавода бошад, хоҳ тамоми бошандагони маҳал.

Ташкили чангалзорҳо дар ҳифзи муҳити зист ва соҳаи кишоварзӣ аҳамияти бузург дорад. Асосан чангалзорҳои Тоҷикистон танҳо бо мақсади ҳифзи хок аз шусташавӣ ва гирифтани пеши роҳи ҳодисаҳои харобиовари сел, омадани ярҷ, шамолҳои дараҷаи таъсирнокиашон харобиовар, захира кардани миқдори зиёди об, нигоҳдории намии хок, аз ҳодисаҳои лағзиши замин, фурурабии замин ва гирифтани растаниҳои дорӯворию маҳсулоти чангал, батанзимдарории захираҳои чангал, ки яке аз усулҳои асосии соҳаи муҳити зист мебошад, ки мақсади он гирифтани пеши роҳи ҳодисаҳои харобиовари муҳити зист буда, таъмини мувозинати экологӣ-биологӣ ташкил карда мешаванд [5].

Рӯйхати адабиёт

1. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2004, №5, мод. 342; соли 2007, №7, мод. 691; соли 2008, №1 қисми 2, мод. 18.
2. Раҳимзода М.З., Пулодов А.С., Фарҳудинов Ҷ.И., Гуломҳайдаров Ҷ.М. Истилоҳоти соҳаи аграрӣ ва ҳифзи муҳити зист дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: «Шаҳпар», 2014.-228 с.
3. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №7-8, мод. 615.
4. Боголюбов С.А. Комментарий к Лесному кодексу Российской Федерации (постатейный). Манбаи электронӣ: <http://uchebnik.online/pravo-ekologicheskoe/kommentariy-lesnomu-kodeksu-rossiyskoj> (санаи мурочиат: 20.04.2017).
5. Дастур барои сафарбаркунандагон, ташкилотҳои ғайридавлатӣ ва Барномаҳо дар асоси таҷриба бо усули идоракунии муштараки чангал дар Тоҷикистон дар давоми солҳои 2006 – 2015.

Аннотатсия

Ташкили хоҷагии ҷангал ва талаботи асосӣ нисбати ташкил ва пешбурди хоҷагии ҷангал

Дар мақолаи мазкур муаллиф ба ташкили хоҷагии ҷангал таваҷҷуҳ дода, онро ҳамчун пешбурди фаъолияти хоҷагии ҷангал таҳлил намудааст. Муаллиф пешгирӣ намудани вайронкунии қоидаҳои меъёрҳои муҳофизатро ҳангоми ташкили хоҷагии ҷангал, ҳамчунин истифодаи оқилона ва барқароркунии объектҳои хоҷагии ҷангалро мавриди баррасӣ қарор додааст.

Аннотация

Создание лесного хозяйства и основные требования для создания и ведения лесного хозяйства

В данной статье автор обращает внимание на создание лесного хозяйства и проанализировал его как ведение деятельности лесного хозяйства. Автором также рассматриваются проблемы предотвращения нарушений правил и норм охраны при создании лесного хозяйства, а также рациональное использование и восстановление объектов лесного хозяйства.

Annotation

Creation of forestry and the main requirements for creation and forest management

In this article the author pays attention to creation of forestry and has analysed it as conducting activity of forestry. The author also considers problems of prevention of violations of the rules and norms of protection during forestry creation, and also rational use and restoration of objects of forestry.

ҲУҚУҚИ ҚИНОЯТӢ ВА КРИМИНОЛОГИЯ; ҲУҚУҚИ ИҚРОИ ҚАЗОИ ҚИНОЯТӢ
(ИХТИСОС: 12.00.08)

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.08)

Бахриддинзода С.Э.,
первый заместитель директора Национального
центра законодательства при Президенте
Республики Таджикистан, кандидат
юридических наук, доцент
E-mail: Subhiddin_mail.ru

**О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ТЕХНИКИ УГОЛОВНОГО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Калидвожаҳо: техника; қонунгузори қиноятӣ; қиноят; консепсия; қинояткорӣ; пеиғири қинояткорӣ.

Ключевые слова: техника; уголовное законодательство; преступление; концепция; преступность; предупреждение преступности.

Keywords: technique; criminal statute; crime; conception; criminality; prevention of crime.

Вопросы техники законодательства на данный момент в Таджикистане являются актуальными в силу того, что в стране принята Концепция уголовно-правовой политики Республики Таджикистан, утвержденная Постановлением Правительства РТ 2.11.2013 г., №492, предусматривающая усовершенствование уголовного законодательства [1]. В качестве средств и способов этого усовершенствования, в том числе, выступают криминализация (декриминализация) и пенализация (депенализация) общественно-опасных деяний, посредством правотворческой деятельности. Однако, в процессе криминализации (декриминализации) и пенализации (депенализации) некоторых деяний в обществе, надо подходить с осторожностью, с соблюдением законодательной техники. В систему данной техники входят не только общие правила разработки, но и правила принятия, внесения изменений и дополнений, толкования, опубликования, систематизации, введения в действие, приостановления и прекращения действия нормативных правовых актов.

Следует напомнить, что о некоторых вопросах техники уголовного законодательства

ранее неоднократно писали отечественные и зарубежные ученые [2]. Не секрет, что утверждение «Уровень законодательной техники – показатель развития правовой культуры в стране», давно уже стало аксиомой в юриспруденции еще советского периода. Между тем, в теории права и в отраслевых юридических науках, проводилось небольшое количество исследований, для того, чтобы учение о законодательной технике считалось достаточно разработанным [3, с. 63]. Среди ученых не сложилось однозначного подхода к понятию упомянутой техники, ее компонентам, соотношению с родственными категориями, а это требует серьезных исследований. Кроме того, это нужно потому, что как свидетельствует теория права и практика применения закона, недооценка юридической техники или ее игнорирование, порождают массу законодательных ошибок, «цена» которых очень велика, особенно в уголовном законодательстве. Речь идет не только о недопустимых отступлениях от формальных правил, но и об ошибках, порождающих неверное понимание права и далее нарушения принципа законности. Как отмечает Ю.А. Тихомиров – это и неправиль-

ное определение объема правосубъектности и компетенции субъектов права, и их взаимоотношений, и коллизии разных правовых норм и затруднения в отыскании и выборе норм законов, относящихся к данному предмету регулирования [4, с. 11].

Умение пользоваться правилами и приемами, относящимися к подготовке, формулированию и опубликованию законов, позволяет создать качественный акт. В науке совокупность этих правил и приемов именуется юридической техникой. Юридическая техника – это, по существу, деловые обыкновения, сложившиеся в разных странах в ходе правотворческих процессов. Они могут быть закреплены в специальном нормативном акте, но могут действовать и на основе сложившихся обычаев [5, с. 328]. Исходя из этого, на практике иногда возникает данная проблема, в том числе и в Таджикистане.

Не случайно учеными-юристами уже давно было замечено и обращено на это внимание, в частности и в Таджикистане [6], но интерес к данной проблематике далеко не всегда побуждал юридическую практику к признанию роли этого правового инструмента.

Появление ряда работ различных авторов в постсоветском пространстве [7] свидетельствуют о том, что вопросы юридической техники и ранее, и сегодня возникают не случайно, а порой и повсеместно, и требуют к себе самого пристального внимания со стороны ученых. И это вполне понятно, так как высокий уровень юридической техники, является одним из показателей уровня развития юридической культуры граждан в государстве, важным фактором уважения с их стороны к праву, закону, одним их путей обеспечения принципа законности.

Юридическая техника охватывает вопросы построения актов (преамбулы, разделы, главы, статьи), определение терминов, использование формулировок (четкость, однозначность, грамотность и т.д.). Юридическая техника – это не только приемы подготовки нормативных правовых актов (логические, грамматические, структурные и т.п.), но это еще и оценка акта с позиции выражения социального заказа, отсутствия пробелов, недопустимости внутренних и внешних противоречий, наличия компромиссов и т.п.

Здесь уместно отметить, что в настоящее время в научной литературе имеется значи-

тельное количество определений юридической техники, которые исходят из прошлого [8, с. 445-451]. Анализ этих определений позволяет сделать следующие выводы. Первичные определения меньше по объему. Они трактуют законодательную технику как совокупность принципов, правил, приемов, средств построения законодательных актов, характеризуют ее как правотворческую. Последние определения по объему больше и включают в себя также правила опубликования нормативных актов, организационно-методические правила переводов нормативных актов с одного языка на другой, устранения коллизий между его положениями и даже оформления приговоров, договоров и других документов. Уместно будет отметить, что именно данное определение может быть положено в основу строения уголовного законодательства республики. Ведь принятия многих терминов в Уголовный кодекс РТ имеют переводной характер. Такое упущение имеет место не только при разработке уголовного законодательства, но и в других отраслях права в Таджикистане.

Нельзя не отметить то, что уголовное право РТ, а соответственно вся система построения уголовного законодательства, базировалась вначале на советской, а впоследствии на российской технике законодательской деятельности. Однако, и это естественно, что эту теорию и практику техники законодательской деятельности необходимо было применять в соответствии с национальными условиями и особенностями. Поэтому в организации и проведении кодификационных работ по разработке и принятию нового УК РТ, имелись и общие закономерности, и свои специфические недостатки и упущения. Так, имеющиеся ошибки при разработке уголовных кодексов в странах СНГ, в особенности в УК Российской Федерации, плавно оказались перенесенными, правда, с некоторой трансформацией, в УК РТ.

Мечтой многих ученых-юристов на постсоветском пространстве является принятие специального нормативного правового акта о нормативных правовых актах, в котором указываются, как и кто их должен готовить, какие общественные отношения должны быть урегулированы законом, а какие подзаконными актами и т.п. Следовательно, в нем подробно должны быть регламентированы вопросы техники законодательства. Эта мечта была осуществлена в Таджикистане, где в 2009

году был принят очередной новый Закон РТ «О нормативных правовых актах» [9].

Исходя из вышеизложенного, в Таджикистане на процесс правотворчества влияет новый Закон РТ «О нормативных правовых актах» от 30 мая 2017 года, № 1414 [10]. Настоящий Закон регулирует отношения в сфере правотворческой деятельности и определяет ее основные принципы, понятия и виды нормативных правовых актов, их соотношение между собой, общий порядок их разработки, принятия, опубликования, действия, толкования и систематизации, а также способы разрешения юридических коллизий. Особенности разработки, утверждения, принятия, регистрации, введения в действие, опубликования, изменения, дополнения, прекращения или приостановления действия отдельных видов нормативных правовых актов определяются также Конституцией РТ, другими нормативными правовыми актами, регулирующими деятельность государственных органов (их должностных лиц) в сфере правотворческой деятельности [10, ст.1]. Настоящий закон предусматривает ряд требований к правотворческой деятельности, который следует соблюдать и при разработке уголовного законодательства [10, ст.40].

Уместно отметить, что развитие уголовно-правовой политики связано с комплексной взаимосвязанностью реформ уголовного права, уголовно-процессуального права и уголовно-исполнительного права, а также и правоприменения, и является основным звеном правовой политики государства. В связи с этим уголовно-правовая политика предусматривает совместное совершенствование уголовного законодательства, исполнения наказания и уголовного процесса. Совершенствование уголовного законодательства требует:

- установления приоритета норм уголовного законодательства о признании деяния как преступления - относительно других нормативных правовых актов;
- введения разграничения между преступлением и правонарушением, в том числе и административного правонарушения;
- пересмотра категорий преступлений, с учетом введения смягчений в отношении преступлений небольшой тяжести и преступлений, совершенных по неосторожности, и оценки организованных и транснациональных преступлений;

- определения оснований и пределов уголовной ответственности за неоконченные преступления, с целью исключения из Уголовного кодекса ответственности за приготовление к преступлению;

- исключения из Уголовного кодекса института повторности преступлений;

- устранения сложных слов между отдельными формами совокупности преступлений; совершенствования определения правового содержания рецидива преступления, с учетом принципа справедливости, в том числе рецидива преступления как признака квалификации;

- совершенствования института соучастия в преступлении, конкретизация признаков соучастия; устранения противоречий между признаками отдельных форм соучастия в преступлении и признаками отдельных составов преступлений;

- закрепления основных понятий уголовного законодательства и основных правил квалификации преступлений в самом Уголовном кодексе;

- совершенствования техники уголовного законодательства с учетом основных положений Закона РТ «О нормативных правовых актах» [1, п.15].

Список литературы

1. Концепции уголовно-правовой политики Республики Таджикистан// электронный ресурс: <http://mmk.tj/Government-programs/concept/>.

2. Курс советского уголовного права в 6 томах. Том.1. Часть общая. Уголовный закон. М.: Наука, 1970. – С.143; Кригер Г.А. Конституция СССР и совершенствование уголовного законодательства// Вестник МГУ. Сер.11. «Право». 1979. №2. – С.2-9; Коняхин В.П. Источники уголовно-правовых норм Общей части//Правоведение. 1988. №1. – С.39-40; Коняхин В.П. Теоретические основы построения Общей части российского уголовного права. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002; Шарипов Т.Ш., Бахриддинов С.Э. Конституционные основы уголовного права Республики Таджикистан // Конституционные основы уголовного права. Материалы 1 Всероссийского конгресса по уголовному праву, посвященного 10-летию Уголовного кодекса Российской Федерации. М.: ТК Велби, 2006 и др.

3. Иванчин А.В. Понятие техники построения уголовного законодательства // Дифференциация ответственности и вопросы юридической техники в уголовном праве и процессе. Сборник научных статей. - Ярославль, 2001.

4. Законодательная техника: Научно-практическое пособие. Под ред. Ю.А.Тихомирова. – М.: Городец, 2000.

5. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник. - М.: Юриспруденция, 2000.

6. Хамракулов Р.М. Вопросы теории и практики кодификации уголовного законодательства союзной республики.- Душанбе, 1962.

7. Бахриддинов С.Э., Шарипов Т.Ш. О технике построения уголовного законода-

тельства Республики Таджикистан: проблемы и пробелы теории и практики // Материалы 3 международной научно-практической конференции «Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники», состоявшейся на юридическом факультете МГУ имени М.В.Ломоносова 29-30 мая 2003 года. - М., 2004.

8. Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2009. №3, ст.99.

10. Закон Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах» / электронный ресурс: http://basa.mmk.tj/view_sanadhoview.php?showdetail=&sanadID=356.

Аннотатсия

Оид ба баъзе масъалаҳои техникаи қонунгузорию ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур баъзе масъалаҳои техникаи қонунгузорию ҷиноятӣи Тоҷикистон, ки дар ҷараёни татбиқи ҷабҳаҳои асосии Концепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меоянд, зери таҳлил қарор дода шудааст. Муаллиф таҷрибаи мақоми қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳлил намуда, ба хулоса омадааст, ки риояи талаботҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» дар татбиқи Концепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсад мувофиқ аст.

Аннотация

О некоторых вопросах техники уголовного законодательства Республики Таджикистан

В данной статье рассмотрены некоторые вопросы техники уголовного законодательства Республики Таджикистан, с которыми можно столкнуться при реализации основных положений Концепции уголовно-правовой политики Республики Таджикистан. Автор, анализируя практику законодательного органа Республики Таджикистан в данной сфере, пришел к выводу о целесообразности и своевременности соблюдения норм Закона РТ «О нормативных правовых актах» в ходе реализации Концепции уголовно-правовой политики Республики Таджикистан.

Annotation

On some issues of technology of criminal legislation of the Republic of Tajikistan

This article discusses some issues of the criminal legislation technique of the Republic of Tajikistan, which can be encountered in the implementation of the main provisions of the Conception of the criminal legal policy of the Republic of Tajikistan. The author, analyzing the practice of the legislation of the Republic of Tajikistan in this field, came to the conclusion on observance the demands of the Law of the Republic of Tajikistan «On Normative Legal Acts» in the course of implementing the Concept of Criminal Law Policy of the Republic of Tajikistan.

Джалолов Х.Г.,
ассистент кафедры судебного права и
прокурорского надзора юридического
факультета Таджикского национального
университета
E-mail: j_h_g@mail.ru

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ ЖЕНЩИН-ПРЕСТУПНИЦ

Калидвожаҳо: таҳлили криминологӣ; ҷинояткор-зан; тавсифи ҳуқуқӣ-ҷиноӣ; ҷинояткорӣ; типологияи ҷинояткор.

Ключевые слова: криминологический анализ; женщина-преступница; уголовно-правовая характеристика; преступность; типология преступника.

Keywords: criminological analysis; female-criminal; criminally-legal characteristics; crimes; typology of criminal.

Криминологический анализ личности женщин-преступниц предполагает не только их социально-демографические, нравственно-психологические признаки, но и уголовно-правовую характеристику. Уголовно-правовая характеристика является определяющей для состава лиц, осужденных к уголовным наказаниям.

Она даёт представление о степени общественной опасности осужденных, проливает свет на их преступную деятельность, раскрывает особенности личности, направление и глубину ее деформации, подсказывает пути воздействия на различные типы осужденных [1].

Причиной совершения преступлений являются, как известно, лишь социально приобретенные отрицательные черты личности. Неблагоприятные особенности отдельных психических процессов, состояний и биологически обусловленных свойств могут лишь способствовать действию этой причины [2].

Итак, для полного научного осмысления проблемы личности женщины – преступницы в криминологической науке используются методы обобщения и систематизации ее свойств и качеств. В этом случае возникает необходимость перейти к таким категориям, как типология личности преступниц и их классификация.

«Типология преступников в теоретическом отношении является необходимым усло-

вием предметного и глубокого изучения их личности, позволяющим успешно разрабатывать проблему предупреждения преступности и профилактики преступлений. С практической точки зрения, типология преступника создает возможность разрабатывать действенные меры предупреждения преступности, профилактического воздействия на конкретных субъектов, общего и индивидуального прогнозирования в сфере преступности, планирования борьбы с ней на разных уровнях. Логика научного познания и актуальные потребности криминологических исследований вскрывают настоятельную необходимость типологического подхода к изучению личности преступников, в т.ч. женщин. Как справедливо отмечает К.Е. Игошев, именно посредством типологии создается своеобразная модель личности, поэтому установление соответствия конкретного лица этой модели должно свидетельствовать о его принадлежности к определенному типу личности [3]. Типология личности преступника «является более глубокой характеристикой разных контингентов преступников. Она основывается на существенных признаках, причинно связанных с преступным поведением». В основе типологии всегда лежат наиболее существенные, криминологически-значимые признаки преступников, закономерно связанные с преступным поведением. При этом в основе выделения ка-

кого-либо типа преступника может лежать не один, а несколько признаков».

Типологический подход позволяет исследовать природу, причины, закономерности зарождения и укоренения криминогенной направленности личности, и, в зависимости от типологических особенностей конкретных лиц, дифференцированно проводить воспитательную и профилактическую работу.

Практическое значение типологического изучения женщин-преступниц состоит в том, что оно позволяет вскрыть природу, причины, закономерности зарождения и развития поведения данного типа личности, и в зависимости от типологических особенностей конкретных лиц, их принадлежности к определенной модели, дифференцированно строить профилактическую работу. Придерживаясь указанного направления в типологическом дифференцировании женщин-преступниц, автор считает необходимым отметить определенную «вариантность» отдельных групп женщин-преступниц, не подпадающих под признаки описываемых типов полностью, имеющих «смежные» с соседствующими типами особенности и свойства. Типология фиксирует не просто то, что чаще всего встречается, а закономерное, являющееся логическим итогом социального развития личности.

Итак, после анализа мнений ученых о содержании типологии, хотелось бы предложить свою классификацию типологии женщин-преступниц, куда входят:

- 1) Мотив преступления женщин-преступниц;
- 2) Характер преступного поведения женщин;
- 3) Групповое преступление женщин;
- 4) Рецидив.

В дальнейшем исследовании мы исходим из собственных классификаций, данных нами, и постараемся тщательно их проанализировать.

Известно, что в основе любой человеческой деятельности лежат потребности, которые определяют, в чем нуждается сама личность и ее организм. От уровня сформированных потребностей зависит ценностная ориентация и общая поведенческая направленность человека [4]. Потребности, стимулирующие преступную деятельность, далеко не всегда асоциальны, они могут носить и положительный характер с точки зрения мо-

рали. Например, одновременно с преступниками законопослушные граждане тоже хотят и стремятся улучшить свое материальное положение.

Именно изучение потребностей позволяет выявить устойчивые побуждения личности к преступному поведению, понять источники ее мотивации.

Но мы не согласны только с таким ограничением источника мотивации, как потребности, потому что в мотивации переплетаются различные свойства и характеристики личности – интересы (личные, материальные, родственные и т.д.); чувства (месть, ревность, зависть, ненависть и др.); потребности, взгляды, убеждения, установки, влечения, идеалы, привычки.

Проблемам мотивации в криминологической литературе уделяется значительное внимание, поскольку ее изучение приближает исследователя к уяснению субъективно-двигательных компонентов, проводящих личность к совершению преступления.

Мотив является «центром» внутренней структуры личности, интегрирующим ее активность как динамического целого. На рациональном, эмоциональном и волевом уровнях этого «центра» человека обнаруживаются такие свойства, которые при соответствующих обстоятельствах (условиях, ситуации) проявляются в мотивации преступления [5].

Именно мотив цементирует мысль и волю, сознание и действие, и служит той основной пружиной, которая направляет волевой процесс, придавая ему определенное содержание [6.]

Под мотивом понимается внутреннее побуждение к деятельности, субъективный стимул человеческих поступков, в нем находят выражение движущие силы личности, связанные с удовлетворением ее потребностей [7]. Нужно учитывать, что женщинам присущи такие особенности, как чувства личности, эмоция, впечатлительность, мобильность нервной системы, которые накладывают определенную отпечаток на мотивацию преступной деятельности лиц женского пола. Специфика женской мотивации при совершении преступлений выявлена нами при изучении материалов уголовных дел, обобщении анкетных данных, полученных в ходе нашего исследования, проведенного в исправительной колонии. (См.табл. №1).

Таблица №1.

Мотивы преступного поведения женщин-преступниц в общем плане, не считая годов, только из совершенных преступлений в (%)

Мотивы	Женщины-преступницы
Корысть	45
Месть	5
Ревность	6
Потребность	20
Зависть	10
Родственные интересы	4
Хулиганские побуждения	2
Иные мотивы	8

Доминирующими мотивами, как у мужчин, так и у женщин-преступниц, являются корыстные, насильственные мотивы.

Корыстные мотивы обычно характеризуются потребительской ориентацией, преобладанием материальных интересов над потребностями в общении, творчестве, образовании. Для них характерно убеждение, что преступное поведение – наиболее распространенный и приемлемый способ извлечения доходов, без которого невозможно существенно повысить материальную обеспеченность [8]. При этом женщин, относящихся к данному типу, можно подразделить на следующие категории:

- 1) Нуждающиеся;
- 2) Потребительницы.

«Нуждающиеся» – женщин, относящихся к данному подтипу, отличает стремление к достижению минимального уровня обеспеченности материальными благами семьи и отдельных ее членов, как следствие неблагоприятно сложившейся жизненной ситуации. Преступная деятельность таких женщин в основном направлена на удовлетворение жизненно необходимых потребностей (в пище, одежде и т.п.). Зачастую такие преступницы ведут скромный, и даже замкнутый, образ жизни, не допускают никаких излишеств. Это нередко матери-одиночки, живущие на мизерные доходы и самостоятельно воспитывающие детей, матери многодетных семей, но малообеспеченные, у которых возникли материальные затруднения и т.д. Представительницы данного типа реализуют свои корыстные намерения чаще всего ненасильственным способом и совершают такие преступления,

как обман потребителей, кражи, присвоение и растрата и т.д.

Насильственный мотив преступности женщин характеризуется состоянием тревожности, беспокойства, которое вызывает враждебное и недоверчивое отношение к окружающим и близким людям. Представительницы данного типа склонны акцентировать внимание на неприятностях, не способны подавлять собственные эмоции, долго помнить нанесенную обиду, длительное время могут готовиться к исполнению задуманного и ожидать подходящего момента [9].

Часто при совершении преступления проявляют жесткость, неуважение к чувствам и переживаниям других людей и т.д.

Несмотря на то, что насильственная мотивация у женщин встречается значительно реже, чем корыстная, можно выделить несколько типов таких преступниц.

1) «Инструментальный» – обороняющийся, мститель. Применение насилия представительницами данного типа расценивается как средство достижения какой-либо цели, удовлетворения насущных потребностей. В данном случае причинение страданий потерпевшему не является целью преступниц, а способствует удовлетворению личных, материальных и иных потребностей.

«Защищающийся» – представительницы данного типа совершают преступление, как правило, в ответ на насилие. Их отличает неадекватность действий и излишняя эмоциональная реакция на различные конфликты, семейные неурядицы, вследствие чего ими ложно оцениваются данные ситуации как угрожающие, и путем противоправного поведения они, по их мнению, ограждают себя и свою семью от опасности.

«Обороняющийся» – этот тип достаточно известен современной криминологии. Одним из наиболее распространенных мотивов совершения убийств и нанесения тяжких телесных повреждений является защита от возможной, чаще всего не существующей, агрессии со стороны окружающих. Такого рода преступницы всегда или очень часто ощущают враждебность среды, и их преступные действия имеют субъективный смысл защиты от нее. Отсюда - постоянное напряжение, подозрительность, конфликтность, поиск «врагов», часто провоцирование конфликтов и бурная реакция на ими же созданные острые ситуации. Такие женщины

являются повышено - чувствительными, уязвимыми и ранимыми в сфере межличностных отношений.

«Мстительной» категории, как правило, присуща целая система внутренних позитивных ценностей, ориентируясь на которые, они строят свое поведение.

В подавляющем большинстве случаев женщины этого типа в детстве подвергались эмоциональной деривации. Чувство несправедливости, которое запечатлелось у них в душе, разрушает веру в торжество справедливости, формирует у них реакцию оппозиции, подозрительное и агрессивное отношение к окружающим. Унижение, несправедливое, жесткое обращение могут оставлять свой отпечаток в эмоциональной структуре личности и при определенных условиях породить соответствующие формы поведения.

Преступницы, относящиеся к типу мстительниц, очень часто и не пытаются скрыть следы своего преступления. Для них важно, чтобы жертва знала, что она наказана, и за что наказана, иначе теряется глубинный личностный смысл содеянного ими, т.е. то, ради чего они совершили преступление.

В развитие описанных выше типов женщин-преступниц в литературе предлагаются подтипы женщин, совершающих насильственные преступления в семье[10].

Принципиальным отличием типологии личности женщин-преступниц, совершающих насильственные преступления в сфере семейных отношений, от типологии аналогичных мужчин-преступников, является отсутствие сексуального типа личности, который совершает преступления ради удовлетворения сексуальной потребности, подтверждения своего биологического, физиологического статуса. При этом враждебная агрессия для насильственной женской преступности в семье является скорее исключением, чем нормой.

Заметим, что рассматриваемые выше категории личности женщин-преступниц могут определенным образом пересекаться, иметь смешанные формы, что необходимо учитывать в процессе разработки профилактических мер. Безусловно, приведенная нами типология не окончательна и может быть дополнена.

Но хотим отметить, что каждое криминологическое исследование не может точно уяснить весь сложный комплекс проблем деятельности человека (особенно женщин).

Хотелось бы обратить внимание на постановку самой проблемы уголовно-правовой характеристики, в том числе и типологии женщин-преступниц, которая ранее в науке криминологии, тем более в нашей республике, не имела широкого освещения. Поэтому мы пришли к выводу, что личность женщин обладает целым рядом отличительных признаков - демографических, нравственно-психологических и уголовно-правовых. Надеемся, что полученные результаты будут в дальнейшем учтены правоохранительными органами нашей республики при планировании предупредительной деятельности и при проведении профилактической работы с женщинами, совершившими преступления.

Список литературы

1. Казакова В.А. Женщины, отбывающие лишение свободы (общая характеристика). Вып. 5. М., 2011. – С. 21.
2. Попова С.А. Криминологическая характеристика и предупреждение женской преступности в современных условиях: Дисс. ... канд. юрид.наук. Нижний Новгород, 2001. –С. 94-95.
3. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький, 1974. – С. 55.
4. Игошев К.Е. Типология преступника и мотивация преступного поведения. Горький, 1974. – С. 79.
5. Лунеев В.В. Мотивация преступного поведения. М., 1991. – С.23
6. Волков Б.С. Мотивы преступлений. Казань, 1982. – С. 27, 132.
7. Антонян Ю.М. Личность преступника как объект предварительного воздействия: сб.науч. тр. М., 1987. – С.7.
8. Синьков Д.В. Преступность женщин: состояние, причины и предупреждение: Дисс. ... канд. юрид. наук. Иркутск, 2003. – С. 72.
9. Ильяшенко А.Н. Типология лиц, совершивших насильственные преступления в семье // Российский следователь. 2003. № 3. – С. 20.

Аннотатсия

Тавсифи ҷиноӣ-ҳуқуқии шахсияти ҷинояткор-зан

Дар мақола категорияҳои шахсияти занони-ҷинояткор таҳти баррасӣ қарор доранд, ки онҳо ба таври муайян метавонанд воҳӯранд, шаклҳои омехта дошта бошанд ва ин бояд дар раванди таҳияи чораҳои пешгирикунанда ба инобат гирифта шавад. Албатта, типологияи аз ҷониби мо нишон додашуда ниҳой нест ва мумкин аст илова карда шавад. Аммо қайд карданием, ки ҳар як тадқиқоти криминологӣ наметавонад тамоми маҷмӯи мураккаби масъалаҳои фаъолияти инсонро ба таври дақиқ ошкор намояд (махсусан занон).

Аннотация

Уголовно-правовая характеристика личности женщин-преступниц

В статье рассматриваются категории личности женщин-преступниц, которые могут определенным образом пересекаться, иметь смешанные формы, что необходимо учитывать в процессе разработки профилактических мер. Безусловно, приведенная типология не окончательна и может быть дополнена. Но каждое криминологическое исследование не может точно уяснить весь сложный комплекс проблем деятельности человека (особенно женщин).

Annotation

Criminali - legal characteristic of the personality of female-criminals

The article considers the categories of personality of female-criminals which may overlap in a certain way, have mixed forms and this must be taken into account in a procedure of development of preventive measures. Of course, the typology given by us, is not definitive and can be supplemented. But we want to note that every criminological research can not accurately grasp the whole complex set of problems of human activity (especially women).

Кудратов Н.А.,
заведующий кафедрой коммерческого
права Таджикского государственного
университета коммерции, кандидат
юридических наук, доцент

Махмудова М.А.,
ассистент кафедры коммерческого
права Таджикского государственного
университета коммерции

ПОНЯТИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОСНОВ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ И БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА: ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Калидвожаҳо: амният; давлат; соҳти конституционӣ; экстремизм; амнияти иқтисодӣ; ҷосусӣ; таҳрибкорӣ.

Ключевые слова: безопасность; государство; конституционный строй; экстремизм; экономическая безопасность; шпионаж; диверсия.

Keywords: safety; state; constitutional system; extremism; economic security; espionage; sabotage.

В соответствии с Конституцией РТ Таджикистан является суверенным, демократическим, правовым, светским и унитарным государством (ст. 1) [1]. Учитывая эти положения Конституции, Уголовный кодекс Республики Таджикистан (далее по тексту УК РТ) в главе 29 установил ответственность за преступления против основ конституционного строя и безопасности государства.

Изучение преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства в современном Таджикистане является актуальным. В последнее время динамика совершения этих преступлений резко возросла. Например, по данным МВД РТ, только за 2015 г. по республике зарегистрировано 12 эпизодов совершения преступлений, связанные с насильственными изменениями конституционного строя. Эти преступления, как

справедливо и своевременно отмечал Эмомали Рахмон – Лидер нации, Президент РТ в своем обращении в честь 24-й годовщины государственной независимости Республики Таджикистан, прежде всего, угрожают государственной независимости, существованию самого независимого государства, демократическому, правовому и светскому устройству государства, стабильности, безопасности [2].

В теории уголовного права термины «преступления против основ конституционного строя и безопасности государства», «преступления против государства», «государственные преступления» используются как синонимы. Термин «государственные преступления», являясь наиболее удобным в силу краткости, все же наименее подходящий для обозначения подобных деяний. «Любое преступление в полной мере можно считать

государственным, а точнее антигосударственным. Преступления не могут быть государственными, так как они антигосударственные» [3].

Д.В. Царев, анализируя данную проблему, справедливо отмечает, что новые фундаментальные исследования, рассматривающие проблемы общего понятия преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства, практически отсутствуют [4]. Исходя из этого, в процессе исследования мы будем опираться на положения науки уголовного права периода СССР, Таджикской ССР и периода независимости, рассматривавшие вопросы понятия преступления против государства.

В системе Особенной части УК Таджикской ССР и других государств СССР глава о государственных преступлениях традиционно ставилась на первое место. Кроме этого, ответственность за государственные преступления в бытность СССР предусматривалась специальным общесоюзным законом 1958 г., а потому все бывшие союзные республики дублировали в своих УК положения названного закона. Однако, после принятия Конституции РТ в 1994 г., приоритеты в защите государства и личности сменились. В ст. 5 Конституции РТ отмечается, что человек, его права и свободы являются высшей ценностью. В научный, практический оборот и законодательство довольно прочно вошла триада ценностей: «личность - общество - государство». В УК РТ преступления против государства названы как «Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства» - и перемещено в гл. 29, а на первое место в Особенной части переместился раздел «Преступления против личности». Такая практика замечается и в других государствах бывшего СССР (например, Российская Федерация, Республика Кыргызстан и др.).

В связи с тем, что контрреволюционные преступления, охватываемые статьей 57 УК РСФСР 1922 г., не позволяли раскрыть их существенные признаки, а критерий отнесения деяний к таким преступлениям отсутствовал, ученые, анализируя контрреволюционные преступления, исследовали в первую очередь разграничения между этими деяниями и преступлениями против порядка управления, основную роль отводя объекту преступле-

ния. С.П. Ордынский отмечал, что объектом преступлений против порядка управления, в отличие от контрреволюционных преступлений, является «не основа политического и общественного уклада государства, не центральные органы власти, а органы подчиненного управления и правильный порядок их функционирования» [5].

Дальнейшее развитие понятия контрреволюционного преступления получило в Положении о преступлениях государственных, принятом уже после образования СССР, 3 сессией ЦИК СССР третьего созыва 25.02.1927 г. Статья 1 Положения содержала следующее определение: «Контрреволюционным признается всякое действие, направленное к свержению, подрыву или ослаблению власти рабоче-крестьянских Советов и избранных ими, на основании Конституции СССР и конституции союзных республик, рабоче-крестьянских правительств СССР, союзных и автономных республик, или к подрыву или ослаблению внешней безопасности СССР и основных хозяйственных, политических и национальных завоеваний пролетарской революции. Кроме этого, в научной литературе отмечено, что в силу международной солидарности интересов всех трудящихся, такие действия признаются контрреволюционными и тогда, когда они направлены на всякое другое государство трудящихся, хотя и не входящее в СССР [6].

С принятием Конституции СССР 1936 г., появились новые предложения по расширению объема государственных преступлений, которые должны были включать контрреволюционные преступления, преступления против социалистической собственности, особо опасные преступления против социалистического правопорядка и посягательства на советскую избирательную систему [7].

А.А. Пионтковский, характеризуя контрреволюционные преступления, отмечал, что они представляют собой «контрреволюционное сопротивление диктатуре рабочего класса со стороны врагов народа, остатков разбитых эксплуататорских классов, шпионов, убийц, вредителей и диверсантов... Борьба с ними означает защиту социалистической родины и от внешних врагов» [8].

Содержание и понятие контрреволюционных преступлений конкретизировались в признаках самостоятельных составов от-

дельных преступлений, указанных в ст. ст. 2-14 Положения о преступлениях государственных 1927г., а также в Законах СССР «Об объявлении вне закона должностных лиц граждан СССР за границей, перебежавших в лагерь врагов рабочего класса и крестьянства и отказавшихся вернуться в СССР» (21.11.1929 г.), «Об уголовной ответственности за измену родине» (8.06.1934 г.).

Основы уголовного законодательства СССР и союзных республик от 25.12.1958 г. в ст. ст. 1 и 7 устанавливали, что охрана общественного и государственного строя является одной из задач союзного и республиканских законодательств. По замечанию В.И.Курляндского, «по советскому уголовному законодательству особо опасным государственным преступлением признается умышленно совершенное, предусмотренное уголовным законом действие или бездействие, направленное на подрыв или ослабление советского государственного и общественного строя». После принятия вышеназванных актов с незначительными оговорками придерживалось большинство ученых [9].

Принятие Конституции СССР 1977 г. и издания Указа Президиума Верховного Совета СССР «О внесении изменений и дополнений в Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик» (от 13.08. 1981 г.), для определения одной из задач союзного и республиканского законодательств стал использоваться только термин «общественный строй», включавший в свое содержание и ранее употреблявшийся термин «государственный строй». Здесь, «особо опасными государственными преступлениями признавались предусмотренные общесоюзным уголовным законом общественно опасные деяния, направленные на подрыв или ослабление общественного строя СССР» [10].

Д.В. Царев отмечает, что в советском уголовном законодательстве понятие государственных преступлений употреблялось одновременно с его возникновением, несмотря на негативное отношение к нему некоторых известных юристов. Это понятие рассматривалось как сложное, обобщающее определение, под которым закон понимал преступления, направленные против советского общественного и государственного строя, и преступления, посягающие на иные интересы в областях железнодорожного, водного и воздушно-

го транспорта, денежно-кредитной системы, таможенного дела [11].

После распада СССР и обретения независимости его государств, Республика Таджикистан перешла от социализма к рыночному хозяйству (капитализму). Соответственно изменился и конституционный строй, и система безопасности государства. Сейчас Республика Таджикистан является суверенным, демократическим, правовым, светским и унитарным государством, а не социалистическим общенародным государством, выражающее волю и интересы рабочих, крестьян и интеллигенции, трудящихся республики всех национальностей.

В современных источниках единого понятия преступления против основ конституционного строя и безопасности государства не существует.

Т.А. Костарева считает, что преступлениями против основ конституционного строя и безопасности государства, признаются действия или бездействие, направленные на подрыв или ослабление конституционного строя, ее экономической безопасности и обороноспособности государства [12].

Наиболее емкое понятие сформулировал С.В. Дьяков: «Преступлениями против основ конституционного строя и безопасности государства признаются предусмотренные уголовным кодексом общественно опасные деяния, посягающие на государственную безопасность государства» [13]. Кроме этого, С.В. Дьяков дает общее понятие преступлений против безопасности государства, с учетом источников угроз и направленности на указанные сферы общественных отношений: «Преступлениями против основ конституционного строя и безопасности государства признаются уголовным законодательством общественно опасные деяния, посягающие на внешнюю, внутреннюю и экономическую безопасность государства» [14].

Таким образом, обобщение доктрины уголовного права, а также уголовного законодательства, дают возможность представить широкое и узкое понятие преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства.

В широком смысле преступления против основ конституционного строя и безопасности государства – это общественно опасные деяния (действия или бездействия), посягаю-

щие на безопасности суверенитета, территориальной целостности и неприкосновенности государства, безопасности основ конституционного статуса личности, безопасности государства связанное с подрыва экономической безопасности и обороноспособности государства и информационной безопасности государства.

В узком смысле преступления против основ конституционного строя и безопасности государства – это общественно опасные деяния (действия или бездействия), направленные против конституционного строя и безопасности государства.

В главе 29 УК РФ предусмотрено 13 составов преступлений, посягающих на основы конституционного строя и безопасности государства.

В научных трудах А.А. Пионтковского, А.А. Игнатъева, С.В. Дьякова, Б.Н. Кадникова, В.В. Лунеева, А.В. Наумова, А.И. Рарога, и др.в основном, классификация вышеуказанных преступлений проводилась исходя из объекта (родового, видового и непосредственного) преступления.

С.В. Дьякова предлагает, что в основе классификации преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства должна лежать направленность источников угроз, а интегративно она должна выражаться в специальных законах [15]. Необходимо отметить, что направленность источников угроз это и является объектом преступления, то есть они формируют систему непосредственных объектов преступления. Таким образом, анализ доктрины уголовного права показывает, что большинство авторов классифицировали анализируемые преступления в зависимости от объекта посягательства. Однако А.И. Рарог, обоснованно подчеркивает, что «определение непосредственного объекта как квалификационного критерия не является абсолютным» [16].

Все преступления главы 29 УК РФ объединены по видовому объекту, но внутри системы классификация преступлений на группы может быть самой различной в зависимости от задач и целей классификации. Считается, что любая классификация может быть правильной, если за ее основу берется стабильный признак, выражающий качественные свойства и своеобразие классифицируемых явлений.

Доктрина уголовного права предлагает много критериев для классификации преступления. На наш взгляд, преступления против основ конституционного строя и безопасности государства можно классифицировать не только в зависимости от объекта преступления, но и в зависимости от социальной, психологической и профессиональной характеристики субъектов, способов совершения преступления, по характеру мотива или цели совершения преступления, по форме вины, способы сокрытия преступления.

А.А. Пионтковский, принимая во внимание объект посягательства, подобную группу преступлений периода СССР делил на следующие виды:

- 1) преступления, посягающие на внешнюю безопасность СССР;
- 2) преступления, посягающие на политическую основу СССР;
- 3) преступления, посягающие на экономическую основу СССР [17].

Немного иной представляется система таких преступлений, представленной А.А. Игнатъевым. В основе ее построения он обоснованно ввел непосредственный объект посягательства. Система имела следующий вид:

- а) особо опасные государственные преступления, посягающие на государственную независимость, территориальную неприкосновенность или военную мощь СССР. К ним относятся: измена Родине и шпионаж;
- б) особо опасные государственные преступления, посягающие на политическую основу СССР: террористический акт и антисоветская агитация, и пропаганда;
- в) особо опасные государственные преступления, посягающие на экономическую систему СССР: диверсия и вредительство;
- г) особо опасные государственные преступления, посягающие на мир и мирное сосуществование государств: террористический акт против представителя иностранного государства и пропаганда войны;
- д) организационная деятельность, направленная к совершению особо опасных государственных преступлений, а равно участие в антисоветской организации;
- е) особо опасные государственные преступления, совершенные против другого государства и трудящихся [18].

Независимо от распада СССР, приведенные классификации государственных престу-

плений, безусловно, не потеряли свою актуальность, роль и влияние на нынешнюю систему преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства в постсоветских государствах.

В науке уголовного права исследователи обычно делят преступления против основ конституционного строя и безопасности государства на две, три или пять групп. Такое разделение показывает о дискуссионности анализируемой группы преступлений.

В.В. Лунеев все государственные преступления (с учетом положений УК РФ) делит на две группы: преступления против основ конституционного строя и преступления против внешней безопасности государства [19]. М.И. Ковалев выделял посягательства на внешнюю и внутреннюю безопасность государства [20]. Последнюю классификацию С.В. Дьяков дополняет третьей группой (против экономической безопасности), включающей одно преступление – диверсию [21].

Было бы правильным, если в зависимости от разделения категорий «безопасности» в зависимости от отношения к объекту на внутреннюю и внешнюю безопасность, предлагается классифицировать все преступления против основ конституционного строя и безопасности государства на:

а) преступления, посягающие на внутреннюю безопасность государства;

б) преступления, посягающие на внешнюю безопасность государства.

Против такой классификации выступает А.И. Рарог. Он отмечает, что «группы преступлений, выделяемых как посягательства только на внешнюю или только на внутреннюю безопасность, явно неоднородны и нуждаются в большей дифференциации» и что «классификация преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства, в зависимости от их непосредственного объекта, должна быть более дробной» [22].

Соответственно источники угроз родового объекта, безопасность государства делится на три непосредственных объекта: это внешняя безопасность, внутренняя безопасность и экономическая безопасность. На основе этого, С.В. Дьяков предлагает следующую классификацию преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства:

1. Преступления, посягающие на внешнюю безопасность: государственная измена; шпионаж; разглашение государственной тайны; утрата документов, содержащих государственную тайну.

2. Преступления, посягающие на внутреннюю безопасность:

а) преступления экстремистского характера: публичные призывы к осуществлению экстремистской деятельности; возбуждение ненависти либо вражды, а равно унижение человеческого достоинства; организация экстремистского сообщества; организация деятельности экстремистской организации.

б) преступления террористического характера: посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля; насильственный захват власти или насильственное удержание власти; вооруженный мятеж.

3. Преступление, посягающее на экономическую безопасность: диверсия [23].

Позиция тех авторов, которые наравне с внешней и внутренней безопасностями в отдельной группе, выделяют и экономическую безопасность, является спорной. Так как, категория «безопасность», в зависимости от отношения к объекту, подразделяется только на внутреннюю и внешнюю безопасность. Здесь, категория «экономическая безопасность», безусловно, должна входить в состав либо внутренней безопасности, либо внешней безопасности, или она является частью и внутренней безопасности, и внешней безопасности.

А.В. Наумов, с оговоркой об известной условности, предлагает следующую классификацию преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства:

а) преступления, посягающие на внешнюю безопасность государства;

б) преступления, посягающие на легитимность государственной власти, т. е. направленные на насильственный захват или насильственное удержание власти в нарушение Конституции; совершение вооруженного мятежа;

в) преступления, посягающие на конституционный принцип политического многообразия и многопартийности;

г) преступления, посягающие на экономическую безопасность и обороноспособность государства;

д) преступления, посягающие на конституционный запрет разжигания расовой, национальной и религиозной розни (как одной из составляющих основ конституционного строя) [24].

В результате анализа и обобщения теории и практики уголовного права, а также уголовного законодательства, можно предложить следующую классификацию преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства:

1. В зависимости от видового и непосредственного объекта преступного посягательства, можно предложить следующую классификацию преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства:

а) преступления против безопасности суверенитета, территориальной целостности и неприкосновенности государства (измена государству (ст. 305); насильственный захват власти или насильственное удержание власти (ст. 306); публичные призывы к насильственному изменению конституционного строя РТ (ст. 307); публичные призывы к осуществлению экстремистской деятельности и публичное оправдание экстремизма (ст. 307¹); шпионаж (ст. 308); посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля РТ (ст. 310) и вооруженный мятеж (ст. 313));

б) преступления против безопасности основ конституционного статуса личности: организация экстремистского сообщества (ст. 307²), организация деятельности экстремистской организации (ст. 307³), организация учебы или учебной группы религиозно-экстремистского характера (ст. 307⁴);

в) преступления против основ экономической безопасности государства связанная с подрыва экономической безопасности и обороноспособности РТ: диверсия (ст. 309);

г) преступления против информационной безопасности государства: разглашение государственной тайны (ст. 311), утрата документов, содержащих государственную тайну (ст. 312).

Исходя из названия (видовой объект) главы 29 УК РТ, мы не можем классифицировать все эти преступления на преступления против основ конституционного строя и преступления против безопасности государства. В связи с чем классифицировать преступления главы 29 УК РТ в зависимости от его на-

звания, на преступления против основ конституционного строя и преступления против безопасности государства не целесообразно. Поскольку посягаясь на основы конституционного строя, преступник посягается и на безопасность государства. Использование в главе 29 УК РТ терминов «основы конституционного строя и безопасности государства» нуждается в уточнении. При анализе Конституции РТ, уголовного законодательства РТ, Закона РТ «О безопасности» и других нормативных правовых актов, можно заметить, что безопасность государства уже включает в себя его конституционный строй. Таким образом, использование законодателем разнообъемных понятий (определений) при моделировании наименования соответствующей главы УК РТ, особенно главы 29 труднообъяснимо и, видимо, нуждается в уточнении. На наш взгляд, главу 29 УК РТ целесообразно назвать «Преступления против безопасности государства».

2. В зависимости от разделения категорий «безопасности» в зависимости от отношения к объекту на внутреннюю и внешнюю, можно предложить следующую классификацию преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства:

а) преступления, посягающие на внутреннюю безопасность государства (все преступления главы 29 УК РТ, за исключением измены государству и шпионаж);

б) преступления, посягающие на внешнюю безопасность государства: измена государству, шпионаж.

3. В зависимости от социальной, психологической и профессиональной характеристики субъектов преступления против основ конституционного строя и безопасности государства можно выделить деяния, совершаемые:

а) специальными субъектами: ст.ст. 305-307, 307², 307⁴, 308, 311 УК РТ;

б) гражданами Республики Таджикистан: ст. 305 УК РТ;

в) иностранцами и лицами без гражданства: 307, 308 УК РТ;

г) сотрудниками или бывшими сотрудниками уполномоченных государственных органов по защите государственных секретов РТ: ст.ст. 305, 311 УК РТ;

д) военнослужащими: ст.ст. 305, 306 УК РТ;

е) с использованием своего служебного положения: 305-307, 307², 307⁴ УК РТ.

Список литературы

1. Конституция Республики Таджикистан. Душанбе, 2016.

2. <http://www.president.tj/ru/node/9854/> Телевизионное обращение по случаю 24-й годовщины государственной независимости Республики Таджикистан.

3. Миренский Б.А. Теоретические основы совершенствования советского уголовного законодательства / Отв. ред. Г.А. Ахмедов. Ташкент, 1983. С.104.

4. Царев Д.В. Общее понятие и признаки преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства в России. Дисс. ... канд. юрид. наук. Иваново, 2005. – С. 54.

5. Ордынский С.П. Преступления против порядка управления. Практический комментарий. М.: Право и жизнь, 1924. – С. 4.

6. Государственные преступления. Учебное пособие по уголовному праву. Под ред. М.И. Якубовича и В.А. Владимирова. М. 1961. – С. 20-21.

7. Маньковский Б.С. Принципы системы уголовного права // Советское государство и право. 1938, № 6. – С. 18.

8. Уголовное право. Особенная часть. М.: Юриздат, 1939. – С. 6.

9. Клягин В.С. Ответственность за особо опасные государственные преступления. Минск, 1973. – С. 42-50; П.И. Гришаев. Советское уголовное право. Часть особенная: Учеб. для вузов / В.А. Владимиров и др. - М.: Юрид. лит., 1979. – С. 17; Государственные преступления: Учебное пособие по советскому уголовному праву / Под ред. М.И. Якубовича и В.А. Владимирова. М.: «Высш. школа», 1961. – С. 12;

10. Дьяков С.В., Игнатъев А.А., Карпушин М.П. Ответственность за государственные преступления / Общ.ред. и введение Л.И. Баркова. М.: Юрид. лит., 1988. – С. 11.

11. Царев Д.В. Общее понятие и признаки преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства в России. Дисс. ... канд. юрид. наук. Иваново, 2005. – С. 63

12. Практикум по уголовному праву. Учебное пособие / Под ред. Л.Л. Крутикова. М., 1997. – С. 337.

13. Дьяков С.В., Игнатъев А.А., Карпушин М.П. Ответственность за государственные преступления / Общ.ред. и введение Л.И. Баркова. М.: Юрид. лит., 1988. – С. 17.

14. Дьяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2009. – С. 30-34.

15. Дьяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2009. – С. 30-31.

16. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть. Учебник. Издание второе исправленное и дополненное / Под ред. профессора Л.В. Иногамовой-Хегай, профессора А.И. Рарога, профессора А.И. Чучаева. М.: «Инфра-М-Контракт», 2008. – С. 565

17. Пионтковский А.А. Курс советского уголовного права. М.: Наука. 1970. Т. 4. – С. 79-80.

18. Игнатъев А.А. Особо опасные государственные преступления. Киев.: Изд-во КВШ МВД СССР, 1975. – С. 9-10.

19. Курс российского уголовного права. Особенная часть /под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. М.. 2002. – С. 817.

20. Уголовное право. Особенная часть / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой и Г.П. Новоселова. М., 1997. – С. 567, 568.

21. Дьяков С.В. Государственные преступления (против основ конституционного строя и безопасности государства) и государственная преступность. М., 1999. – С. 16, 17.

22. Российское уголовное право: Т. 2. Особенная часть / под ред. А.И. Рарога. М., 2003. – С. 633.

23. Дьяков С.В. Государственные преступления (против основ конституционного строя и безопасности государства) и государственная преступность. М., 1999. – С. 30-31.

24. Уголовное право. Часть Общая и Особенная / Под ред. А.И. Рарога. М.: «Проспект», 2003. – С. 591.

Аннотатсия

Мафҳум ва таснифи ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва бехатарии давлат: масъалаҳои назария ва қонунгузорӣ

Дар мақола масъалаҳои назариявӣ ва қонунгузории мафҳуми ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохтори конституционӣ ва бехатарии давлат мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Дар асоси таҳлили назария ва қонунгузории ҳуқуқи ҷиноятӣ, муаллиф мафҳуми васеъ ва маҳдуди ин ҷиноятҳоро додааст. Инчунин муаллиф кӯшиш намудааст, ки таснифи ин ҷиноятҳоро вобаста ба категорияи «бехатарӣ», хусусияти иҷтимоӣ, руҳӣ ва касбии субъекти ҷиноят пешниҳод намояд.

Аннотация

Понятие и классификация преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы теории и законодательства

В статье рассмотрены теоретические и законодательные вопросы определения понятия и классификации преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства. Анализируя теорию и законодательство уголовного права, авторы дают широкое и узкое понятие преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства. Авторами предлагается классификация рассматриваемых преступлений в зависимости от разделения категорий «безопасности» в отношении к объекту, а также в зависимости от социальной, психологической и профессиональной характеристики субъектов преступления.

Annotation

Concept and classification of crimes against the bases of the constitutional system and security of the state: the problems of theory and legislation

The article deals with theoretical and legislative issues defining the concept and classification of crimes against the foundations of the constitutional order and state security. Analyzing the theory and legislation of criminal law. Authors gives a broad and narrow concept of crimes against the foundations of the constitutional order and the security of the state. Authors proposes a classification of the crimes under consideration, depending on the division of the categories of “security” in relation to the object, and also depending on the social, psychological and professional characteristics of the subjects of the crime.

ҲУҚУҚИ МАЪМУРӢ; МУРОФИАИ МАЪМУРӢ
(ИХТИСОС: 12.00.14)
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО; АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС
(СПЕЦИАЛЬНОСТЬ: 12.00.14)

Гарась О.В.,
*старший преподаватель кафедры
Костанайского филиала ФГБОУ ВПО «ЧелГУ»,
магистр юридических наук, аспирант ФГБОУ
ВПО «Южно-Уральский Государственный
Университет» (НИУ)*

**КОМПАРАТИВИСТИКА СОВРЕМЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ВОПРОСАХ
РЕАЛИЗАЦИИ АДМИНИСТРАТИВНЫХ АКТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Калидвожаҳо: санади маъмурӣ; хизматрасони давлатӣ; низоми олии таҳсилот; Вазорати маориф ва илм; регламенти давлатӣ.

Ключевые слова: административный акт; государственная услуга; система высшего образования; Министерство образования и науки; административный регламент.

Keywords: administrative act; state service; system of higher education; Ministry of education and science; administrative regulation.

В современной правовой системе велика роль административных актов в правовой регламентации вопросов регулирования отношений в сфере отраслевого управления.

Рассматривая и оценивая роль, которую играют в развитии правового регулирования организации деятельности управления в сфере образования, нужно в первую очередь отталкиваться от конкретного исторического периода развития правовой организации и деятельности в сфере образования. Оценивая современную структуру правовой основы организации и деятельности управления в сфере образования, нужно признать, что на

сегодняшний день ее фундамент практически полностью формируется за счет федеральных и республиканских законодательных актов. Однако сама практическая деятельность исполнения функций министерств и ведомств основывается на ведомственных приказах и инструкциях. В отличие от федерального и республиканского законодательства, важно принять во внимание не только то, что определенный элемент правовой основы образовательной деятельности урегулирован подзаконным нормативным актом, но и то, актом какого уровня регулируются те или иные отношения. В сфере образования в большинстве своем для

организации деятельности используются подзаконные акты, в особенности ведомственные акты.

В современной науке административного права РФ под понятием административного акта подразумевается особый вид юридических актов подзаконных, официальных, принимаемых субъектами исполнительной власти в процессе исполнительно-распорядительной деятельности, содержащих односторонние властные волеизъявления, оформленных в соответствии с нормами права и влекущих юридические последствия. Административный акт имеет свои признаки: исходит от административного органа, публичного лица; не предусматривает согласия тех, кому предназначено решение; бесспорность исполнения, гарантируемая санкциями; соблюдает всю иерархию права; влечет юридические последствия [9, с.76].

Закон РК об административных процедурах определяет понятие «административный акт» (п.п. 1 - 3 ч. 2 ст. 4) как «правовой акт государственных органов», который рассчитан на однократное либо иное ограниченное применение; или распространяется на определенное лицо либо иной определенный круг лиц в рамках законодательно регламентированной ситуации; или устанавливает, изменяет, прекращает или приостанавливает права и обязанности определенного лица или иного ограниченного круга лиц.

Административный акт вступает в силу с момента принятия и прекращает действие с момента исполнения его требований или содержащихся в нем поручений лицами, которым адресован данный правовой акт (п. 1 ст. 8 Закона).

До прекращения действия правовой акт может быть приостановлен, изменен либо отменен государственным органом, принявшим данный правовой акт, вышестоящим к нему государственным органом либо судом (п. 3 ст. 8 Закона) [2].

На территории РК управление в сфере образования регулируется Министерством образования и науки РК, которое в свою очередь имеет ведомства:

1) Комитет по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки РК;

2) Комитет науки Министерства образования и науки РК;

3) Комитет по охране прав детей Министерства образования и науки РК [6].

В РФ отрасль образования имеет практически аналогичную структуру, во главе которой, находится Министерство образования и науки РФ осуществляет координацию и контроль деятельности находящихся в его ведении Федеральной службы по надзору в сфере образования и науки и Федерального агентства по делам молодежи [5].

В положении о Министерстве образования и науки РК непосредственно указано, что данный исполнительный орган по вопросам своей компетенции в установленном законодательством порядке принимает решения, оформляемые приказами руководителя Министерства образования и науки РК и другими актами, предусмотренными законодательством РК.

На сегодняшний день все чаще приобретает актуальность предоставление государственных услуг органами исполнительной власти физическим и юридическим лицам, которые завершаются в большинстве своем изданием административного акта. Одним из приоритетных направлений административной реформы в РК определена задача повышения качества государственных услуг. В выступлении Н.А. Назарбаева на открытии третьей сессии Парламента РК 1.09.2006г. отмечалось о необходимости достижения высокого качества государственных услуг, путем разработки и внедрения во всех государственных органах отраслевых стандартов предоставления государственных услуг; поэтапного внедрения международных стандартов качества ИСО и принципа открытости работы государственных органов и подотчетности их обществу; внедрением «электронного правительства», которое обеспечит гражданам и организациям быстрый доступ к качественным государственным услугам. На сегодняшний день достаточно активно используются государственные услуги, представленные на сайте «электронного правительства», перечень и качество предоставления электронных услуг в сфере образования с каждым годом растет.

Так и вышеперечисленные органы управления образованием оказывают государственные услуги, к примеру, назовем некоторые из них: присвоение ученых званий профессора и доцента; выдача в установленном порядке, по ходатайствам образовательных учреждений высшего профессионального образования, раз-

решений на создание на их базе советов по защите диссертаций на соискание ученой степени кандидата наук, на соискание ученой степени доктора наук, определение и изменение составов этих советов, установление полномочий этих советов, определение перечня специальностей, по которым этим советам предоставляется право приема диссертаций для защиты (Минобрнауки России [8]), выдача свидетельства о признании ученой степени или ученого звания, полученных в иностранном государстве; лицензирование образовательной деятельности; государственная аккредитация образовательных учреждений и научных организаций; признание иностранных документов об уровне образования или квалификации [7] и др.

Зачастую, по завершении исполнения государственных услуг, исполнительный орган в сфере образования вправе издавать дополнительно административный акт - предписание об устранении выявленных нарушений условий, к примеру, предусмотренных лицензией на право ведения образовательной деятельности.

Физическое или юридическое лицо считающие, что принятым и изданным в установленном порядке административным актом, нарушаются их права и свободы, гарантированные Конституцией, законами и другими нормативными правовыми актами, вправе обратиться с жалобой в вышестоящий орган или в суд с заявлением, о признании этого акта противоречащим закону полностью или в части.

В РФ на сегодняшний день издание административных актов и их обжалование возможно посредством существующих регламентов проведения различных процедур (Административный регламент предоставления органами государственной власти субъектов РФ, осуществляющими переданные полномочия РФ в сфере образования, государственной услуги по лицензированию образовательной деятельности [3], Административный регламент предоставления Федеральной службой по надзору в сфере образования и науки государственной услуги по государственной аккредитации образовательной деятельности [4]), и главным образом нового федерального Кодекса административного судопроизводства РФ от 8.03.2015 г. [1]. В свою очередь, смена источника правового регулирования рассмотрения данной категории дел, будет означать не просто смену реквизитов документа, регулирующего процедуру их рассмотрения, а введение ряда принци-

ально новых особенностей судопроизводства по данным делам, ранее не предусмотренных другими процессуальными кодексами. Таким образом, в РФ на сегодняшний день институт административной юстиции проходит активный этап развития. В связи с принятием данного кодекса заложена его фундаментальная основа, которая приближена к опыту зарубежных стран, и основывается большей частью, на разрешении споров физических, юридических лиц с государственными органами касательно вопросов обжалования нормативных правовых и административных актов. И ввиду того, что закон является новым, соответственно необходимо определенное количество времени для того, чтобы выявить пробелы в содержании норм данного закона в ходе реализации административного процесса.

Так в РК на сегодняшний день отдельные нормы об административном способе обжалования предусмотрены Законом РК «Об административных процедурах». При этом в указанном Законе имеется ссылка на Закон РК «О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц», в котором раскрывается порядок рассмотрения жалоб.

Анализ зарубежного опыта показывает, что обязательной стадией принятия решения по обжалуемому акту является заслушивание участников процедуры, к которым относятся стороны – заявитель и должностное лицо органа, принявшего обжалуемый акт, а также в отдельных случаях представители заявителя, свидетели, эксперты и другие лица. На данной стадии участникам предоставляется возможность высказаться по делу и привести собственные доводы и обстоятельства.

Следует отметить, что действующий Закон РК «Об административных процедурах» так же предусматривает возможность заслушивания граждан. В законе есть статья «Личный прием», согласно которой первые руководители и их заместители обязаны проводить личный прием граждан. При этом установлено, что если заявление или жалоба не могут быть разрешены должностным лицом во время приема, они излагаются в письменной форме, и с ними ведется работа как с письменными обращениями [2].

Ввиду того, что у граждан РК низкое доверие к органам власти, они зачастую не желают попадать на личный прием, а в дополнении к этому, действующие нормы не обязывают госу-

дарственные органы проводить прием по всем заявлениям и жалобам.

Особенностью зарубежного опыта административного обжалования является также то, что участникам процедуры до проведения заслушивания, предоставляется возможность ознакомления с материалами дела, за исключением документов, содержащих государственные секреты и тайну. Как правило, такая возможность предоставляется в первые дни после подачи заявления. В этот период участники могут не только ознакомиться с необходимыми документами, но и делать из них копии и выписки, а должностные лица, в свою очередь, обязаны давать пояснения, консультировать и оказывать иную помощь гражданам. Ознакомление с материалами дела необходимо для того, чтобы предоставить участникам возможность дополнительно подготовиться и привести на заслушивании новые доводы и аргументы. Законодательное закрепление в Казахстане изложенного порядка административного обжалования, в частности, введение обязательности заслушивания граждан, позволит обеспечить открытость и прозрачность в деятельности государственных органов, что, в свою очередь, повысит доверие граждан [10].

В Казахстане судебное обжалование решений органов государственной власти осуществляется в соответствии с главой 27 Гражданского процессуального кодекса РК «Производство по делам об оспаривании решений и действий (или бездействия) органов государственной власти, местного самоуправления, общественных объединений, организаций, должностных лиц и государственных служащих». В то же время спор, где стороной выступает государственный орган осуществляющий управление в сфере образования, имеет свои особенности: он не учитывает неравные возможности частных лиц по отношению к органам власти. В данных отношениях гражданин ограничен в сборе доказательств, поскольку в большинстве случаев доказательства по делу находятся в документах органов или должностных лиц, которые не стремятся их представить, особенно если они не в их пользу. Поэтому во многих развитых правовых системах законодательно устанавливаются инструменты, посредством которых правовые возможности человека и государства выравниваются в судебном процессе. Одним из таких инструментов является административная юстиция.

Существует дискуссионный вопрос о том, что Министерство образования может отменить

свой индивидуальный праводелительный акт (например, о выдаче лицензии), если будет установлено, что он принят на основании недостоверных сведений, представленных лицом.

Одним из важных отличий управленческой деятельности от правосудия состоит в том, что суд не вправе пересмотреть свое решение (приговор), а субъект исполнительной власти вправе свой административный акт и изменить, и отменить. И сделать это можно как по мотивам законности, так и по мотивам целесообразности. Данное положение спорно: вправе ли орган исполнительной власти отменить свое решение о присвоении звания, назначении на должность, выдаче лицензии. К примеру, в Германии административные акты могут, согласно праву Германии, быть отменены только в соответствии с особыми процедурами: законные - аннулированы и незаконные – отозваны. Думается, необходимо пересмотреть законодательство РК и РФ, касающееся процедуры отмены административных актов.

Таким образом, введение самостоятельного института административной юстиции, и с принятием новой редакции Закона РК «Об административных процедурах» и специального Административного процессуального кодекса РК, как это произошло в РФ, с одной стороны, будет более эффективным способом защиты прав и законных интересов физических и юридических лиц как в сфере образования, так и в любой другой отрасли управления, в достаточном объеме будет реализовано конституционное право граждан на участие в управлении делами государства, право на обращение в государственные органы, а также право на судебную защиту, а с другой, – будет способствовать и более эффективной работе государственных органов.

Список литературы

1. Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации от 8.03.2015 г., № 21-ФЗ. // Собрание законодательства Российской Федерации от 9.03.2015 г.- № 10. - ст. 1391.
2. Закон РК «Об административных процедурах» от 27.11.2000 г., № 107-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2014 г.) [Электронный ресурс] Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1020750.
3. Административный регламент предоставления органами государственной власти

субъектов Российской Федерации, осуществляющими переданные полномочия Российской Федерации в сфере образования, государственной услуги по лицензированию образовательной деятельности, утвержденный приказом Министерства образования и науки РФ от 17.03.2015 г. - № 244 [Электронный ресурс] Режим доступа: http://base.garant.ru/71135890/#block_.

4. Административный регламент предоставления Федеральной службой по надзору в сфере образования и науки государственной услуги по государственной аккредитации образовательной деятельности, утвержденный приказом Минобрнауки России от 16.09.2014 г., № 1227.

5. Постановление Правительства РФ от 3.06.2013 г., № 466 «Об утверждении Положения о Министерстве образования и науки Российской Федерации» (с изменениями и дополнениями). // Собрание законодательства Российской Федерации от 10.06.2013 г. - № 23. - ст. 2923.

6. Положение о Министерстве образования и науки Республики Казахстан, утвержденное постановлением Правительства Республики Казахстан от 28.10.2004 г., №1111

(с изменениями и дополнениями). [Электронный ресурс] Режим доступа:http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1051308&doc_id2=1051308#sub_id=1000033675&sub_id2=100&sel_link=1000033675.

7. Перечень государственных услуг в сфере образования и науки (Реестр государственных услуг, утвержденный постановлением Правительства Республики Казахстан от 18.09.2013 г., №983) [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.edu.gov.kz/ru/gos/perechen-gosudarstvennyh-uslug-sfery-obrazovaniya-i-nauki>.

8. Перечень государственных услуг, оказываемых Министерством образования и науки Российской Федерации физическим и (или) юридическим лицам Режим доступа: <http://минобрнауки.рф/министерство/госуслуги>.

9. Глазунова, Н.И. Система государственного управления: Учебник для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА. - 2002. - 551 с.

10. Обжалование решений, действий (бездействия) органов государственной власти 26.05.2015. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.adilet.gov.kz/ru/node/94340>.

Аннотатсия

Муқоисаи қонунгузори муосири Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар масъалаҳои татбиқи санадҳои маъмурӣ дар низоми таҳсилоти олии

Дар мақолаи мазкур проблемаҳо дар соҳаи муайянкунии мафҳуми санади маъмурӣ, нашр, татбиққунӣ ва шикоятӣ он дар соҳаи маориф баррасӣ карда шудаанд. Таҳлили муқоисавии ҳолати рушди қонунгузори Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар масъалаҳои татбиқи санадҳои маъмурӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдори ҳокимияти иҷроия дар соҳаи маориф дар шароити тағйироти низоми муосири таҳсилоти олии гузаронида шудааст.

Аннотация

Компаративистика современного законодательства Российской Федерации и Республики Казахстан в вопросах реализации административных актов в системе высшего образования

В данной статье рассмотрены проблемы в сфере определения понятия административного акта, его издания, реализации и обжалования в отрасли образования. Проведен сравнительный анализ состояния развития законодательств Российской Федерации и Республики Казахстан в вопросах реализации административных актов уполномоченными органами исполнительной власти в сфере образования в условиях изменения современной системы высшего образования.

Annotation

Comparativistics of modern legislation of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan in questions of realization of administrative acts in system of higher education

In this article problems are considered in the field of decision of concept of administrative act, its edition, realization and appeal in education sector. The comparative analysis of development of legislation of Russian Federation and Republic of Kazakhstan status is conducted in the questions of realization of administrative acts the authorized executive bodies in the field of education in the conditions of change of the modern system of higher education.

Иброхимов С.И.,
 профессор кафедры коммерческого права ТГУК,
 доктор юридических наук

ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА НЕКОТОРЫХ СТРАН БЛИЖНЕГО ЗАРУБЕЖЬЯ ОБ АДМИНИСТРАТИВНОЙ ЮСТИЦИИ (АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ)

Калндвожахо: маъмурият; суди маъмурӣ; низоми ҳуқуқӣ; низоми судӣ; ҳуқуқи оммавӣ; адлия; муҳофизати судии маъмурӣ.

Ключевые слова: администрация; административный суд; правовая система; судебная система; публичное право; юстиция; административный процесс.

Keywords: administration; administrative court; legal system; judicial system; public law; justice; administrative process.

В постсоветском пространстве одними из первых Прибалтийские государства стали формировать институт административной юстиции и законодательства о нем. Административная юстиция в этих странах имеет свои специфические особенности. В ней присутствуют элементы континентальной модели и традиционные национальные институты судебной системы, которые существовали у них до вхождения в СССР и были восстановлены. Так, в процессе реформы судебной системы Латвии была использована как нормативная база времен досоветской Латвии, так и создавалась новая.

В соответствии с Законом Латвийской Республики «О судебной власти» от 15.12.1992 г., с изменениями, внесенными по состоянию на 30.04.2009 г., судебная система Латвии состоит из районных, окружных судов и Верховного суда. Районные суды организованы в соответствии с административно-территориальным делением страны. Пять окружных судов являются судами второго уровня и расположены в исторических и административных провинциях Латвии. Один Административный суд (также суд второго уровня) обслуживает все провинции. Верховный суд является судом высшего уровня. Несмотря на то, что его решения являются окончательными, стороны имеют право оспорить вердикт Верховного суда

в международных судах, что является на наш взгляд, существенной особенностью законодательства и судебной системы.

Компетенция административных судов определена Административно-процессуальным Законом от 25.10.2001 г. [1] (с изменениями, внесенными по состоянию на 26.10.2006 г., далее АПЗ ЛР). Характерной особенностью данного Закона является то, что им административный процесс регламентирован в широком понимании, включает вопросы административной процедуры принятия управленческого решения, процедуры рассмотрения жалоб, заявлений и споров административно-юрисдикционными органами и конечно рассмотрения административно-правовых споров специализированным административным судом.

В соответствии с Законом Латвийской Республики «О судебной власти», районный суд является судом первой инстанции и рассматривает административные дела, за исключением тех, что подпадают под юрисдикцию окружных судов либо Верховного суда. Окружной административный суд рассматривает дела по первой инстанции коллегиально, в составе трех судей, что подчеркивает особенность административных дел, а также и административное судопроизводство, поскольку они же, таким же коллегиальным составом рассматривают апелляции по решениям, принятыми районными су-

дами. Палаты Верховного суда являются апелляционными инстанциями по делам, рассмотренными в окружных судах, как судах первой инстанции; Сенат Верховного суда выступает в роли суда последней инстанции по делам, рассмотренным в окружных и районных судах.

Важной особенностью латвийской системы административных судов является и то, что административные районные суды с офисами (их называют также «судебными домами»), действуют на территории административного окружного суда и организационно подчиняются Административному региональному суду в пяти округах.

В соответствии со ст.31 Закона Латвийской Республики «О судебной власти», особо сложные административные дела по усмотрению председателя суда могут быть рассмотрены коллегиально в составе трех судей [1]. Такое положение предусмотрено и ст.109 АПЗ ЛР.

Следует отметить, что АПЗ ЛР четко определяя вопросы подсудности дел вышеназванным административным судам устанавливает правило, что дело, принятое судом к своему производству с соблюдением правил о подсудности, рассматривается судом по существу, даже если в ходе рассмотрения дела и поменялась его подсудность (ст. 123 ч.1) [2]. Важность данной нормы, заключается в том, что, во-первых, подчеркивается административно-правовая природа судопроизводства, во-вторых, исключает волокиту рассмотрения дел, что является крайне необходимым для разрешения публично-правовых споров.

По смыслу ст.112 АПЗ РЛ, административным судам подведомственны два вида дел - это дела об оспаривании административного акта и дела об оспаривании фактического действия административного органа. Кроме того Закон допускает, что в установленных им случаях суд рассматривает также заявления, не носящие характер административно-правового спора.

Важной особенностью рассматриваемого Закона является то, что процессуальные права и обязанности участников административного процесса, в частности заявителя и ответчика, регламентированы очень подробно, начиная с ознакомления с материалами дела, до получения копий постановления и решения (Законом термин «иск» или «истец» не используется, гл.17 ст.145).

Согласно ст.4 АПЗ ЛР, основными принципами административного процесса являют-

ся: а) принцип соблюдения прав частного лица; б) принцип равноправия; в) принцип правомерности; г) принцип разумного применения норм права; д) принцип запрещения произвола; е) принцип правового доверия; ё) принцип оговорки закона; ж) принцип демократического строя; з) принцип соразмерности; и) принцип приоритета закона; й) принцип процессуальной справедливости. Кроме того, в соответствии с ч.2 указанной статьи, в административном процессе применяются также общие принципы права, получившие свое развитие в практике учреждений или юрисдикции судов, а также в правоведении.

В результате рассмотрения административного дела суд может принять следующие виды решений: а) об отмене административного акта или признании его недействительным; б) об издании благоприятного для заявителя административного акта; в) об обязанности учреждения исполнить конкретные действия и устанавливает срок их исполнения; г) о констатации существования или несуществования конкретных публично-правовых отношений или об определении их содержания (вытекающих из них прав и обязанностей); д) об отмене публично-правового договора; е) об обязывании учреждения заключить публично-правовой договор и определение срока его исполнения; е) о действительности или недействительности конкретного публично-правового договора; ё) о констатации правильности исполнения публично-правового договора, или определении правильного порядка исполнения (ст.ст. 246-257).

Особый интерес, в плане изучения опыта становления административной юстиции на постсоветском пространстве, представляет история формирования системы административных судов в Литовской Республике, учреждение которых началось одновременно с приобретением независимости, реформой политической и правовой системы страны. Согласно ст. 111 Конституции этой страны, для рассмотрения административных, трудовых и семейных дел, а также дел других категорий, предусматривается возможность учреждения специализированных судов.

В соответствии с Законом Литовской Республики «Об учреждении административных судов» от 14.01.1999 г., с 1-го мая того же года в республике стала действовать двух звеньевая система административных судов: окружные

административные суды (которых также пять, как и окружных судов общей компетенции) и Высший административный суд. Законом определено, что эти суды должны рассматривать вопросы, связанные с административным правом и спорами в области публичного администрирования [3].

Закон «О судах Литвы» от 31.05.1994г. (в редакции от 1.01.2011 г.) определяет, что единую судебную систему Литвы составляют суды общей юрисдикции и специализированные суды. Суды общей юрисдикции рассматривают гражданские и уголовные дела, а также дела об административных правонарушениях, отнесенные законодательством к их компетенции. Кроме того, суд общей компетенции при рассмотрении гражданского дела, одновременно может принять решение и относительно законности индивидуального административного акта (ст.12. в ред. 01.01.2011 г.).

Специализированными судами, рассматривающими дела по спорам, возникающим из административных правовых отношений, являются Высший административный суд и окружные административные суды. Административные суды полностью автономны по отношению к судам общей юрисдикции.

Из положения частей 2 и 3 ст. 12 Закона о судах ЛР (в редакции от 01.01.2011 г.) следует, что отдельные вопросы административной юстиции частично могут решаться и судами общей юрисдикции, но только в отношении оспариваемых индивидуальных актов. Это - помимо того, что рассмотрение дел об административных правонарушениях полностью находится в ведении общих судов.

Процессуальная деятельность административных судов регламентирована Законом «О производстве по административным делам» от 14.01.1999 г. (в редакции от 2000 г. с последующими изменениями). В определенных этим законом случаях административный суд применяет нормы ГПК ЛР. Помимо общего порядка административного судопроизводства, закон определяет особенности рассмотрения дел о законности нормативных актов, дел о нарушениях законов о выборах и референдуме, жалоб на постановления по делам об административных правонарушениях.

Одновременно с Законом «О производстве по административным делам», вступил в действие Закон «О комиссиях по административным делам» от 14.01.1999 г., который устано-

вил общий досудебный порядок рассмотрения жалоб на индивидуальные административные акты или действия (бездействие) государственных служащих и служащих самоуправлений, в сфере публичного администрирования. Со временем этот порядок был имплементирован в Закон «О производстве по административным делам» [4].

Административные суды рассматривают вопросы законности административных правовых актов, споры, возникающие в сферах государственного, общественного управления и налогов. По мнению литовских специалистов в области права и судебного процесса, они позволяют значительно ускорить разрешение споров с чиновниками. Принимая решение о незаконности акта, такой суд может сразу же установить размер подлежащего возмещению материального ущерба, что способствует значительному улучшению защиты и реализации прав и свобод человека в Литве.

Институт административной юстиции в Эстонской Республике учрежден Конституцией 1992 г. и Законом о судах 1991 г. Принципы построения судебной системы и функционирования судов, в том числе административных в этой стране, во многом отличаются от принципов организации судебных систем других постсоветских государств. В судебную систему Эстонии входят: 1) уездные, городские и административные суды - суды первой инстанции; 2) окружные суды - вторая инстанция; 3) Государственный суд - он же Верховный Суд. Государственный суд выступает высшей судебной инстанцией государства, рассматривающей судебные решения в кассационном порядке, в том числе по административным делам. Одновременно он является судом конституционного надзора. В Эстонии, в отличие от других бывших советских республик, не существует специальный Конституционный суд или другой самостоятельный орган конституционного контроля. Для выполнения функций конституционного надзора в 1993 г. учреждена Судебная коллегия конституционного надзора Государственного суда.

Во времена первой Эстонской Республики институт административных судов занимал важное место в судебной системе. После распада советской системы было решено возобновить действие административной юстиции и в 1993г. вновь учреждается система административных судов.

Судебной реформой 2001 года были учреждены четыре отдельных региональных суда первой инстанции по административным делам, которые находятся в Таллине, Тарту, Пярну и Лихву, и являются специализированными административными судами, как в Германии. В целом, система административных судов в Эстонии состоит из трех звеньев смешанного типа: региональные специализированные административные суды в четырех названных городах; окружные суды в Таллине и Тарту (апелляционная инстанция) и (кассационный суд)-высшая инстанция, административная коллегия Государственного Суда. В окружных судах апелляционные, а в Государственном Суде кассационные дела рассматриваются административными коллегиями этих судов, что указывает на внутреннюю специализацию.

Административный суд в Эстонии- это вид специализированных судов, который разрешает возникшие в публично-правовых отношениях споры, а также осуществляет контроль за правоммерностью действий административных органов. В момент образования в компетенцию административных судов включались дела об административных правонарушениях, поскольку институт административного суда был новшеством и занятость административных судей была очень низкой. В связи с ростом популярности административного суда, обращения субъектов публично-правовых правоотношений в суд с годами увеличились, и все дела об административных правонарушениях были переданы в суд общей юрисдикции, т.к., по мнению национальных специалистов, процедура рассмотрения подобных дел схожа с процедурой разрешения уголовных дел [5].

Таким образом, действующие в настоящее время административные суды рассматривают иски граждан и юридических лиц на действия и правовые акты административных органов, которые не соответствуют действующему законодательству. Иными словами, в их компетенцию переданы дела, которые в России и Таджикистане рассматриваются общими судами по правилам ГПК, в порядке производства по делам, возникающим из административных правоотношений. В задачи административного суда входят только установление факта несоответствия деятельности и актов административного органа действующему законодательству, т.е. установления их незаконности (или законности) и восстановление нарушенного

субъективного права частных лиц. В отношении представителя административного органа, действия и правовые акты которого привели к правовому конфликту, административный суд не вправе применить какие-либо наказательные санкции. В этих случаях речь идет не о наказательной, а о правовостановительной функции административного суда, которая выражается в признании акта незаконным, восстановлении нарушенных прав (*statusquoante*) и возмещении ущерба.

Административный суд наделен полномочиями выносить решения о возмещении ущерба, причиненного неправомерными актами и действиями административных органов. Бремя возмещения ущерба, при наличии соответствующих оснований, также ложится на административный орган, а в отношении конкретного чиновника, административный суд не может устанавливать какие либо санкции [6].

Компетенция административного суда определяется Административно- процессуальным кодексом Эстонии (далее АПК) от 25.02.1999г.(вступил в действия с 2000г). Согласно ч.1 ст.3 АПК, компетенцию административного суда составляет, прежде всего, разрешение споров, возникающих в публично-правовых правоотношениях. В соответствии с эстонской доктриной, при установлении факта наличия или отсутствия публично-правовых правоотношений, за основу берется объективная или предметная сторона, которая выражается в существовании в правоотношениях властного административного акта или действия; а также субъективная сторона, которая выражается в присутствии правоотношений публично-правового учреждения или должностного лица [6, с. 19].

К компетенции административного суда не входит рассмотрение жалоб и ходатайств, которые согласно ГПК, УПК и Деликтно- процессуального кодекса Эстонии, относятся к компетенции судов общей юрисдикции. Данное правило установлено в ч.2 ст.3 АПК Эстонии. Исключениями из данного правила касаются решения Верховного Суда. Например, УПК Эстонии предусматривает обжалование действий прокуратуры или следователя в судах общей юрисдикции. Следовательно, эти дела относятся к компетенции уездного суда общей компетенции. Однако из данного правила исключается обжалование действий прокуратуры или следователя при отказе от

возбуждения уголовного дела. Административная коллегия Верховного Суда в постановлении 3-3-1-2-02 от 21.02.2003 г. установила, что при этом учитываются права индивида, которые нарушены отказом от возбуждения уголовного дела. Если права индивида невозможно защитить в порядке уголовного судопроизводства, то жалоба не удовлетворяется. Жалоба не удовлетворяется также независимо от того, нарушены ли нормы уголовного судопроизводства при отказе от возбуждения уголовного дела. Судебный контроль за правомочностью действий прокуратуры и следователя в таких случаях, возможно осуществить только в административном суде, т.к. нарушение права индивида приобретает публичный характер, поскольку даже при прецедентном применении могут быть затронуты интересы других лиц. УПК не предусматривает судебного контроля при отказе от возбуждения уголовного дела [7]. Следует отметить, что необходимость о введении в законодательстве Республики Таджикистан регламентации подобной процедуры разрешения жалоб на неправомерные действия следователя и прокурора, ранее предлагалось автором данной статьи [8].

К числу характерных особенностей административных судов Эстонии можно отнести то, что каждый уровень судов по административным делам, реализует функции лишь одной инстанции – соответственно первой, апелляционной и кассационной. В то же время особенностью правовой системы в целом является то, что в Эстонии достаточно развито административное законодательство. Так, помимо вышеназванных законодательных актов, действуют также Законы Республики Эстонии «Об ответственности государства» от 2.05.2001г., «Об административных процедурах» от 6.06.2001 г., «Об административном сотрудничестве» от 29.01.2003 г. и др.

Таким образом, анализ опыта организации административных судов постсоветских стран Балтии показывает, что для защиты прав и законных интересов граждан более приемлемым является специализированная системы адми-

нистративной юстиции, в виде специализированных административных судов, либо специализированных коллегий, присутствий и палат в судах общей юрисдикции. Однако реализация этих мер, например, в Республике Таджикистан требует разработки и принятия пакета законодательных актов об административной юстиции, из которых Кодекс об административных процедурах РТ и Процессуальный кодекс об административных правонарушениях РТ в республике уже приняты. Следующим логически завершающим шагом национального законодательного органа, по нашему мнению, должна стать разработка и принятие Кодекса Республики Таджикистан об административном судопроизводстве.

Список литературы

1. Административно-процессуальный закон ЛР. ст.ст.204-206. на сайте: www.latvia.russian-club.net/spravka_court.html.
2. См. на сайте: www.latvia.russian-club.net/spravka_court.html// (время обращения: май 2017 г).
3. Закон ЛР «Об учреждении административных судов» от 14 января 1999 г. // Ведомости Сейма ЛР №1, 1999 г. доступно на сайте // www3.lrs.lt/ru/Lietuvos_Respublikos_Seimas_ru.htm (время обращения: май 2017 г).
4. Витаус Некрошюс цит. раб., А также Ведомости Сейма ЛР №1, 1999 г. на сайте: www3.lrs.lt/ru/Lietuvos_Respublikos_Seimas_ru.htm (время обращения: май 2017 г).
5. Kalle Merusk. Halduskohtumõiste, organ isatsioonjapädevushaldusvaidlustelahendamisel. Juridica, 1994, 2 Lk 47.
6. Гимаев В. Суды первой инстанции в Эстонии и России. Тарту 2006 г. – С. 18.
7. Kriminaalmenetluse eadustik. 12. February 2003. а. - RT I 2003, 27, 166; 2004, 54,387, а также судебная практика Верховного Суда Эстонии за 2003 г.
8. Ибрагимов С.И. Адлияи маъмурӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: падидаи ҳифзи судии ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон (на тадж. языке) Душанбе «Ирфон», 2011. – С. 214.

Аннотатсия

Қонунгузории баъзе давлатҳои хориҷи наздик оид ба адлияи маъмурӣ (мурофиаи судии маъмурӣ)

Мақолаи мазкур ба яке аз масоили мубрами ҳуқуқи маъмурӣ бахшида шуда, дар он қонунгузории давлатҳои пасошӯравии назди Балтик дар бораи адлияи маъмурӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Муаллиф қайд намудааст, ки хусусияти хоси бунёди падидаи адлияи маъмурӣ ин давлатҳо дар он мебошад, ки дар низоми ҳуқуқии худ ин давлатҳо то ҳамроҳ шудан ба Иттиҳоди Шӯравӣ, низоми судҳои маъмурӣ ва қонунгузориҳои онро доштанд. Ба ин нигоҳ накарда, онҳо низоми қонунгузорӣ ва судии адлияи маъмуриро аз нав таъсис доданд, ки самарайи хуби амалӣ дода истодааст.

Аннотация

Законодательства некоторых стран ближнего зарубежья об административной юстиции (административном судопроизводстве)

В статье на основе действующего законодательства рассмотрены вопросы построения системы специализированных административных судов и их компетенции в Латвии, Литве и Эстонии, проанализированы особенности правового регулирования административного судопроизводства, категории рассматриваемых дел, правовое положение административных судов в судебной системе. Сделан вывод об эффективности административного судопроизводства, в соответствии с которым рассматриваются публично – правовые споры в государствах Балтии, а также о возможности учета опыта построения института административной юстиции этих стран, в правовой системе Республики Таджикистан.

Annotation

Legislation of some countries of the near foreign country on administrative justice (administrative judicial proceedings)

In the article, on the basis of the current legislation, the issues of building a system of specialized administrative courts and their competences in Latvia, Lithuania and Estonia are considered, the features of the legal regulation of administrative proceedings, the category of cases under consideration, the legal status of administrative courts in the judicial system are analyzed. The conclusion is made about the effectiveness of administrative proceedings, according to which public legal disputes are considered in the Baltic States, as well as the possibility of taking into account the experience of building the institution of administrative justice of these countries in the legal system of the Republic of Tajikistan.

Нуров Ҳ.П.,

сармутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳочират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Анушервони И.,

мутахассиси шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳочират ва иҷтимоии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори соҳаи меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузори меҳнати давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

Яке аз омилҳои муҳими инкишофи ҷомеа рушди босуботи қонунгузори соҳаи меҳнат мебошад. Маҳз аз ҳамин хотир давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи мазкур ва рушди пайвастаи он таваччуҳи доимӣ дода, онро яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати худ медонад. Аз ин рӯ, сиёсати имрӯзаи давлат, ки нисбати соҳаи меҳнат гузаронида мешавад, унсурҳои асосии он тақдирли санадҳои меъриҳои ҳуқуқӣ мебошад. Ба ин васила қабул намудани қонунҳои нав, ворид намудани тағйири иловаҳо ба қонунгузори соҳа бо мақсади танзими муносибатҳои соҳаи мазкур зарур буда, ба гузаронидани ислоҳоти қонунгузори соҳа рушди муносибатҳои минбаъда мушкул ва ғайриимкон мегардад. Зеро, имрӯз дар баробари гузариш ба иқтисоди бозорӣ ва пайдо гардидани шаклҳои гуногуни моликият, тағйир ёфтани муносибат ба он аз мо тақозо менамояд, ки нисбати он боз ҳам ҷиддитар муносибат намоем.

Гарчанде ки бо дастгирии пайвастаи давлату ҳукумат, бахусус Президенти кишвар, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар соҳаи меҳнат корҳои назаррас анҷом дода шуда бошанд ҳам, ҳанӯз дар қонунгузори соҳаи мазкур ҳолатҳои воҳурдан мумкин аст, ки

тақдирли онҳо фаъолияти пурсамар ва ҳамачонибаро талаб менамояд. Аз ин лиҳоз Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасмим гирифт, ки тибқи банди 25 нақшаи кории худ барои соли 2017 таҳлили қонунгузори соҳаи меҳнатро бо қонунгузори давлатҳои аъзои ИДМ ба анҷом расонад. Бо ин мақсад қормандони шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳочират ва иҷтимоӣ чихати иҷроии банди 25 Нақшаи кории Марказ таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори соҳаи меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо қонунгузори соҳаи меҳнати Федератсияи Россия, Қазоқистон, Беларус, Ўзбекистон, ва Арманистон мавриди таҳлил қарор доданд.

Методологияи ҳуқуқӣ, ба монанди методҳои умумии илмӣ, дар таркиби худ воситаҳои сершумори дониш ва усулҳои таҳқиқоти илмӣ дорад. Аз ҳама усулҳои пахншудае, ки дар таҳлили муқоисавӣ истифода мешаванд, инҳо усулҳои таҳлилии-ҳуқуқӣ, сохторӣ-функционалӣ, низомӣ-сохторӣ ва ғайраҳо мебошанд.

Дар таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ усулҳои дар боло зикргардидаро истифода бурда, сохтори баъзе аз қонунгузориҳои меҳнати амалкунандаи давлатҳои ИДМ-ро таҳқиқ менамоем ва ҳамчунин каме дар бахше аз санадҳои меъриҳои ҳуқуқӣ истода мегузарем. Бояд қайд

намуд, ки ҳатто як таҳлили муқоисавии оддии Кодекси меҳнати дар давлатҳои ИДМ қабулшуда нишон медиҳад, ки онҳо байни худ шабоҳатҳои умумӣ доранд. Боиси шубҳа нест, ки бо дастовардҳои аён ва хеле муваффақ бисёр масъалаҳо дар фаъолияти қонунгузори давлатҳои ИДМ ҳалли худро ёфтаанд. Бинобар ин, таҷрибаҳои ҳамачонибаи қонунгузори давлатҳои ИДМ дар фаъолияти қонунҷодкунӣ ҳам давлати мо ва ҳам дигар давлатҳои собиқ шӯравӣ, аз ҷумла, Беларус, Россия, Арманистон, Қазоқистон ва Ўзбекистон метавонад моҳият ва сифати қонунгузори меҳнатиро мукамал гардонад.

Вазъи воқеӣ

Қонунгузори меҳнат табиатан ҳислати соҳавӣ дошта, аз танзими муносибатҳои байни корманду корфармо, намояндагони онҳо ва дигар субъектони муносибатҳои дар ин соҳа мавҷудбуда иборат мебошад. Муносибатҳои, ки дар соҳаи меҳнат ба вучуд меоянд, тибқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии гуногун ба танзим дароварда мешаванд.

Пеш аз он ки ба таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори соҳаи меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қонунгузори соҳаи меҳнати давлатҳои аъзои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил машғул шавем, сараввал қонунҳои дар боло зикргардидаи Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳлил намудем.

Қайд кардан зарур аст, ки дар ин самт қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста дар ҷараёни такмил қарор дорад. Танзими муносибатҳои вобаста ба меҳнат пеш аз ҳама аз моддаи 35 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 6 ноябри соли 1994 қабул гардидааст, сарчашма мегирад. Тавре ки дар моддаи зикргардида дарҷ гардидааст: Ҳар кас ба меҳнат, интиҳоби касбу кор, ҳифзи меҳнат ва иҷтимоӣ ҳангоми бекорӣ ҳуқуқ дорад [1]. Музди кор аз ҳадди ақалли музди меҳнат набояд кам бошад (қисми 1). Дар муносибатҳои меҳнатӣ ҳама гуна маҳдудият манъ аст. Барои иҷрои кори якхела музди баробар дода мешавад (қисми 2). Ҳеч кас ба меҳнати маҷбурӣ ҷалб карда намешавд, ба истиснои мавридҳои, ки қонун муайян кардааст (қисми 3). Дар корҳои вазнин, зеризаминӣ ва шароити меҳнаташон зарарнок истифодаи меҳнати занон ва ноболиғон манъ аст (қисми 4).

Дар байни санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар боло зикргардида, ҳангоми танзими муноси-

батҳо дар соҳаи меҳнат нақши асосиро Кодекси меҳнат мебозад.

Айни замон дар соҳаи меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон 1 Кодекс ва 5 қонуни мукамал, ки аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи мазкур қабул гардидааст, мавриди амал қарор дорад. Аз ҷумла:

1. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон;
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳочират»;
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои корфармоён»;
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мусоидат ба шуғли аҳоли»;
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттифокҳои касаба».

Ҳамин тавр, 23 июли соли 2016, таҳти №1329 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, қабул гардид, ки аз 6 фасл, 41 боб ва 366 модда иборат мебошад [2]. Тавре ки дар дебочаи он зикр гардидааст, Кодекси меҳнат муносибатҳои меҳнатӣ ва дигар муносибатҳои бевосита ба онҳо алоқамандро ба танзим дароварда, барои ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои тарафҳои муносибатҳои меҳнатӣ, муқаррар намудани кафолатҳои камтарини ҳуқуқ ва озодиҳо дар соҳаи меҳнат равона карда шудааст. Кодекси мазкур муносибатҳоро дар соҳаи меҳнат ба танзим медарорад ва ягона санади меъёри ҳуқуқӣ мебошад, ки қариб тамоми муносибатҳои меҳнатиро ҷамъ овардааст. Кодекси номбаршуда муносибатҳои меҳнатиро ба танзим дароварда, дар назди дигар қонунҳои ин соҳа афзалият дорад ва дигар қонунҳои меҳнатӣ бояд ба Кодекси мазкур мутобиқ карда шаванд.

Ба ғайр аз Кодекси меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи меҳнат як қатор қонунҳои дигар амал мекунанд, ба мисли Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳочират», ки 11 декабри соли 1999, таҳти №882 [3] қабул гардида, 27 моддаро дарбар гирифтааст ва ба он 4 маротиба тағйиру иловаҳо ворид гардидаанд. Қонуни мазкур муносибатҳоро дар соҳаи муҳочирати аҳоли танзим карда, асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии равандҳои муҳочират, инчунин муҳайё сохтани шароити зарурии ҳаётро дар маҳалли нав барои шахс ва оилаҳо, ки ба Ватани аҷдодии худ бармегарданд, муайян менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттиҳодияҳои корфармоён» 17 майи соли

2004, №32 [4], қабул гардидааст, ки аз 4 бобу 18 модда иборат буда, 1 маротиба ба он тағйиру иловаҳо ворид шудаанд. Қонуни мазкур асосҳои умумии ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии фаъолияти иттиҳодияҳои корфармоён, ҳуқуқу уҳдадорихои онҳоро дар низоми танзими шартномавии муносибатҳои иҷтимоию меҳнатӣ муқаррар менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мусоидат ба шугли аҳоли» 1-уми августи соли 2003, таҳти №44 [5], қабул карда шудааст, ки дорои 34 модда ва 5 боб мебошад ва ба ин қонун 4 маротиба тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд. Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба шугли аҳоли танзим намуда, асосҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва ташкилии сиёсати давлатӣ дар ин самт, аз ҷумла қафолатҳои давлатро дар амалӣ гардонидани ҳуқуқҳои конституционии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба меҳнат ва ҳифзи иҷтимоӣ аз бекорӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ муқаррар менамояд.

Ҳамзамон, дар баробари қонунҳои амалкунандаи соҳаи меҳнат Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттифоқҳои касаба», ки аз 2 августи соли 2011, таҳти №757 қабул гардидааст ва аз 39 моддаю 6 боб иборат мебошад, амал мекунад [6]. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқии таъсиси иттифоқҳои касаба, ҳуқуқу қафолатҳои фаъолияти онҳоро муайян намуда, муносибатҳои иттифоқҳои касабаро бо мақомоти ҳокимияти давлатӣ, корфармоён, иттиҳодияҳои онҳо, дигар иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ танзим менамояд.

Аз таҳлили муқоисавӣ- ҳуқуқии гузаронидашудаи қонунгузори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо якҷанд давлатҳои ИДМ бармеояд, ки дар ин давлатҳо қонунҳои зиёд дар соҳаи меҳнат дида намешавад, балки муносибатҳои мазкур танҳо дар доираи як Кодекс ва чор - панҷ қонун танзим карда мешавад.

Ҳамин тавр, дар Федератсияи Русия ба ғайр аз Кодекси меҳнат боз 5 қонуни дигар дар соҳаи меҳнат амал мекунанд. Кодекси меҳнати Федератсияи Россия 30 декабри соли 2001, №197 қабул гардида, аз 62 боб ва 424 модда иборат мебошад [7]. Кодекси мазкур қафолатҳои давлатии ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрвандонро дар соҳаи меҳнат муайян намуда, барои ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои корманд ва корфармо шароити мусоид фароҳам меорад. Инчунин, дигар муносибатҳои дар соҳаи меҳнат бавучудомадаро танзим менамояд.

Қонуни Федератсияи Русия «Дар бораи қафолатҳо ва ҷубронпулиҳо барои шахсоне, ки дар ноҳияҳои Канори Шимолӣ ва дигар ҷойҳои ба он баробаршуда зиндагӣ ва кор мекунанд», аз 19 феввали соли 1993, таҳти №4520-1 қабул шудааст ва аз санаи 22 августи соли 2004 бо таҳрири нав амал мекунад, ки аз 7 фасл 36 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур қафолатҳо ва ҷубронпулиҳои давлатиро бо подоши иловагии моддӣ ва сарфи қувваи ҷисмонии шаҳрвандон, ки ба қору фаъолият дар шароити таъҷили табиӣ-иқлимӣ шимол вобаста мебошад, ба танзим медарорад.

Қонуни Федератсияи Русия «Дар бораи ҳадди ақали музди меҳнат», аз 19 июни соли 2000, таҳти №82 амал мекунад ва аз 9 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур муносибаҳои меҳнатиро вобаста ба ҳадди ақалли музди меҳнат ба танзим дароварда, ҳадди ақалли музди меҳнатро вобаста ба вақти корӣ муайян менамояд.

Қонуни дигар «Дар бораи нафақаи меҳнатӣ дар Федератсияи Русия» мебошад, ки 17 декабри соли 2001 қабул шудааст, аз 7 боб ва 32 модда иборат буда, асосҳои бавучудой ва тартиби баамалбарории нафақаи меҳнати шаҳрвандони Федератсияи Русияро муқаррар менамояд.

Ҳамчунин, дар баробари ин қонунҳо дар Русия Қонуни Федератсияи Русия «Дар бораи иттифоқҳои касаба, ҳуқуқҳо ва қафолатҳои фаъолияти онҳо», ки санаи 12 январи соли 1996 қабул шудааст, амал мекунад, ки аз 6 боб, 33 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур асосҳои ташкил намудани иттифоқи касаба, ҳуқуқ ва қафолатҳои фаъолияти онҳоро муайян намуда, муносибати иттифоқи касабаро бо мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ, корфармо ва иттиҳоди онҳо (иттифоқҳо ва ассотсиатсияҳо), дигар муносибаҳои ҷамъиятии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба танзим медарорад.

Боз як Қонуни дигари Федератсияи Русия дар соҳаи меҳнат, ин «Дар бораи баҳисобгирии муҳочирон - шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд дар Федератсияи Русия» мебошад, ки 18 июли соли 2006 қабул шудааст ва аз 6 боб, 25 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур муносибатҳоеро, ки ҳангоми баҳисобгирӣ аз ҷое ба ҷои дигар рафтани шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ба вучуд омада, бо даромадан ба Федератсияи Русия алоқамандӣ дорад, ба танзим медарорад [7].

Дар натиҷаи таҳлили муқоисавӣ - ҳуқуқӣ муайян гардид, ки баъзе меъёрҳои танзимкунандаи Кодекси меҳнати Федератсияи Русия дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар намерасанд ё ин ки баръакс. Ба монанди:

– дар боби 1 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан дар бораи «Муқаррароти асосӣ» меравад, аммо боби 1 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия ба «Асосҳои ибтидоии қонунгузории меҳнат» (основные начала трудового законодательства) бахшида шудааст.

– фасли 2 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия ба «Шарикии иҷтимоӣ дар соҳаи меҳнат бахшида шудааст, дар фасли 4 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, сухан дар бораи «Шарикии иҷтимоӣ ва муносибатҳои коллективӣ дар соҳаи меҳнат» меравад.

– боби 5 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия «Музокироти коллективӣ» - ро муқаррар кардааст, аммо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин меъёр ба назар намерасад.

– дар боби 14 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия омадааст: «Ҳифзи маълумотҳои шахсии корманд», вале дар боби 4 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, сухан дар бораи «Ҷамъоварӣ, коркард ва ҳифзи маълумотҳои шахсии корманд» меравад.

– дар боби 9 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан дар бораи «Бакортаъминкунӣ» меравад, аммо ин гуна боб дар Кодекси меҳнати Федератсияи Русия дида намешавад.

– боби 11 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба «Музди меҳнат» бахшида шудааст, дар Кодекси Федератсияи Русия бошад, «Музди меҳнат» дар шакли боб не, балки дар моддаи 315 нишон дода шудааст.

– дар боби 24 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: «Хусусияти танзими меҳнати маъҷубон», аммо ин гуна боб дар Кодекси меҳнати Федератсияи Россия дида намешавад.

– ҳамзамон, дар боби 26 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан дар бораи «Хусусияти танзими меҳнати соҳибкорони инфиродӣ» меравад, лекин ин меъёр дар Кодекси меҳнати Федератсияи Русия ба назар намерасад.

– боби 32 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия ба масъалаи «Шартномаи шогирдӣ» бахшида шудааст, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, масъалаи маз-

кур на дар шакли боб, балки дар моддаи 29 нишон дода шудааст.

– инчунин, боби 48 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия ба «Хусусияти танзими меҳнати кормандоне, ки дар назди корфармо кор мекунанд – шахсони воқеӣ» бахшида шудааст, аммо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин гуна боб дида намешавад.

– дар боби 48,1 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия омадааст: «Хусусияти танзими меҳнати шахсоне, ки дар назди корфармо кор мекунанд – субъектони соҳибкории хурде, ки ба корхонаи хурд тааллуқ доранд».

– боби 50 Кодекси Федератсияи Русия «Хусусияти танзими шахсони дар ноҳияҳои Канории шимолӣ ва ҷойҳои ба онҳо баробаркардашударо» пешбинӣ менамояд, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин гуна боб ба назар намерасад.

– дар боби 50,1 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия сухан дар бораи «Хусусияти танзими меҳнати кормандоне, ки шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд мебошанд» меравад, аммо Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин меъёро муқаррар накардааст.

– боби 51 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия ба «Хусусияти танзими меҳнати кормандони нақлиётӣ» бахшида шудааст, лекин Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин гуна бобро муқаррар накардааст.

– ҳамзамон, боби 52 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия «Хусусияти танзими меҳнати кормандони педагогиро» пешбинӣ менамояд, аммо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин боб ба назар намерасад.

– дар боби 52,1 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия сухан дар бораи «Хусусияти танзими меҳнати кормандони илмӣ, роҳбарони муассисаҳои илмӣ ва муовинони онҳо» меравад, вале дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин гуна меъёр дида намешавад.

– инчунин, боби 54 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия ба «Хусусияти танзими меҳнати кормандони ташкилотҳои динӣ» бахшида шудааст, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин меъёр дида намешавад.

– боби 54,1 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия «Хусусияти танзими варзишгарон ва мураббӣён» - ро пешбинӣ менамояд, аммо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин меъёр танзим карда нашудааст.

– дар боби 55 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия сухан дар бораи «Хусусияти танзи-

ми меҳнати дигар категорияҳои кормандон» меравад, лекин дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин гуна меъёр ба назар намерасад.

– инчунин, боби 59 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия «Худмуҳофизаткунии ҳуқуқҳои меҳнатӣ аз ҷониби кормандон» - ро муқаррар кардааст, аммо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин меъёр дида намешавад.

Ҳамзамон, дар натиҷаи таҳлили муқоисавӣ – ҳуқуқӣ маълум гардид, ки баъзе моддаҳои дар Кодекси меҳнати Федератсияи Русия танзимшаванда дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар намерасанд, ё ин ки баракс. Аз ҷумла:

– моддаи 1 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба «мафҳумҳои асосӣ» бахшида шудааст, аммо дар Кодекси меҳнати Федератсияи Русия мо ин меъёрро мушоҳида накардем.

– дар моддаи 3 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан дар бораи «Вазифаҳои қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба меҳнат» меравад, дар моддаи 1 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия бошад, «Мақсад ва вазифаҳои қонунгузори меҳнат» омадааст.

– моддаи 6 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Манъи маҳдудсозии ҳуқуқ ба меҳнат» - ро пешбинӣ кардааст, дар Кодекси меҳнати Федератсияи Русия бошад, ин меъёр ба назар намерасад.

– дар моддаи 10 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Санадҳои корфармо» муқаррар карда шудааст, аммо дар Кодекси меҳнати Федератсияи Русия ин меъёр дида намешавад.

– ҳамзамон, моддаи 18 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия ба «Муносибатҳои меҳнатие, ки дар асоси шартномаи меҳнатӣ дар натиҷаи интиҳоб шудан ба тариқи озмун ба вучуд омаданд», бахшида шудааст, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин меъёр ба назар намерасад.

– инчунин, дар моддаи 19 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия сухан дар бораи «Муносибатҳои меҳнатие, ки дар асоси шартномаи меҳнатӣ дар натиҷаи таъин шудан ба мансаб ва тасдиқкунӣ ба мансаб пайдо шуданд», бахшида шудааст, вале дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин масъала танзим нагардидааст.

– дар моддаи 63 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия «Синну соли, ки барои бастанӣ

шартномаи меҳнатӣ иҷозат дода мешавад», муқаррар гардидааст, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин масъала дар моддаи алоҳида не, балки дар таркиби моддаи 21 (тарафҳои шартнома) нишон дода шудааст, хуб мешуд агар масъалаи мазкур дар моддаи алоҳида танзими худро меёфт.

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон дар соҳаи меҳнат як Кодекс ва 5 қонун амал мекунад. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Қазоқистон 23 ноябри соли 2015 қабул карда шудааст ва аз 5 фасл, 23 боб ва 204 модда иборат мебошад. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Қазоқистон муносибаҳои меҳнатӣ ва муносибатҳои ба меҳнат алоқамандро ба танзим медарорад ва шарикӣ иҷтимоӣ коллективи меҳнатиро муайян менамояд, ҳамчунин бехатарӣ ва ҳифзи меҳнатро мақаррар менамояд.

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон дар соҳаи меҳнат чӣ тавре гуфтем, ба ғайр аз Кодекси меҳнат боз қонунҳои дигар низ амал мекунанд, ки яке аз онҳо Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи авф вобаста ба бақайдгирии муҳочирони меҳнатӣ ғайриқонунӣ» мебошад, ки санаи 4 июли соли 2006 қабул шудааст ва қонуни номбаршуда аз 5 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур гузаронидани саҳмияҳои давлатӣ оид ба бақайдгирии муҳочирати меҳнатӣ ғайриқонунӣ, ки фаъолияти худро дар ҳудуди Ҷумҳурии Қазоқистон амалӣ менамоянд, ба танзим медарорад.

Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи суғуртаи ҳатмӣ кормандон аз ҳолатҳои нохуш ҳангоми иҷро намудани уҳдадорӣҳои меҳнатӣ (хизматӣ)» 7 феввали соли 2005 қабул шудааст ва аз 28 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур мувофиқи дебочаи он муносибаҳои ҷамъиятиро, ки дар соҳаи суғуртаи ҳатмӣ кормандон аз ҳолатҳои нохуш ба вучуд меоянд, ба танзим медарорад ва асосҳои ҳуқуқӣ гузаронидани иқтисодӣ ва ташкилкунӣ онҳоро муайян менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи муҳочирати аҳоли» санаи 22 июли соли 2011 қабул шудааст, ки аз 13 боб ва 63 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур муносибаҳои ҷамъиятиро дар соҳаи муҳочирати аҳоли ба танзим дароварда, асосҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ муҳочиратро муқаррар менамояд.

Дар баробари қонунҳои номбаршуда, Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи шугли аҳоли» аз санаи 6 апрел соли 2016 амал мекунад, ки аз 9 боб ва 39 модда иборат мебо-

шад. Қонуни мазкур чихатҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилкунӣ муносибатҳоро дар соҳаи шугли аҳоли муайян намуда, онро ба танзим медарорад.

Ҳамзамон, як Қонуни дигаре, ки ба меҳнат вобастагӣ дорад, ин Қонуни Ҷумҳурии Қазоқистон «Дар бораи иттифоқҳои касаба», ки аз 27 июни соли 2014 қабул шудааст ва ин қонун аз 7 боб ва 34 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур муносибаҳои ҷамъиятиро дар натиҷаи аз ҷониби шаҳрвандон амалӣ намудани ҳуқуқҳои конституционӣ дар бораи озодии муттаҳидшавӣ, ҳамчунин ташкилкунӣ, фаъолияткунӣ, азнавташкилкунӣ ва барҳамдиҳии иттифоқи касаба ба танзим медарорад [11].

Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Қазоқистон аз чихати номгузорию бобҳо, моддаҳо ба Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон монандӣ дорад, вале баъзе фарқиятҳо низ дида мешавад. Масалан, яке аз ин монандиҳо Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Қазоқистон ба мисли Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон мафҳумҳое, ки дар Кодекс истифода мешаванд, ҳамаи онҳоро дар як модда ҷамъ овардааст ва ба яке аз ин фарқиятҳо танзимномаи давлатӣ дар соҳаи меҳнат, ки боби 2 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Қазоқистон ба он бахшида мешавад, мебошад. Ҳамчунин, дар раванди гузаронидани таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқӣ якчанд моддаҳои вохурдан мумкин аст, ки дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дида намешаванд. Ба монанди:

- моддаи 9 дар бораи ҳадди ақалли стандартҳои иҷтимоӣ дар соҳаи меҳнат;
- моддаи 15 дар бораи намояндагони кормандон ва ваколатҳои онҳо;
- моддаи 25 дар бораи баробарии ҳуқуқ ва уҳдадорӣ ҳангоми бастанӣ шартномаи меҳнатӣ;
- моддаи 26 дар бораи манъ ва маҳдудкунӣ ҳангоми бастанӣ шартномаи меҳнати ва бакортаъминкунӣ;
- моддаи 27 дар бораи фарқи шартномаи меҳнатӣ аз дигар шартномаҳо;
- моддаи 40 дар бораи равокунии корманд ба дигар шахси ҳуқуқӣ;
- моддаи 100 дар бораи рухсатии бе нигоҳ доштани музди меҳнат барои нигоҳубинии кӯдаки то ба синни 3-солагӣ нарасида ва ғайраҳо.

Бояд гуфт ки якчанд меъёрҳоро зикр намудан мумкин аст, ки барои мукамал гарди-

дани соҳаи меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамоянд, аммо дар Кодекси меҳнати ҶТ дида намешавад. Аз ҷумла:

- моддаи 29 дар бораи шартҳои берақобатӣ;
- моддаи 117 дар бораи низом ва стандартҳои касби таҳассусӣ;
- моддаи 119 дар бораи омӯзиши дуалӣ;
- моддаи 139 дар бораи хизмати шаҳрвандӣ;
- моддаи 141 дар бораи танзимномаи меҳнати гурӯҳи кормандони авиатсияи шаҳрвандӣ.

Дар Ҷумҳурии Арманистон бошад, дар соҳаи меҳнат 1 Кодекс ва қонуни мукамал амал мекунад. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон 14 декабри соли 2014 қабул гардидааст, ки аз 24 боб ва 266 модда иборат мебошад. Кодекси мазкур муносибатҳои меҳнати коллективӣ ва фардиро танзим намуда, асоси пайдоиш, тағйирёбӣ, қатъшавӣ ва тартиби амалишавӣ, ҳуқуқу уҳдадорӣ, ҷавобгарии тарафҳои муносибатҳои меҳнатӣ, инчунин, ҳолати таъмини бехатарӣ ва ҳифзи саломатии кормандонро муайян менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи ҳадди ақалли музди меҳнати моҳона», ки аз 29 декабри соли 2003, таҳти №66 қабул шудааст, аз 6 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур ҳадди ақалли музди меҳнати кормандонро дар Ҷумҳурии Арманистон муайян намуда, музди меҳнати кормандоро вобаста ба давомнокии вақти корӣ муқаррар менамояд ва онҳоро ба танзим медарорад.

Қонуни дигаре, ки дар соҳаи меҳнат дар Ҷумҳурии Арманистон амал мекунад, ин Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи музди меҳнат», ки санаи 10 октябри соли 2001, таҳти №226, қабул шудааст, аз 4 боб ва 13 модда иборат мебошад. Дар моддаи 1 ин қонун гуфта шудааст, ки қонуни мазкур муносибатҳои алоҳидаи миёни корманд ва корфарморо тибқи қонуни муқарраршуда, ки вобаста ба музди меҳнат мебошад, ба танзим медарорад ва тартиби пардохти музди меҳнатро муқаррар менамояд.

Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи музди меҳнати кормандоне, ки мансабҳои давлатиро ишғол намудаанд», аз 12 декабри соли 2013 амал мекунад аз 11 боб ва 32 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур принципҳои музди меҳнатро вобаста ба Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи хизмати ҷамъиятӣ»

муқаррар намуда, шахсоне, ки мансабҳои давлатиро ишғол намудаанд, кормандони муассисаҳои давлатие, ки барномаҳоро дар таркиби мақомоти иҷроияи ҷумҳуриявӣ амалкунандаро муайян менамояд, муносибатҳои онҳоро вобаста ба музди меҳнати асосӣ ва иловагӣ, мукофотҳо, ҳамчунин додани маблағи ғирасон ва дигар муносибатҳои ба музди меҳнат алоқаманбударо ба танзим мебарорад.

Инчунин, дар баробари қонунҳои дар боло зикргардида, Қонуни Ҷумҳурии Арманистон «Дар бораи шартҳои таъин намудани нафақаи меҳнатӣ барои собиқаи сол» (Об условиях назначения трудовых пенсий за выслуги лет), ки 4 апрели соли 1996, №Р-43 қабул шудааст, аз 6 модда ибора мебошад. Қонуни мазкур шароити таъин намудани нафақаи меҳнати собиқаи солро барои кормандони алоҳидаи тахассусӣ дар соҳаи маориф, фарҳанг, авиатсияи шахрвандӣ, варзиш муқаррар менамояд [8].

Инчунин, дар натиҷаи таҳлили муқоисавӣ - ҳуқуқӣ маълум гардид, ки баъзе меъёрҳои, ки дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон танзими худро ёфтаанд, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар намерасанд, ё ин ки баръакс. Чунин:

– боби 6 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон ба «Иҷрокунӣ ва ҳимояи ҳуқуқи меҳнатӣ» бахшида шудааст, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин меъёро муқаррар накардааст.

– дар боби 9 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон сухан дар бораи «Шартномаҳои коллективӣ, ҷумҳуриявӣ, соҳавӣ ва худудӣ меравад», аммо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин меъёр ба назар намерасад.

– ҳамзамон, боби 10 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон «Шартномаи коллективии ташкилот»-ро муқаррар намудааст, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин масъала пешбинӣ карда нашудааст.

– инчунин, дар боби 13 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан дар бораи «Ҷавобгарии моддии тарафҳои шартномаи меҳнатӣ» меравад, аммо боби 22 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон бошад, ба «Ҷавобгарии моддӣ» бахшида шудааст.

– моддаи 1 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба «Мафҳумҳои асосӣ» бахшида шудааст, дар моддаи 1 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон бошад, сухан дар бораи «Муносибатҳои, ки Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон танзим менамояд» меравад.

– моддаи 2 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба меҳнат» - ро пешбинӣ намудааст, моддаи 3 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон бошад, «Қонунгузори меҳнат ва дигар санадҳои ҳуқуқӣ» - ро муқаррар кардааст.

– моддаи 8 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон ба «Татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ» бахшида шудааст, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин масъала танзим нашудааст.

– ҳамзамон, дар моддаи 10 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон сухан дар бораи «Татбиқи меъёри ҳуқуқи меҳнатӣ аз рӯи қиёс (аналогия) меравад, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин меъёр дида намешавад.

– моддаи 15 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон «Қобилияти ҳуқуқдорӣ ва қобилияти амалкунии меҳнати шахрвандон» -ро муқаррар кардааст, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин меъёр ба назар намерасад.

– дар моддаи 87 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон омадааст: «Мансаби интиҳобӣ», Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин меъёрро муқаррар накардааст.

– инчунин, моддаи 149 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон ба «Навбатдорӣ» бахшида шудааст, аммо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин меъёр ба назар намерасад.

– дар моддаи 222 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон сухан дар бораи «Асосҳои ҷавобгарии интизомӣ» меравад, лекин Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин меъёрро муқаррар накардааст.

– моддаи 233 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Арманистон «Баҳисобгирии гуноҳи ҷабрида (учет вины пострадавшего)»-ро муқаррар намудааст, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин меъёр ба назар намерасад.

Ҳамзамон, дар Ҷумҳурии Беларус дар соҳаи меҳнат ҳамагӣ 2 қонун ва 1 Кодекс қабул карда шудааст, ки муносибатҳои меҳнатиро ба танзим мебароранд. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус 26 июли соли 1999, таҳти №296-3 қабул шудааст, ки аз 6 фасл, 39 боб ва 468 модда иборат мебошад. Кодекси мазкур муносибатҳои меҳнатӣ ва дигар муносибаҳои ба меҳнат алоқамандро, ба мисли омодакунии

кормандони касбӣ дар фаъолияти меҳнатӣ, фаъолияти иттифоқи касаба ва иттиҳодияҳои коффармоён, бастанӣ шартномаҳои коллективӣ, муносибати байни корманду корфармо ва намояндагони онҳо, таъминкунии шугъл, тафтиш ва назорат аз болои иҷроӣ қонунгузории меҳнат, суғуртаи иҷтимоӣ давлатӣ ва баррасии баҳсҳои меҳнатиро дарбар гирифта, ба танзим мебарорад.

Қонуни Ҷумҳурии Беларус «Дар бораи муҳочирати беруна», ки 5 январи соли 2016, таҳти №353-3 қабул шудааст, аз 5 боб ва 40 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур муносибатҳоро дар соҳаи муҳочирати меҳнатии беруна, ки бо бакортаъминкунии берун аз Ҷумҳурии Беларус тибқи шартномаи меҳнатӣ бо корфармои хориҷӣ ва шахсони хориҷие, ки дар Ҷумҳурии Беларус тибқи шартномаи меҳнатӣ фаъолият ва зиндагии доимӣ мекунад ва ҳамчунин бо бакортаъминкунии меҳнат ва амалӣ намудани муносибати меҳнатӣ дар дохили Ҷумҳурии Беларус тибқи шартномаи меҳнатӣ бо корфармоёни Ҷумҳурии Беларус шахсони хориҷие, ки барои зиндагии доимӣ дар Ҷумҳурии Беларус иҷозат надоранд, ба танзим мебарорад.

Қонуни дигаре, ки дар Ҷумҳурии Беларус амал мекунад, ин дар бораи иттифоқи касаба аст, ки санаи 22 апрели соли 1992, таҳти №1605 қабул шудааст аз 3 боб ва 29 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур асосҳои ҳукуки таъсис намудани иттифоқи касаба, ҳуқуқ ва кафолати фаъолияти онҳоро муқаррар намуда, муносибати иттифоқи касабаро бо мақомоти ҳокимияти давлатӣ, корфармо, иттиҳодияи онҳо (иттифоқҳо ва ассотсиатсияҳо), дигар иттиҳодияи ҷамъиятии шахсони воқеӣ ва шахсони ҳуқуқиро ба танзим мебарорад [9].

Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон ба мисли Ҷумҳурии Беларус дар соҳаи меҳнат 1 Кодекс ва 2 қонун амал мекунад. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Ўзбекистон 21 декабри соли 1995 қабул гардида, аз 16 боб ва 294 модда иборат мебошад. Кодекси мазкур муносибаҳои меҳнати шахсони воқеиро, ки тибқи шартномаи меҳнатӣ дар корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо кор мекунад, ҳамчунин муносибаҳои меҳнати коллективиро ба танзим мебарорад.

Қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи ҳифзи меҳнат» аз 6 майи соли 1993, таҳти №839 қабул шудааст, ки аз 36 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур, тартиби ягонаи ташкилкунии ҳифзи меҳнатро новобаста аз

тарзи истеҳсолот, шакли моликият муайян менамояд ва ба таъминкунии ҳифзи саломатӣ ва меҳнати шахрвандон равона карда шудааст.

Инчунин, қонуни Ҷумҳурии Ўзбекистон «Дар бораи иттифоқи касаба, ҳуқуқ ва кафолати фаъолияти онҳо», ки 2 июли соли 1992 қабул шудааст, аз 3 боб ва 22 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур тартиби таъсиси иттифоқи касабаро муайян менамояд ва ҳуқуқҳо, кафолатҳои фаъолияти онҳоро пешбинӣ намуда, ҳамчунин тартиби иттифоқи корфармоёнро муайян менамояд [10].

Вобаста ба таҳлили муқоисавии моддаи 1-и Кодекси меҳнати ҷумҳуриҳои Тоҷикистон, Ўзбекистон ва Беларус чунин иброз бояд дошт, ки номи моддаҳо дар давлатҳои Тоҷикистон ва Беларус мафҳумҳои асосӣ мебошад, чунин меъёр дар Кодекси меҳнати Ўзбекистон вучуд надорад. Таҳлили муқоисавии моддаи 1-и Кодекси Ҷумҳуриҳои Тоҷикистону Беларус нишон дод, ки ҳардуи онҳо аз камбудӣ ҳолӣ нестанд. Гарчанде мафҳумҳои асосӣ дар Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як модда ҷамъ оварда шудааст, ки шумораи он ба 76 мафҳум мерасад, аммо он низ пурра намебошад. Дар Кодекси Ҷумҳурии Беларус бошад, ҳамагӣ 13 мафҳумҳои асосӣ қушода дода шуда, ишора шудааст, ки мафҳумҳои асосиро дар бобҳои дигар низ вохӯрдан мумкин аст. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, мафҳуми қонунгузори меҳнати Тоҷикистон дар мафҳумҳои асосӣ дода нашуда, он дар моддаи 2-и Кодекс оварда шудааст, ки ба пуррагӣ мафҳуми қонунгузори меҳнатро дарбар намегирад. Дар Ҷумҳурии Беларус бошад, баръакс, дар боби якум дар мафҳумҳои асосӣ дода шудааст, ки ба андешаи мо он қонунгузори меҳнатро бо пурагӣ дарбар мегирад. Пайдарпайии мафҳумҳо ба андешаи мо, агар аз рӯи аҳамияти меъёри мавҷуда ё вобаста аз ҷойгиршавии бобҳо ва моддаҳо гузошта мешуд, дурустар мегардид. Аммо ин қоида дар ҳарду Кодекс риоя карда нашудааст. Моддаи 1-и Тоҷикистон аз 76 мафҳум ва 1 қисм иборат мебошад, моддаи 1-и Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус аз як қисм ва 13 мафҳум иборат аст. Таҳлил нишон медиҳад, ки ҳамаи мафҳумҳои қонунгузори меҳнатро дар як модда ҷамъ овардан хеле мушкил мебошад. Бинобар ин, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус танҳо мафҳумҳои умумӣ оварда шуда, дигар мафҳумҳоро бошад, бевосита дар бобҳо ва моддаҳои алоҳида қушодааст, ки ба андешаи

мо ин тарзи навишт ба техникаи қонунгузорӣ наздиктар мебошад.

Яке аз масъалаҳои муҳиме, ки хангоми таҳлили муқоисавӣ бояд ба он таваҷҷуҳ зоҳир намуд, ин масъалаи принципҳои қонунгузори меҳнат мебошад. Чунки принципҳо пеш аз ҳама, ин кафолатҳои конституционӣ ва таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон дар соҳаи меҳнат мебошад. Вобаста ба ин илми ҳуқуқ принципҳои меҳнатро ба якҷанд гурӯҳҳо тақсим менамояд: принципҳои умумӣ (принципҳои конституционӣ), принципҳои байнисоҳавӣ ва принципҳои соҳавӣ (принципҳои махсус). Таҳлили Қодекси меҳнати Қумҳуриҳои Беларус, Ўзбекистон ва Тоҷикистон нишон медиҳад, ки танзими принципҳо дар ин кодексҳо аз якдигар тафовут доранд. Агар дар Қодекси меҳнати Қумҳурии Тоҷикистон 13 принцип зикр гардида бошад, дар Қодекси меҳнати Беларус 2 принцип (манъи меҳнати маҷбурӣ ва манъи таъбиз дар муносибаҳои меҳнатӣ), дар Қодекси меҳнати Ўзбекистон се принцип (манъи таъбиз дар муносибаҳои меҳнатӣ, манъи меҳнати маҷбурӣ ва ҳимояи ҳуқуқҳои меҳнатӣ) нишон дода шудааст. Аз таҳлили зикргардида бармеояд, ки дар ҳар се кодекс норасоӣ ва камбудии хангоми ҷой додани принципҳои қонунгузори меҳнатӣ дида мешаванд. Агар Қодекси меҳнати Қумҳурии Тоҷикистонро нисбат ба Қодекси меҳнати Ўзбекистон ва Беларус муқоиса кунем, принципҳо дар Қодекси меҳнати ҚТ хеле васеъ ва равшан ҷой дода шудаанд, ки онҳо барои кафолати ҳуқуқи озодиҳои меҳнати шахрвандон ба таври васеъ мусоидат менамоянд. Ба ин нигоҳ накарда, дар Қодекси меҳнати ҚТ ба андешаи мо баъзе аз принципҳо, ба монанди, манъ будани бе розигии шахс чамъ намудан, нигоҳ доштан, истифода ва паҳн кардани, маълумотҳои ҳаёти шахсӣ, ба ҳар кас кафолат додани ҳифзи судӣ, таъмини ҳуқуқ ба суғуртаи иҷтимоии ҳатмии кормандон ҷой дода нашудаанд, ки хеле муҳим мебошанд.

Яке аз асосҳои пайдо шудани муносибаҳои меҳнатӣ, ин бастанӣ шартнома байни субъектҳои муносибатҳои меҳнатӣ мебошад. Дар Қодекси меҳнати Қумҳурии Тоҷикистон ва Қодекси меҳнати Қумҳурии Ўзбекистон ба ин масъала як боб бахшида шудааст ва дар Қодекси меҳнати Қумҳурии Беларус бошад, дар бораи субъектҳо ягон меъёри алоҳида пешбинӣ нашудааст. Мувофиқи моддаи 15 Қодекси меҳнати Қумҳурии Тоҷикистон ба сифа-

ти субъектҳои муносибаҳои меҳнатӣ корманд ва корфармо баромад мекунад ва дар моддаи 14 Қодекси менати Қумҳурии Ўзбекистон бошад, гуфта шудааст, ки ба сифати субъектҳои муносибатҳои меҳнатӣ шахрвандони Қумҳурии Ўзбекистон, шахрвандони хориҷӣ ва шахсони бешахрванде, ки шартномаи меҳнатӣ бастаанд, баромад мекунад. Дар Қодекси меҳнати Қумҳурии Тоҷикистон дар бораи кӣ ба сифати субъект баромад мекунад, кам маълумот дода мешавад. Ҳол он ки ба сифати субъект, ғайр аз корманд ва корфармо дигарон низ буда метавонанд, масалан, намоёндагони корманд ва корфармо. Инчунин хуб мешуд, агар коллективи меҳнатӣ ва мақомоти намоёндагии корфармо ва корманд ҳамчун субъект дар кодекс пешбинӣ карда шаванд. Зеро, Қодекси меҳнати Қумҳурии Ўзбекистон ба сифати субъект коллективи меҳнатӣ ва мақомоти намоёндагии корфармо ва кормандро эътироф намуфтааст.

Дар Қодекси меҳнати Қумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои муҳим, ин дар Қодекси меҳнат пешбинӣ шудани асосҳои ба вучуд омадани муносибатҳои меҳнатӣ мебошад, ки ба он меъёри алоҳида, яъне моддаи 16 бахшида шудааст. Агар дар Қодекси меҳнати Қумҳурии Ўзбекистон ва Беларус як асоси пайдо шудани муносибатҳои меҳнатӣ пешбинӣ шуда бошанд, дар Қодекси меҳнати Қумҳурии Тоҷикистон шаш асоси пайдо шудани муносибаҳои меҳнатӣ муқаррар гардидаанд, масалан, шартномаи меҳнатӣ, интиҳоб шудан ба вазифа (мансаб), интиҳоб шудан дар асоси озмун ба вазифа (мансаб), ба вазифа (мансаб) таъйин ё тасдиқ шудан, фиристодан ба кор аз ҷониби мақомоти ваколатдор аз ҳисоби квотаи муқарраршуда ё роҳхат ҳамчун асоси пайдо шудани муносибаҳои меҳнатӣ пешбинӣ карда шудаанд.

Мафҳуми шартномаи меҳнатӣ дар ҳамаи кодексҳо ба таври ягона дода шудааст ва фарқият дар мафҳум дида намешавад. Дар Қодекси меҳнати Қумҳурии Беларус ба ин масъала моддаи 16 бахшида шудааст ва ин меъёр дар Қодекси меҳнати Қумҳурии Тоҷикистон ба таври дигар, яъне озодона бастанӣ шартномаи меҳнатӣ номгузорӣ шудааст. Синну соли бастанӣ шарномаи меҳнатӣ дар Қодекси меҳнати Қумҳурии Беларус ва Қумҳурии Ўзбекистон 16 - солагӣ ва дар ҳолатҳои истисно бо розигии падару модар аз синни 14 - солагӣ муайян шудааст. Дар Қодек-

си меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин масъала ба таври дигар, яъне ҳуқуқи бастанӣ шартномаи меҳнатӣ аз синни 15 - солагӣ ва дар ҳолатҳои истисно 14 бо розигии падару модар ва боз бастанӣ шартномаи меҳнатӣ бо шахсе, ки ба синни чордаҳ нарасидааст ва ба рафти таълими онҳо ҳалал намерасонад, метавонанд шартномаи меҳнатӣ банданд.

Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус бастан, тағйир додан ва қатъ намудани шартномаи меҳнатиро ба бобҳои тақсим кардааст ва дар Ҷумҳурии Ўзбекистон бошад, як боб ба шартномаи меҳнатӣ бахшида шуда, масъалаи бастан, тағйир додан ва қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ ба параграфҳои тақсим карда шудаанд. Чунин тақсимоат дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дида намешавад. Хуб мешуд агар дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи бастан, тағйир додан, қатъ намудани шартномаи меҳнатиро ба бобҳои алоҳида тақсим менамуданд.

Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаи вақти корӣ боби алоҳида, аниқтараш боби 6 бахшида шудааст, ки моддаҳои 66-81 –ро фаро гирифта, дар ҷамъ 16 моддаро ташкил мекунад ва дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус 25 модда, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Ўзбекистон 12 модда ба ин масъала бахшида шудаанд. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус ва Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Ўзбекистон ба масъалаи вақти корӣ, ба мисли қонунгузорию мо боби алоҳида бахшида шудааст. Аммо ҳангоми гузаронидани таҳлили ин боб якҷанд меъерро дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон ва Ўзбекистон дида намешаванд. Ба монанди:

– моддаи 118-1 дар бораи вақти кории ғайримаъёрий;

– моддаи 123 дар бораи низоми вақти корӣ;

– моддаи 128 дар бораи низоми чандирии вақти корӣ

– моддаи 129 дар бораи тартибқунии элемент ва варианти низоми чандирии вақти корӣ;

– моддаи 130 дар бораи гузаронидан ба вақти кори муқаррарӣ;

– моддаи 131 дар бораи маҳдудқунии татбиқи низоми чандирии вақти корӣ.

Аз моддаҳои 123-131 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус чи тавре мушоҳида наму-

дем, сухан дар бораи низоми чандирии (гибкий) вақти корӣ меравад ва ин гуна меъерҳо то ҳол дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон ва Ўзбекистон қабул карда нашудаанд.

Вақти истироҳатиро дар қонунгузорию меҳнат дар давлатҳои ИДМ ба таври гуногун номгузорӣ намудаанд. Масалан, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус ин маъаларо боби 11 ҳаллу фасл кардааст ва ин бобро «Танаффусҳо дар давоми рӯзи корӣ. Идҳои давлатӣ, ҷашнҳо ва рӯзҳои истироҳатӣ» номгузорӣ кардаанд. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ўзбекистон бошад, номи ин падида (институт) «Вақти истироҳатӣ» номгузорӣ кардаанд. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус мафҳуми вақти истироҳатӣ дода нашудааст ва ба ҷои мафҳуми вақти истироҳатӣ мафҳуми танаффус оварда шудааст, аммо дар Кодекси меҳнати Ўзбекистон бошад, ин мафҳум бо чунин тарз дода шудааст: «Вақте, ки корманд аз иҷрои уҳдадорихои меҳнатӣ озод буда, онро мувофиқи хоҳиши худ истифода мебарад». Дар мавриди гузаронидани таҳлили муқоисавӣ дида мешавад, ки баъзе меъерҳои дар Кодекси меҳнати Беларус ва Ўзбекистон пешбинишуда, дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон дар як модда аз рӯи мазмун ҷамъоварӣ шудаанд. Намудҳои рухсатӣ дар моддаи 151 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус ба таври дигар, яъне ба рухсатии асосӣ, иловагӣ ва рухсатии иҷтимоӣ ҷудо шудаанд. Дар қонунгузорию меҳнати миллимон бошад, ин таснифот қисман ба таври дигар дода шудааст, аниқтараш рухсати ба намудҳои зерин ҷудо карда шудааст: «рухсатии меҳнатии ҳарсолаи пардохтшаванда», «рухсатии иҷтимоӣ», «рухсатии бемузди меҳнат», рухсатии муваққатии бемузди ё қисман муздноқ». Ҳамчунин, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон рухсатиро яке аз намудҳои вақти истироҳат номидааст, аммо Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус ва Ўзбекистон бошад, рухсатиро ба намудҳои вақти истироҳатӣ дохил накарда, ба он боби алоҳида бахшидаанд. Вале баъзе меъерҳоро дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус вохӯрдан мумкин аст, ки дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дида намешаванд. Ба монанди:

– кор дар рӯзҳои истироҳатӣ бо розигӣ ва хоҳиши корманд [мод. 142 КМ БҶ];

– ҳади ақалли шумораи рӯзҳои истироҳатие, ки метавонанд барои ба кор ҷалб намудани кормандон истифода шаванд» [мод. 144 КМ ҶБ];

- барасмиятдарории ҷалбкунӣ ба кор дар рӯзҳои истироҳатӣ [мод. 145 КМ ҚБ];
- рухсатии ҳавасмандкунандаи иловагӣ [мод. 160 КМ ҚБ];
- ивази рухсатии меҳнатӣ ба ҷуброни пулӣ [мод. 161 КМ ҚБ];
- ҷамъ кардани рухсатиҳои меҳнатӣ [мод. 162 КМ ҚБ];
- соли корӣ [мод. 163 КМ ҚБ];
- давраҳои ба соли корӣ ворид кардашуда [мод. 164 КМ ҚБ];
- шартҳои, ки тибқи он соли корӣ ба ҳаракат дароварда мешавад [мод. 165 КМ ҚБ];
- тартиби ҳисобкунии рухсатии меҳнатӣ ва вақти кории мутаносиб [мод. 177 КМ ҚБ].

Боби 11 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳатҳои қонунии музди меҳнатро муқаррар кардааст. Ин масъаларо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус боби 6 ҳаллу фасл кардааст ва дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Ўзбекистон музди меҳнатиро боби 9 пешбинӣ менамояд. Моддаи 139 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба «муқаррар намудани андозаи музди меҳнати кормандон» бахшида шудааст ва дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Ўзбекистон бошад, ин меъёрро моддаи 153 ба танзим даровардааст, вале дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус чунин меъёр дида намешавад. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Ўзбекистон шакл, низом ва андозаи музди меҳнат, тарифҳои давлатии музди меҳнатро як модда, аниқтараш моддаи 153 пешбинӣ намулдааст. Кодекси меҳнати Тоҷикистон ин масъалаҳоро ба моддаҳои 139 (муқаррар намудани андозаи музди меҳнати кормандон), 146 (тарифҳои давлатии музди меҳнат) тақсим намулдааст. Моддаи 162 Кодекси меҳнати Ўзбекистон ба пардохти музди меҳнате, ки корманд то рӯзи ҷавиданаш нагирифтааст, бахшида шудааст, вале дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон ва Беларус ин гуна меъёр ба назар намерасад. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус низоми кафолати давлатии пардохти меҳнати кормандонро ба 8 намуд ҷудо намулдааст, вале Кодекси меҳнати Тоҷикистон онҳоро ба 11 намуд ҷудо намулдааст, ки се адади онҳо дар қонунгузориҳои меҳнати Беларус дида намешаванд, ба монанди, меъёрҳои тарифӣ, ҷадвали тарифӣ ва коэффитсиентҳои тарифӣ. Дар моддаи 144 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон гуфта шудааст, ки индексатсия зиёдшавии музди меҳнатро дарбар мегирад, вале дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус бошад, ин-

дексатсияи музди меҳнат ҳангоми беқурбшавӣ ва ҳамчунин саривақт пардохт накардани онҳо бо тартиб ва ҳолатҳои муқарраркардаи қонунгузорӣ амалӣ карда мешавад. Инчунин, дар моддаи 65 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус дар бораи тағйир додани шартҳои пардохт кардани музди меҳнат корфармо уҳдадор аст, на дертар аз як моҳ кормандро хабардор кунад, аммо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ўзбекистон бошад, на дертар аз 2 моҳ муқаррар шудааст. Кодекси меҳнати Беларус боз якчанд меъёрҳои пешбинӣ кардааст, ки дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон ва Ўзбекистон дида намешаванд, масалан, нигоҳ доштани музди меҳнат ҳангоми гузаронидан ба кори дигари кам пардохтшаванда, муҳлатҳои ҳисобикунӣ ҳангоми озодкунӣ аз кор ва варақаҳои ҳисобикунӣ, инчунин масъалаи ҷавобгарӣ ҳангоми боз доштани пардохти музди меҳнат пешбинӣ шудаанд. Дар Кодекси меҳнати Беларус ба масъалаи ҳисобикунии музди меҳнати миёна боби 7 бахшида шудааст, ки дар Кодекси меҳнати мо дида намешавад.

Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон боби 9 ва дар Кодекси меҳнати Ўзбекистон боби 5 ба мавзӯи бақортаъминкунӣ бахшида шудааст, ки дар масъалаи кафолати давлатии бақортаъминкунӣ, ҳуқуқи бақортаъминкунӣ, шартҳои гирифтани кумакпулӣ пешбинӣ шудаанд, вале чунин меъёрҳо дар Кодекси меҳнати Беларус ҳалли худро наёфтааст.

Яке аз падидаҳои муҳими қонунгузориҳои меҳнатӣ, ин кафолатҳо ва ҷубронпулиҳо мебошад, ки дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон, Беларус ва Ўзбекистон зикр шудаанд. Дар ҳар се қонунгузорӣ фарқиат дар моддаҳо кам дида мешавад. Масалан, дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон, Беларус ва Ўзбекистон масъалаи сафари хизматӣ, речаи вақти корӣ, истироҳати сафари хизматӣ идора карда шудаанд, вале дар масъалаи равон кардан ба сафари хизматӣ ва тартиби барасмиятдарории он меъёри алоҳида танҳо дар Кодекси меҳнати Беларус дида мешавад. Вобаста ба нигоҳ доштан аз музди меҳнат дар Кодекси меҳнати Беларус ин меъёр дар боби 9- кафолатҳо ва ҷубронпулиҳо дохил карда шудаанд, аммо дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон ва Ўзбекистон ин меъёр дар боби «музди меҳнат» дохил карда шудааст. Дар моддаи 101 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус кафолатҳо ҳангоми иҷрои вазифаҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ музди миёнаи меҳнат дар

9 ҳолати иҷрои вазифаҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ нигоҳ дошта мешавад, пешбинӣ кардааст. Ҳолатҳое ки дар моддаи 101 Кодекси меҳнати Беларус пешбинӣ шудаанд, дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон ва Ўзбекистон дида намешаванд. Хуб мешуд, агар чунин муқаррарот дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон низ пешбинӣ карда шавад.

Барои интизоми меҳнат дар сохтори Кодекси меҳнати Тоҷикистон боби 5 бахшида шудааст. Дар Кодекси меҳнати Беларус 2 боб-бобҳои 13 ва 14 ба интизоми меҳнат бахшида мешавад ва дар Кодекси меҳнати Ўзбекистон бошад, боби 11 бахшида шудааст. Масъалаи ҷазои интизомӣ дар ҳар се қонунгузорӣ ба таври гуногун ҳалли худро ёфтаанд. Кодекси меҳнати Беларус 3 намуди ҷазои интизомиро муқаррар кардааст, аз ҷумла огоҳӣ, танбех ва озодкунӣ [мод. 198 КМ ҚБ]. Кодекси меҳнати Ўзбекистон ба сифати ҷазои интизомӣ огоҳиро пешбинӣ накардааст ва ба ҷои ӯ танбех, ҷарима ва қатъкунии шартномаи меҳнатиро ҳамчун ҷазои интизомӣ муқаррар кардааст [мод. 181 КМ ҚЎ]. Дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон моддаи 62 намудҳои ҷазои интизомиро сарзаниш, танбех, танбеҳи қатъӣ ва қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ муқаррар кардааст. Ҳангоми таҳлили ҷазои интизомӣ дида мешавад, ки ҷазои интизомӣ танҳо аз ҷониби корфармо нисбати корманд татбиқ карда мешавад. Агар дар ҳолате ки корфармо қоидаи тартиботи дохиларо вайрон кунад, нисбати ба ӯ чи гуна ҷазои интизомӣ пешбинӣ карда мешавад, дар қонунгузори меҳнати давлатҳои ИДМ дида намешавад. Хуб мешуд, агар ҷазои интизомии корфармо низ дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон пешбинӣ карда шавад. Зеро, мувофиқи қисми 1 моддаи 17 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «ҳама дар назди қонун ва суд баробаранд». Боз пешниҳод карда мешавад, ки хусусиятҳои додани ҷазои интизомии категорияи алоҳидаи кормандон, ки ҳислати меҳнати махсус доранд, пешбинӣ карда шавад ва ҳамчунин мақомоте, ки ҳуқуқи татбиқи ҷазои интизомӣ доранд, муқаррар карда шаванд.

Боби 15 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус ба мутобиқкунии кор бо таълим бахшида шудааст. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба ин масъала боби 8 бахшида шуда, он «Тайёрии касбӣ, азнавтайёркунӣ, тақмили ихтисос ва таҷрибаомӯзии кормандон» номгузорӣ кардааст. Дар Кодекси

меҳнати Ҷумҳурии Ўзбекистон бошад, параграфи 3-и боби 15 ба «имтиёзҳо барои шахсон, ки корро бо таълим мутобиқ мекунанд» номгузорӣ шудааст. Чи тавре мебинем, дар Кодекси меҳнати ин давлатҳо ба ин масъала боби алоҳида бахшида шуда, онҳоро ба таври гуногун номгузорӣ кардаанд. Дар параграфи 3 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Ўзбекистон дар бораи имтиёзҳо, ташкил намудани шароити таълимгирӣ аз ҷониби корфармо, додани руҳсатӣ ба ин категорияи кормандон сухан меравад ва дар боби 15 Кодекси меҳнати Беларус бошад, ба ғайр аз имтиёзҳо, мукофотҳо, руҳсатии меҳнати ин категорияи кормандон боз дар бораи қафолати кормандоне, ки маълумоти миёнаи умумӣ, маълумоти махсус дар сатҳи маълумоти миёнаи умумӣ, муълумоти касбӣ-техникӣ, маълумоти олий ва маълумоти баъд аз донишгоҳӣ дар шакли ғоибона ё шабонавӣ маълумот мегиранд, кам намудани вақти корӣ ба ин категорияи кормандон, пордохт кардани роҳкиро то ба ҷои муассисаи таълимӣ ва ҳамчунин дар бораи тайёрии касбӣ, баланд бардоштани ихтисос, коромузӣ, азнавтайёркунии ин категорияи кормандонро пешбинӣ кардааст. Дар боби 8 Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо дар бораи тайёрии касбӣ, азнавтайёркунӣ, тақмили ихтисос ва таҷрибаомӯзии кормандон сухан меравад. Дар қонунгузори меҳнати Тоҷикистон дар бораи кормандоне, ки дар мактабҳои муассисаҳои таълимии умумӣ ва муассисаҳои таълимии касбӣ, инчунин дар дигар муассисаҳои таълимӣ таҳсил мекунанд, имтиёзҳо пешбинӣ шудааст. [ниг. ба мод. 125, 126, 127 КМ ҚТ]. Боби ҳашти Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба тайёрии касбӣ, азнавтайёркунӣ, тақмили ихтисос ва таҷрибаомӯзии кормандон бахшида шудааст, наметавонад дар таркиби худ имтиёзҳоро ба кормандоне, ки дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ таҳсил мекунанд, дошта бошанд, зеро, таълими таҳсилоти умумӣ на ба тайёрии касбӣ, на ба азнавтайёркунӣ ва на ба тақмили ихтисос дохил шуда наметавонад. Чи тавре медонем, тайёркунии касбӣ на дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ, балки дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти касбӣ сурат мегирад. Банобар ҳамин, номгузори ин боб хуб мешуд, ки агар ба мазмун ва моҳияти моддаи 126 КМ ҚТ мутобиқ карда шавад. Ҳамчунин, пешниҳод менамоем, ки дар қонунгузори меҳнат дар бораи меҳнати кормандоне, ки дар шуъ-

баи шабонаи муассисаи таълимӣ таҳсил меку-
нанд, имтиёзҳо ва тартиби ба рухсатӣ баро-
мадани ин категорияи кормандонро пешбинӣ
кунанд.

Чавобгарии моддии тарафҳои шартномаи
меҳнатиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон боби 13
Кодекси меҳнати Тоҷикистон ба танзим меда-
рорад. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Бела-
рус ин масъала яктарафа ҳаллу фасл шудааст,
яъне чавобгарии моддии кормандон танҳо
танзим шудааст ва дар бораи чавобгарии
корфармо ягон меъёр дида намешавад. Дар
Ҷумҳурии Ўзбекистон ба мисли қонунгузории
мо ин проблема ба танзим дароварда шуда-
аст. Дар моддаи 184 Кодекси меҳнати Тоҷи-
кистон се шарт ба вучуд омадани чавобга-
рии моддии корфармо муқаррар шудааст ва
барои чавобгарии моддии корманд ду шарт
қайд гардидааст. Чунин муқаррарот ба мисли
намудҳои шартҳои ба вучуд омадани чавобга-
рии моддӣ дар қонунгузории меҳнати Беларус
ва Ўзбекистон дида намешавад. Дар Кодекси
меҳнати Ўзбекистон дар моддаи 193 дар бораи
миқдори зараре, ки дар ҳолати марги саробон
чуброн карда мешавад, сухан меравад. Кодек-
си меҳнати Ўзбекистон дар моддаи 199 ҳолате,
ки чавобгарии моддии кормандонро истисно
мекунад, инҳо мудофияи зарурӣ ва зарурати
ниҳой номбар кардааст. Чавобгарии моддии
тарафҳо дар қонунгузориҳои ин кишварҳо ба
ҳамдигар хеле монанд мебошанд ва танҳо во-
баста ба номгузорӣ моддаҳо аз ҳамдигар каме
фарқ мекунанд. Яке аз ҳолатҳои чавобгарии
пурраи моддии корманд дар Кодекси меҳнати
Ўзбекистон, ин расонидани зарар аз ҷониби
корманд бо ҳаракатҳои ҷинояткоронае, ки ба
он ҳукми суд баромадааст. [қис. 5 мод. 202 КМ
ҚЎ].

Ба бехатарӣ ва ҳифзи меҳнат дар Кодек-
си меҳнати Тоҷикистон фасли 5 бахшида шу-
дааст, ки ба масъалаи идоракунии давлатии
ҳифзи меҳнат боби 34, вобаста ба бехатарӣ
ва ҳифзи меҳнат боби 35, вобаста ба қафола-
ти корманд ва корфармо оид ба бехатарӣ ва
ҳифзи меҳнат боби 36, вобаста ба ҳуқуқ ва
ухдадорихои корманд ва корфармо оид ба
ҳифзи меҳнат боби 37 ва вобаста ба таъминку-
нии ҳифзи меҳнат боби 38 бахшида шудааст.
Дар Кодекси меҳнати Беларус ва Ўзбекистон
ба ҳифзи меҳнат як боб бахшида шудааст.
Дар бораи идоракунии давлатии ҳифзи меҳ-
нат боби 34 -и Кодекси меҳнати Тоҷикистон
бахшида шуда ва дар идоракунии давлатии

ҳифзи меҳнат салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳурии
Тоҷикистон, ваколатҳои мақомоти ваколат-
дори давлатӣ оид ба ҳифзи меҳнат ва вако-
латҳои мақомоти иҷроияи маҳаллиро оид ба
ҳифзи меҳнат муайян намудааст, ки чунин му-
айякунии салоҳият ва ваколатҳои ҳукумат ва
мақомоти ваколатдор дар Кодекси меҳнати
Беларус ва Ўзбекистон зикр нашудаанд. Мод-
даи 221-1 Кодекси меҳнати Беларус идораку-
нии давлатии ҳифзи меҳнатро муқаррар наму-
дааст ва онҳоро ба сатҳи ҷумҳуриявӣ, соҳавӣ
ва ҳудудии идоракунии давлатии ҳифзи меҳ-
нат тақсим намудааст, ки чунин тақсимо-
т дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон ва Ўзбекистон
дида намешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон
номи фасли 5 бо номи боби 35 ба таври яғо-
на номгузорӣ карда шудаанд. Дар моддаи 222
Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус ҳуқуқҳои
корманд дар ҳифзи меҳнат нишон дода шу-
даанд, ки 6 намуди ҳуқуқҳои корманд оид ба
ҳифзи меҳнат пешбинӣ шудааст. Дар Ҷумҳу-
рии Ўзбекистон танҳо ҳуқуқи гирифтани
маълумот барои ҳифзи меҳнат зикр шудааст.
Ҳамчунин, вобаста ба имтиёзҳо ва чубронҳо
барои кормандон, ки шароити кориашон зар-
арнок аст, дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии
Беларус моддаҳои 223 ва 225 бахшида шу-
дааст, аммо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии
Тоҷикистон баръакс, ин масъала ҳалли худро
танҳо дар моддаи 334 ёфтааст. Дар Кодекси
меҳнати Ўзбекистон имтиёзҳо ва чубронпу-
лиҳо ба ин категорияи кормандон пешбинӣ
карда нашудаанд.

Вобаста ба ҳифзи меҳнат дар Кодекси меҳ-
нати Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаҳои амал
мекунанд, ки дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии
Беларус ва Ўзбекистон вучуд надоранд. Инҳо:

- моддаи 328 салоҳияти Ҳукумати Ҷумҳу-
рии Тоҷикистон;
- моддаи 329 ваколатҳои мақомоти вако-
латдори давлатӣ оид ба ҳифзи меҳнат;
- моддаи 330 ваколатҳои мақомоти иҷро-
ияи маҳаллӣ оид ба ҳифзи меҳнат;
- моддаи 341 ҳуқуқи кормандон ба суғур-
таи ҳатмии иҷтимоӣ;
- моддаи 343 кафолати чуброни зарар бо
сабаби бад шудани саломатӣ ё фавти корманд;
- моддаи 344 кафолатҳои давлатии таъ-
мини ҳуқуқи корманд ба ҳифзи меҳнат;
- моддаи 349 талаботи меъёрии давлатии
ҳифзи меҳнат;
- моддаи 350 тайёрии ҳатмии махсус ва
касбӣ оид ба ҳифзи меҳнат;

– моддаи 351 ҳифзи меҳнати ноболигон, занон ва маъюбон (дар Кодекси меҳнати ҷумҳуриҳои Беларус ва Ўзбекистон танҳо ҳифзи меҳнати маъюбон пешбинӣ шудааст);

– моддаи 353 сарчашмаҳои маблағгузори ҳифзи меҳнат;

– моддаи 354 ташхиси давлатии шароити меҳнат;

– моддаи 355 ҳифзи меҳнат дар ташкилот;

– моддаи 357 назорати ҷамъиятии риояи талаботи ҳифзи меҳнат;

– моддаи 358 ҳуқуқҳои нозирони ҷамъиятӣ оид ба ҳифзи меҳнат.

Дар Ҷумҳурии Беларус вобаста ба муносибатҳои коллективӣ фасли 4 бахшида шудааст, ки аз 4 боб ва 48 модда иборат мебошад. Ин фасл тамоми муносибаҳои меҳнати коллективиро ба танзим дароварда, инчунин ҳалли баҳсҳои меҳнати коллективиро пешбинӣ намудааст. Дар Кодекси меҳнати Ўзбекистон боби 4 ба ин масъала бахшида шуда, он «шартнома ва созишномаҳои коллективӣ» номгузорӣ гардида, аз 3 параграф иборат буда, масъалаи баҳсҳои меҳнати коллективӣ дар ин боб дида намешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, ин намуди муносибаҳои меҳнатӣ дар фасли 4 шарикӣ иҷтимоӣ ва муносибаҳои коллективӣ дар соҳаи меҳнат номгузорӣ шудааст ва аз 5 боб, ҷамъуламъ аз 37 модда иборат мебошад. Дар боби 29 Кодекси меҳнати Тоҷикистон ва боби 33 Кодекси меҳнати Беларус сухан дар бораи шарикӣ иҷтимоӣ меравад. Дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон дар ин боб натавонанд дар бораи ҳуди намоёндогони кормандон ва корфармо сухан меравад, балки ҳуқуқи намоёндогони кормандон дар ташкилот, дахлнопазирӣ ба фаъолияти намоёндогон, уҳдадорӣҳои корфармо ва шахсони ваколатдори ӯ дар назди корманд, кафолатҳои иловагии меҳнатӣ барои намоёндогони корманд, мақсади бастани созишнома ва шартномаи коллективӣ, мақсади шарикӣ иҷтимоӣ, шаклҳои амалӣ намудани шарикӣ иҷтимоӣ, мақомоти асосии низоми шарикӣ иҷтимоӣ пешбинӣ карда шудаанд, ки дар Кодекси меҳнати на Беларус ва Ўзбекистон чунин меъёрҳо дида намешаванд. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус масъалаи созишнома ва шартномаи коллективиро боби 35 ба танзим даровардааст, вале дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин масъала дар боби 30 «тартиби бастани созишнома байни тарафҳои шарикӣ иҷтимоӣ» ва боби 31 шарт-

номаи коллективӣ пешбинӣ шуда, дар Кодекси меҳнати Ўзбекистон созишнома ва шартномаи коллективиро параграфҳои 2 ва 3 ҳаллу фал намудааст. Фарқиятҳо оид ба меъёрҳои шартнома ва созишномаи коллективӣ танҳо дар номгузори онҳо дида мешавад ва масъалаҳои, ки созишнома ва шартномаи коллективиро бояд дарбар гиранд, дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон, Беларус ва Ўзбекистон пешбинӣ карда шудаанд.

Дар бораи хусусиятҳои танзими меҳнати гурӯҳҳои алоҳида дар Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Беларус фасли 3 бахшида шудааст. Ҳангоми таҳлил муайян карда шуд, ки хусусияти танзимнамоии баъзе гурӯҳҳои алоҳидаи кормандон, ки дар Кодекси меҳнати Беларус пешбинӣ шудаанд, дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон дида намешаванд. Ба монанди:

– боби 20 хусусияти танзими меҳнати ҷавонон;

– боби 22 хусусияти танзими меҳнати кормандон бо вақти кории нопурра;

– боби 23 хусусияти танзими меҳнати кормандони муваққатӣ;

– боби 27 хусусияти танзими меҳнати кормандони гурӯҳи алоҳидаи соҳаи иқтисодӣ ва касбҳои алоҳида;

– боби 29 хусусияти танзими меҳнати кормандоне, ки дар ҳудуди аз моддаҳои радиоактивӣ ифлосшуда зиндагонӣ мекунанд.

Вобаста ба масъалаи баҳсҳои фардӣ ва коллективӣ дар Ҷумҳурии Ўзбекистон боби 15, ки баҳсҳои меҳнатӣ номгузорӣ шудааст, тартиби ҳалли онҳоро муқаррар намудааст. Аммо дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон ва Беларус ҳалли баҳсҳои коллективӣ ва фардӣ дар бобҳои алоҳида пешбинӣ шудаанд. Баҳсҳои меҳнатӣ дар қонунгузори меҳнати Тоҷикистон, Беларус ва Ўзбекистон танҳо аз ҷониби мақомоти комиссияи созиш ва суд баррасӣ карда мешаванд. Дар Кодекси меҳнати Беларус якҷанд меъёрҳоеро вохӯрдан мумкин аст, ки барои баҳсҳои меҳнати фардӣ муҳим мебошанд. Ба монанди меъёре, ки ба шикоят намудан аз болои ҳалномаи комиссияи баҳсҳои меҳнатӣ, пардохт дар вақте ки корманд аз маҷбурӣ ба кор наомада буд ё дар қори кам пардохтшаванда кор мекард, вогузоштани ҷавобгарии моддӣ ба шахси мансабдоре, ки ба озодкунии ғайриқонунӣ роҳ додааст, ҷаброни зарари моддӣ дар қонунзори меҳнати мо пешбинӣ мешуданд,

хеле хуб мешуд. Моддаи 268 Кодекси меҳнати Ўзбекистон ҳуқуқи мурочиат намудан ба судро ба корманд, иттифоқи касаба ва дигар мақомоти намояндагӣ, нозири меҳнатӣ, корфармо ва прокурор додааст. Ҳамчунин, дар моддаи 277 Кодекси меҳнати ин давлат гуфта шудааст, ки кормандон ҳангоми мурочиат намудан ба суд аз супоридани хароҷоти судӣ озод мебошанд, ки чунин меъёр дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон дида намешавад. Дар Кодекси меҳнати Тоҷикистон ба мисли Кодекси меҳнати Беларус ва Ўзбекистон бахсҳои коллективӣ аз ҷониби комиссияи созиш, бо иштироқи миёнарав ва арбитражи судӣ баррасӣ карда мешаванд. Дар Тоҷикистон арбитражи меҳнатӣ мувофиқи моддаи 321 Кодекси меҳнати Тоҷикистон таъсис дода мешавад ва ҳангоми таъсис намудани арбитражи судӣ танҳо бо иштироқи намояндаи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ сурат мегирад, ки чунин муқаррарот дар Кодекси меҳнати Беларус ва Ўзбекистон зикр нашудааст. Ҳамчунин, хуб мешуд, агар уҳдадорҳои тарафҳо ҳангоми қорпартоӣ дар Кодекси меҳнати мо пешбинӣ карда шавад.

Хулоса, тавре дар натиҷаи таҳлил ва омӯзиш муайян гардид, якчанд хусусиятҳои қонунҳои мазкурро метавон дар қонунгузори кишвар истифода намуд. Пеш аз ҳама, таҷрибаи қонунгузори Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Беларусро. Зеро, қонунгузори соҳаи меҳнати ин кишварҳо қариб тамоми муносибатҳои меҳнатиро танзим менамоянд. Бинобар ин барои боз ҳам мукамал гардонидани қонунгузори меҳнат якчанд тақлифи пешниҳодҳо манзур менамоям:

1. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳамаи мафҳумҳои қонунгузори меҳнатро дар як модда чамъ овардан хеле мушкил мебошад. Бинобар ин, дар Кодекси меҳнати Федератсияи Россия мафҳумҳои асосӣ дида намешаванд, мафҳумҳо бевосита дар бобҳо ва моддаҳои алоҳида нишон дода шудаанд, ки ба андешаи мо ин тарзи навишт ба техникаи қонунгузорӣ наздиктар буда, ҳангоми омӯзиш хонанда ҳар як мафҳуми лозимаро метавонад дар ҳуди бобҳои алоҳида пайдо намояд. Хуб мешуд, ки дар моддаи 1 (мафҳумҳои асосӣ) Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо он мафҳумҳоеро, ки аз ҷиҳати мазмун ва моҳияташон на ба падидаи алоҳидаи қонунгузори меҳнат, балки ба тамоми муносибаҳои меҳнатӣ вобастагӣ дорад, пешбинӣ намоянд.

2. Дар Кодекси меҳнати Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Беларус масъалаи бастан, тағйир додан, қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ дар бобҳои алоҳида танзими ҳудро ёфтаанд, хуб мешуд, агар дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи бастан, тағйир додан ва қатъ намудани шартномаи меҳнатӣ ба бобҳои алоҳида тақсим шаванд.

3. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Беларус меъёре барои вақти кории чандирӣ (гибкий) ба назар мерасад, аммо дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ин гуна меъёр пешбинӣ нагардидааст. Хуб мешуд, агар меъёре барои вақти кории чандирӣ (гибкий) дар қонунгузори меҳнати мо ворид карда шавад. Зеро, ин меъёр яке аз намудҳои вақти корӣ мебошад. Ҳамчунин, дар бораи низоми вақти корӣ моддаи 72 КМ ҚТ бахшида шудааст, вале дар бораи мафҳуми низоми вақти корӣ дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаи 1-ум, ки ба мафҳумҳои асосӣ бахшида шудааст, дида намешавад ва пешбинӣ шудани он ба манфиати кор хоҳад буд.

4. Пешниҳод менамоям, ки дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷазои интизомии корфармо низ пешбинӣ карда шавад. Зеро, мувофиқи қисми 1 моддаи 17 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «ҳама дар назди қонун ва суд баробаранд».

5. Боби ҳашти Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба тайёрии касбӣ, азнавтэйркунӣ, тақмили ихтисос ва таҷрибаомӯзии кормандон бахшида шудааст, наметавонад дар таркиби худ имтиёзҳо ба кормандоне, ки дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ таҳсил мекунанд, дошта бошанд. Зеро, таълими таҳсилоти умумӣ на ба таёркунии касбӣ, на ба азнавтэйркунӣ ва на ба тақмили ихтисос дохил шуда наметавонад. Бинобар ҳамин, номгузори ин боб хуб мешуд, ки ба мазмун ва моҳияти моддаи 126 КМ ҚТ (имтиёзҳо барои кормандоне, ки дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ таҳсил мекунанд) мутобиқ карда шавад. Ҳамчунин, пешниҳод менамоям, ки дар қонунгузори меҳнатӣ дар бораи меҳнати кормандоне, ки дар шуъбаи шабонаи муассисаи таълими таҳсил мекунанд, имтиёзҳо ва тартиби ба руҳсатӣ баромадани ин категорияи кормандонро пешбинӣ кунанд.

6. Боби 54.1 Кодекси меҳнати Федератсияи Русия хусусияти танзимнамоии меҳнати мураббӣён ва варзишгаронро муайян наму-

дааст, аммо ин масъаларо Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим надаровардааст. Хуб мешуд, агар ин меъёрро Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ намояд.

7. Дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мақомоте, ки аз болои ғаъолияти меҳнатӣ назорат мебаранд, ягон меъёр бахшида нашудааст ва ба ҷои он танҳо мақомоти назоратӣ дарҷ гардидаанду ҳалос. Хуб мешавад, агар мақомоти назоратӣ дар соҳаи меҳнат дар Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ гарданд. Зеро, назорат ба яке аз вазифаҳои идоракунӣ дахл дошта, хусусияти давравӣ дорад. Ҳамчунин, назорат аз ҷониби ҳам мақомоти давлатӣ ва ҳам ғайридавлатӣ гузаронида мешавад ва он салоҳияти маъмурӣ ва идоракунӣ дорад. Назорат бошад, танҳо аз ҷониби мақомоти давлатӣ гузаронида мешавад, ки хусусияти ҳуқуқӣ ва доимӣ дорад ва назорат танҳо аз болои иҷрои дақиқи қонунгузорӣ гузаронида мешавад. Масъалаи мазкур дар аксарияти Кодексҳои меҳнати давлатҳои ИДМ ҳалли худро ёфтааст.

Рӯйхати адабиёт

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, «Нашриёти Ганҷ», 2016.

2. Ниг.: Манбаи электронӣ: <http://mmk.tj/legislation/base/codex/> (санаи мурочиат: 20.02.2017).

3. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 1999, №12, мод. 320; с. 2002, № 4, қ. 1, мод. 248; с. 2005, №12, мод. 657; с. 2008, №12, қ. 2, мод. 1004; с. 2010, №1, мод. 15.

4. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2004, №5, мод. 343; с. 2011, №3, ст. 164.

5. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2003, №8, мод. 467; соли 2005, №12, мод. 650; соли 2007, №7, мод. 687; соли 2008, №12, қисми 2, мод. 1006; с. 2011, №6, мод. 437.

6. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2011, №6, мод. 611.

7. Ниг.: Манбаи электронӣ: <http://www.consultant.ru/law/> (санаи мурочиат: 20.02.2017).

8. Ниг.: Манбаи электронӣ: www.parliament.am/legislation.php (санаи мурочиат: 20.02.2017).

9. Ниг.: Манбаи электронӣ: www.pravo.by Правовая информация. Нормативные документы (санаи мурочиат: 20.02.2017).

10. Ниг.: Манбаи электронӣ: www.lex.uz/pages/getact. (санаи мурочиат: 20.02.2017).

11. Ниг.: Манбаи электронӣ: <https://online.zakon.kz/Document/> (санаи мурочиат: 20.02.2017).

ФАРҲАНГИ РУСӢ БА ТОҶИКИИ
ИСТИЛОҲОТИ ҲУҚУҚ

РУССКО-ТАДЖИКСКИЙ СЛОВАРЬ
ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

Раҳимзода Маҳмад Забир

(Раҳимов М.З.)

(*Давомаи. Аввалаш дар шумораи гузашта*)

Преступления экологические	– ҷиноятҳои экологӣ
Преступления экономические	– ҷиноятҳои иқтисодӣ
Преступления против достоинства	– ҷиноятҳои муқобили шараф
Преступления против чести	– ҷиноятҳои муқобили қадр
Преступления против военной службы	– ҷиноятҳои муқобили хизмати ҳарбӣ
Преступления против государственной власти	– ҷиноятҳои муқобили ҳокимияти давлатӣ
Преступления против жизни	– ҷиноятҳо ба муқобили ҳаёт
Преступления против здоровья	– ҷиноятҳои муқобили саломатӣ
Преступления против конституционных прав и свобод человека и гражданина	– ҷиноятҳои муқобили ҳуқуқҳо ва озодиҳои конститусионии инсон ва шаҳрванд
Преступления против личности	– ҷиноятҳои муқобили шахсият
Преступления против мира	– ҷиноятҳои муқобили сулҳ
Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства	– ҷиноятҳои муқобили асосҳои сохти конституционӣ ва беҳатарӣ
Преступления против порядка управления	– ҷиноятҳои муқобили тартиби идоракунӣ
Преступления против правосудия	– ҷиноятҳои муқобили адолати судӣ
Преступления против свободы	– ҷиноятҳои муқобили озодӣ
Преступления против человечности	– ҷиноятҳои муқобили инсоният
Преступления средней тяжести	– ҷиноятҳои дараҷаашон миёна
Преступления террористического характера	– ҷиноятҳои дорои хусусияти террористӣ
Преступная жизнь	– ҳаёти ҷинояткорона
Преступная небрежность	– бепарвоии ҷинояткорона
Преступная неосторожность	– беъҳтиётӣ ҷиноӣ
Преступная организация	– ташкилоти ҷиноӣ
Преступная расточительность	– исрофкорӣ ҷинояткорона
Преступная самонадеянность	– худбоварии ҷиноятпазир
Преступная связь	– робитаи (алоқаи) ҷиноятӣ
Преступная среда	– муҳити ҷинояткорӣ
Преступник	– ҷинояткор
Преступное бездействие	– беамалии ҷиноятӣ, беҳаракатии ҷиноятӣ
Преступное деяние	– кирдори ҷиноятӣ
Преступное сообщество (преступная организация)	– иттиҳоди ҷиноятӣ
Преступность	– ҷинояткорӣ
Преступность бытовая	– ҷинояткорӣ маишӣ
Преступность групповая	– ҷинояткорӣ гурӯҳӣ
Преступность организованная	– ҷинояткорӣ муташаккил
Преступность профессиональная	– ҷинояткорӣ касбӣ
Преступность рецидивная	– ҷинояткорӣ ресидивӣ

Преступность транснациональная	– ҷиноятқориҳои фаромиллӣ
Преступность экономическая	– ҷинояти иқтисодӣ
Преступные действия	– амалҳои ҷиноятқорона, ҳаракатҳои ҷиноятқорона
Преступные элементы	– унсурҳои ҷиноят
Преступный доход	– даромади ҷиноятқорона
Преступный мир	– олами ҷиноятқор
Преступный	– ҷиноятӣ
Претендент	– довталаб, даъвогар, талабгор, муддаӣ
Претендовать	– даъво кардан, талаб кардан, талабгор шудан
Претендующий	– хошишманд, талабгор
Претензия	– иддао
Претензионный порядок урегулирования споров	– тартиби ҳалли баҳсҳои иддаоӣ
Претензия территориальная	– иддаои ҳудудӣ
Претор	– претор
Преторское право	– ҳуқуқи преторӣ
Префект	– префект
Префектура	– префектура
Преференции	– имтиёз, сабуқӣ
Прецедент	– тимсол, амсол, намуна, мисол
Прецедент в праве	– амсол дар ҳуқуқ
Прецедент судебный	– амсоли судӣ, преседенти судӣ
Прецедент юридический	– амсоли ҳуқуқӣ, преседенти амсоли ҳуқуқӣ
Прецедентное право	– ҳуқуқи преседентӣ
Преюдициальный вопрос	– масъалаи преюдисиалӣ
При закрытых дверях	– пушти дарҳои пӯшида
Прибавить	– илова кардан
Прибавка	– илова, изофа
Прибавка к зарплате	– илова ба музди кор
Прибегнуть к силе	– зӯриро ба кор бурдан
Прибегнуть к ухищрениям	– ҳилаву найрангро ба кор бурдан
Прибежище	– паноҳгоҳ
Прибыль	– фоида
Приватизационный чек (ваучер)	– чеки хусусигардонӣ
Приватизация	– хусусигардонӣ
Приватизация жилья	– хусусигардонии манзил
Приватизированный	– хусусишуда
Приватный	– хусусӣ
Приведение к присяге	– баргузор кардани маросими савганд
Приведение приговора в исполнение	– ба иҷро расонидани ҳукм
Привести веские мотивы	– асосҳои қатъӣ овардан, овардани далелҳои асоснок
Привилегированная акция	– саҳмияи имтёзнок
Привилегированная ставка	– меъёри имтёзнок
Привилегированность	– имтёзнокӣ
Привилегированный	– имтёзнок
Привилегированный дивиденд	– суди имтёзнок
Привилегия	– имтиёз, афзалият
Привычный преступник	– гунаҳкори таомулӣ
Привлечение	– ҷалб намудан, кашидан
Привлечение в качестве обвиняемого	– ба сифати айбдор кашидан, ба сифати айбдор ҷалб намудан
Привлечение к суду	– ба суд кашидан

Привлечь к ответу	– ба чавобгарӣ кашидан
Привод	– маҷбуран овардан
Привод приговоренного	– овардани маҳкумшуда
Приводить доводы	– далел овардан
Пригвоздить к позорному столбу	– тавқи лаънат овехтан
Приглашаемый	– даъватшаванда
Приговор	– ҳукм
Приговор вступивший в законную силу	– ҳукме, ки эътибори қонунӣ пайдо кардааст
Приговор обвинительный	– ҳукми айбдоркунӣ
Приговор оправдательный	– ҳукми сафедкунанда
Приговор суда	– ҳукми суд
Приговоренный	– маҳкумшуда, маҳкум
Приговорить к расстрелу	– ба паррондан ҳукм кардан
Приговорить к смертной казни	– ба ҷазои қатл ҳукм кардан
Приговорить к ссылке	– ба бадарға ҳукм кардан
Приготовление к преступлению	– тайёрӣ ба ҷиноят
Приграничная трудовая миграция	– муҳоҷирати меҳнатии наздисарҳадӣ
Пригрозить судом	– аз суд тарсондан
Придание	– маҳр
Придирчивый	– айббин, айбҷӯй
Придуманный конфликт	– низои сунъӣ, низои фикркардашуда
Приемлемый	– мақбул, қобили қабул
Приём на работу	– ба кор қабул кардан
Прием в гражданство	– ба шаҳрвандӣ қабул кардан
Приёмная мать	– модархонд
Приёмная дочь	– духтархонд
Приёмный отец	– падархонд
Приёмный сын	– писархонд
Приёмная семья	– оилаи қабулшуда
Признак	– аломат, нишона
Признаки государства	– нишонаҳои давлат
Признаки ограничения конкуренции	– аломатҳои маҳдуд кардани рақобат
Признаки права	– аломатҳои ҳуқуқ, нишонаҳои ҳуқуқ
Признаки правонарушения	– аломатҳои ҳуқуқвайронкунӣ
Признаки правосудия	– аломатҳои адолати судӣ
Признаки уголовного наказания	– аломатҳои ҷазои ҷиноятӣ
Признаки хищения	– аломатҳои тасарруф, аломатҳои дуздӣ
Признаки юридического лица	– аломатҳои шахси ҳуқуқӣ
Признаки юридической ответственности	– аломатҳои чавобгарии ҳуқуқӣ
Признаки преступления	– аломатҳои ҷиноят
Признание	– эътироф, иқроршавӣ
Признание гражданства	– эътирофи шаҳрвандӣ
Признание де факто	– эътироф, қобили қабул, эътирофи воқеӣ
Признание де юре	– эътирофи қонунӣ, расмӣ
Признание гражданина недееспособным	– ғайри қобили амал эътироф кардани шаҳрванд
Признание гражданина ограниченно дееспособным	– қобилияти маҳдуди амал эътироф кардани шаҳрванд
Признание имущества бесхозным	– бесоҳиб эътироф кардани молу мулк
Признание иска	– эътирофи даъво
Признание лица утратившим правом пользования жилым помещением	– аз ҳуқуқи истифодаи хонаи истиқоматӣ маҳрум донистани шахс
Признание сторон	– иқроршавии тарафҳо

Признание правительства	– эътирофи ҳокимият
Признать нейтралитет	– бетарафиро эътироф кардан
Признать доводы абонента	– далелҳои муштариро эътироф кардан
Призрачная опасность	– хатари ҳаёли
Презрение	– нафрат
Призывной возраст	– синну соли даъватӣ
Признанный виновным	– гунаҳгор эътироф кардан
Признательный	– миннатдор
Признательность	– миннатдорӣ
Признание международно-правовое	– эътирофи ҳуқуқи байналмилалӣ
Приказ	– фармон
Приказывать	– фармудан
Приказ арбитража	– фармони арбитраж
Прикладные научные исследования	– таҳқиқоти илмии амалӣ
Прикармливание	– ба киса (чайб) задан, дуздидан, аз они худ кардан
Прикосновенность	– тааллуқ доштан, дахл доштан
Прикрыть обман	– фиребро пӯшонидан
Прикрытие	– паноҳ
Приложение	– замима
Применение	– татбиқ
Применение законов иностранных государств	– татбиқи қонунҳои давлатҳои хориҷӣ
Применение наказания	– татбиқи ҷазо
Применение иностранного права	– татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ
Применение меры пресечения	– татбиқи чораи пешгирӣ
Применение силы	– татбиқи қувва, татбиқ кардани қувва
Применение физической силы	– татбиқи қувваи ҷисмонӣ
Применить насилие	– зӯриро татбиқ кардан
Применить строгие меры	– чораҳои қатъӣ дидан, чораҳои қатъиро татбиқ кардан
Примечание	– эзоҳ
Применение исковой давности	– татбиқи муҳлати даъво
Применение норм права	– татбиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ
Применение права	– татбиқи ҳуқуқ
Примирение	– оштишавӣ
Примирение с потерпевшим	– бо ҷабрдида оштан кардан
Примирительная процедура	– маросими оштидиҳӣ (оштишавӣ)
Принадлежащий	– тааллуқдор, мутааллиқ
Принадлежность	– тааллуқдорӣ, дахлдорӣ, мансубият
Приниженный	– хоруздоршуда, таҳқиршуда
Принудительно	– иҷборан, зӯран, маҷбуран
Принудительное взимание сборов	– маҷбуран ситонидани бочҳо
Принудительное лечение	– муолиҷаи маҷбури
Принудительное отчуждение	– бегонакунии маҷбури
Принудительное разделение хозяйствующих субъектов	– тақсими маҷбурии субъектҳои хоҷагӣ
Принудительные меры	– чораҳои маҷбури
Принудительные меры воспитательного характера	– чораҳои маҷбурии дорой хусусияти тарбиявӣ
Принудительные меры медицинского характера	– чораҳои маҷбурии дорой ҳислати тиббӣ
Принудительные работы	– корҳои маҷбури
Принудительный	– иҷборӣ, маҷбури
Принудительный труд	– меҳнати маҷбури

Принуждение	– маҷбури, зӯри
Принуждение административное	– маҷбурияти маъмури
Принуждение государственное	– маҷбурияти давлатӣ
Принуждение к даче показаний	– ба додани нишондод маҷбур кардан
Принуждение к соавторству	– маҷбуркунӣ ба ҳаммуаллифӣ
Принуждение психическое	– маҷбурияти рӯҳӣ
Принуждение физическое	– маҷбурияти ҷисмонӣ
Принуждение представителя власти	– маҷбур кардани намояндаи ҳокимият
Принц	– шоҳзода, подшоҳзода
Принцип	– принсип, асос, бунёд
Принцип беспрепятственного осуществления гражданских прав	– принсипи беамониати баамалбарории ҳуқуқҳои маданӣ
Принцип взаимности	– принсипи тарафҳо, принсипи мутақобила
Принцип вины	– принсипи гуноҳ
Принцип вины в уголовном праве	– принсипи гуноҳ дар ҳуқуқи ҷиноятӣ
Принцип восстановления нарушенных прав	– принсипи барқарор намудани ҳуқуқҳои вайроншуда
Принцип всеобщего уважения прав человека	– принсипи эҳтироми умумии ҳуқуқҳои инсон
Принцип гуманизма	– принсипи инсондӯстӣ, принсипи башардӯстӣ
Принцип гуманизма в праве	– принсипи инсондӯстӣ дар ҳуқуқ
Принцип двойного гражданства	– принсипи душаҳравандӣ
Принцип демократизма в праве	– принсипи демократизм дар ҳуқуқ
Принцип добросовестного выполнения международных обязательств	– принсипи иҷрои бовиҷдононаи (софдилонаи) уҳдадорҳои байналмилалӣ
Принцип единогласия	– принсипи якдилона
Принцип единоначалия	– принсипи яккасардорӣ
Принцип законности	– принсипи қонуният
Принцип законности в праве	– принсипи қонуният дар ҳуқуқ
Принцип иерархичности	– принсипи иерархӣ
Принцип индивидуализации	– принсипи фардикунонӣ
Принцип международного права	– принсипи ҳуқуқҳои байналмилалӣ
Принцип мирного разрешения международных споров	– принсипи ба таври осоишта ҳал кардани баҳсҳои байналмилалӣ
Принцип надлежащего исполнения обязательства	– принсипи ба таври дахлдор иҷро кардани уҳдадорӣ, принсипи бо таври матлуб иҷро кардани уҳдадорӣ
Принцип народного суверенитета	– принсипи соҳибистиклолии халқӣ
Принцип невмешательства	– принсипи даҳолат накардан
Принцип невмешательства в частные дела	– принсипи даҳолат накардан ба қорҳои шахсӣ
Принцип независимости судей при осуществлении правосудия	– принсипи мустақилияти судяҳо ҳангоми баа-
Принцип ненападения	– малбарории адолати судӣ
Принцип неприкосновенности собственности	– принсипи ҳучум накардан
Принцип неприменения силы	– принсипи дахлнопазирии моликият
Принцип неотвратимости	– принсипи татбиқ накардани қувва
Принцип обоснованности	– принсипи ноғузирӣ
	– принсипи асоснокӣ

(идома дорад)

ТАФСИРИ
ҚОНУНИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
«ДАР БОРАИ ҲИФЗИ ИТТИЛООТ»

Зери тахрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Раҳимзода М.З. ва номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ Меликов У.А.

Муаллифон:

Ғаюров Ш.К., доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор, мудирӣ кафедраи ҳуқуқи граждании факултаи ҳуқуқи ДМТ - боби 1.

Бобочонзода И.Х., доктори илмҳои ҳуқуқ, раиси Арбитражи байналмилалӣ тичоратии назди Палатаи савдо ва саноати ҚТ - боби 2.

Азизов И., сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ - бобҳои 3, 4.

Исмоилова М., мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузории граждани, соҳибкорӣ ва оилавӣ - боби 5.

Пешгӯфтор

Иттилоот дар ҳар замону макон дар маркази тавачҷуҳи инсоният қарор дошт. Қисми таркибии ҳаёти инсон аз муносибатҳои иборат мебошад, ки ба гирифтани паҳн намудани ва ҳифзи иттилоот алоқаманд. Чунин муносибатҳо ҳамарӯза рушд ёфта истодаанд. Бинобар ин масъалаҳои гуногуни ҳуқуқи марбут ба иттилоот пайдо шуда истодаанд, хусусан муайян намудани тартиби дастрасӣ ба иттилооти озод, ҳифзи сирри шахсӣ, давлатӣ, хизматӣ, тичоратӣ, ҳимояи ҳуқуқҳои иттилоотӣ ва ғайра.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қонунҳои зиёде қабул шудаанд, ки муносибатҳои ҷамъиятии вобаста ба истифода ва ҳифзи иттилоотро ба танзим мебароранд. Аксарияти онҳо дар солҳои 2000 - 2005 қабул шудаанд. Яке аз онҳо Қонуни

Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» мебошад, ки 2 декабри соли 2002 қабул шудааст ва аз 5 бобу 19 модда иборат аст. Дар қонуни мазкур мафҳумҳои ҳуқуқи марбут ба ҳифзи иттилоот, ташкили ҳифзи иттилоот, талаботи умумӣ доир ба таъмини ҳифзи иттилоот ва дигар меъёрҳо муқаррар шудаанд.

Риояи талаботи қонун қонун пеш аз ҳама фаҳмиш ва дарки онро тақозо менамояд. Барои мусоидат намудани ба ҷараёни дарки моҳият ва мазмуни меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» ҳайати муаллифон тафсири илмию амалии онро анҷом додаанд. Ин маротибаи аввал аст, ки қонуни мазкур тафсир мешавад.

Муаллифон кӯшиш кардаанд, ки ҳар меъёро дар алоҳидагӣ бо дарназардошти талаботи дигар санадҳои меъерии ҳуқуқи ҳамради тафсир намоянд. Ин ба хонанда имкон медиҳад, ки тавассути тафсир аз мавҷудияти дигар санадҳо ва сохторҳои марбутаи масъул дар ин соҳа маълумот пайдо намоянд. Гарчанде ки тафсири мазкур тамоми масъалаҳои марбут ба иттилоотро фаро гирифта натавонад ҳам, аммо дар он кӯшиши муаллифон барои фаҳмо намудани меъёрҳои мавҷуда равона шудааст. Умедворем, ки он ба хонандаи гиромӣ писанд меояд.

Агар ягон ҳолати дар тафсир баёншуда аз нуқтаи назари хонандаи гиромӣ ниёз ба такмил дошта бошад, ӯ метавонад ба суроғаи mmk@info.tj фикру мулоҳизаҳои мавҷударо ирсол на-

мояд, ки мо бо камоли мамнуният онро дар нашрҳои минбаъда ба назар хоҳем гирифт.

БОБИ I. МУҚАРРАРОТИ УМУМӢ

Моддаи 1. Мақсадҳои ҳифзи иттилоот

Ба мақсадҳои ҳифзи иттилоот мансубанд:

– пешгирӣ намудани ихроҷ, дуздӣ, гумшавӣ, ғалат маънидодкунӣ, нусхабардорӣ ва бастанӣ роҳи паҳншавии иттилоот;

– пешгирӣ намудани амалиётҳои беиҷозат оид ба нобудсозӣ, тағйирдиҳӣ, ғалат маънидодкунӣ, нусхабардорӣ ва бастанӣ роҳи паҳншавии иттилоот;

– пешгирӣ намудани амалиётҳои боиҷозат ва беиҷозат, ки боиси қасдан ё бидуни қасд нобудсозӣ, бастанӣ роҳи паҳншавӣ,

ғалат маънидодкунӣ (сохтакорӣ), дуздӣ, нусхабардорӣ, ихроҷ, дигаргуншавӣ ва тағйирёбии иттилоот гардиданаш мумкин аст.

Тафсир. Иттилоот мувофиқи аҳамияти иҷтимоиш асосан ба ду намуд чудо мешавад: иттилоотӣ асосӣ ва иттилооти муҳим. Иттилооти асосӣ зиёд ва беканор аст. Ҳамагуна шахс, ҳаракат, ашё, арзишҳои маънавӣ ва ҳодиса дорои иттилооти асосӣ мебошад. Давлат ва ё қонун ин арзишҳои маънавии беканорро ҳифз карда наметавонанд. Субъекти ҳуқуқ аз ин захираҳои беканор ба худ иттилооти муҳимро мегирад. Дар асоси қонун дархост мекунад ва ё барои пайдо намуданаш бо иштирокчи касбии бозори хизматрасонии иттилоотӣ (журналист, адвокат, мутахассиси рекалама, мутахассиси PR ва ғайра) шартномаҳои граждани – ҳуқуқӣ мебандад. Онро пайдо мекунад, ба он ҳуқуқдорӣ намуда ва онро соҳибӣ, истифода, нигоҳубин, аз нав истехсол ва ё ихтиёрдорӣ мекунад. Дар ин модда омадааст, ки яке аз мақсадҳои ҳифзи иттилоот «пешгири намудани ихроҷ, дуздӣ, гумшавӣ ва нобудсозии иттилоот» мебошад. Чунин мақсадҳо амалинашаванда мебошанд, зеро иттилооти муҳим ихроҷ, дузда, гумкарда ва ё нобуд сохта намешавад. Бинобар ин, пешниҳод менамоем, ки номи модда тағйир дода шавад. Дар он бояд мақсадҳои ҳифзи ҳуқуқ ба иттилоот муайян карда шавад. Мавзӯи ҳифз на иттилооти муҳим, балки ҳуқуқи субъективии давлат, шахсон ҳуқуқӣ ва воқеъ ба он мебошад. Иттилооти муҳим ашё нест, ки онро ба таври пинҳонӣ ба соҳибии худ ва ғайриқонунӣ ворид намой. Барои иттилооти муҳим ғалат маънидодкунӣ, нусхабардории ғайриқонунӣ, бастанӣ роҳи қонунии паҳншавии он, таҷдиди назаркунӣ ва дигар амалҳои ба он таъсиррасонанда, таҳдид менамоем.

Моддаи 2. Мафҳумҳои асосӣ

Дар Қонуни мазкур мафҳумҳои зайл истифода бурда мешаванд:

– таъмини техникаҳои системаҳои иттилоотӣ- маҷмӯи воситаҳои техникае, ки барои кори системаи иттилоотӣ пешбинӣ шудаанд, инчунин ҳуҷҷатнокгардонии дахлдори ин воситаҳо ва равандҳои технологӣ;

– таъмини барномавии системаҳои иттилоотӣ – маҷмӯи барномаҳо барои татбиқи мақсадҳо ва вазифаҳои системаи иттилоотӣ, инчунин барои муътадил кор кардани маҷмӯи воситаҳои техникаӣ;

– ҳифзи иттилоот – маҷмӯи чорабиниҳо, ки бо мақсади пешгири намудани ихроҷӣ, дуздӣ, гумкунӣ, нобудсозии беиҷозат, ғалат маънидодкунӣ, тағйирдиҳӣ (сохтакорӣ), нусхабардории беиҷозат ва бастанӣ роҳи паҳншавии иттилоот гузаронида мешаванд;

– самаранокии ҳифзи иттилоот – дараҷаи мутобиқати натиҷаҳои ба даст омадаи амалҳо оид ба ҳифзи иттилоот ба мақсадҳои ҳифз;

– назорати самаранокии ҳифзи иттилоот – санҷиши мутобиқати самаранокии чорабиниҳои ҳифзи иттилоот ба талаботҳои муқарраршуда ё меъёрҳои самаранокии ҳифз;

– бехатарии иттилоот – ҳолати ҳимояшавии иттилоотӣ дар системаҳои иттилоотӣ кор карда баромадшуда аз таҳдиди дохилӣ ё берунӣ;

– хориҷшавии иттилоот – паҳнкунии назоратнашавандаи иттилооти ҳифзшаванда дар натиҷаи дастрасшавии беиҷозат;

– дастрасшавии беиҷозат – ба даст овардани иттилооти ҳифзшаванда аз тарафи субъекти манфиатдор бо вайронкунии ҳуқуқ ё қоидаҳои дастрасшавии иттилооти ҳифзшаванда, ки ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ ё молики (соҳиби) иттилоот муқаррар кардаанд;

– фошкунӣ иттилооти ҳифзшаванда – беиҷозат расонидани иттилооти ҳифзшаванда ба истеъмолкунандагоне, ки ҳуқуқи дастрас кардани ин иттилоотро надоранд;

– тағйирдиҳии иттилоот – дигаргун соختани иттилоот, ки иҷозати муаллиф ё молики иттилоотро талаб менамоем;

– аз нав соختани иттилоот – тағйир додани иттилоот дар натиҷаи амалиёти аз тарафи система ё технологияи иттилоотӣ амрнома додашуда;

– ғалат маънидодкунӣ ва сохтакории иттилоот – тағйир додани иттилоот дар натиҷаи амалиётҳои гузаронидашуда оид ба маҳфидорӣ, рафъсозӣ, иваз ё дохил намудани ягон ҳел унсурҳои иттилоот дар сатҳи синтаксисӣ, семантикӣ ё прагматикӣ;

– бастанӣ роҳи паҳншавии иттилоот - амалиёте, ки натиҷаи он қатъ шудани дастрасии иттилоот мебошад;

– нобудсозии иттилоот – ин амали барқасдона ё беэҳтиётна мебошад, ки дар натиҷаи он мавҷудияти иттилоот барои шахси ҳуқуқӣ ё воқеъ дар ҳаҷми пурра ё маҳдуд қатъ мегардад;

– сертификатсияи воситаҳои ҳифзи иттилоот – раванди муқаррар намудани мутобиқати воситаҳои истифодашавандаи ҳифзи иттилоот ба талаботи стандартҳои давлатӣ ё ҳуҷҷатҳои

дигари меъёрии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳифзи иттилоот.

Тафсир. Чи тавре ки ҳуқуқшиносон меандозанд, дар низоми романию олмонӣ қонунгузор дар санади қонунгузорӣ мафҳумҳои муҳими ҳуқуқиро медиҳад, ки дар фаҳмиш ва татбиқи қонун нақши муҳим доранд. Чунин тарзи меъёрҷодкунӣ барои дарки моҳияти мавзӯи қонун аз лиҳози таъиноти таърихию сиёсии он зарур мебошад. Бинобар ин, аз олами мафҳумҳои ҳифзи иттилоот қонунгузор дар ин масъала танҳо 15 мафҳуми асосиро додааст. Мафҳумҳои «таъмини техникаи системаҳои иттилоотӣ», «таъмини барномавии системаҳои иттилоотӣ» ва «ҳифзи иттилоот» ба ташкили махсуси меҳнат оид ба таъмини амнияти иттилоотии инсон, шахси ҳуқуқӣ ва давлат равона гардида, маънои васеъ доранд. Дар таърифи додашуда, қонунгузор аз вожаи кулл «маҷмӯъ» истифода мекунад, ки он ба воситаҳои техникӣ, барномаҳо ва чорабиниҳо баҳри беҳдошти соҳиби иттилоот равона шудаанд. Мафҳумҳои «самаранокии ҳифзи иттилоот», «назорати самаранокии ҳифзи иттилоот», «бехатарии иттилоот», «хориҷшавии иттилоот», «дастрасшавии беичозат», «фошкунии иттилооти ҳифзшаванда», «тағйирдиҳии иттилоот», «аз нав сохтани иттилоот», «ғалат маънидодкунӣ ва сохтакорӣ иттилоот», «бастанӣ роҳи паҳншавии иттилоот» ва «нобудсозии иттилоот» ба масъалаҳои ба гардиши молӣ ворид намудани иттилооти муҳим ҳамчун моли бозори хизматрасонии иттилоотӣ иртибот дорад.

Анҷом додани чорабиниҳо оид ба муайянкунии самаранокии ҳифзи иттилоот ба тамоми мақоми давлатӣ, шахсони ҳуқуқӣ ва шахсони воқеӣ, ки низоми мустақими амнияти иттилоотӣ доранд, хос мебошад. Яке аз чунин чорабиниҳо назорати самаранокии ҳифзи иттилоот мебошад. Бехатарии иттилоот низоми бартарафкунии монеаҳо дар соҳибӣ ва истифодаи иттилооти муҳим аст, ки доимо бояд такмил дода шавад. «Хориҷшавӣ», «фошкунӣ» ва дигар амалҳо, ки дар моддаи тафсиршаванда номбар шудаанд, мазмуни қарор ва муайянкунии речаи ҳуқуқии иттилоотро дорад. Онро дар фаҳмиши баёншуда, муаллиф, соҳибҳуқуқ ва ё меросгир анҷом медиҳад.

Мафҳуми «сертификатсияи воситаҳои ҳифзи иттилоот» тобеи қонуниятҳои танзими техникаи мебошад. Сертификатсия, ин сертификат нест. Чунин муносибати байни мақоми ваколатдори Ҳукумати ҚТ ва шахси манфиатдоре

мебошад, ки тибқи он мутобиқати воситаҳои истифодашавандаи ҳифзи иттилоот ба талаботи Стандартҳои давлатии ҳифзи иттилоот муайян карда мешавад. Мақоми ваколатдори давлатии сертификатсияи воситаҳои ҳифзи иттилоот тибқи талаботи амнияти иттилоотӣ, аттестатсияи объектҳои иттилоотикунонӣ, тартиби бақайдгирии давлатии онҳо, ҳамроҳсозии фаъолият оид ба додани иҷозат ва ташкили сертификатсия Саридораи ҳифзи сирри давлатии назди Ҳукумати ҚТ мебошад. Номгӯи воситаҳои ҳифзи иттилоот, ки ҳатман бояд сертификатсия карда шаванд, бо Фармоиши Сардори ин мақоми ваколатдор аз 19 сентябри соли 2012, №65 [1] муайян карда шудааст. Ҳамзамон, дар банди 1 Низомномаи сертификатсияи воситаҳои ҳифзи иттилоот тибқи талаботи амнияти иттилоотӣ, аттестатсияи объектҳои иттилоотикунонӣ, тартиби бақайдгирии давлатии онҳо, ки бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 01.10.2004с., № 404 тасдиқ шудааст, таърифи нави мафҳуми «сертификатсияи воситаҳои ҳифзи иттилоот» дода шудааст ва он хилофи таърифи додаи моддаи тафсиршаванда нест. Дар он ба таври мушаххас талаботҳои иловагии чунин намуди сертификатсия муайян шудааст. Масалан, талаботи амнияти иттилоотӣ ва талаботҳои, ки аз ҷониби мақоми ваколатдор муқаррар шудаанд.

Зикр намудан бамаврид аст, ки дар бисёр ҳолатҳо таърифи аз ҳаёти ҳуқуқӣ ақиб меоманд ва ё ба воқеият мувофиқ нестанд. Бинобар ин, дар низоми ҳуқуқии англо - саксонӣ маҳз дар амалияи намунавии судӣ таърифи нозукбинонаи ин ё он падида ро дидан мумкин аст, ки бо хусусиятҳои муҳимаш яке аз манбаҳои ҳуқуқ эътироф мешаванд.

Моддаи 3. Қонунгузорӣ оид ба ҳифзи иттилоот

Қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди ҳифзи иттилоот ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни мазкур, дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин шартномаҳо ва санадҳои меъёрию ҳуқуқии байналмилалӣ, ки онҳоро Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст иборат аст.

Тафсир. Дар ин модда нақши марказии Конститутсияи дуруст муайян карда шудааст. Мувофиқи он (моддаи 30) ба ҳар кас озодии суҳан, нашр, ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахборкафолат дода мешавад. Таблиғот ва ташвиқоте, ки бадбинӣ ва хусумати иҷтимоӣ, наҷодӣ, мил-

лӣ, динӣ ва забони ро бармеангезанд, манъ аст. Сензураи давлатӣ ва таъқиб барои танқид манъ аст. Номгӯи маълумотҳоеро, ки сирри давлатӣ доранд, қонун муайян мекунад. Муқаррароти ҳуқуқӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқ ба иттилоот дар қонунгузори соҳавӣ, ба хусус моддаҳои 12, 14 - 16, 174 ва 1137 КҶ муқаррар шудааст. Дар танзими ҳифзи иттилоот нақши қонунҳои байнисоҳавии ҚТ «Дар бораи иттилоотонӣ» аз 6.08.2001 с., № 40 [2], «Дар бораи иттилоот» аз 10.05.2002 с., № 55 [3] ва «Дар бораи ҳифзи иттилоот» аз 02.12.2002 с., №71 [4], муҳим мебошанд. На ҳамаи шартномаҳо ва санадҳои меъёрию ҳуқуқии байналмилалӣ, ки онҳоро Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст, манбаи ҳифзи ҳуқуқ ба иттилоот шуда метавонанд. Фақат онҳо ки оид ба ҳифзи ҳуқуқ ба иттилоот муқаррарот дорад.

Моддаи 4. Воситаҳои ҳифзи иттилоот

Ба воситаҳои ҳифзи иттилоот мансубанд:

- ташкилӣ;
- техникӣ;
- барномавӣ;
- дастгоҳӣ;
- ҷисмонӣ;
- криптографӣ.

Тафсир. Дар ин модда сухан дар бораи воситаҳои воқеии ҳифзи ҳуқуқ ба иттилоот меравад. Мутаасифона, дар он дар бораи воситаҳои ҳуқуқии ҳифзи ҳуқуқ ба иттилоот чизе гуфта нашудааст. Ҳамзамон, воситаҳои зикршуда характери пешгирии поймолкунии ҳуқуқи субъективиро ба иттилоот доранд.

Ба воситаҳои ташкилӣ таъсиси хадамоти ҳифзи ҳуқуқ ба иттилоот, муқаррар намудани тартиби коргузори бо истифодаи маълумоти пинҳонӣ ва ғайра дохил мешаванд. Муқаррар намудани ҷойгоҳи махсус, камераҳо, дари оҳанӣ, сигнализатсия ва ғайра ба воситаҳои техникӣ дохил мешаванд.

Ба воситаҳои ҳифзи барномавӣ барнома, воситаҳои техникӣ пешгирии воридшавии вирусҳо, роҳ надодан ба дастрасӣ ба иттилооте, ки барои нооблиғон зараровар мебошанд, барномаи идентификациякунанда, барномаи аутентификацияи истифодабарандаи хизматрасонии интернетӣ, барномаи пешгирӣ намудани нусхабардории беиҷозат ва ғайра шомиланд.

Барномаҳои дастгоҳии ҳифзи иттилоот аз феҳристи махсуси нигоҳдошти унсурҳои ҳимоя, парол, идентификацияи кодҳо, грифҳо ва сатҳи махфикунонӣ, генератори кодҳо, ки барои коркарди фаврии идентификасионии коди

дастгоҳҳо сохта шудаанд, дастгоҳҳои қайдкунандаи махсуси битҳои махфӣ ва ғайра иборат мебошанд.

Воситаҳои ҳифзи ҷисмонии иттилоот аз ба категорияҳо ҷудо намудани объектҳои иттилоотӣ, аттестаткунонии кормандони масъули ҳифзи ҷисмонӣ, пешгирии бақайдгирии мавҷҳои электромагнитӣ, назорати доимии ҷойгоҳи объектҳои иттилоотии махсус ва ғайра иборат мебошанд.

Воситаҳои криптографӣ - воситаҳое, ки барои ҳифзи техникӣ маълумоти махфӣ аз дастрасии беиҷозат пешбинӣ шудаанд, ки ба намудҳои зерин ҷудо мешаванд: воситаҳои дастгоҳӣ ва барномавӣ, ки аз низоми комплексҳое, ки алгоритмҳои тағйирёбии криптографии иттилоотро ба роҳ мемонанд, иборат мебошад; воситаҳои бақоддарорӣ - воситаҳое, ки маҷмуи алгоритмҳои тағйирдиҳии криптографии иттилоотро бо иҷрои як қисми тағйирот тавассути амалиёти дастӣ ё бо истифода аз воситаҳои автоматикунонидашуда дар асоси ҳамин амалиёт ба роҳ мемонад.

Воситаҳои рамзнависӣ - воситаҳои дастгоҳӣ, барномавӣ ва дастгоҳии барномавӣ, низомҳо ва комплексҳое, ки алгоритмҳои тағйирёбии криптографии иттилоотро ба роҳ мемонанд ва барои ҳифзи ҳуқуқ ба иттилоот аз дастрасии ғайриқонунӣ ҳангоми интиқоли онҳо тавассути шабакаҳои автоматикунонидашуда ва ё дар вақти коркард ва нигоҳдории онҳо пешбинӣ гардидаанд.

Моддаи 5. Объекти ҳифз

Объекти ҳифз иттилооти ҳуҷҷатнок гардида мебошад, ки нисбати он қоидаҳои муайян ва истифодаи маҳдуди он бо қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз тарафи доранда ё молики чунин иттилоот муқаррар карда шудаанд.

Тафсир. Дар ин модда объекти ҳифз иттилооти ҳуҷҷатнокгардида мебошад, ки нисбати он қоидаҳои муайян ва истифодаи маҳдуди он бо қонунгузори ҚТ, аз тарафи доранда ё молики чунин иттилоот муқаррар карда шудаанд. Яъне, объекти ҳифз бояд дар шакли ҳуҷҷат ифода ёбад. Дар нисбати он аз ҷониби муаллиф ва ё дигар соҳибҳуқуқ речаи истифодаи маҳдуд муқаррар карда шавад. Ҳамин тавр, қонунгузор ба сифати объекти ҳифз танҳо иттилооти дастрасии маҳдудро эътироф мекунад. Чунин ҳолат ҳилофи муқаррароти моддаҳои 140 ва 1137 КҶ ҚТ мебошад. Мувофиқи қ. 2 моддаи 140 КҶ ҚТ иттилоот, новобаста аз речаи ҳуқуқии муқаррар-

намудаи муаллиф ва ё дигар шахси манфиатдор объекти мустақили ҳуқуқи граждани мебошад. Дар баробари сирри шахсӣ, касбӣ ва давлатӣ, асари шифоҳии муаллиф, реклама, иттилооти озодаи корпоративӣ ва ғайра объекти ҳифзи ҳуқуқӣ мебошанд. Мувофиқи моддаҳои 12 ва 1137 КГ ҚТ объектҳои шифоҳии ҳуқуқи муаллиф (изхори оммавӣ, иҷрои оммавӣ, рекламаи шифоҳии эҷодӣ ва ғайра), новобаста аз ҳуҷҷатикунони он, тахти ҳимояи ҳуқуқи граждани мебошанд. Дар моддаи 48 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» аз 13.11.1998 с., № 726 [5] тарзҳои махсуси ҳифзи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он муқаррар шудаанд. Бинобар ин, пешниҳод дорем, ки матни ин моддаи қонун дар таҳрири нав қабул карда шавад ва дар он меъёрҳо доир ба объекти ҳимояи ҳуқуқ ба иттилоот муқаррар гардад.

Моддаи 6. Субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳифзи иттилоот

Субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳифзи иттилоот давлат дар шахси мақомоти идоракунии давлатӣ, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ мебошанд, ки мутобиқи қонунгузорию Чумхурии Тоҷикистон, ҳуқуқи муқаррар намудани қоидаҳои муайян ва тартиби ҳифзи иттилоот, инчунин маҳдудиятҳоро ҳангоми кор бо иттилоот доранд.

Тафсир. Дар он ҷое, ки сухан дар бораи ҳифз меравад, одатан иштироки ҳатмии давлатро дар назар доранд. Вале ҳифзи ҳуқуқ ба иттилоот аз амалҳои воқеии субъекти ҳуқуқ, аз амалҳои ҳуқуқӣ ва билохира аз чораҳои ҳифзи ҳуқуқ иборат аст. Маҳз дар мавриди охири иштироки давлат дар шахсияти суд ва мақомоти дигари салоҳиятдошта ба назар мерасад. Масалан, мақоми ваколатдори давлатии сертификатсияи воситаҳои ҳифзи иттилоот тибқи талаботи амнияти иттилоотӣ, аттестатсияи объектҳои иттилоотикунонӣ, тартиби бақайдгирии давлатии онҳо, ҳамоҳангсозии фаъолият оид ба додани иҷозат ва ташкили сертификатсия Саридораи ҳифзи сирри давлатии назди Ҳукумати ҚТ мебошад. Дар асоси Қарори Ҳукумати ҚТ «Дар бораи муайян намудани мақоми давлатӣ оид ба ҳифзи ихтироот ва кашфиёти махфӣ» аз 03.12.2010 с., № 633 [1] мақоми марбута муассисаи давлатии «Маркази миллии патентию иттилоот» - и Вазорати рушди иқтисод ва савдои ҚТ мебошад. Қонунгузор мақоми ваколатдор ва шахсони ҳуқуқию воқеиро бо доштани ҳуқуқи

муқаррар намудани қоидаҳои муайян ва тартиби ҳифзи иттилоот, инчунин маҳдудиятҳоро ҳангоми кор бо иттилоот доранд, махсус қайд намудааст. Ин ҳолат аз он бармеояд, ки муносибатҳои ҷамъиятии мазкур оид ба иттилооти дастрасии маҳдуд ба вучуд меояд. Ҳамзамон, дар аксарияти мавридҳо ҳуди иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқи иттилоотӣ мушқилот ва ё қазияи бавучудомадаро бо худҳимоякунӣ тибқи қонун ҳал мекунанд.

Моддаи 7. Кафолати ҳифзи ҳуқуқӣ

Субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ ҳангоми таъмини ҳифзи иттилоот барои муҳофизат аз зарари дар натиҷаи амалиётҳои қонунӣ ё ғайриқонунӣ расонидашуда, ки сабаби nobудшавӣ, бастании роҳи паҳншавӣ, ғалат маънидодкунӣ (сохтакорӣ), дуздӣ, нусхабардорӣ, хоричшавӣ, тағйирёбӣ, дигаргун шудани иттилоот гардидаанд, инчунин ҳангоми вайронкунии ҳуқуқҳои муаллиф, ҳуқуқи доранда ё молики иттилоот бо тартиби муқарраршудаи қонунгузорӣ ҳуқуқ доранд.

Тафсир. Дар ин модда, ба ҷабрдида аз зарари дар натиҷаи амалиётҳои қонунӣ ё ғайриқонунӣ расонидашуда, ки сабаби nobудшавӣ, бастании роҳи паҳншавӣ, ғалат маънидодкунӣ (сохтакорӣ), дуздӣ, нусхабардорӣ, хоричшавӣ, тағйирёбӣ, дигаргун шудани иттилоот гардидаанд, инчунин ҳангоми вайронкунии ҳуқуқҳои истисноии ӯ, кафолати ҳифзи ҳуқуқӣ дода шудааст. Бе таъмини ҷуброни зарар ва барқароркунии ҳуқуқҳои поймолшуда танзими ҳуқуқӣ аҳамияти иҷтимоию сиёсии худро гум мекунанд. Мувофиқи моддаи 1 Конституция, Чумхурии Тоҷикистон давлати ҳуқуқбунёду демократӣ ва дунявӣ буда, дар он таъмини ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, волоияти қонуну тартиботи ҳуқуқӣ кафолат дода шудааст. Мувофиқи қисми 1 моддаи 11 КГ ҚТ ҳифзи ҳуқуқҳои граждани поймолшуда ё мавриди баҳс қарор доштаро тибқи тобеъияти идорӣ аз ҷониби суд, суди иқтисодӣ ё суди ҳакамӣ ба амал бароварда мешаванд.

Моддаи 8. Ба танзим даровардани муносибатҳои байни субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ ҳангоми таъмини ҳифзи иттилоот

Муносибатҳои байни субъектҳои ҳуқуқӣ ҳангоми таъмини ҳифзи иттилоот бо қонунгузорию Чумхурии Тоҷикистон, ки категорияҳои иттилоотро аз рӯи дараҷаи дастрасӣ ба он муайян менамоянд, тартиби ҳифзи иттилоот, инчу-

нин бо шартномаҳо ва созишномаҳо, ки байни субъектҳои муносибатҳои ҳуқуқӣ баста шудаанд, ба танзим дароварда мешаванд.

Субъектҳои муносибати ҳуқуқӣ уҳдадоранд якдигарро оид ба хусусиятҳо, усулҳо ва шаклҳои коркарди иттилоот, ҳифзи он хабардор намоянд ва розигии молик ё дорандаи иттилоотро оид ба коркарди он гиранд.

Тафсир. Дар ин модда, асосҳои меъёрӣ - ҳуқуқӣ ва шартномавии танзими муносибатҳои байни иштирокчиёни он муайян шудааст. Аз он бармеояд, ки муносибатҳои байни онҳо ҳангоми таъмини ҳифзи иттилоот бо қонунгузориҳои ҚТ, ки категорияҳои иттилоотро аз рӯи дараҷаи дастрасӣ ба он муайян менамоянд, тартиби ҳифзи иттилоот, инчунин бо шартномаҳои байни иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқӣ баста шудаанд, ба танзим дароварда мешаванд.

БОБИ II. ТАШКИЛИ ҲИФЗИ ИТТИЛООТ

Моддаи 9. Танзим ва идоракунии давлатӣ дар соҳаи ҳифзи иттилоот

Мақомоти давлатии ваколатдори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи иттилоотро бо роҳҳои зерин идора мекунад:

- гузаронидани сиёсати ягонаи техникӣ оид ба ҳифзи иттилоот;
- таҳияи консепсияҳо, талабот, асноди меъёрии техникӣ ва тавсияҳои илмию методии ҳифзи иттилоот;
- тасдиқ намудани тартиби ташкил, фаъолият ва назорати иҷроӣ тадбирҳои ҳифзи иттилооте, ки моликияти давлат аст, инчунин тавсияҳо оид ба ҳифзи иттилооте, ки моликияти шахси воқеӣ ва ҳуқуқӣ мебошад;
- ташкили озмоиш ва сертификатсияи воқитаҳои ҳифзи иттилоот;
- таъсиси сохторҳои идоравӣ ва соҳавии ҳамоҳангсоз ҷиҳати ҳифзи иттилоот;
- гузаронидани аттестатсияи кормандони мақомот, марказу лабораторияҳои сертификатсионӣ, додани иҷозатнома дар соҳаи ҳифзи иттилоот;
- анҷом додани назорати иҷроӣ корҳои оиди ташкили ҳифзи иттилоот;
- муайян намудани тартиби ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқии давлатҳои хориҷӣ дастрас будани иттилооте, ки моликияти давлат мебошад ё иттилооти шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, ки нисбат ба паҳн намудан ва истифодаи он аз ҷониби давлат маҳдудиятҳо муқаррар гардидаанд.

Онҳо уҳдадоранд якдигарро оид ба хусусиятҳо, усулҳо ва шаклҳои коркарди иттилоот, ҳифзи он маълумот диҳанд ва розигии субъекти ҳуқуқ ба иттилоотро оид ба коркарди он гиранд. Масалан, ҳангоми санҷидани фаъолияти муассиса, корхона ва ё ташкилот оид ба риояи талаботҳои истифодаи имзои электронии рақамӣ ва ҳифзи иттилоот шахси мансабдори Саридораи ҳифзи сирри давлатии назди Ҳукумати ҚТ наметавонад иттилоот ва ё ҳуҷҷатеро талаб намояд, ки он ба предмети санҷиш иртибот надорад [7]. Корхонаи воҳиди давлатии «Маркази ҳифзи техникаи иттилоот, сертификатсия ва экспертизаи Саридораи ҳифзи сирри давлатии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» бошад, тибқи талаботи амнияти иттилоотӣ, хизматрасонии иттилоотиро дар асоси моддаҳои 132, 313 -316 КГ ҚТ анҷом медиҳад.

Вазорату идораҳо ва дигар мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ ҳалли масъалаҳои ҳифзи иттилоотро дар доираи салоҳияти худ таъмин мекунанд.

Тафсир. Дар моддаи тафсиршаванда масъалаҳои танзим ва идоракунии давлатӣ дар соҳаи ҳифзи иттилоот оварда шудааст.

Мазмуни модда ба мо имконият медиҳад, ки сиёсати мазкурро ба ду гурӯҳи алоҳида, яъне илмӣ ва техникӣ, ки инъикоси худро дар бисёр санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ меёбанд (аз ҷумла, дар Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳифзи иттилоот»), ҷудо намоем.

Дар ин ҷода як қатор санадҳои зерқонунӣ қабул гардидаанд, аз қабили Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 июни соли 2005, №203 “Дар бораи тасдиқи қоидаҳо оид ба шартҳои ҳифзи иттилоот дар воқитаҳои техникаи коркарди иттилоот”, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2009, № 610 “Дар бораи тасдиқи тартиби ҷуброн намудани хароҷоте, ки бо пешниҳод намудани иттилоот ба мақомоту ташкилотҳо алоқаманд аст”, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри 2004, № 404 “Дар бораи тасдиқи Низомномаи сертификатсияи воқитаҳои ҳифзи иттилоот тибқи талаботи амнияти иттилоотӣ, аттестатсияи объектҳои иттилоотонӣ, тартиби бақайдгирии давлатии онҳо”, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 декабри соли 2003, № 532 “Дар бораи дастгирии давлатии ташаккул, истифода ва

ҳифзи захираҳои иттилоотии миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» [1] ва ғайра.

Сиёсати ягонаи техникӣ дар рушди тамоми намудҳои истеҳсоли системаҳои иттилоотӣ, шабакаҳои иттилоотӣ, технология ва воситаҳои таъминоти он нақши ҳалкунанда дорад. Сиёсати мазкур ба бисёр соҳаҳои муносибатҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла, дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ таъсир мерасонад.

Самтҳои он мувофиқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри 2004, № 404 «Дар бораи тасдиқ намудани Қоидаҳои оид ба шартҳои ҳифзи иттилоот дар воситаҳои техникӣ коркарди иттилоот» аз инҳо иборатанд:

– фароҳам сохтани шароити амнияти иттилоотонӣ барои фаъолияти шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин таъмини ҳифзи техникӣ воситаҳои чамбоварӣ, коркард, интиқол, нигоҳдорӣ ва барҳамдиҳии иттилоот чиҳати иштирок дар ҳамкориҳои байналмилалӣ, иқтисодӣ, илмӣ-техникӣ ва ғайра;

– инкишофи системаҳои ҳифзи техникӣ иттилооти технологӣ дар соҳаи мубодилаи ҳуҷҷатҳои электронӣ ва имзои электронӣ;

– мусоидат ба истифодабарандагон чиҳати тибқи салоҳияти худ интиҳоби маҳсулоти коркарди техникӣ иттилоот ва ҳифзи он;

– ҳимояи истифодабарандагон аз беинсофӣ истеҳсолкунанда (фурӯшанда, иҷроқунанда);

– сертификатсияи системаҳои таъмини математикӣ (барномаҳо) дар навъҳои мухталифи мошинаҳои ҳисоббароре, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурда мешавад;

– назорати беҳатарии маҳсулот барои муҳити зист, ҳаёт, саломатӣ ва молу мулк;

– тасдиқи нишондиҳандаҳои сифати маҳсулот ва мавҷуд набудани афканишоти фаръии электромагнит, ки дар изҳороти истеҳсолкунанда (фурӯшанда, иҷроқунанда) баён шудааст;

– риояи шартҳои ҳифзи иттилоот дар воситаҳои техникӣ коркарди иттилоот, ки дар қоидаҳои ягонаи байналмилалӣ пешбинӣ шудааст, барои меъёрҳои воситаҳои техникӣ ватанӣ ва воридотии коркарди иттилоот ва ҳифзи он, инчунин ҷавобгӯи талаботи беҳатарӣ вобаста ба таркиш.

Яке аз мушкилоти бартаридошта, ки дар назди иттилоотонии соҳаи ҳуқуқ меистад, ин таъсиси фазои иттилоотӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии

Тоҷикистон ва дигар кишварҳои ИДМ, ба ном системаи миллии иттилооти ҳуқуқӣ мебошад.

Яке аз вазифаҳои муҳимтарини сиёсати илмию техникӣ ва саноатии давлатии сиёсӣ дар оянда бояд чунин бошад:

– таъсиси комплекси илмӣ-истеҳсолӣ оид ба коркард ва истеҳсоли таҷҳизотҳои ватанӣ, низоми нармафзор ва низоми робитаҳо бо истифода аз илм ва таҷрибаи пешрафтаи байналмилалӣ;

– ташаккули «назорати» сегменти тоҷикии Интернет, таъмини ҳамгирии беҳатар бо шабакаҳои маҳаллӣ;

– ҷалби сармоягузориҳои ватанӣ ва хориҷӣ барои татбиқи барномаҳои иттилоотонии ғайридавлатӣ.

2. Сиёсати илмию техникӣ ва саноатии давлатӣ аз тарафи низоми иттилоотии мақомоти ҳокимияти давлатӣ, аз ҷумла мақомоти назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти маҳаллии иҷроияи ҳокимияти давлатӣ амалӣ карда мешавад.

Дар моддаи тафсиршаванда мақомоти танзим ва идоракунии давлатӣ дар соҳаи ҳифзи иттилоот ба ду гурӯҳ ҷудо карда шудааст:

1. Мақомоти давлатии ваколатдори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ба сифати мақомоти мазкур Саридораи ҳифзи сирри давлатии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад мекунад. Дар қисми 1 моддаи тафсиршаванда 8 номгӯи ваколатҳои ин мақомот пешбинӣ шудааст, ки вобаста ба ҳифзи иттилоот бояд анҷом диҳад. Бояд қайд намуд, ки ваколатҳои мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи ҳифзи иттилоот бо ин маҳдуд нашуда, дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Низомномаи ин мақомот ҳуқуқи уҳдадорихоӣ дигар пешбинӣ шудаанд;

2. Вазорату идораҳо ва дигар мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии. Аз мазмуни моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки тамоми мақомоти давлатии боқимонда низ мақомоти танзим ва идоракунии давлатӣ дар соҳаи ҳифзи иттилоот буда, онҳо дар доираи салоҳияти худ масъалаҳои ҳифзи иттилоотро ҳал менамоянд.

Моддаи 10. Иҷозатномадиҳии (литсензиякунонии) фаъолият дар соҳаи ҳифзи иттилоот

Иҷозатномадиҳии (литсензиякунонии) фаъолият дар соҳаи ҳифзи иттилоот тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият» [8] анҷом дода мешавад.

Тафсир. Иҷозатномадихӣ тибқи қонунгузори ҚТ ба танзим дароварда мешавад. Тибқи моддаи 17 Қонуни ҚТ “Дар бораи иҷозатномадихӣ ба баъзе намудҳои фаъолият” фаъолияти зерин вобаста ба ҳифзи иттилоот мавриди иҷозатномадихӣ қарор мегирад:

- фаъолият оид ба додани сертификатҳои калидҳои рақамии имзои электронӣ, ба қайд гирифтани соҳибони имзоҳои рақамии электронӣ, хизматрасонӣ вобаста ба истифодаи имзоҳои рақамии электронӣ ва тасдиқ кардани ҳаққонияти имзоҳои рақамии электронӣ;

- фаъолият оид ба ошкор намудани таҷҳизоти электроние, ки барои махфӣ қабул намудани маълумот дар биноҳо ва воситаҳои техникӣ таъин гардидаанд (ба истиснои ҳолатҳое, ки агар ин фаъолият барои таъмини эҳтиёҷоти ҳуди шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ анҷом дода шавад);

- фаъолият оид ба коркард ва истеҳсоли намудҳои маълуми воситаҳои ҳифзи маълумоти махфӣ;

- фаъолият оид ба ҳифзи техникӣ маълумоти махфӣ;

- фаъолият оид ба коркард ва истеҳсоли воситаҳои махсуси техникӣ, ки барои ба даст овардани иттилооти махфӣ истифода бурда мешаванд, фурӯши ин воситаҳо ва инчунин хариди онҳо бо мақсади фурӯш дар ҳолатҳое, ки ин намудҳои фаъолият аз тарафи соҳибкорон ва шахсони ҳуқуқии ба соҳибкорӣ машғулбуда амалӣ гардонида мешаванд;

- фаъолият оид ба тайёр кардани маҳсулоти матбаавии аз сохтакори муҳофизатшаванда, аз ҷумла қоғазҳои қиматнок, инчунин савдои маҳсулоти мазкур.

Тибқи моддаи 6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи криптография” [9] иҷозатномадихӣ барои фаъолият дар соҳаи криптография тибқи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад.

Вобаста ба намуди фаъолиятҳои мазкур талаботи алоҳида барои иҷозатномадихӣ фаъолият пешбинӣ шудааст. Мушаххасоти талаботи мазкур дар Низомнома дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадихӣ ба баъзе намудҳои фаъолият, ки бо Қарори Ҳукумати ҚТ аз 3 апрели соли 2007, №172 тасдиқ шудааст, пешбинӣ гардидааст. Масалан, барои фаъолият дар соҳаи алоқаи барқӣ зарур аст, ки шартҳои зерин риоя карда шаванд:

- намуди фаъолият дар соҳаи алоқа, ки барои дар доираи иҷозатнома амалӣ намудани он иҷозат дода мешавад;

- ҳудуде, ки дар он амалӣ намудани фаъолияти иҷозатномашаванда иҷозат дода мешавад;

- муҳлати амали иҷозатнома;

- тартиб ва муҳлати пешниҳоди ҳисобот аз рӯи шаклҳои аз ҷониби мақоми иҷозатномадиханда муқарраргардида оид ба фаъолияти иҷозатномадор;

- тартиб ва муҳлати ҳар семоҳа пардохти маблағи иҷозатномавӣ барои додани иҷозатнома;

- таъмини сертификатсияи воситаҳои техникӣ алоқа ба тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таъмини меъёрҳои муқарраршудаи сифати хизматрасониҳо мутобиқи намудҳои фаъолияти иҷозатномашаванда;

- ба маълумоти истифодабарандагон расонидани тартиби хизматрасониҳо, тарифҳо ва ахбороти иттилоотӣ, аз ҷумла тавассути воситаҳои ахбори омма;

- таъмини сирри гуфтугӯи телефонӣ, иттилооти телеграфӣ ва дигар ахбороти тавассути шабакаҳои алоқа додешаванда, амнияти иттилоотӣ, аз ҷумла амният ва ҳифзи объект ва иншооти алоқа;

- пешниҳод намудани иттилооти дархосташаванда оид ба фаъолияти иҷозатномадор.

Моддаи 11. Умури ҳифзи иттилоот

Дар муассисаҳо ва ташкилотҳои давлатӣ мумкин аст воҳидҳо, умурҳои ташкил карда шаванд, ки кори вобаста ба ҳифзи иттилоот, дастгирии сатҳи ҳифзи иттилоотро ташкил менамоянд ва барои самаранокии ҳифзи иттилоот мутобиқи талаботи Қонуни мазкур масъул мебошанд.

Тафсир. Тибқи моддаи тафсиршаванда ташкилоту муассисаҳои давлатие, ки коркарди маълумотро амалӣ мекунанд, метавонанд умурҳои махсус таъсис диҳанд. Вазифаи асосии ин умур аз таъмини ҳифзнокии маълумот ва дастнорасӣ ба он иборат мебошад.

Умури мазкур мумкин аст ҳар хел номгузорӣ карда шаванд: умури амнияти иттилотӣ, шубҳаи идоракунии дастрасӣ ва ғайраҳо. Ҳангоми дар муассисаҳо, корхонаҳо ва ташкилотҳо мавҷуд набудани ҷунин сохтор функсияи онҳо мумкин аст байни шубҳаҳои гуногун, нозирон ва кормандони ташкилотҳои мазкур тақсим наоянд.

Умури ҳифзи иттилоот бояд фаъолияти худро тибқи Қонуни мазкур ба роҳ монад. Та-

лаботи умумие, ки вобаста ба ҳифзи иттилоот пешбинӣ шудаанд, бояд аз ҷониби онҳо риоя ва таъмин карда шаванд. Гузашта аз он, мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи ҳифзи иттилоот талаботи иловагиро (қоидаву шартҳо) пешбинӣ карда метавонад, ки онҳо низ бояд таъмин гарданд.

Моддаи 12. Маблағгузорию корҳо

Корҳои марбут ба иҷрои талаботи иловагӣ оид ба ҳифзи иттилоот, ки аз шакли сертификатсионӣ фарқ дорад, аз ҷониби ашхоси воқеӣ ё ҳуқуқие, ки онҳоро муайян намудаанд ва ё дар асоси шартнома маблағгузорӣ карда мешаванд.

Тафсир. Барои ташкили ҳифзи иттилоот маблағгузорию муайян талаб карда мешавад.

Давлат барои гузаронидани корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва таҷрибавӣ-нақшавӣ кор дар соҳаи тайёркунӣ ва иҷрои низоми иттилоотӣ, техникӣ ва таъмини маблағҳои он шароит фароҳам меорад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон афзалияти рушди иттилоот ва тартиби маблағгузорию онро муайян мекунад.

Мақомоти омили давлатӣ якҷоя бо мақоми сиёсати иттилоотӣ ҳисобот ва таҳлили ҳолати соҳаи амалиёти иқтисодиро муайян карда, рушди сиёсати саноатӣ ва илмӣ-техникию иттилоотро ба тартиб мебарорад.

Мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракуни маҳаллӣ барои ҳар як саволҳои фаъолияти ҳамин мақомотҳо ва ташкилотҳои онҳо дастрасии захираҳои иттилооти онро муҳайё мекунад, ҳамчунин дар доираи салоҳияти худ ба масъалаҳои ҳуқуқ, озодихо ва уҳдадорихои шаҳрвандон ва дигар масъалаҳое, ки манфиати оммавию дарбар мегиранд, ба истифодабарандагон гирифтани маълумотро фароҳам меорад.

Мақомот сиёсати иттилоотӣ ва бақайдгирии захираҳои иттилоотиро ташкил дода, низоми иттилоотӣ ва нашри маълумот дар бораи онҳо ва ҳуқуқу озодихои шаҳрвандонро ба дастрасии иттилоот таъмин мекунад.

Номгӯи хизматрасониҳои иттилоотӣ, муздонк ё ройгон барқароркунии харочотҳои чунин хизматрасониҳоро бо пешниҳоди истифодабарандагон захираҳои иттилоотии давлатӣ, Ҳукумати ҚТ муайян мекунад.

Хароҷоти ин хизматрасониҳо аз маблағҳои бучети давлатӣ ва бучетҳои маҳаллӣ пардохт карда мешаванд.

Моддаи тафсиршаванда ба маблағгузориҳое дахл дорад, ки талаботи иловагӣ буда, аз корҳои сертификатсионӣ фарқ доранд. Тартиби сертификатсияи воситаҳои ҳифзи иттилоот дар моддаи 16 Қонуни мазкур пешбинӣ шудааст. Тибқи он асоси гузаронидани корҳо ба сертификатсияи шартномаи байни иштирокчиёни сертификатсия мебошад. Хароҷоти гузаронидани сертификатсияи воситаҳои ҳифзи иттилоот ба арзиши аслии он дохил карда мешавад.

Дар сурате, ки корҳои иловагӣ оид ба ҳифзи иттилоот гузаронида мешаванд, онҳо аз ду манбаъ маблағгузорӣ карда мешаванд:

- аз ҳисоби шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, ки онҳоро муайян намудаанд;
- дар асоси шартнома.

(идома дорад)

Рӯйхати адабиёт

1. Махзани мутамарказонидашудаи иттилооти ҳуқуқӣ - «АДЛИЯ». - 7.0.
2. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2001 с., №7.
3. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2002 с., № 4, қ. 2, м. 320.
4. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2002 с., №11, м. 696.
5. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 1998 с., №23-24, м. 348.
6. Ниг.: Амри Сардори Саридораи ҳифзи сирри давлатии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» от 7 июля 2008 г., №86. Махзани мутамарказонидашудаи иттилооти ҳуқуқӣ - «АДЛИЯ». - 7.0.
7. Ахбори Маҷлиси Оли ҚТ, с. 2004, №5, мод. 348; с. 2005, №3, мод. 120; с. 2006, №7, мод. 343; с. 2007, №6, мод. 433; с. 2008, №1, қ. 2, мод. 14, №6, мод. 457; №10, мод. 816; с. 2009, №3, мод. 78; №5, мод. 326; №9-10, мод. 544; с. 2010, №12, қ. 1, мод. 821; с. 2012, №12, қ. 1, мод. 1005; Қонуни ҚТ аз 19 март соли 2013, №950.
8. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2012, №7, мод. 689.
9. Ахбори Маҷлиси Олии ҚТ, соли 2014, №7, қ. 1, мод. 392.

ҚАРОРИ

Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон

№1

шаҳри Душанбе

18 октябри соли 2013

«Дар бораи оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ»

Бо мақсади таъмини шароитҳо барои муҳокимаи одилонаи судӣ дар муҳлати муқарраркардаи қонун, дуруст ва якхела татбиқ намудани муқаррароти Кодекси муурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - Кодекс), ки оmodасозии парвандаро ба муҳокимаи судӣ танзим менамояд ва вобаста ба масъалаҳое, ки дар таҷриба ба миён омада, тавзеҳотро талаб менамоянд, бо дастрасии моддаҳои 50, 52 Қонуни конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», Пленуми Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон,-

Қ а р о р к а р д:

Ба судҳо тавзеҳоти зерин дода шавад:

1. Оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ давраи мустақил ва ҳатмии муурофиаи судии иқтисодӣ мебошад, ки мувофиқи моддаи 132 Кодекс нисбат ба ҳар як парвандае, ки дар истехсолоти суди иқтисодии марҳилаи якум мавҷуд аст, новобаста аз дараҷаи мураккабӣ, муҳлати баррасӣ ва дигар ҳолатҳои он аз ҷониби судья шахсан анҷом дода шуда, маҷмӯи ҷораҳои ташкилӣ ва муурофиавии амалҳои судяро дар бар мегирад, ки барои таъмини баррасии дуруст ва саривақтии парванда равона карда шудааст.

2. Аз муқаррароти қисми 1 моддаи 132 Кодекс бармеояд, ки судья ҳуқуқ надорад оид ба оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ амалеро анҷом диҳад, агар тибқи моддаи 126 Кодекс таъинот дар бораи ба истехсолоти судӣ қабул намудани аризаи даъвогӣ (ариза) набароварда бошад, махсусан дар он ҳолате, ки агар аризаи даъвогӣ (ариза) ҷавобгӯи талаботҳои пешбиникардаи Кодекс нисбати шакл ва мазмуни он (моддаи 124) набошад ва дар асоси моддаи 127 Кодекс беҳаракат монанда шуда бошад.

Қоидаҳои мазкур дар мавриди пешниҳоди аризаҳои даъвогӣ, (ариза) аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатӣ, дигар мақомотҳо, шахсон мансабдор ё прокурор низ татбиқ мегардад.

Мувофиқи моддаи 133 Кодекс оmodа сохтани парванда ба муҳокимаи судӣ бояд дар муҳлати на зиёда аз як моҳ баъди дохилшавии ариза ба суди иқтисодӣ, бо гузаронидани маҷлиси пешакии судӣ, агар тибқи Кодекси мазкур тартиби дигар муқаррар нашуда бошад, анҷом дода мешавад.

3. Мувофиқи қисми 1-и моддаи 245, моддаҳои 270, 276, 280, 293 Кодекс оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ дар марҳилаҳои кассатсионӣ ва назоратӣ, инчунин парвандаҳое, ки барои баррасии нав аз ҷониби марҳилаҳои болоии судӣ ирсол карда шудаанд, аз рӯи қоидаҳои умумие, ки дар боби 14 Кодекс пешбинӣ шудааст бо дарназардошти хусусиятҳои хоси баррасии парванда дар ҳар як марҳилаи судӣ, гузаронида мешавад.

Дар сурати такроран баррасӣ намудани парванда, суди иқтисодӣ амалҳои мушаххасро вобаста ба оmodасозии парванда аз нав муайян менамояд.

4. Бояд дар назар дошта шавад, ки нисбати таъиноти судья дар бораи оmodасозии парванда тибқи Кодекс шикоят оварда намешавад.

Дар таъиноти судья дар бораи ба истехсолоти судӣ қабул намудани аризаи даъвогӣ мумкин аст оид ба гузаронида шудани оmodасии парванда ба муҳокимаи судӣ зикр карда шавад.

5. Дар таъиноти судӣ оид ба оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, амалҳои мурофиавие, ки судья бояд иҷро намояд, инчунин дигар амалҳои, ки шахсони иштироқкунандаи парванда бояд иҷро намоянд ва мӯҳлати иҷрои онҳо нишон дода мешаванд.

Илова бар ин, судья ҳуқуқ дорад ба тарафҳо пешниҳод намояд, ки ҳуҷҷатҳои барои баррасии парванда зарурбударо дар мӯҳлати муайяншуда пешниҳод намоянд. Дар ҳолати зарурӣ судья барои дастрас шдани ин далелҳо метавонад мусоидат намояд.

Инчунин судья баъди қабули таъинот дар бораи оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ ҳуқуқ дорад дигар амалҳои мурофиавиеро, ки Кодекс пешбинӣ намудааст, иҷро намояд. Мутобиқи талаботи моддаҳои 49, 50 Кодекс масъалаи ба парванда ҳамроҳ шудани шахсони сеюм, тибқи талаботи қисми 5 моддаи 65 Кодекс талаб намудани далелҳо ва ё дигар масъалаҳоро бо қабули таъиноти алоҳида ҳал намояд.

6. Бо назардошти ҳолатҳои мушаххаси парванда ва мӯҳлати баррасии он (боби 22, 23, 26-28 Кодекс) дар таъинот оид ба оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ дар бораи пешниҳод намудани изҳори назар ба аризаи даъвогӣ аз тарафи ҷавобгарон, инчунин далелҳои иловагӣ оид ба парванда ва мӯҳлати пешниҳод намудани онҳо дарҷ шуданаш мумкин аст.

7. Мувофиқи талаботи қисми 3 моддаи 132 Кодекс вазифаҳои оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ аз муайян намудани хусусияти муносибатҳои ҳуқуқии баҳснок ва қонунгузорию, ки бояд татбиқ шаванд иборат мебошад.

Бо мақсади тавзеҳ, инчунин татбиқи якхелаи меъёрҳои ҳуқуқи моддӣ ва мурофиавӣ, судьяро зарур аст, ки дар ҳолатҳои мушаххас зимни оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ таҷрибаи (амалияи) судии оид ба татбиқи қонунгузорию, ки муносибатҳои ҳуқуқии баҳсиро ба танзим медароранд, таҳлил намояд.

8. Амалҳои мурофиавие, ки бо пешниҳод ва талаб карда гирифтани далелҳо, инчунин дигар амалҳои мурофиавие, ки ба оmodасозии парванда, аз ҷумла дар бораи иваз намудани ҷавобгари номуносиб (моддаи 46 Кодекс), қабули чораҳои таъминотӣ (боби 8 Кодекс), пешниҳоди далелҳои иловагӣ (моддаи 65 Кодекс), таъмини далелҳо (моддаи 71 Кодекс), таъин намудани экспертизаи судӣ (моддаи 81 Кодекс) вобаста мебошанд, аз ҷониби судья ва

шахсони иштироқкунандаи парванда бо тартиби муқаррарнамудаи Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон иҷро карда мешаванд.

Номгуи амалҳо, ки дар қисми 1 моддаи 134 Кодекс оид ба оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ пешбинӣ шудаанд, ниҳой набуда, судья ҳуқуқ дорад дигар амалҳои, ки барои таъмини дуруст ва саривақт баррасӣ намудани парванда заруранд, анҷом диҳад.

Судья доираи амалҳои мушаххаси мурофиавиро дар вақти оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, оид ба ҳар як талаби даъво вобаста ба хусусияти муносибатҳои ҳуқуқии баҳсӣ ва татбиқи қонунгузорӣ, аз рӯи ҳолатҳои парванда, далелҳои пешниҳодшуда ва дигар ҳолатҳо аниқ намуда, дар ин бора дар таъиноти судӣ оид ба оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ бояд нишон диҳад.

9. Дар вақти иҷрои амалҳои мурофиавӣ ҳангоми оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, аз ҷумла гузаронидани суҳбат, дигар ҳолатҳои, ки қайд намудани онҳо зарур аст протокол тартиб дода мешавад.

10. Мутобиқи сарҳати 1 қисми 1 моддаи 134 Кодекс дар вақти оmodа намудани парванда ба муҳокимаи судӣ, судья метавонад тарафҳо ва (ё) намояндагони онҳоро барои суҳбат бо тартиби муайяннамудаи боби 12 Кодекс даъват намояд .

Барои гузаронидани суҳбат судья, тарафҳо ва (ё) намояндагони онҳоро метавонад дар доираи мӯҳлати муқаррарнамудаи моддаи 133 Кодекс якҷанд маротиба ба суд даъват намояд.

Судья ҳуқуқ дорад дар сурати ҳозир нашудани як тараф барои суҳбат, ки аз вақт ва маҳалли баргузоршавии он ба таври дахлдор огоҳонида шудааст, бо тарафи дигар суҳбатро гузаронад, дар ҷунин маврид бурдани протоколи маҷлиси судӣ ҳатмӣ мебошад.

Судья ба шахсони ба суҳбат ҳозиршуда ҳуқуқ ва вазифаҳои мурофиавии онҳоро фаҳмонида, дар сурати зарурат метавонад, пешниҳод намояд, ки даъвогар талабот ва ҳолатҳои, ки бо онҳо даъвоҷӯро асоснок менамояд ва ҷавобгар моҳияти норозигиашро асоснок намояд. Судья бояд муайян намояд, ки кадом ҳолатҳои парванда баҳснок буда, тарафҳо кадом далелҳоро бозътимод ва кадомашро безътимод мехисобанд ва кадом тараф ва дар кадом мӯҳлат метавонад далелҳои иловагӣ пешниҳод намояд ва барои дастрас намудани далелҳо ба мусоидати суд эҳтиёҷ доранд ё не.

11. Шахсони иштироккунандаи парванда на танҳо ҳангоми муҳокимаи судии парванда, инчунин дар давраи оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ низ дорoi ҳуқуқ ва уҳдадорихoi мурофиавӣ мебошанд.

Бо мақсади таъмини баррасии пурра, ҳаматарафа ва объективонаи парванда судья ба тарафҳо ҳуқуқ ва уҳдадорихoi мурофиавиашонро тибқи муқарроти моддаи 40, инчунин моддаҳои 45, 46, 48, 58 Кодекс мефаҳмонад.

12. Дар давраи оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, судья барои баста шудани созишномаи ошtii байни тарафҳо тадбирҳо менадешад. Тибқи талаботи қисми 3 моддаи 132, сархати 2 қисми 1 моддаи 134 Кодекс судья ба тарафҳо на танҳо бастании созишномаи ошtiiро мефаҳмонад, инчунин ҳуқуқи онҳоро оид ба мурочиат намудан ба судҳои ҳакамӣ тавзеҳ медиҳад, моҳият ва бартариятҳои расмиёти оштишавӣ, инчунин оқибатҳои онҳоро ба тарафҳо мефаҳмонад.

Ҳамин тариқ, дар доираи оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ судья метавонад бо дархости тарафҳо дар хусуси истифодаи чораҳои ба созиш омадан, гузаронидани маҷлиси пешакии судӣ ва дигар амалҳои мурофиавиро оид ба оmodасозии парванда мавқуф гузорад (қисмҳои 2,7 моддаи 157 Кодекс).

Дар сурати барои бастании созиши ошtii ба мувофиқа омадани тарафҳо, тасдиқи он дар маҷлиси судӣ бо риояи талаботҳои моддаи 140 Кодекс анҷом дода шуда, истехсолоти парванда қатъ карда мешавад (қисми 2 моддаи 149 Кодекс).

Аз ҷониби тарафҳо бастании созишнома дар бораи ба баррасии суди ҳакамӣ супоридани баҳс тибқи сархати 6 моддаи 147 Кодекс боиси бе баррасӣ мондани ариза шуда, дар бораи оқибатҳои зикргардида суд уҳдадор аст даъвогар ва ҷавобгарро огоҳ намояд.

13. Талаботҳо дар хусуси оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, нисбати баррасии парвандаҳо бо аризаи мақомотҳои ҳокимияти давлатӣ ва дигар мақомотҳо тибқи моддаи 52 Кодекс, мурочиати прокурор аз рӯи парвандаҳо мувофиқи моддаи 51 Кодекс муайяншуда, ки аз ҷониби суд барои иштирок дар амалҳои оmodасозӣ ҷалб карда мешаванд, татбиқ мегарданд.

14. Агар дар мурофиаи судӣ аз рӯи парванда намояндагони шахсони иштироккунандаи парванда иштирок намоянд, судья барасмият-

дарории ваколатҳои ин намояндагонро месаҷад, бо назардошти он, ки ҳуқуқи аз ҷониби намоянда анҷом додани амалҳои пешбиникардаи қисми 2 моддаи 61 Кодекс бояд махсус дар ваколатнома зикр гардад, зеро ки ин амалҳо бо ихтиёрдорӣ намудани ҳуқуқҳои моддӣ ва мурофиавии ваколатдиханда алоқаманданд.

15. Дар рафти оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, судья ба тарафҳо ҷиҳати гирифтани далелҳои барои баррасии парванда зарурӣ мусоидат менамояд (қисми 4 моддаи 65, сархати 3 қисми 1 моддаи 134 Кодекс). Воситаҳои исботкунӣ аз ҷониби судья бо дарназардошти ҳолатҳои, ки барои парванда аҳамияти ҷиддӣ доранд вобаста аз хусусияти талаботҳои арзшуда муайян карда мешаванд.

Вобаста аз қисмҳои 3 ва 4 моддаи 64 Кодекс, ҳар шахси иштироккунандаи парванда бояд далелеро, ки бо он талабот ва норозигии худро истинод мекунад, дар назди дигар шахсони иштироккунандаи парванда то оғози муҳокимаи судӣ бояд ошкор намояд. Бинобар ин судья бояд моҳияти уҳдадории мазкур, оқибатҳои ҳуқуқии иҷро накардани онро фаҳмонад.

Дар зери мафҳуми ошкор намудани далелҳо – ин аз тарафи шахсони иштироккунандаи парванда бо ташаббуси худ ва бо таклифи суд ба дигар шахсони иштироккунандаи парванда ва ба суд пешниҳод намудани маҷмӯи далелҳои мавҷудбудае, ки талабот ва норозигии ӯро муқаррар менамоянд, фаҳмида мешавад.

Ошкор намудани далелҳо ин танҳо пешниҳод намудани онҳо, мубодилаи ҳуҷжатҳои мувоҳисавӣ, балки ишорати онҳоро низ, ки бо дархост оиди аз ҷониби суд талаб намудани далелҳои зарурӣ ҳамроҳӣ карда мешаванд, дар назар дорад.

Далелҳо дар вақти муайяннамудаи судья бояд аз ҷониби шахсони иштироккунандаи парванда бо мувофиқаи дигар шахсони иштироккунандаи парванда ошкор карда шаванд. Пешниҳод накардан ва ё сари вақт пешниҳод накардани далелҳо бе сабабҳои узрнок, ки ба кашол ёфтани мурофиаи судӣ оварда мерасонад аз ҷониби суди иқтисодӣ ҳамчун суистеъмом аз ҳуқуқҳои мурофиавӣ баҳо дода мешавад.

Ҳангоми мавҷуд будани ҷунин ҳолатҳо, суд тибқи қисми 2 моддаи 110 Кодекс ҳуқуқ дорад харочотҳои судиро пурра ва ё қисман новобаста аз натиҷаи баррасии баҳс ба зим-

маи шахси ҳуқуқҳои муурофиавиашро суйистеъмом намуда воғузур намояд. Мувофиқи мақсад аст, агар судя тарафҳоро дар давраи оmodасозии парванда оиди ин масъала огоҳ намояд.

16. Дар рафти оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ судя предмети исботкунӣ, кифоя будани далелҳои пешниҳодшударо муайян менамояд ва дархостро дар бораи талаб намудани далелҳо аз шахсони сеюм баррасӣ менамояд.

Ҳангоми муайян намудани он, ки кадоме аз фактҳои зикр намудаи тарафҳо барои парванда аҳамияти ҳуқуқӣ доранд ва оё зарурати талаб намудани далелҳо ё пешниҳод намудани далелҳои иловагӣ мавҷуд аст ё не, суд бояд меъёрҳои ҳуқуқие, ки муносибатҳои ҳуқуқии бахсиро танзим менамоянд, ба роҳбарӣ гирад.

Агар судя муқаррар намояд, ки далелҳои пешниҳодшуда барои тасдиқи талаботҳои даъвогар ё норозигии ҷавобгар кифоя набувад ва ё онҳо дигар маълумотҳои заруриро дар бар намегиранд, ки онҳоро тарафҳо пурра карда наметавонанд, ҳуқуқ дорад, ки ба тарафҳо пешниҳод намудани далелҳои иловагиро таклиф намояд.

Дар ҳолате, ки агар пешниҳод намудани далелҳои иловагӣ аз ҷониби шахси иштироккунандаи парванда мушқил бошад, суд дар асоси қисмҳои 4 ва 6 моддаи 65 Кодекс онҳоро талаб менамояд, ки дар ин бора таъиноти дахлдор бароварда мешавад.

Дар мавриди бо сабабҳои узрнок эътирофнакардаи суд иҷро накардани уҳдадорӣ пешниҳоди далели талабшудае, ки суди иқтисодӣ ё ҳангоми огоҳ накардани суд дар бораи умуман пешниҳод накардани далел дар муҳлати муқарраргардида пешниҳод накардани он шахсе, ки аз ӯ далел талаб карда мешавад, аз ҷониби суди иқтисодӣ бо тартиб ва андозае, ки дар боби 11 Кодекси мазкур муқаррар шудааст, ҷаримабандӣ карда мешавад.

Барои аз ҷониби шахсони иштироккунандаи парванда пешниҳод накардани далелҳои иловагӣ, ки суди иқтисодӣ ба онҳо барои асосноккунии талабот ва норозигии шахсияшон мувофиқи қисми 2 моддаи 65 Кодекс таклиф карда буд, ҷаримабандӣ пешбинӣ карда нашудааст.

17. Ҳангоми оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ судя бо дархости шахсони иштироккунандаи парванда ё бо розигии онҳо

масъаларо дар бораи таъин намудани экспертиза бо риояи талаботҳои муқарраркардаи моддаи 81 Кодекс ҳал менамояд.

Масъалаҳои ба таъин намудани экспертиза дахлдоштаро ҳал карда истода, судя ба шахсони иштироккунандаи парванда таклиф менамояд хабар диҳанд, ки гузаронидани экспертиза ба кадом ташкилот ё шахс супорида шавад (қисми 3 моддаи 81 Кодекс), саволҳои пешниҳод карда шаванд, ки бояд ҳангоми гузаронидани он тавзеҳ дода шаванд (қисми 3 моддаи 81 Кодекс). Зимнан ба назар гирифта зарур аст, ки тибқи моддаи 81 Кодекс дар назди эксперт танҳо он масъалаҳоеро гузоштан мумкин аст, ки ҳал намудани онҳо дониши махсусро талаб мекунад. Дар назди эксперт гузоштани масъалаҳои хусусияти ҳуқуқидошта, ки ҳал намудани онҳо ба салоҳияти суд дахл дорад, ҷои нест. Ин қоида дар ҳолатҳои аз ҷониби суд ҷалб намудани эксперт тибқи моддаи 14 Кодекс татбиқ карда намешавад.

18. Мувофиқи талаботи қисми 1 моддаи 121 Кодекс дар ҳолатҳои таъхирнопазирӣ шахсони иштироккунандаи парванда ва дигар иштирокчиёни муурофияи судии иқтисодӣ мумкин аст, ки тавассути телефон, барқия, алоқаи факсималӣ, почтаи электронӣ, ё ин ки дигар воситаҳои алоқа даъват карда шаванд.

Бояд дар назар дошт, ки тибқи талаботи қисми 3 моддаи 121 Кодекс агар таъиноти судӣ ба шахси қабулкунандаи ҳуҷжат бо чунин воситаҳо фиристода шавад, дар нусхаи ҳуҷжати супоридашуда, ки дар суди иқтисодӣ мемонад насаб, номи шахси супорандаи ин ҳуҷжат, сана ва вақти супоридани он, ҳамчунин насаб, номи шахсе, ки онро қабул кардааст нишон дода мешавад.

Дар таъинот дар бораи оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ ҳамаи маълумотҳои мукаммали (реквизитҳои) суди иқтисодӣ (суроғаи алоқаи электронӣ, нишонаҳои почтавӣ, рақами телефонҳо), инчунин воситаҳои иттилоотӣ, ки ба воситаи онҳо тараф тавонад дар бораи ҳаракати парванда маълумот гирад (сомонаи интернетии суди иқтисодӣ, нашрияи дастраси умум ва ғайраҳо) бояд нишон дода шаванд.

Барои таъмини саривактии баррасии парванда дар рафти оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, судя бо мувофиқаи тарафҳо ва шахсони иштироккунандаи парванда суроға ва воситаи алоқа, воситаи иттилоотеро муайян менамояд, ки барои даъват кардани

онҳо ба маҷлиси судӣ истифода бурда мешавад.

Агар дар маҷлиси пешакии судӣ протокол тартиб дода шавад, шахсони ба маҷлиси судӣ ҳозиршуда, дар хусуси вақт ва ҷои маҷлиси ояндаи судӣ шифоҳӣ огоҳонида шуда, дастхати онҳо дар протоколи маҷлиси пешакии судӣ гирифта мешавад ва ё тавассути таъиноти алоҳида дар бораи вақт ва маҳалли баррасии парванда огоҳ карда шуда, дастхаташон гирифта мешавад.

19. Таъинотҳое, ки дар давраи оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ бароварда мешаванд мумкин аст, ки тибқи қисми 1 моддаи 186 Кодекс мавриди шикоят қарор гиранд. Шикоятҳо нисбати чунин таъинотҳо набояд ба оmodасозии парванда барои муҳиятан баррасии парванда монёе шаванд.

Бо ин мақсад судя, ба суди марҳилаи болоӣ, ки шикоятро нисбати таъинот баррасӣ менамояд, нусхаи аз тарафи суди иқтисодӣ тасдиқкардашудаи ҳуҷҷатҳои дар парванда мавҷудбударо, ки барои баррасии шикоят нисбати ин таъинот заруранд, мефиристад.

Суди иқтисодие, ки шикоятро баррасӣ мекунад, ҳуқуқ дорад аз суди иқтисодӣ таъиноте, ки шикоят шудааст ва ҳуҷҷатҳои дигаре, ки барои баррасии шикоят заруранд, талаб намояд.

20. Мувофиқи талаботи моддаи 133 Кодекс муҳлати оmodасозии парванда набояд аз як моҳ зиёд бошад.

Аз рӯи парвандаҳое, ки тибқи қоидаҳои бобҳои 22, 23, 26-28 Кодекс баррасӣ карда мешаванд, муҳлати оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, инчунин зарурияти гузаронидани маҷлиси пешакии судӣ ва дигар амалҳои оmodасозӣ аз ҷониби судя мустақилона бо дарназардошти мӯҳлатҳои оmodасозии дар ин бобҳои Кодекс муайяншуда, ҳал карда мешавад.

Чараёни муҳлати якмоҳаи оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ аз рӯзи ба суди иқтисодӣ дохил шудани ариза шурӯъ мешавад (моддаи 133 Кодекс), ба истиснои ҳолатҳои беҳаракат монанди аризаи даъвогӣ, ки чараёни муҳлат аз рӯзи баровардани таъинот дар бораи ба истехсолоти суди иқтисодӣ қабул намудани ариза шурӯъ мешавад.

Аз мазмуни моддаи 133 Кодекс бармеояд, ки судя ҳуқуқ дорад оmodасозии парвандаро пеш аз муҳлати якмоҳа низ анҷом диҳад. Чараёни муҳлати якмоҳа ва ё муҳлати дигаре,

ки қонун барои муҳиятан баррасӣ намудани парванда муқаррар кардааст аз рӯзи баровардани таъинот дар бораи ба муҳокимаи судӣ таъин намудани парванда оғоз мегардад.

21. Агар ҳангоми оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ суди иқтисодӣ мавҷудияти ҳолатҳои пешбиниқардаи моддаҳои 142, 143, сарҳатҳои яқум, дуҷум, сеҷум, чорҷум, панҷҷум, шашҷум ва ҳафтҷуми моддаи 147, моддаи 149 Кодексро муқаррар намояд, он гоҳ дар маҷлиси пешакии судӣ истехсолоти парванда боздошта шуда, ариза бе баррасӣ монда шуда ва истехсолоти парванда қатъ карда шуда метавонад, ки дар дар ин бора таъинот бароварда мешавад, ба истиснои ҳолатҳое, ки истехсолоти парванда вобаста ба созишномаи ошғӣ ба стани тарафҳо бояд қатъ карда шавад (қисми 2 моддаи 149 Кодекс).

Масъалаи бе баррасӣ мондани аризаи даъвогӣ (ариза) ва қатъ намудани истехсолоти парванда аз ҷониби судяе, ки оmodасозии парвандаро ба муҳокимаи судӣ мегузаронад ҳал карда мешавад, ба истиснои ҳолатҳое, ки парванда бо тартиби дастҷамъӣ баррасӣ карда мешавад.

Дар ҳолате, ки парванда бояд бо тариқи дастҷамъӣ баррасӣ карда шавад, масъалаи бе баррасӣ мондани аризаи даъвогӣ ва қатъ намудани истехсолоти парванда аз ҷониби ҳайати дастҷамъӣ дар маҷлиси судӣ ҳал карда мешавад.

22. Дар маҷлиси пешакии судӣ мумкин аст аризаи шахсони иштироккунандаи парванда дар хусуси аз ҷониби даъвогар бе сабабҳои узрнок гузаронидани муҳлати даъво ҷиҳати ҳифзи ҳуқуқ ва муҳлати муқаррарнамудаи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои муроҷиат ба суд баррасӣ гардад. Ҳангоми муайян намудани далели бе сабабҳои узрнок гузаронидани муҳлати даъво ё муҳлати муроҷиат ба суд, судя бе таҳқиқи дигар ҳолатҳои воқеии парванда дар хусуси рад намудани даъво ҳалнома қабул мекунад.

Ба ҳалнома аз ҷониби шахсони иштироккунандаи парванда мумкин аст бо тартиби кассатсионӣ шикоят оварда шавад.

23. Дар маҷлиси пешакии судӣ судя ва дигар шахсони иштироккунандаи парванда ҳамаи он амалҳои мувофиқи вазифаи онҳо, ки дар қисми 2 моддаи 135 Кодекс номбар шудаанд иҷро мекунанд, инчунин дигар амалҳои зарурии дар моддаи 134 Кодекс нишондодашуда, ки пеш иҷро нашудаанд, иҷро карда мешаванд.

Дар маҷлиси пешакии судӣ нишондоди шоҳидон, хулосаи экспертон шунида намешаванд ва музокираҳои судӣ низ гузаронида намешавад.

24. Тибқи қисми 4 моддаи 135 Кодекс суди иқтисодӣ бо дархости шахсони иштироккунандаи парванда ҳуқуқ дорад, мувофиқи қоидаҳои муқаррарнамудаи моддаи 161 Кодекс на бештар аз 5 рӯз барои аз ҷониби ин шахсон пешниҳод намудани далелҳои иловагӣ танаффус эълон намояд.

Вобаста ба ҳолатҳои мушаххаси парванда суд ҳуқуқ дорад дар маҷлиси пешакии судӣ бо дарназардошти зарурияти дар муҳлати бо моддаи 133 Кодекс пешбинишуда анҷом додани оmodасозии парванда такроран танаффус эълон намояд.

Дар бораи эълон намудани танаффус дар маҷлиси пешакии судӣ суди иқтисодӣ дар протоколи маҷлиси пешакии судӣ ва ё таъиноти гузаронидани ин маҷлис қайд намуда, сана ва маҳалли гузаронидани давомӣ маҷлиси пешакии судиро қайд менамояд. Баъди хотима ёфтани танаффус судя оид ба давом додани маҷлиси пешакии судӣ эълон мекунад.

Шахсони иштироккунандаи парванда ва дигар шахсоне, ки дар маҷлиси пешакии судӣ то эълони танаффус иштирок намудаанд, ба маҷлиси пешакии таъиншуда ҳозир нашуданшон барои гузаронидани маҷлиси пешакии судӣ монеъ шуда наметавонад, зеро онҳо ба таври дахлдор огоҳшуда эътироф карда мешаванд.

Таъиноти суд дар бораи эълон намудани танаффус дар маҷлиси пешакии судӣ ба ҳаракати ояндаи парванда монеъ намегардад ва нисбати он шикоят оварда намешавад.

25. Агар дар вақти оmodасозии парванда суди иқтисодӣ муайян намояд, ки таъин намудани парванда ба маҷлиси судӣ дар марҳилаи яқум ғайриимкон бошад, метавонад мувофиқи қоидаҳои моддаи 157 Кодекс баррасии парвандаро дар маҷлиси пешакии судӣ мавқуф гузорад.

Мавқуф гузоштани парванда дар маҷлиси пешакии судӣ дар доираи муҳлати муқаррарнамудаи моддаи 133 Кодекс ва дигар моддаҳои Кодекс, ки муҳлатҳои баррасии парвандаро муқаррар кардаанд, имконпазир аст.

Ҳангоми мавқуф гузоштани баррасии парванда дар маҷлиси пешакии судӣ, судя дар таъинот бояд асосҳои мавқуф гузоштанро қайд намояд, масалан, нишон диҳад, ки да-

лелҳои мушаххасро тарафи уҳдадоршуда дар қадом муҳлат пешниҳод намояд.

26. Парванда ҳамон вақт ба муҳокимаи судӣ дар марҳилаи яқум таъин карда мешавад, ки агар суд эътироф намояд, ки ҳамаи масъалаҳо, ки ба маҷлиси пешакии судӣ бароварда шудаанд, баррасӣ гардидаанд, далелҳои зарурӣ ҷамъ оварда шудаанд, суди иқтисодӣ бо назардошти фикри тарафҳо ва шахсони сеюми ба парванда ҷалбшуда ба хулоса омадааст, ки парванда барои муҳокимаи судӣ омодашуда мебошад.

Судя бо дарназардошти мавқеи тарафҳои оиди кифоягии далелҳо муайян мекунад, ки оё ҳамаи он далелҳо, ки онҳо нияти пешниҳод карданро доштанд дар ихтиёри суд мебошанд, тарафҳо ягон дархост дар бораи пешниҳод ё талаби далелҳои иловагӣ надоранд.

Оmodасозии парвандаро ба муҳокимаи судӣ анҷом дода, судя ба шахсони иштироккунандаи парванда эълон менамояд, ки қадом баҳс ё талабот бо қадом тартиб вобаста аз хусусияти муносибатҳои ҳуқуқии моддӣ ва аз рӯи қадом қоидаҳои муқаррарнамудаи Кодекс баррасӣ карда мешавад.

Оmodасозии парванда бо баровардани таъинот дар бораи таъин намудани парванда ба муҳокимаи судӣ анҷом меёбад.

Дар таъиноти судӣ дар бораи ба муҳокимаи судӣ таъин намудани парванда иҷрои амалҳои мурофиавӣ дар қисми 2 моддаи 136 Кодекс пешбинишуда, нишон дода мешавад.

Дар он ҳамчунин фикри шахсони иштироккунандаи парванда, хулосаи суд дар хусуси оmodагии парванда ба муҳокимаи судӣ дарҷ шуда, тартиби даъвати шахсони иштироккунандаи парванда, вақт ва маҳалли баргузоршудани муҳокимаи судӣ ва дигар масъалаҳо баён карда шуда метавонанд.

27. Мувофиқи қисми 4 моддаи 136 Кодекс агар дар маҷлиси пешакии судӣ шахсони иштироккунандаи парванда барои давом додани баррасии парванда дар маҷлиси судии суди иқтисодии марҳилаи яқум зид набошанд ва парванда ба таври дастҷамъӣ баррасӣ карда нашавад, суди иқтисодӣ таъинотро дар бораи анҷом додани оmodасозии парванда ба муҳокимаи судӣ ва кушодани маҷлиси судӣ мебарорад.

Дар таъинот ҳамчунин мавҷуд набудани норозигии шахсони иштироккунандаи парванда нисбати давом додани баррасии парванда дар маҷлиси судии суди иқтисодии

марҳилаи якум, ваҷҳҳое, ки асоси хулосаи суд оид ба омодагии парванда ба муҳокимаи судӣ гаштаанд, сана ва вақти кушодани ин маҷлиси қайд карда мешавад.

Агар шахсони иштироккунандаи парванда, ки дар бораи вақт ва маҳалли гузаронида ни маҷлиси пешакии судӣ ва моҳиятан баррасӣ намудани парванда ба таври дахлдор огоҳ карда шудаанд, ба маҷлиси пешакии судӣ ҳозир нашудаанд ва зидди баррасӣ намудани парванда дар ғоибии онҳо норозигӣ арз накардаанд, судя ҳуқуқ дорад, ки маҷлиси пешакии судиро анҷом диҳад ва баррасии парванда дар маҷлиси судии суди иқтисодии марҳилаи якум дар ҳолати риоя намудани талаботҳои қисми 4 моддаи 136 Кодекс оғоз намояд.

Ҳангоми мавҷуд будани норозигии шахсони иштироккунандаи парванда нисбати давом додани баррасии парванда дар маҷлиси судии

суди иқтисодии марҳилаи якум суд санаи дигари моҳиятан баррасӣ намудани парвандаро таъин менамояд, ки дар бора дар таъинот дар бораи таъин намудани парванда ба муҳокимаи судӣ зикр менамояд.

Нусхаи таъинот дар бораи таъин намудани парванда ба муҳокимаи судӣ ба шахсони дар маҷлиси пешакии судӣ ҳозирбуда таҳти дастхат супорида шуда метавонад, ба дигар иштирокчиёни мурофиа нусхаи таъинот аз рӯи қоидаҳои муқарраркардаи боби 12 Кодекс фиристода мешавад.

28. Амалҳои алоҳидае, ки ҳангоми омодазозии парванда ба муҳокимаи судӣ анҷом дода мешаванд, дар ҳолатҳои зарурат ҳангоми моҳиятан баррасӣ намудани парванда низ анҷом дода шуда метавонанд, масалан, ҳал намудани дархостҳо, баррасӣ намудани масъала оид ба таъин намудани экспертиза, ҷалб намудани шахсони сеюм ва ғайраҳо

**Раиси Пленум,
Раиси Суди Олии иқтисодии
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**Котиби Пленум,
Судяи Суди Олии иқтисодии
Ҷумҳурии Тоҷикистон**

Н. Мансуров

Р. Исмаилов

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ СОҲТОРИ ДАВЛАТӢ, МАҚОМОТИ СУДӢ ВА ҲИФЗИ ҲУҚУҚ

Бо мақсади ба миён омадани муносибатҳои нав, тағйир ёфтани ва қатъ шудани ин муносибатҳо зарурат ба миён меояд, ки ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда тағйиру иловаҳо ворид карда шаванд. Аз ҷониби парламенти кишвар дар соҳаи соҳтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқ санаи аз 24 феввали соли 2017 ба як қатор қонунҳои амалкунанда тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд. Аз ҷумла:

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм».

Ба Қонуни ҚТ «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузориҳои терроризм» аз 25 марти соли 2011 (минбаъд – Қонун) тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Дар ном ва муқаддима ва матни Қонун калимаҳои «маблағгузориҳои терроризм» мазмунан васеъ гардида ба калимаҳои «маблағгузориҳои терроризм ва маблағгузориҳои паҳнкунии силоҳи қатли ом» иваз карда шуданд.

2. Дар моддаи 1 сархатҳои дуҷум, чорум, ёздаҳум, дувоздаҳум, шонздаҳум, ҳабдаҳум, ҳаждаҳум, нуздаҳум, бистум, бисту якум ва бисту дуҷум дар таҳрири зерин ифода карда шуданд:

«- қонунигардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда – анҷом додани амалиёти молиявӣ ё аҳдҳои дигар бо маблағҳои пулӣ, қоғазҳои қиматнок ё молу мулкҳои дигар, ки баръало даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастовардашуда мебошанд, бо мақсади рӯйпуш ва пинҳон намудани сарчашмаи ба даст овардани ин молу мулк ва ё мусоидат намудан ба шахсе, ки дар содир намудани ҷинояти асосӣ иштирок намудааст, то ки ӯ тавонад аз ҷавобгарӣ барои қирдорҳои содирнамудааш саркашӣ намояд, инчунин рӯйпуш ё пинҳон кардани хусусияти аслии, маҳалли қойгиршавӣ, тарзи ихтиёрдорӣ, қойивазкунӣ, ҳуқуқ ба молу мулк ё мансубияти он, ҳамчунин ба даст овардан, соҳибӣ кардан, истифода бурдан ё ихтиёрдорӣ чунин молу мулк;

- маблағгузориҳои терроризм – бевосита ё бавосита пешниҳод намудан ё ҷамъ овардани воситаҳо бо мақсади пурра, ё қисман истифода

бурдани онҳо ва ё бо дарки он ки ин воситаҳо аз тарафи террористи алоҳида ё гурӯҳи (ташкilotи) террористӣ истифода мешаванд, ё бо мақсади таъминоти молиявии террористи алоҳида ё гурӯҳи (ташкilotи) террористӣ, ё барои ташкил, тайёр ва содир намудани ҷиноятҳои, ки дар моддаҳои 179, 179¹, 179³, 181, 182, 184, 184¹, 184², 184³, 184⁴, 185, 193, 194, 194¹, 194², 194³, 194⁴, 194⁵, 310 ва 402 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд, истифода мегарданд, ҳамчунин агар ин воситаҳо воқеан барои содир намудани ҷиноятҳои зикршуда истифода нашуда бошанд, инчунин маблағгузориҳои террористи алоҳида ё гурӯҳи (ташкilotи) террористӣ, ҳатто агар он бо акт (актҳои) мушаххаси террористӣ алоқаманд набошад;

- шахсони сиёсии бонуфуз – шахсоне, ки ба онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (шахсони бонуфузи сиёсии миллӣ) ё дар давлати дигар (шахсони бонуфузи сиёсии хориҷӣ – сарони давлатҳо ё ҳукуматҳо, ходимони баландпояи сиёсӣ, шахсони олии мансабдори ҳукумат, судҳо, қувваҳои мусаллаҳ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва фискалӣ, роҳбарони корхонаҳои давлатӣ, инчунин роҳбарон ва ходимони ҳизбҳои сиёсӣ ва иттиҳодияҳои динӣ, шахсоне, ки ба онҳо вазифаҳои муҳими ташкilotи байналмилалӣ бовар карда шудааст) вазифаҳои муҳими давлатӣ пешниҳод шудаанд, аз ҷумла шахсони собиқ дар ин мансабҳо фаъолиятнамуда ва ҳешовандони наздики онҳо;

- молик-бенефитсиар (манфиатгир) – як ё якчанд шахси воқеӣ, ки бевосита ё бавосита соҳиби моликият (соҳиби зиёда аз 25 фоиз иштироки афзалиятнок дар сармояи муштарӣ ё миқдори умумии саҳмияҳои муштарӣ бо ҳуқуқи овоз) мебошанд ё муштарӣ ва ё шахсоне, ки ба манфиати онҳо аҳд/амалиёт анҷом дода мешавад, воқеан назорат мекунанд, инчунин шахсоне, ки шахси ҳуқуқиро назорат мекунанд;

- муштарӣ – шахси воқеӣ ё ҳуқуқие, ки аз хизматрасонии ташкilotи бо маблағҳои пулӣ ё молу мулкҳои дигар амалиёт анҷомдиҳанда бархурдор аст, инчунин шахси дигаре, ки тибқи вақолатҳо уҳдадорҳои ба ӯ боваркардашударо амалӣ менамояд;

- хавф – маҷмӯи таҳдидҳо, осебпазирӣ ва фарорасии оқибатҳо барои ташкilotҳои бо маб-

лағҳои пулӣ ё дигар молу мулк амалиёт анҷомдиҳанда бо мақсади истифода дар қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом ҳангоми пешниҳоди хизматрасонӣ ба онҳо мутобиқи хусусияти фаъолиятшон;

- **ғайрифаволгардонии маблағҳои пулӣ, коғазҳои қиматнок ё молу мулки дигар** – ба ташкилотҳои бо маблағҳои пулӣ ё молу мулки дигар амалиёт анҷомдиҳанда манъ кардани интиқол, мубодила, ихтиёрдорӣ ва амалиёти дигар бо маблағҳои пулӣ, коғазҳои қиматнок ё молу мулки дигари ба муштарӣ тааллуқдошта, ки ба рӯйхати ташкилот ва шахси воқеӣ дохил карда шуда, оид ба даст доштани онҳо ба фаъолияти террористӣ, аз ҷумла маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом маълумоти кофӣ мавҷуд аст;

- **идорасозии хавфҳо** – тадбирҳои аз ҷониби ташкилотҳое, ки бо маблағҳои пулӣ ё молу мулки дигар амалиёт анҷом медиҳанд, барои ташкил ва таъмини фаъолияти низоми идорасозии хавфҳо, ки аз ҷумла муайян (ошқорсозӣ), баҳодихӣ (андоза намудан) мониторинг, назорати хавфҳоро бо мақсади коҳиш додани онҳо пешбинӣ менамоянд;

- **таҳримҳои байналмилалӣ** – таҳримҳое, ки аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи шартномаҳои байналмилалӣ эътироф карда мешаванд;

- **мушаххаскунии муштарӣ** – гирифтани маълумоти мушаххаскунанда аз тарафи ташкилоте, ки бо маблағҳои пулӣ ё дигар молу мулк амалиёт анҷом медиҳад, аз муштарӣ (намояндаи муштарӣ);

- **маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом** – амалҳо оид ба пешниҳод, ҷамъоварӣ ё истифодаи ҳама гуна дороиҳо барои паҳнкунии силоҳи қатли ом, ки барои анҷом додани онҳо таҳримҳои байналмилалӣ пешбинӣ шудаанд».

2. Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ шуд.

3. Банди 12 моддаи 4 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«12) нуқтаҳои мубодилаи асъори ташкилотҳои қарзӣ;».

4. Дар моддаи 5 банди 8 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«8) мушаххаскунии муштарӣ ва омӯзиши фаолияти молиявӣ ӯ ҳангоми шубҳа доштан ба алоқамандии амалиёти молиявӣ бо қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бороҳи ҷиноят

бадастоварда ё ба маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом, ҳамчунин ҳангоми гузаронидани амалиёти молиявӣ якдафина бо муштарӣ бо маблағи баробар ба андозаи муайяннамудаи қисми 1 моддаи 6 Қонуни мазкур ё зиёда аз он.».

5. Дар моддаи 6 банди 4 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«4) барои амалиёти дар банди 21) қисми 2 моддаи мазкур пешбинигардида ба маблағи баробар ба 80 нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё зиёда аз он ва ё баробар ба маблағи асъори хориҷии ҳамаҷумла ба 80 нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё зиёда аз он.».

6. Дар моддаи 7 бандҳои 4), 5), 6), 7) ва 8) бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«4) фавран ба мақоми ваколатдор бо тартиби мукқарарнамуда дар бораи анҷомдиҳи ҳар як аҳд ё амалиёти шубҳаноки муштарӣ худ (қўшиши анҷом додани аҳд ё амалиёти шубҳанок) хабар доданд;

5) оид ба боздошт, ғайрифаволгардонӣ ва фаволгардонии маблағҳои пулӣ ё дигар молу мулк ба ташкилот ё шахси воқеӣ тааллуқдошта, ки дар бораи даст доштани онҳо ба фаолияти террористӣ, аз ҷумла маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом асосҳои кофӣ мавҷуданд, чораҳо андешиданд;

б) оид ба ошқор, баҳодихӣ, назорат ва коҳиш додани хавфҳои қонунгардонии (расмиқунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом (аз рӯи намуди муштарӣ,мавқеи ҷуғрофии кишвари бақайдгирии муштарӣ ё муассиса, ки тавассути он ӯ интиқоли (гирифтани) дороиҳо, мол ва хизматрасонро анҷом медиҳад, чораҳои зарурӣ андешиданд;

7) ҳангоми ошқор кардани хавфҳо оид ба коҳиш додан ва назорат кардани онҳо чораҳои дахлдор андешиданд;

8) бо мақсади идорасозии хавфҳо ҳангоми ба роҳ мондани муносибатҳои қарбӣ бо муштарӣ ҳамаи воситаҳои итилооти, инчунин манбаҳои байналмилалӣ эътирофшудаи маълумотро истифода баранд, аз ҷумла он воситаҳои иттилоотие, ки гузаронидани амалиёти молиявиро бидуни тамоми мустақим бо муштарӣ таъмин мекунанд.».

7. Ба моддаи 9 қисми 8 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«8. Бо қарори (таъминоти) суд (судя) аз ҷониби ташкилотҳое, ки бо маблағҳои пулӣ ё дигар молу мулк амалиёт анҷом медиҳад,

амалиёт тавассути суратҳисоботҳои бонкӣ (пасандоз), ҳамчунин дигар амалиёт бо маблағҳои пулӣ ё дигар молу мулк ташкилот ва шахсоне, ки нисбати онҳо бо тартиби муайяннамудаи қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон маълумот оид ба алоқомандии онҳо ба фаолияти ифротгароӣ ё терроризм, ё шахсони ҳуқуқие, ки бевосита ё бавосита дар моликият ва ё таҳти назорати чунин ташкилотҳо ё шахсони воқеӣ ё ҳуқуқие, ки аз ном ва ё бо супориши чунин ташкилотҳо ё шахсони фаолият менамояд, то бекор кардани чунин қарор (таинот) тибқи қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон боздошт карда мешавад.».

8. Ба моддаи 12 қисми 8 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«8. Мақоми ваколатдор дар якҷоягӣ бо мақомоти назоратӣ ва ё мустақилона бо мақсади ошкор кардани вайронкунии қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон дар соҳаи муқовимат ба қонунигардонии (расмиқунони) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузори терроризм ва маблағгузори паҳнкунии силоҳи қатли ом, санҷиши ташкилотҳоеро, ки бо маблағҳои пулӣ ё дигар молу мулк амалиёт анҷом медиҳанд, гузаронд.».

Ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи экспертизаи зиддикоррупсионии санадҳои меъерии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъерии ҳуқуқӣ» тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

Аз матни моддаи 2 ва қисми 1 моддаи 5 калимаи «(Сарқонуни)» хорич карда шуда, ба ном, қисмҳои 2 ва 3 моддаи 8, қисми 1 моддаи 9, ном ва қисми 2 моддаи 11, ном ва матни моддаи 12 пас аз калимаи «экспертизаи» калимаи «давлатии» иваз карда шуданд.

Ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи адвокатура ва фаолияти адвокатӣ» тағйироти зерин ворид карда шуд:

Дар асоси тағйиру иловаҳои 22 майи соли 2016 ба Конститутсияи ҚТ воридгардида аз матни моддаҳои 2 ва 19 калимаи «(Сарқонуни)» хорич карда шуд, дар сарҳати дуҷуми қисми 2 моддаи 13 калимаи «Шӯрои адлияи» ба калима «созмони судяҳои» иваз карда шуданд.

Ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Чумхурии Тоҷикистон» тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Дар матни Қонун калимаҳои «ташкilotҳои ҷамъиятӣ», «ташкilotҳои динӣ», «бонкҳо», «салоҳияти», «салоҳият» ва «Салоҳияти» мувофиқан ба калимаҳои «иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ», «иттиҳодияҳои динӣ», «ташкilotҳои қарзӣ», «ваколати», «ваколат» ва «Ваколати» иваз карда шуданд. Номи боби 3 дар таҳрири зерин ифода карда шуданд: «БОБИ 3. ҲУҚУҚ ВА УҲДАДОРИҲОИ МАҚОМОТИ АГЕНТӢ».

2. Дар моддаи 19 сарҳати дуҷум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- ба шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҷиҳати баргараф намудани сабабу шароитҳои ба содир намудани ҷиноят ва дигар ҳуқуқвайронкунонии хусусияти коррупсионидошта мусоидаткунанда дастури хатти диҳад ва пешниҳод ирсол намояд. Дар дастури хатти ва пешниҳод, ки санадҳои эътиноии Агентӣ буда, баррасии онҳо ҳатмӣ мебошад, тарзу усулҳои баргараф намудани сабабу шароитҳои ба коррупсия ва бархӯрди манфиатҳо мусоидаткунанда нишон дода мешаванд. Дастури хаттӣ дар муҳлати на дертар аз 10 рӯз баррасӣ ва пешниҳод на дертар аз 1 моҳ бо иштироки хатмии кормандони воҳидҳои Агентӣ муҳокима гардида, аз натиҷааш ба Агентӣ хабар дода мешавад.».

– Дар сарҳати нуздаҳум калимаи «иттилоотро» ба калимаҳои «иттилоотӣ, аз ҷумла сомонӣ идоравиро дар шабакаи Интернет» иваз карда шуд.

3. Қисми 13 моддаи 26 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«13. Корманди воҳидҳои ҳифзи ҳуқуқи Агентӣ, ки 25 сол ва зиёда аз он собиқаи хизматӣ дорад, барои аз рӯи собиқаи хизмат ба нафақа баромадан ҳуқуқ дорад.».

4. Қисмҳои 4 ва 5 моддаи 31 дар таҳрири зерин карда шуданд:

«4. Кормандони мақомоти Агентӣ аз ҳисоби маблағҳои бучети ҷумхуриявӣ бо суғуртаи ҳатмии давлат фаро гирифта мешавад. Дар сураати ба корманди воҳидҳои ҳифзи ҳуқуқи Агентӣ расонидани зарари ҷисмонӣ, ки фаолияти касбӣ машғул шударо имконнопазир мегардонад, ба кумақпулии якдафъаина дар ҳаҷми 6 (шаш) маоши таминоти пулӣ аз ҳисоби маблағҳои дахлдори Агентӣ пардохта мешавад, ки минбаъд ин маблағ аз шахсони гунаҳкор рӯёнида мешавад. Ҳангоми ҳалок гардидани корманди воҳидҳои ҳуқуқ Агентӣ, бинобар иҷрои фаъолияти хизматӣ ба оилаи корманди ҳалокгардида ва ё шахсони таҳти саробонии он буда, кумақпулии якдафъаина дар ҳаҷми 8 (ҳашт) маоши таминоти пули

корманди ҳалокгардида, аз ҳисоби маблағҳои дахлдори Агентӣ пардохта мешавад, ки минбаъд аз шахсони гунаҳкор бо ҷуброни ин маблағ аз лаҳзаи пардохт рӯёнида мешавад. Ҳангоми пеш аз муҳлат рӯҳсат шудани кормандони воҳидҳои ҳифзи ҳуқуқи Агентӣ аз хизмат, бо сабаби гирифтӣ шудан ба беморӣ дар рафти иҷрои уҳдадорӣҳои хизмати, ба ӯ кумакпулии якдафъаина ба андозаи 5 (панҷ) маоши таъминоти пулӣ, ки дар рӯзи пардохти кумакпулӣ муқаррар гардидааст, пардохта мешавад.

5. Ба кормандони воҳидҳои назорати давлатии молиявии Агентӣ дар ҳолатҳои пешбининамудаи қисми 4 ҳамин модда, бо тартиб ва андозаи муқаррарнамудаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» кумакпулии якдафъаина пардохта мешавад.».

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид» тағйиру иловаи зерин ворид карда шуданд:

1. Ба моддаи 2 сарҳати дуюм бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- Рӯзи кормандони мақомоти назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия -10 январ;».

2. Сарҳати чоруми моддаи 3, ки ба рӯзи 1-уми май ҳамчун рӯзи ғайрикорӣ бахшида шуда буд, хорич карда шуд.

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Дар моддаи 1 сарҳати дуюм дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- **муқовимат ба коррупсия** – фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, ташкилотҳо, новобаста аз шакли моликият, дар доираи ваколатҳо ва вазифаҳои худ, инчунин шахсони воқеӣ дар самти пешгирии коррупсия, аз ҷумла оид ба ошкор ва бартарафсозии омилҳои бавучудоварандаи коррупсия (пешгирии коррупсия), дар самти ошкор кардан, кушодан, рафъ намудан ва тафтиши ҳуқуқвайронкунии коррупсионӣ (мубориза бо коррупсия), оид ба кам ва бартараф намудани оқибатҳои ҳуқуқвайронкунии коррупсионӣ, дар самти мусоидат дар пешгирӣ, ошкор кардан, кушодан, рафъ намудан ва тафтиши ҳуқуқвайронкунии коррупсионӣ.

– Сарҳати панҷум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- **субъектҳои ҳуқуқвайронкунии бо коррупсия алоқаманд** – шахси таъин ё интихобшуда, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ё бо ваколати махсус вазифаи намояндаи ҳокимияти давлатиро амалӣ менамояд, яъне бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои ваколатҳои амрдиҳӣ ба шахсоне мебошад, ки дар тобеияти хизмати ӯ қарор надоранд, инчунин шахсе, ки вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ, маъмурию хоҷагидориро дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, ҳамчунин дар субъектҳои хоҷагидори давлатӣ ва дигар субъектҳои хоҷагидор, ки дар онҳо ҳиссаи давлат на кам аз нисфро ташкил медиҳад, ба таври музднок ё бе музд иҷро менамояд.

– Сарҳати шашум хорич карда шуда, сарҳати ҳафтум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- **шахсони ба субъектҳои ҳуқуқвайронкунии бо коррупсия алоқаманд баробаркардашуда** – шахсони мансабдори давлатҳои хоричӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ, ки бо мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдор, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибатдоранд;».

2. Дар моддаи 4 сарҳати ёздаҳум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- манъи вогузор намудани ваколатҳо оид ба танзими давлатӣ ва назорати фаолияти соҳибкорӣ ба зиммаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, ки чунин фаъолиятро амалӣ менамоянд;».

– Сарҳати дуюм қисми 1 моддаи 9 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- этибори қонунӣ пайдо кардани ҳалномаи суд дар бораи маҳдуд намудани қобилияти амал ё ғайри қобили амал эътироф намудани шахс;».

3. Дар қисми 1 моддаи 10 сарҳати якум бо мазмуни зерин илова карда шуд.

«- ба фаъолияти мақомоти дигари давлатӣ, ки ба доираи ваколатҳои мансабиаш дохил нест, даҳолат намояд;».

– Сарҳати сеюм дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- шахсан ё ба воситаи шахсони боэътимод ба фаъолияти соҳибкорӣ машғул шавад. Шахси ба иҷрои вазифаҳои давлатӣ ваколатдор уҳдадор аст, ки дар муҳлати на дертар аз понздаҳ рӯзи баъди ба хизмати давлатӣ дохил шудан ҳиссаи дар сармояи оинномавии (шариконаи) ташкилотҳои тичоратӣ доштаашро ба шахси дигар бо ҳуқуқи идораи ба боварӣ асосёфта диҳад;».

– Сарҳати чорум бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«- дар бонкҳои хориҷӣ, ки берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият доранд, суратҳисобҳо кушояд ва пасандозҳо дошта бошад;».

– Сархати панҷум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- аз шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ вобаста ба иҷрои ваколатҳояш, аз ҷумла барои хизмате, ки ҳангоми иҷрои ваколаташ (ҳуқуқу уҳдадорихояш) анҷом додааст ё ба манфиати шахси дигар анҷом наодааст, мукофот (қарз, мукофоти пулӣ ва мукофоти дигар, хизматрасонӣ, пардохти вақтхушӣ, истироҳат, хароҷоти нақлиёт) гирад, ба шахсони мансабдори болоӣ тухфа диҳад ё хизмат расонад. Тухфаҳои ҳангоми баргузори чорабиниҳои протоколӣ, сафарҳои хизматӣ ва чорабиниҳои дигари расмӣ гирифташударо ҳамчун молу мулки давлатӣ бояд бо санади дахлдор ба мақомоте, ки дар он фаъолият менамояд, супорад, ба истисноӣ армуғон ва тухфаҳои дигари рамзӣ, ки арзиши умумӣ онҳо дар давоми сол аз 100 (сад) нишондиҳанда барои ҳисобҳо зиёд набошад;».

4. Ба қисми 1 моддаи 12 сархати бистум бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«- иҷро накардани чорабиниҳои барномаҳои давлатии зиддикоррупсионӣ ва нақшаи тадқиқи ин барномаҳо;».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон».

Ба Қонуни ҚТ аз 20 март соли 2008 «Дар бораи мақомоти амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйиру иловаҳо ворид карда шуданд, ки хусусияти техниқиву имлоӣ доранд.

Ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қонуни ҚТ аз 31 декабри соли 2008 қабул шудааст, тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Дар моддаи 29 қисми 2 таҳрири зерин ифода карда шуд:

«2. Таҳти мафҳуми шахси мансабдор дар Кодекси мазкур шахси таъин ё интихобшуда фаҳмида мешавад, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ё бо ваколати махсус вазифаи намоёндаи ҳокимияти давлатиро амалӣ менамояд, яъне бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои ваколатҳои амрдиҳӣ нисбат ба шахсоне мебошад, ки дар

тобеияти хизмати ӯ қарор надоранд, инчунин шахсе, ки вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ, маъмурию хоҷагидориро дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои давлатӣ, мақомоти худидоракунии шахрак ва деҳот, ҳамчунин дар субъектҳои хоҷагидори давлатӣ ва дигар субъектҳои хоҷагидоре, ки дар онҳо ҳиссаи давлат на кам аз нисфро ташкил медиҳад, ба таври музднок ё бемузд иҷро менамояд ва шахсони ба онҳо баробаркардашуда».

2. Моддаи 367 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 367. Ворид намудани, тағйир, паҳн ва истифода кардани намудҳои гуногуни таҷҳизоту барномаҳое, ки барои дигаргун кардани маълумоти идентификатории воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ истифода мешаванд ва (ё) истифодаи воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ, ки маълумоти идентификаториашон дигар карда шудааст

Барои ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудан ва дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйир, паҳн ва истифода кардани намудҳои гуногуни таҷҳизоту барномаҳое, ки барори дигаргун кардани маълумоти идентификатории воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ истифода мешаванд ва (ё) истифодаи воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ, ки маълумоти идентификаториашон дигар карда шудааст,-

Ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз се то панҷ, ба шахсони мансабдор аз сӣ то чил ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз сад то дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима тайин карда мешавад.».

3. Санқсияи моддаи 577 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«ба шахсони воқеӣ ва шахсони мансабдор ба андозаи аз нисф то дукарата ва шахсони ҳуқуқӣ ба андозаи аз ду то секаратаи арзиши мол ё воситаи нақлиёти аз сарҳади гумрукӣ ғайриқонунӣ интиқолгардида бо мусодираи ашёи, ки олотӣ содир намудани ҳуқуқвайронкунии маъмурий ё объекти бевоситаи он мебошад, ҷарима тайин карда мешавад.».

4. Моддаи 663 бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 663. Иҷро кардани чорабиниҳои барномаҳои давлатии зиддикоррупсионӣ ва нақшаи тадқиқи онҳо

Барои иҷро накардани чорабиниҳои барномаҳои давлатии зиддикоррупсионӣ ва нақшаи тадқиқи онҳо, ба шахсони мансабдор ба андозаи аз бист то сонишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима тайин карда мешавад.».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси муурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон».

Ба Кодекси муурофиавии ҚТ, ки бо Қонуни ҚТ аз 3 декабри соли 2009 қабул шудааст, тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

5. Дар қисми 2 моддаи 470 ва қисми 4 моддаи 473 калимаҳои «Шӯрои адлияи» ба калимаҳои «Суди Олии» иваз карда шуда, дигар тағйирот хусусияти техникӣ доранд.

Ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қонуни ҚТ аз 21 майи соли 1998 қабул шудааст, тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд:

1. Дар моддаи 314, банди 1 эзоҳи модда дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«1) Таҳти мафҳуми шахси мансабдор дар Кодекси мазкур шахси таъин ё интихобшуда фаҳмида мешавад, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ё бо ваколати махсус вазифаи намояндаи ҳокимияти давлатиро амалӣ менамояд, яъне бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои ваколатҳои амрдиҳӣ нисбат ба шахсоне мешавад, ки дар тобеияти хизмати ӯ қарор надоранд, инчунин шахсе, ки вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ, маъмурию хоҷагидориро дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муассасаҳои давлатӣ, мақомоти худидоракунии шахрак ва деҳот, ҳамчунин дар субъектҳои хоҷагидори давлатӣ ва дигар субъектҳои хоҷагидоре, ки дар онҳо ҳиссаи давлат на кам аз нисфро ташкил медиҳад, ба таври музднок ё бемузд иҷро менамояд ва шахсони ба онҳо баробаркардашуда.»

– Дар банди 3) эзоҳ калимаи «маҳаллӣ» ба калимаҳои «шаҳрак ва деҳот» иваз карда шуд, эзоҳи модда бандҳои 4) ва 5) бо мазмуни зерин илова карда шуданд:

«4) Вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ – ваколатҳо оид ба амалӣ намудани роҳбарии коллективи меҳнатӣ, доираи муайяни кор, кормандони алоҳида, интихоб ва ҷобачогузори кадрҳо, ташкили меҳнати кормандони тобеъ, назорат ва санҷиши риояи интизоми меҳнат, татбиқи ҷораҳои ҳавасмандгардонӣ ва мучозоти интизомӣ.

5) Вазифаҳои маъмурию хоҷагидорӣ – ваколатҳо оид ба идора ва ихтиёрдорӣ молумулк.»

2. Моддаи 289 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 289. Қочоқ

1) Қочоқ - интиқоли мол ва (ё) ашёи дигар аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон бидуни назорати гумрукӣ ё пинҳонӣ аз назорати гумрукӣ

ё бо роҳи фиреб истифода кардани ҳуҷҷатҳо ё воситаҳои ҳаммонандкунии (идентификатсионии) гумрукӣ, ё декларатсия накардан, ё декларатсиякунонии носоҳеҳи онҳо, ба истиснои ашёҳое, ки дар қисми 3) моддаи мазкур нишон дода шудаанд, агар дар давоми сол пас аз татбиқи ҷазои маъмури содир шуда бошад,-

бо ҷарима ба андозаи аз дусаду панҷоҳ то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то се сол ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор, агар ба миқдори калон содир шуда бошад,-

бо ҷарима ба андозаи аз панҷсад то нӯҳсаду дувоздаҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

3) Интиқоли воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ, прекурсорҳои онҳо, моддаҳои саҳттаъсир, захролуд, захролудкунанда, радиоактивӣ, тарканда, аслиҳа, воситаҳои таркиш, силоҳи оташфишон, лавозимоти ҷангӣ ё муҳимоти ҳарбӣ, силоҳи зарравӣ, химиявӣ, биологӣ ё дигар намуди силоҳи қатли ом, мавод ва таҷҳизоте, ки барои сохтани силоҳи қатли ом истифода шуданашон мумкин аст, ҳамчунин ашёи хоми аз ҷиҳати стратегӣ муҳим, осори бадеӣ, таърихӣ, бостоншиносӣ ё арзишҳои дигари фарҳангӣ аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки нисбат ба онҳо қоидаҳои махсуси интиқол тавассути сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян гардидаанд, агар ин кирдор бидуни назорати гумрукӣ ё пинҳонӣ аз назорати гумрукӣ, ё бо роҳи фиреб истифода кардани ҳуҷҷатҳо, ё воситаҳои ҳаммонандкунии (идентификатсионии) гумрукӣ, ё декларатсия накардан ё декларатсиякунонии носоҳеҳ содир шуда бошад,-

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то даҳ сол ҷазо дода мешавад.

4) Кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум, дуум ё сеюми моддаи мазкур агар:

а) такоран;

б) аз ҷониби шахси мансабдор бо истифодаи мақоми хизматӣ;

в) бо истифодаи зӯроварӣ ё таҳдиди он нисбат ба шахсе, ки назорати гумрукиро анҷом медиҳад;

г) бо роҳи раҳна кардани сарҳади гумрукӣ содир шуда бошанд, -

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз даҳ то понздаҳ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъо-

лияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ё бидуни он чазо дода мешаванд.

5) Кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои яқум, дуҷум, сеҷум ё чоруми ҳамин модда, агар аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошанд,-

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз понздаҳ то бист сол ва бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ё бидуни он чазо дода мешаванд.

Эзоҳ: Кирдори пешбининамудаи қисми дуҷуми моддаи мазкур ҳангоме ба миқдори қаллон содиршуда ҳисобида мешавад, агар арзиши мол ё воситаи нақлиёти интиқолшуда аз дуҷумим ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо бештар бошад.».

Бо ворид шудани тағйиру иловаҳои мазкур сатҳу сифати меъёрҳои ҳуқуқӣ мукамалтар гардида, ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин карда мешавад.

**Алямова М.С.,
мутахассиси пешбари
шуъбаи қонунгузорӣ оид ба
сохторӣ давлатӣ, мақомоти
судӣ ва ҳифзи ҳуқуқи ММҚ**

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ГРАЖДАНӢ, СОҲИБКОРӢ ВА ОИЛАВӢ

Дар семоҳаи аввали соли 2017 дар қонунгузории граждани ва соҳибкорӣ як қатор навигариҳо ворид карда шуд. Аз ҷониби Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба 4 қонун ва 1 кодекси амалкунандаи зерин тағйиру иловаҳои зарурӣ ворид карда шудааст:

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон»;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ»;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ»;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма»;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии истеҳсол ва муомилоти баъзе намунаҳои маҳсулоти нафт».

Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 ноябри соли 1998, таҳти №682 қабул гардида, шарт ва тартиби ақди никоҳ, қатъ ва беэтибордонистани онро муқаррар менамоянд, муносибатҳои шахсии ғайримолумулкӣ ва молумулкиеро, ки дар оила миёни зану шавҳар, падару модар фарзандон, дигар аъзои оила ба миён меоянд, муносибатҳои, ки вобаста бо фарзандхондӣ, васояту парасторӣ, ба тарбия гирифтани кӯдакон ба миён меоянд, тартиби сабти асноди ҳолати шахрвандӣ ва муносибати дигари оилавино танзим менамояд. Ба Кодекси мазкур якҷанд тағйирот ворид гардид, ки онҳо хусусияти имлоӣ доранд. Масалан, дар қисми 4 моддаи 31, матни моддаи 45, қисми 4 моддаи 46, қисмҳои 2 ва 4 моддаи 60 калимаҳои «қонунҳои граждани» ба калимаҳои «қонунгузори граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дар матни моддаи 51, қисми 3 моддаи 66 калимаҳои «қонунҳои мурофиаи граждани» ба калимаҳои «қонунгузори мурофиавии граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон» иваз карда шуданд. Дар қисми 1 моддаи 32 калимаҳои «иқоматгоҳ

ва маҳали будубош» ба калимаҳои «маҳалли иқомат ва будубош» иваз карда шуданд. Дар номи моддаи 43 калимаҳои «Тағйир додани» ба калимаҳои «Тағйир додан ё бекор кардани» ва дар қисми 1 моддаи мазкур калимаҳои «беэтибор кардан» ва «беэтибордонистани» ба калимаҳои «бекор кардан» ва «бекор кардани» иваз карда шуданд.

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ» аз 16 майи соли 1997, таҳти №464 якҷанд тағйироту иловаҳо ворид карда шуд. Қонуни мазкур муносибатҳои байни давлатро дар шахси мақомоти ваколатдори он ва шахсони ҳуқуқию воқеӣ дар рафти хусусигардонии моликияти давлатӣ муқаррар менамояд. Номи Қонун ба ҳарфи калон навишта шуд. Дар матни Қонун калимаҳои «ин Қонун» ва «Ин Қонун» ба калимаҳои «Қонуни мазкур» иваз карда шуданд. Қонуни мазкур бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатӣ» мутобик карда шуд. Моддаҳои 2, 3 ва 7 дар таҳрири нав ифода карда шуданд:

«Моддаи 2. Хусусигардонии моликияти давлатӣ

Хусусигардонии моликияти давлатӣ – фаъолияти аз тарафи давлат мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон амалишаванда оид ба додани молу мулк таҳти моликияти давлатӣ қарордошта ба моликияти хусусии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ.

Моддаи 3. Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ ба Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни мазкур, дигар санадҳои меъриии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иборат мебошад.

Хусусигардонии моликияти давлатӣ, ки берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад, бо Қонуни мазкур танзим мегардад, агар дар санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ аз тарафи Тоҷикистон эътирофшуда тартиби дар пешбинӣ нагардида бошад.

Моддаи 7. Ваколатҳои мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар соҳаи хусусигардонӣ

Ваколатҳои маҷлисҳои маҳаллии вакилони халқ, раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва шаҳру ноҳияҳо дар соҳаи хусусигардонӣ, ки аз моддаи 5 Қонуни мазкур бармеоянд, бо қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим карда мешаванд.»

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи алоқаи барқӣ» аз 10 майи соли 2002, таҳти №56 якҷанд тағйироту иловаҳо ворид карда шуд. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқии танзим ва идоракунии фаъолият дар соҳаи бунёд, амал ва рушди алоқаи барқиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намуда, салоҳияти мақомоти идораи давлатӣ ва танзими соҳаи мазкур, инчунин ҳуқуқ ва ухдадорихои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро, ки дар ин кор иштирок мекунанд ё аз хизмати алоқаи барқӣ истифода мебаранд, муайян мекунад. Ба моддаи 2 сархати 11 илова карда шуд, ки он дорои чунин мазмун аст:

«системаи давлатии муайянсозии воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ» – маҷмӯи таҷҳизот ва барномаҳои дорои маълумоти идентификатори байналмилалии воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ, ки бақайдгирии идентификаторҳои истифодашаванда, шинохтани идентификаторҳои нав, муқоисаи онҳо ва кори воситаҳои мобилии идентификаторашон бақайдгирифташудаи ба шабакаи алоқаи барқӣ пайвастро таъмин менамояд;».

Аз матни моддаи 4 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд. Дар ном ва қисми 1 моддаи 20 ва 21, қисми 2 моддаи 24, қисми 1 моддаи 29, қисми 2 моддаи 32, қисмҳои 2 ва 6 моддаи 33, қисми 1 моддаи 34, қисми 1 моддаи 37 ва қисмҳои 1, 3, 4 ва 5 моддаи 42 калимаҳои «Вазифаҳои», «вазифаҳои», «вазифаҳо», «вазифадоранд» ва «вазифадор» ба калимаҳои «Ухдадорихои», «ухдадорихои», «ухдадорихо», «ухдадорихои» ва «ухдадорихои» иваз карда шуданд. Ба Қонуни мазкур моддаи 30¹ бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 30¹. Бақайдгирӣ ва муайянсозии воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ

Мақоми ваколатдори давлатии соҳаи алоқаи барқӣ системаи давлатии муайянсозии воситаҳои мобилии алоқаи барқиро ташкил намуда, рушд мебахад ва истифода мебарад.

Идентификаторҳои байналмилалии воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ дар системаи давлатии муайянсозии воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ ба қайд гирифта мешаванд.

Бақайдгирии идентификаторҳои воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ музднок анҷом дода мешавад. Андоза ва тартиби пардохти хизматрасонии бақайдгирии идентификаторҳо аз тарафи мақомоти ваколатдори давлатӣ дар соҳаи алоқаи барқӣ дар мувофиқа бо мақоми давлатии зиддиинҳисорӣ муайян карда мешаванд.

Дигаргун сохтан, нусхабардорӣ ва паҳн кардани маълумоти системаи давлатии муайянсозии воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ бе розигии мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи алоқаи барқӣ манъ аст.

Ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудан ва дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр, паҳн ва истифода кардани намудҳои гуногуни таҷҳизоту барномаҳо, ки барои дигаргун кардани маълумоти идентификатории воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ истифода мешаванд ва (ё) истифодаи воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ, ки маълумоти идентификаторашон дигар карда шудааст, манъ мебошад.

Операторони хизмати алоқаи барқӣ ҳуқуқ надоранд ба воситаҳои мобилии алоқаи барқии дар системаи давлатии муайянсозии воситаҳои мобилии алоқаи барқӣ бақайдгиританашуда хизмат расонад.»

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма» аз 19 марти соли 2013, таҳти №961 қабул гардид ва якҷанд тағйироту иловаҳо ворид карда шуд. Қонуни мазкур асосҳои ташкилию ҳуқуқии фаъолияти матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори омма ва кафолати давлатии озодии онҳоро муқаррар карда, муносибатҳои вобаста ба онҳоро танзим менамояд. Аз матни моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд. Дар қисми 3 моддаи 8 калимаҳои «якҷанд муассис» ба калимаи «муассисон» ва дар сархати 7 қисмҳои 4 ва 5 калимаи «мавқуфгузорӣ» мувофиқан ба калимаи «боздоштан» иваз карда шуданд.

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими давлатии истеҳсол ва муомилоти баъзе намудҳои маҳсулоти нафт» аз 30 июли соли 2007, таҳти №309 якҷанд тағйироту иловаҳо ворид карда шуд. Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятиеро, ки дар ҷараёни

истехсол ва муомилоти баъзе намудҳои маҳсулот нафт (минбаъд - маҳсулоти нафт): бензин (ба истиснои авиатсионӣ), сӯзишвории дизелӣ ва мазут ба миён меоянд, танзим менамояд. Дар муқаддима калимаҳои «намудҳои маҳсулот» ба калимаҳои «намудҳои маҳсулоти» иваз карда шуд. Дар моддаи 1 сархати якум дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- нафт – моеи равшанмонанди сӯзанда, ки дар қабати таҳшини замин паҳн шуда, аз омехтаи мураккаби карбогидридҳо, баъзе намудҳои сикланҳо, аренҳо ва пайвастагиҳои оксигендор, нитрогендор ва сулфурдор иборат мебошад ва маъдани фоиданок ба ҳисоб меравад;».

Дар кулли матни Қонуни мазкур калимаҳои «хуччати истехсолот», «хуччати истехсолотро», «мақомоти ваколатдор», «ваколатдор», «Салоҳияти», «салоҳияти» ба калимаҳои «шиносномаи истехсолот», «шиносномаи истехсолотро», «мақомоти ваколатдори давлатӣ», «ваколатдори давлатӣ», «Ваколати», «ваколоти» иваз карда шуданд. Аз моддаи 2 калимаи «(Сарқонуни)» хориҷ карда шуд. Дар сархати якум қисми дуюми моддаи 3 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«- иҷозатномадихӣ барои фаъолият оид ба истихроҷ, истехсол, коркард, нигоҳдорӣ ва фурӯши нафту газ ва маҳсулоти коркарди онҳо;».

Дар моддаи 7 қисми дуюм дар таҳрири нав ифода карда шуд:

«Дар сурати иҷро нагардидани талаботи Қонуни мазкур мақоми ваколатдори давлатӣ дар ин бора мақомоти дахлдори давлатиро ба таври хаттӣ барои аз ҷониби онҳо андешидани чораҳо оид ба бартараф намудани қонунвайронкунии ошкоргардида огоҳ менамояд.».

Моддаи 12 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 12. Танзими давлатии содироту воридоти маҳсулоти нафт

Танзими давлатии содироту воридоти маҳсулоти нафт мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ карда мешавад, аз ҷумла бо роҳи тасдиқи (тағйир додани) меъёрҳои аксиз, бочҳои гумрукӣ, зиддидемпингӣ ва ҷубронӣ, квота барои содироту воридоти маҳсулоти нафт, инчунин чораҳои дигаре, ки аз шартномаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеоянд.».

**Исмоилова М.,
мутахассиси пешбари
шӯбаи қонунгузории
гражданӣ, соҳибкорӣ ва
оилавии ММК**

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ МЕҲНАТ, МУҲОЧИРАТ ВА ИҶТИМОӢ

Бо мурури замон ва тақозои ҳаёти ҷомеа дар семоҳаи якуми соли 2017 дар қонунгузори соҳаи меҳнат, муҳочират ва иҷтимоӣ як қатор навигариҳо вобаста ба қабул ва ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳои амалкунандаи мамлакат аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба назар мерасанд. Аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти калонсолон» аз 24 феввали соли 2017, №1394;

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кумакҳои унвонии иҷтимоӣ» аз 24 феввали соли 2017, №1396;

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мукофотҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 24 феввали соли 2017, №1378;

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 24 феввали соли 2017, №1406;

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои инкишофи иҷтимоӣ ва иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон».

1. Вобаста ба талабот ва ба вучуд омадани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ дар соҳаи маориф Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти калонсолон» бо тартиби ташаббуси қонунгузорӣ аз ҷониби вакилони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти калонсолон» 24 феввали соли 2017, №1394 қабул гардида, аз 8 боб ва 33 модда иборат мебошад.

Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятии вобаста ба низом ва идоракунии таҳсилоти калонсолон, ташкили раванди таълим, таъминоти илмию методӣ ва кадрӣ, инчунин фаъолияти молиявӣ хоҷагидорӣ ва заминаи моддию техникаи муассисаҳои таълимии таҳсилоти калонсолонро танзим менамояд. Боби 1 Қонуни зикргардида ба муқаррароти умумӣ бахшида шудааст, ки аз 3 модда иборат аст ва масъалаҳои мафҳумҳои асосӣ, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи

таҳсилоти калонсолон ва мақсади таҳсилоти калонсолонро дарбар гирифтааст; дар боби 2 сухан дар бораи низоми таҳсилоти калонсолон меравад. Боби мазкур масъалаҳои стандартҳои давлати таҳсилоти калонсолон, тартиби таъсис, азнавташкилдихӣ ва барҳамдихии муассисаҳои таълимӣ, муассисаҳои таълимии таҳсилоти калонсолон ва намудҳои он, оинномаҳои муассисаҳои таълимӣ ва дигар масъалаҳоро дарбар гирифтааст; боби 3 идоракунии таҳсилоти калонсолонро муқаррар намудааст, ки масъалаҳои салоҳият ва ваколатҳои мақомоти давлатӣ, назорати давлатии фаъолияти муассисаҳои таълимӣ, ҳисоботи оморӣ ва маълумот дар бораи таҳсилоти калонсолонро фаро гирифтааст; дар боби 4 сухан дар бораи ташкили раванди таълим, таъминоти илмиву методӣ ва кадрӣ меравад; боби 5 ба субъектҳои раванди таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ бахшида шудааст; дар боби 6 сухан дар бораи фаъолияти молиявӣ хоҷагидорӣ ва заминаи моддию техникаи меравад; боби 7 ҳамкориҳои байналмилалиро дар соҳаи таҳсилоти калонсолон муқаррар кардааст; боби охири қонуни мазкур муқаррароти хотимавиро дарбар гирифтааст.

2. Дар ин радиф, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кумакҳои унвонии иҷтимоӣ» аз 24 феввали соли 2017, №1396 қабул гардидааст, ки аз 6 боб ва 21 модда иборат аст.

Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, молиявӣ ва ташкилии расонидани кумакҳои унвонии иҷтимоиро ба шахрвандон (оилаҳо) – и камбизоати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намуда, барои беҳтар намудани вазъи иҷтимоии онҳо равона шудааст. Боби 1 муқаррароти умумиро дарбар гирифта, дорои 6 модда мебошад ва масъалаҳои мафҳумҳои асосӣ, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақсади расонидани кумакҳои унвонии иҷтимоӣ, принципҳои асосӣ, маблағгузори кумакҳои унвонии иҷтимоӣ ва ҳуқуқ ба гирифтани кумакҳои унвонии иҷтимоиро фаро гирифтааст; боби 2 ваколатҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар самти расонидани кумакҳои унвонии иҷтимоӣ; боби 3 тартиби муқаррароти ва шаклҳои унвонии иҷтимоӣ; боби 4 тартиби

таъйин ва қатъ намудани кумакҳои унвонии иҷтимоӣ; боби 5 феҳристи кумакҳои унвонии иҷтимоӣ ва боби 6 бошад, ба муқаррароти хотимаӣ бахшида шудааст.

3. Ҳамзамон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мукофотҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 24 феввали соли 2017, №1378 қабул шуда, дорои 5 боб ва 42 модда мебошад.

Қонуни мазкур муносибатҳои ҷамъиятиро вобаста ба сарфарозгардонӣ бо мукофотҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон танзим намуда, асосҳои сарфароз гардонидан бо мукофотҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, низоми мукофотҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, имтиёз, ҳуқуқ ва уҳдадорихои шахсони бо мукофотҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон сарфарозгардидаро муайян менамояд. Дар боби 1 ин Қонун сухан дар бораи муқаррароти умумӣ рафта, масъалаҳои мафҳум ва низом, қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин соҳа, тасвири мукофотҳо, шахсони бо мукофот сарфарозшаванда, фоидаҳои сарфарозгардонӣ ва Комиссияи назди Президенти ҶТ оид ба мукофотҳоро дарбар мегирад; боби 2 намудҳои мукофотҳои давлатии ҶТ; боби 3 имтиёз, ҳуқуқ ва уҳдадорихои шахсони бо мукофотҳои давлатии ҶТ сарфарозгардида; боби 4 маҳрум намудан аз мукофотҳои давлатӣ ва барқарор намудани он; боби 5 муқаррароти хотимаӣ.

4. Қонун Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлатӣ» аз 5 март соли 2007, №233 қабул гардидааст, ба сархати дуёми моддаи 1 он тағйироти зерин ворид карда шуд:

«- **шахси мансабдори давлатӣ** – шахси таъйин ё интихобшуда, ки ба таври доимӣ, муваққатӣ ё бо ваколати махсус вазифаи намоёндаи ҳокимияти давлатиро амалӣ менамояд. Яъне, бо тартиби муқаррарнамудаи қонун-

гузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои ваколатҳои амрдиҳӣ нисбати шахсоне мебошад, ки дар тобеияти хизмати ӯ қарор надорад, инчунин шахсе, ки вазифаҳои ташкилию амрдиҳӣ, маъмурию хоҷагидориро дар мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои давлатӣ, мақомоти худидоракунии шахрак ва дехот, ҳамчунин дар субъектҳои хоҷагидорӣ давлатӣ ва дигар субъектҳои хоҷагидоре, ки дар онҳо ҳиссаи давлат на кам аз нисфро ташкил медиҳад, ба таври музднок ё бемузд иҷро менамояд ва шахсони ба онҳо баробарқардашуда;».

5. Қонун Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дурномаҳои давлатӣ, консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои инкишофи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 8 декабри соли 2003, №53 қабул гардидааст, тағйирот иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Дар ном ва матни Қонун калимаҳои «Инкишофи» ва «Инкишоф» мувофиқан ба калимаҳои «Рушди» ва «Рушд» иваз карда шуданд.

2. Аз матни моддаи 2 калимаи «Сарқонун» хориҷ карда шуд.

3. Ба қисми сеюми моддаи 6 баъд аз калимаҳои «Ҷумҳурии Тоҷикистон» калимаҳои «, Чун қоида» илова карда шуд.

4. Дар қисми сеюми моддаи 6 баъд аз калимаҳои «Ҷумҳурии Тоҷикистон» калимаҳои «, Чун қоида» илова карда шуда, рақами «10» ба рақами «15» иваз карда шуд.

Бояд тазаккур дод, ки қабули қонунҳои наво ва ворид намудани тағйирот иловаҳо ба қонунҳои амалқунанда номувофиқати меъёрҳои ҷойдоштаро аз байн бурда, дар ҷумҳурӣ далели пешравӣ ва фаъолияти ҷумҳурии мақомоти ҳокимияти давлатиро нишон дода, баҳри дар амал татбиқ намудани онҳо мусоидат менамоянд.

**Нуров Ҳ.П.,
сармутахассиси шӯбаи
қонунгузорӣ оид ба
меҳнат, муҳочират ва
иҷтимоии ММК**

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ МОЛИЯ, АНДОЗУ ГУМРУК ВА ФАЪОЛИЯТИ БОНКӢ

Дар семоҳаи аввали соли 2017 ба қонунгузори соҳаи молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ бо дарназардошти инкишоф ёфтани муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи мазкур як қатор дигаргуниҳо ворид карда шуд. Ин дигаргуниҳо дар низоми қонунгузорӣ бо роҳи қабули қонунҳои зерин ба амал омаданд:

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 24 феввали соли 2017, таҳти №1398;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйиру илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати содирот» аз 24 феввали соли 2017, таҳти №1392;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйиру илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» аз 24 феввали соли 2017, таҳти №1400;

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасониҳои пардохтӣ ва низоми пардохтӣ» аз 24 феввали соли 2017, таҳти №1397.

Бояд қайд намуд, ки яке аз навгониҳои, ки дар қонунгузори соҳаи мазкур ба вучуд омад, ин қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 24 феввали соли 2017, таҳти №1398 мебошад. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон 17 сентябри соли 2012, таҳти №901 қабул гардида, аз 329 модда, 50 боб, 18 фасл ва 2 қисм иборат аст ва маротибаи панҷум аст, ки ба он тағйирот ворид карда мешавад. Бо дарназардошти ба миён омадани муносибатҳои нав, тағйир ёфтани ва ё қатъ шудани ин муносибатҳо зарурат ба миён меояд, ки ба санадҳои меъёри ҳуқуқии амалкунанда тағйироту иловаҳои лозима ворид карда шаванд. Бо ин мақсад дар Кодекси андозаи амалкунанда тағйироти зерин ворид карда шудаанд:

Дар сарҳати сеюми моддаи 252 рақами «2017» ба рақами «2018» иваз карда шудааст.

Навгони дигаре, ки дар соҳаи қонунгузори мазкур ба вучуд омад, ин қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни

Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати содирот» аз 24 феввали соли 2017, таҳти №1392 мебошад, ки маротибаи якум аст, ки ба он тағйироту иловаҳо ворид карда мешавад.

Бояд қайд кард, ки Қонуни мазкур 31 декабри соли 2014, таҳти №1168 қабул шуда, аз 5 боб ва 18 модда иборат буда, муносибатҳои ҷамъиятиро вобаста ба ташкили назорати содирот, фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи назорати содирот оид ба молҳо, технологияҳо ва таъминоти барномавии назоратшаванда танзим менамояд.

Назорати содирот – ин маҷмӯи чораҳои, ки амалӣ намудани тартиби дар Қонуни мазкур ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарраргардидаи татбиқи низоми назорати содирот ва фаъолияти иқтисодии хориҷиро таъмин менамоянд, мебошад.

Мақсадҳои асосии назорати содирот аз ҳифзи манфиатҳо ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон; амалӣ намудани талаботи ухдадорӣ ва шартномаҳои байналмилалӣ эътирофнамудаи Тоҷикистон оид ба паҳн накардани силоҳи қатли ом ва воситаҳои таҳвили он, инчунин оид ба назорати содироти маҳсулоти таъиноти ҳарбӣ ва духадафа; фароҳам овардани шароит барои ҳамгироии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иқтисодиёти ҷаҳонӣ; муқовимат ба терроризм ва ғ. иборат мебошад.

Тағйиру иловаҳои воридгардида ба Қонуни мазкур пеш аз ҳама, хусусияти имлоиву техникӣ дошта, мақсад аз он мукамал ва мутобикгардонии меъёрҳои он ба қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Тағйироти дигаре, ки дар соҳаи молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ ба вучуд омад, ин қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» аз 24 феввали соли 2017, таҳти №1400 мебошад, ки маротибаи дуюм аст, ки ба он тағйиру иловаҳо ворид карда мешавад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи мо-

лиявӣ» 25 март соли 2011, таҳти №702 қабул шуда, аз 5 боб ва 29 модда иборат буда, асосҳои ташкилию ҳуқуқӣ, принципҳо ва қоидаҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва тартиб додани ҳисоботи молиявиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда, муносибатҳои ин соҳаро танзим менамояд.

Мақсади Қонуни мазкур аз таъмини сиёсати ягонаи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ, пешбурди баҳисобгирии молу мулк, дороиҳо, уҳдадориҳо ва тартиб додани иттилооти муқоисавӣ ва саҳеҳ вобаста ба амалиёти хоҷагидорие иборат мебошад, ки мақомоти давлатӣ, корхонаҳо, муассисаҳо ва дигар ташкилотҳо (минбаъд – ташкилотҳо) барои истифодабарандагон пешниҳод менамоянд.

Баҳисобгирии муҳосибӣ – ин низоми ягонаи ҷамъоварӣ, бақайдгирӣ, ҷамъбасти иттилоот дар бораи молу мулк, дороиҳо, уҳдадориҳо ва сармояи ташкилот, ки аз рӯи шаклҳои муқарраршуда тартиб дода шудаанд, мебошад.

Вазифаҳои асосии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ таъмин намудани шахсони манфиатдор бо иттилооти пурра ва дақиқ оид ба ҳолати молиявӣ, натиҷаи фаъолият ва тағйироти вазъи молиявии ташкилотҳо мебошад.

Бояд қайд кард, ки тағйиру иловаҳои воридагардида ба Қонуни мазкур хусусияти имлоиву техникӣ дошта, мақсади он муқаммал ва мутобиқгардонии меъёрҳои он ба қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Бо ин мақсад, дар қисми 2 моддаи 8 сархати дуюм бо мазмуни зерин илова карда шудааст:

«- қоидаҳои аккредитатсияи ташкилотҳои касбии муҳосибонро таҳия ва тасдиқ менамояд; ».

Қайд кардан бамаврид аст, ки қабули ҳар як қонуни нав дар пешравӣ ва фаъолияти пурсамари мақомоти қонунгузорӣ мусоидат намуда, раванди инкишофи соҳаҳои дахлдори ҷомеаро таъмин менамояд. Бо ин мақсад дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин маротиба Қонуни нав «Дар бораи хизматрасониҳои пардохтӣ ва низоми пардохтӣ» аз 24 феввали соли 2017, таҳти № 1397 қабул гардид, ки аз 7 боб ва 35 модда иборат буда, асосҳои ҳуқуқию ташкилии фаъолияти низоми пардохтӣ ва тартиби пешниҳод намудани хизматрасониҳои пардохтӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намуда, ба фароҳам овардани шароити

мусоид барои рушди низоми пардохтӣ равона карда шудааст.

Дар Қонуни мазкур мафҳумҳои асосии зерин истифода шудаанд, аз қабилӣ: аксепти пардохткунанда, таҳвилгари хизматрасониҳои пардохтӣ, хизматрасониҳои пардохтӣ, воситаи пардохт, интиқоли маблағ, воситаи электронии пардохтӣ, интиқоли фаромарзии маблағҳо, оператори низоми пардохтӣ, оператори хизматрасониҳои инфрасохтори пардохтӣ, фармоиши пардохтӣ, хизматрасониҳои амалиётӣ, хизматрасонии клиринги пардохтӣ, контрагенти маркази клиринги пардохтӣ, маркази ҳисоббаробаркунӣ, агенти бонкии пардохтӣ, субагенти бонкии пардохтӣ, бебозхонд будани интиқоли маблағҳо, бечунучароии интиқоли маблағҳо, анҷомёбии интиқоли маблағҳо, низоми пардохтӣ, субъектҳои низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон, низоми идоракунии хавфҳо дар низоми пардохтӣ, қоидаҳои низоми пардохтӣ, иштирокчиёни низоми пардохтӣ, маблағҳои электронӣ, терминал, терминали худкори хизматрасон ва банкомат.

Бояд қайд кард, ки Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасониҳои пардохтӣ ва низоми пардохтӣ» ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфта, аз Қонуни мазкур, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, иборат мебошад.

Боби дуюми Қонуни мазкур тартиби пешниҳоди хизматрасониҳои пардохтӣ ва истифодаи воситаҳои электронии пардохтӣ ном дошта, тартиби пешниҳоди хизматрасониҳои пардохтӣ, тартиби интиқоли маблағҳо, фармоиши пардохтӣ, тартиби барои иҷро қабул намудан ва иҷро кардани он, хусусиятҳои анҷом додани интиқоли маблағ бо талаби маблағгиранда ва тартиби истифодаи воситаҳои электронии пардохтӣ дарбар мегирад.

Боби сеюми Қонуни мазкур маблағҳои электронӣ ва хусусиятҳои интиқоли онҳо ном дошта, талабот нисбат ба таҳвилгари хизматрасониҳои пардохтӣ ҳангоми интиқоли маблағҳои электронӣ, интиқоли маблағҳои электронӣ, талабот нисбат ба фаъолияти таҳвилгари хизматрасониҳои пардохтӣ ҳангоми зиёд намудани бақияи маблағҳои электронии шахсони воқеӣ – муштариёни оператори алоқа ва пешниҳоди ҳисобот ба Бонки миллии Тоҷикистонро дарбар мегирад.

Боби чорум субъектҳои низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва талабот ба фаъолияти онҳо ном дошта, таҳвилгари хизматрасониҳои пардохтӣ ва талабот ба фаъолияти он, талабот нисбат ба фаъолияти таҳвилгари хизматрасониҳои пардохтӣ ҳангоми ҷалби агенти (субагенти) бонкии пардохтӣ, оператори низоми пардохтӣ ва талабот нисбат ба фаъолияти он, оператори хизматрасониҳои инфрасохтори пардохтӣ ва талабот нисбат ба фаъолияти он, талабот нисбат ба фаъолияти контрагенти марказии клиринги пардохтӣ, талабот ба фаъолияти маркази ҳисоббаробаркуниро дарбар мегирад.

Боби панҷум, талабот барои ташкил ва фаъолияти низомҳои пардохтӣ ном дошта, муносибатҳои қоидаҳои низоми пардохтӣ, иштирокчиёни низоми пардохтӣ, эътирофи аҳамиятнокии низоми пардохтӣ, амалӣ намудани клиринги пардохтӣ ва ҳисоббаробаркунӣ дар низоми пардохтӣ, таъмини сирри бонкӣ дар низоми пардохтӣ, таъмини ҳифзи иттилоот дар низоми пардохтӣ, низоми идоракунии хавфҳо дар низоми пардохтӣ, таъмини иҷрои уҳдадорихоӣ иштирокчиёни низоми

пардохтӣ ва суратҳисоби фонди кафолати низоми пардохтиро танзим мекунад.

Боби шашум, назорати низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон ном дошта, мақсади назорати низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон, амалисозии назорати низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон, тартиби гузаронидани санҷиши ташкилотҳои назоратшаванда, чораҳои ғаврии ислоҳӣ ва таъсиррасонӣ, ҳамкориҳои Бонки миллии Тоҷикистон бо мақомоти давлатӣ ҳангоми амалисозии назорати низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳамкориҳои байналмилалӣ Бонки миллии Тоҷикистон оид ба назорати низоми пардохтии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дарбар мегирад.

Боби ҳафтум, муқаррароти хотимаӣ буда, қоидаҳои гузариш, ҷавобгарӣ барои нақардани талаботи Қонуни мазкур ва тартиби мавриди амал қарор додани Қонуни мазкурро дарбар мегирад.

Иловаҳое, ки ба қонунҳои дар боло номбаргардида ворид карда шудаанд, ба талаботи замон ҷавобгӯ буда, дар пешрафту тарақиёти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши назаррас хоҳанд гузошт.

Шеров Ш.З.,
мутахассиси пешбари
шӯбаи қонунгузорӣ оид
ба молия, андозу гумрук
ва фаъолияти бонкии
ММҚ

МИЗИ МУДАВВАР ДАР МАВЗӢИ «РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ СОҲИБКОРӢ ВА САӢӢХӢ ДАР ҚУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН»

Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Қумҳурии Тоҷикистон дар партави Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии-Пешвои миллат, Президенти Қумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 13 апрели соли 2017 дар мавзӯи «Рушди қонунгузори соҳибкорӣ ва сайёҳӣ дар Қумҳурии Тоҷикистон» мизи мудаввар баргузор намуд.

Дар кори мизи мудаввар намояндагон аз вазорату идораҳои давлатӣ, васоити ахбори омма ва муассисаҳои илмию тадқиқотӣ, аз ҷумла, аз Вазорати адлияи Қумҳурии Тоҷикистон, Суди Олии Қумҳурии Тоҷикистон, Академияи Вазорати корҳои дохилии Қумҳурии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, Донишкадаи идоракунии давлатии назди Президенти Қумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Қумҳурии Тоҷикистон иштирок намуданд.

Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Қумҳурии Тоҷикистон Раҳимзода Маҳмад Забир бо сухани ифтитоҳии худ ба кори мизи мудаввар ҳусни оғоз бахшида, ҳозиринро хайра мақдам гуфта, барои иштирокашон дар чорабинии мазкур изҳори сипос намуд. Мавсуф вобаста ба мақсад ва зарурияти баргузори чорабинии мазкур ибрози ақида намуда, баррасӣ ва таҳлили вазъи рушди қонунгузори соҳибкорӣ ва сайёҳӣ дар Қумҳурии Тоҷикистонро дар робита ба туризми хоричӣ яке аз масъалаҳои муҳими имрӯза маънидод намуд.

Маърузачиён вобаста ба масъалаҳои муҳими рушди қонунгузори соҳибкорӣ

ва сайёҳӣ дар Қумҳурии Тоҷикистон гузоришҳои пурмазмун пешниҳод намуданд. Аз ҷумла, Бозоров Р.Б. - номзоди илмҳои ҳуқуқ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии ДМТ дар мавзӯи «Танзими ҳуқуқи сармоягузори дар соҳаи сайёҳӣ» баромад намуд. Ҳамзамон, дар мизи мудаввар вобаста ба мавзӯи «Баъзе масъалаҳои ҳуқуқи хизматрасониҳои интернетӣ» У.Меликов, номзоди илмҳои ҳуқуқ, сардори шуъбаи қонунгузори граждани, соҳибкорӣ ва оилавии Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Қумҳурии Тоҷикистон баромад намуда, оид ба хизматрасониҳои интернетӣ дар соҳаи соҳибкорӣ ва сайёҳӣ ибрози ақида намуд.

Вобаста ба мавзӯи «Қонунгузори сайёҳӣ чун соҳаи мустақили қонунгузори: назария, амалия ва дурнамо» Сангинов Д.Ш. - номзоди илмҳои ҳуқуқ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии ДМТ баромад намуд.

Инчунин Сулаймонов Ф.С. - номзоди илмҳои ҳуқуқ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи байналмиллалӣ факултети ҳуқуқшиносии ДМТ оид ба «Масоили инкишофи қонунгузори соҳибкорӣ ва андози Қумҳурии Тоҷикистон», Назаров Д. – муовини сардори шуъбаи қонунгузори граждани, соҳибкорӣ ва оилавии Маркази миллии қонунгузори дар мавзӯи «Қонунгузори Қумҳурии Тоҷикистон дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ», Манучехри С.- сармутахассиси шуъбаи ҳуқуқи байнал-

милалии Маркази миллии қонунгузорӣ дар мавзӯи «Туризм ба байналхалқӣ: аҳамият ва системаи нишондиҳандаҳои он», Исмоилова М. – мутахассиси пешбари шӯбаи қонунгузорию граждани, соҳибкорӣ ва оилавии Маркази миллии қонунгузорию назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мавзӯи «Баъзе масъалаҳои қонунгузорӣ оид ба фаъолияти сайёҳӣ», Маҳмашарифзода А. – мутахассиси пешбари шӯбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ, мақомоти судӣ ва ҳифзи ҳуқуқи Маркази миллии қонунгузорӣ оид ба «Баъзе

масъалаҳои сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» тариқи фишурда баромад намуданд.

Дар фарҷоми кори мизи мудаввар вобаста ба мавзӯҳои матраҳгардида аз ҷониби иштирокчиён музокираҳо сурат гирифтанд. Хусусан дар музокира зикр карда шуд, ки рушди қонунгузорию соҳибкорӣ дар соҳаҳои алоҳида бояд бо тариқи комплексӣ сурат гирад, яъне ҳам меъёрҳои ҳуқуқи хусусӣ ва ҳам меъёрҳои ҳуқуқи оммавӣ дар ин ҷараён бояд дар ҳамрадифӣ барои рушди соҳибкорӣ дар Тоҷикистон мусоидат намоянд.

**Достиев Ф.,
мутахассиси шӯбаи қонунгузорию
граждани, соҳибкорӣ ва оилавии
Маркази миллии қонунгузорию
назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон**

МИЗИ МУДАВВАР ДАР МАВЗЌИ «САНАДҲОИ МЕЪЁРИИ ҲУҚУҚИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ВА НАҚШИ ОНҲО ДАР ТАТБИҚИ СИЁСАТИ СУЛҲҚЌЁНАИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН»

Мутобиқи банди 16 Нақшаи кори Марказ барои соли 2017 ва банди 8 «Нақшаи чорабиниҳои Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Қумҳурии Тоҷикистон оид ба таҷлили 20-умин солгарди Рӯзи Ваҳдати миллӣ» 19 майи соли равон дар маҷлисои Марказ мизи мудаввар дар мавзӯи «Санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва нақши онҳо дар татбиқи сиёсати сулҳқўёнаи Қумҳурии Тоҷикистон» баргузор гардид.

Дар кори мизи мудаввар намоёндагони вазорату идораҳои давлатӣ, аз ҷумла Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Қумҳурии Тоҷикистон, Вазорати адлияи Қумҳурии Тоҷикистон, Суди Олии Қумҳурии Тоҷикистон, Суди Олии иқтисодии Қумҳурии Тоҷикистон, Вазорати корҳои дохилии Қумҳурии Тоҷикистон, Донишкадаи тақмили ихтисоси кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти адлия ва хадамоти ҳуқуқии корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳои Вазорати адлияи Қумҳурии Тоҷикистон, факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон, васоити ахбори омма, аз ҷумла рӯзномаҳои «Қумҳурият», «Садои мардум» Телевизиони Тоҷикистон ва кормандони Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Қумҳурии Тоҷикистон иштирок намуданд.

рияти баргузори чорабини мазкур ибрози ақида намуда, нақши санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалиро дар татбиқи сиёсати сулҳқўёнаи Қумҳурии Тоҷикистон нотақрор ва баланд арзёби намуд. Таъкид гардид, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ барои таҳким ва истиқрори сулҳу субот ва оромии кишварамон хизмати шоиста намудаанд. Бахусус, дар арафаи ҷашни Рӯзи Ваҳдати миллӣ, ки бо ибтиқори Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Қумҳурии Тоҷикистон дар заминаи ҳамкориҳои байналмилалӣ устувор гардид, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ мақоми хосса касб намуданд.

Вакили Маҷлиси намоёндагони Маҷлиси Олии Қумҳурии Тоҷикистон д.и.х., Сафарзода Бахтовар Амралӣ., хангоми суханронии ифтитоҳӣ қайд намуд, ки мавзӯи интихобгардида воқеан актуалӣ, саривақтӣ ва ҷанбаи ҳуқуқиву сиёсӣ дошта ба шумор меравад. Номбурда нақши санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалиро дар татбиқи сиёсати сулҳқўёнаи Қумҳурии Тоҷикистон дар самтҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа, аз ҷумла, ҳуқуқи инсон беҳамто ва бузург тавсиф намуд. Бо таваҷҷуҳ ба муҳимияти масъала пешниҳод гардид, ки мавзӯи мазкур, паҳлуҳои алоҳидаи он минбаъд ҳамчун матлаби омӯзишӣ ва таҳлилӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ ҳамҷониба дар доираи рисолаҳои илмӣ мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

Нахуст директори Марказ д.и.х, профессор Раҳимзода М.З., ба чорабинӣ ҳусни оғоз бахшида, ҳозиринро хайрамақдам гуфта, барои ташрифашон изҳори миннатдорӣ намуд. Мавсуф вобаста ба мақсад ва зару-

Маърузачиён вобаста ба паҳлӯҳои мухталифи нақши санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ дар татбиқи сиёсати сулҳҷӯёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон баромадҳо намуданд. Аз ҷумла, д.и.х., профессори кафедраи ҳуқуқи тичорати Донишгоҳи давлатии тичоратии Тоҷикистон Иброҳимов С.А. дар мавзӯи «Рушди қонунгузории мамлакатҳои хориҷа оид ба адлияи маъмурӣ ва истифодаи таҷрибаи онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» баромад намуд. Дар баромади мазкур оид ба рушди қонунгузории мамлакатҳои хориҷа оид ба адлияи маъмурӣ ва тарзу усулҳои истифодабарии таҷрибаи як қатор кишварҳои пешқадами Иттиҳоди Аврупо ба мисли Латвия, Литва ва Эстония ибрази ақида гардид.

Дар мизи мудаввар вобаста ба мавзӯи «Аҳамияти санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон» Додозода А.М., намоянда аз Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад намуда, оид ба аҳамият, нақш ва мавқеи санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ дар низоми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон фикрҳои ҷолиби диққат баён намуданд.

Вобаста ба «Ваҳдати миллӣ ва ҳокимияти судӣ» судьяи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Мирзозода Парвиз баромад намуда, нақши ҳокимияти судиро дар таҳкими ваҳдати миллӣ ва таъмини сулҳи устувор хеле бориз маънидод намуд.

Дар мизи мудаввар Идиев Ф.Ф., н.и.х., дотсенти кафедраи ҳуқуқи байналмилалӣ факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон зери унвони «Нақши конвенсияҳои Вена дар бораи муносибатҳои дипломативу консулӣ дар татбиқи сиёсати сулҳҷӯёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон» баромад намуда, аз аҳамияти бузурги санадҳои бай-

налмилалӣ танзимкунандаи муносибатҳои дипломативу консулӣ дар татбиқи сиёсати сулҳҷӯёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ёдоварӣ намуд. Пешниҳод гардид, ки барои тақмили қонунгузорӣ дар самти хадамоти дипломатӣ чораандешӣ гардида, барои боз ҳам самаранок гаштани фаъолияти дипломатӣ савганди дипломатӣ ҷорӣ карда шавад.

Маҳмадшоев Ф. А., сардори шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ доир ба мавзӯи «Шартномаҳои байналмилалӣ оид ба дустӣ ва нақши онҳо дар татбиқи сиёсати сулҳҷӯёнаи Тоҷикистон» баромад намуд ва андешаҳои худро ибраз намуд. Аз ҷумла таъкид гардид, ки така ба арзишҳои миллӣ, афкори башардӯстонаи мардуми тоҷик Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ханӯз 29 сентябри соли 1993 бори нахуст аз минбари СММ сухан ронда, ҷомеаи ҷаҳониро бо нияту нақшаҳои бунёдкорона, ҳадафҳои сиёсии сулҳҷӯёна, расидан ба ваҳдати миллӣ, инчунин таҳкиму тақвияти ҳамкориҳо бо ҳама кишварҳои дӯсту сулҳпарвари ҷаҳон ошно намуд. Номбурда изҳор дошт, ки дар натиҷаи амалисозии сиёсати сулҳҷӯёнаи Пешвои миллат Тоҷикистон бо якчанд кишварҳои хориҷи дур ва наздик шартномаҳои дӯстӣ ва ҳамкорӣ, аз ҷумла бо Афғонистон (2005), Арманистон (2002), Беларус (2000), Ҳиндустон (2003), Чин (1999), Молдова (2002), Озарбойҷон (2007), Федератсияи Россия (1993), Украина (2001), Ўзбекистон (2000), Ҷопон (2001) бастааст, ки самарайи хуб дода, шароити мусоиди рушди муносибатҳои байналмилалӣ дучонибаро ба вуҷуд оварданд. Қайд гардид, ки мақсади ниҳоии бастани шартномаҳои байналмилалӣ оид ба дустӣ ва ҳамкорӣ пешгирӣ намудани низоъҳои байни давлатҳо бахусус роҳ наодан ба шаклгирии бадтарини он ҷанг аст.

Баромадҳои Садирзода Р.С., мутахассиси пешбари шуъбаи ҳуқуқи байналмилалӣ ММҚ, Анушервони Исрофил., мутахассиси шуъбаи меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоии ММҚ, Ҷамдамзода С., мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузории кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зисти ММҚ оид ба масъалаҳои алоҳидаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва нақши онҳо дар татбиқи сиёсати сулҳҷӯёнаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври фишурда ба ҳозирин пешниҳод гардиданд.

Дар анҷоми кори мизи мудаввар ишти-
рокчиён вобаста ба мавзӯҳои матраҳгар-
дида фикру ақидаҳои худро баён намуда,

ташқил намудани чунин мизҳои мудавварро
барои инкишоф ва рушди низоми қонунгузо-
рии кишвар мусбӣ арзёбӣ намуданд.

**Садирзода Р.С.,
мутахассиси пешбари шубаи
ҳуқуқи байналмилалӣ
Маркази миллии қонунгузори
назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон**

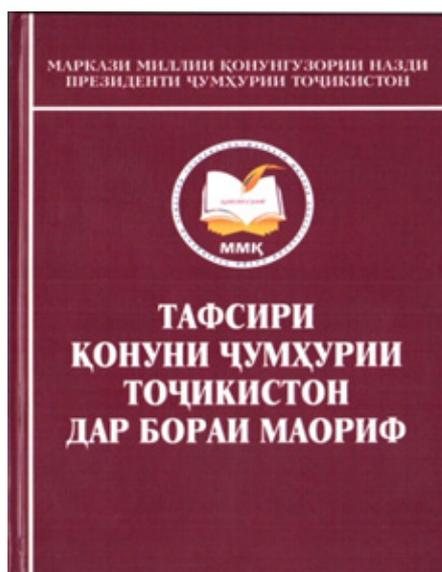
КИТОБҶОЕ, КИ АЗ ҶОНИБИ МАРКАЗИ МИЛЛИИ ҚОНУНГУЗОРИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР НИМСОЛАИ ЯКУМИ СОЛИ 2017 ИНТИШОР ГАРДИДААҶД:

Хуқуқи Тоҷикистони муосир // Зери таҳрири доктори илм-ҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳимзода М.З. Мурағтиб: Каримова Н.Н. Душанбе, «Андалеб-Р» 2016, 800 с.

Дар китоб мақолаҳои илмӣи кормандони Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба проблемаҳои актуалии ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ, ҳолат ва дурнамои инкишофи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷамъ оварда шудаанд.

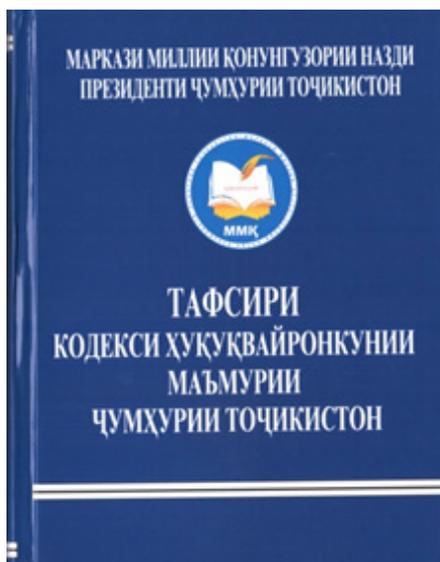
Маҷмуа ба олимон, кормандони амалӣ, устодони факултети ҳуқуқшиносӣ ва донишгоҳу донишқадаҳо тавсия карда мешавад.

Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳимзода М.З. Муаллифони: Раҳимзода М.З. Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, д.и.х., проф., Директори Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (ММҚ) - боби 6 (моддаҳои 55-64), Қодиров Б.К. д.и.п., проф., сардори шӯъбаи омӯзиши масъалаҳои сиёсати таҳсилоти Академияи таҳсилоти Тоҷикистон - боби 2 (моддаҳои 9-22), Саидзода И.Х. н.и.х., муовини Директори ММҚ - моддаҳои 31-33, Каримов А.Қ. н.и.х., мудири кафедраи ҳуқуқ ва хизмати давлатии Донишқадаи идорақунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - муқаддима, боби 1 (моддаҳои 1-8), Азизов И.М. сардори шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоии ММҚ - пешгуфтор, бобҳои 3, 4, 7 ва 8 (моддаҳои 26-30, 37-42, 65-69), Қурбонова М.Н. сармутахассиси шӯъбаи қонунгузори кишоварзӣ, истифодаи сарватҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зисти ММҚ - моддаҳои 47-54), Нуров Ҳ.П. сармутахассиси шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, муҳоҷират ва иҷтимоии ММҚ - моддаҳои 34, 35, 36, 43-46). Душанбе, «Империл-Групп» 2017, 272 саҳ.

Китоби мазкур аз тафсири модда ба моддаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» аз 22 июли соли 2013 бо тағйиру иловаҳои минбаъда иборат мебошад. Дар он масъалаҳои вобаста ба асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, мафҳум ва принсипҳои асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф, забони таҳсил, стандартҳои давлатии таҳсилот ва барномаҳои таълимӣ, инчунин низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди тафсир қарор дода шудааст.

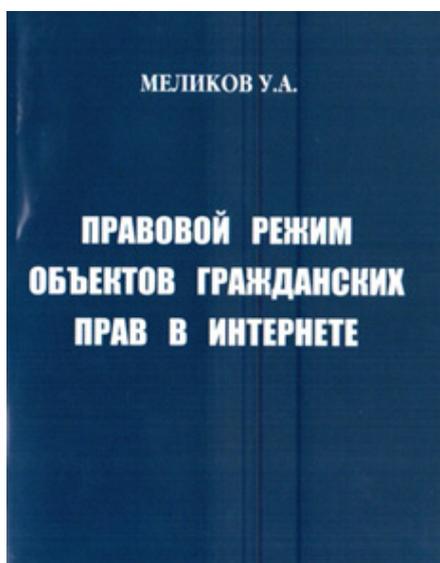
Тафсири мазкур барои кормандони мақомоти ҳокимияти давлатӣ, муассисаҳои таълимӣ, устодону омӯзгорон, аспирантон, донишҷӯён ва хонандагони ҳамаи зинаҳои таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар субъектҳои раванди таълиму тарбия тавсия дода мешавад.

Тафсири Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Зери таҳрири Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳимзода М.З. ва номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Баҳриддинзода С.Э. Муаллифон: д.и.х., профессор Раҳимзода М.З., н.и.х. Баҳриддинзода С.Э., д.и.х., профессор Ғаюров Ш.К., Табаров Н.А. ва дигарон. Муқарризон: д.и.х., профессор Диноршоҳ А.М., д.и.х., профессор Раззоқов Б.Ҳ., н.и.х. Саидзода И.Ҳ. – Душанбе: ТҶБХ «Олами китоб», 2017. 1008 саҳ.

Тафсир таҳлили илмӣ боб ба боби Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмуриро дарбар гирифта бо дарназардошти тағйири иловаҳои охири таҳия карда шудааст.

Тафсири мазкур ба қормандони мақомоти давлатӣ, ки бо қонунгузории ҳуқуқвайронкунии маъмури сару қордоранд ва инчунин ба доираи васеи қонандагон тавсия карда мешавад.

Меликов У.А. Режими ҳуқуқи объектҳои ҳуқуқи граждани дар интернет / Мухаррири масъул: доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Арбоби илм ва техникаи Тоҷикистон Раҳимзода М.З. Муқарризон: доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Ғаюров Ш.К., номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ Абдучалилов А., доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Минбаев А.В. Монография. – Душанбе, «Эр-Граф», 2017. - 244 саҳ.

Монографияи мазкур ба проблемаҳои режими ҳуқуқи объектҳои ҳуқуқи граждани дар интернет бахшида шудааст. Дар он таносуби ҳуқуқ ва интернет таҳлил гардида, мазмуни назариявӣ ва амалии объектҳои ҳуқуқи граждани асоснок карда шудааст, инчунин объектҳои ҳуқуқи граждани дар интернет ва режими ҳуқуқи онҳо (сомона, реклама, иттилоот, объектҳои ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои вобаста ба он дар интернет, домен, IP-сурӯға, сервер, хизматрасониҳо ва ғайра), имконияти татбиқи иҷозатномаи Ҷамъияти эҷодӣ (Creative Commons) ҳамчун воситаи истифодабарии объектҳои ҳуқуқҳои муаллифӣ ва ҳуқуқҳои вобаста ба он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст. Хулосаҳои илмӣ ва пешниҳодҳо барои муқарризонии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи мазкур баён гардидаанд.

Монография барои донишҷӯён, аспирантон, устодони муассисаҳои олии таҳсилот, қормандони амалия, муқаррирони ВАО, интернет-провайдерҳо, соҳибони сомонаҳо, қормандони илмӣ ва ба тамоми шахсоне, ки ба режими ҳуқуқи объектҳои ҳуқуқи граждани дар интернет рағбатдоранд, тавсия карда мешавад.

ТАЛАБОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФОН

- насаб, ном ва номи падари муаллиф/ муаллифон (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);
- номи пурраи мақомот – вазифа, рутба, унвони илмӣ, агар хоричӣ бошад – қайди шаҳр, давлат (бо се забон);
- почтаи электроники ҳар як муаллиф (телефон барои тамос бо муаллиф);
- акси муаллиф дар формати JPEG.

2. НОМИ МАҚОЛА

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

3. КАЛИДВОЖАҲО

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешаванд. Калидвожаҳо ё ибораҳо аз якдигар бо аломати нуқтавергул (;) ҷудо карда мешаванд.

4. АННОТАТСИЯ

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

5. БАҲШҲОИ МАВЗҶӢ

Нишон додани рамзи «КУД» ё «КОА» (ГРНТИ) (тибқи талаботи амалқунандаи тахассусии қормандони илмӣ).

6. ОРОИШИ МАТН

Доираи саҳифа: 3 см аз чап; 1 см аз рост; 2 см аз дигар тарафҳо.

Шрифт: Times New Roman TJ 14 кгл; Times New Roman 14 кгл (барои матни русӣ).

Фосилаи қамтарин: 1.5.

Сарҳат: 1.25.

Ориентатсия: «книжная»; бе гузоштани саҳифа; бе қўчонидан аз сатр ба сатр; феҳристи библиографӣ дар дохили матн бо ишораи рақамҳо дар дохили қавси қунҷӣ «[1]». Агар саҳифа дошта бошад «[1, с. 12]». Такрори истинод бо ишораи рақами истиноди қаблӣ (ва рақами саҳифаи нав) меояд.

Барномаи таҳрирӣ: бастаи Microsoft Office - Word 2003 ё Word 2007.

Номи мақола: дар маркази сатр; бе фосила; бо ҳарфҳои қалон.

Матн: баробарқунӣ – «по ширине».

Ҳаҷми саҳифа: на қамтар аз 7 саҳифа (барои мақолаи илмӣ).

ТРЕБОВАНИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

1. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- фамилия, имя, отчество автора/авторов (на таджикском, русском и английском языках);
- полное название организации – должность, звание, ученая степень, если иностранный – указать город, страну (на трех языках);
- электронная почта каждого автора (телефон для контакта с автором);
- фотография в формате JPEG.

2. НАЗВАНИЕ СТАТЬИ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

3. КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Приводятся на таджикском, русском и английском языке. Ключевые слова или словосочетания отделяются друг от друга знаком точкой с запятой (;)

4. АННОТАЦИЯ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

5. ТЕМАТИЧЕСКИЕ РУБРИКИ

Указать код УДК или ГРНТИ или ВАК (согласно действующей номенклатуре специальностей научных работников).

6. ОФОРМЛЕНИЕ ТЕКСТА

Поля: 3 см слева; 1 см справа; 2 см с других сторон.

Шрифт: Times New Roman 14 кгл; Times New Roman TJ 14 кгл (для таджикского текста).

Интервал минимум: 1.5.

Абзацный отступ: 1.25.

Ориентация: книжная, без простановки страниц, без переносов, библиографический список внутри текста обозначается с цифрами внутри квадратных скобок «[1]». Если имеется страница «[1, с. 12]». Повтор ссылки приводится с указанием номера прежней ссылки (и новая цифра страницы).

Редактор формул: пакет Microsoft Office - Word 2003 или Word 2007.

Название статьи: по центру, без отступа, прописными буквами.

Текст: выравнивание по ширине.

Объем страниц: не менее 7 страниц (для научной статьи).

**Шакли намунавии барасмиятдарории
рӯйхатҳои библиографӣ**

**МАҚОЛА АЗ МАҶАЛЛАҲО ВА
МАЧМУЪАҲО**

Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №12, қ.1, мод. 699.

Баҳриддинов С.Э. Доир ба баъзе масъалаҳои назарияи пешгирии ҷинояткорӣ // Қонунгузорӣ. 2011. №1. – С. 68-72.

МОНОГРАФИЯҲО:

Тарасова В.И. Политическая история Латинской Америки : учебник для вузов. 2-е изд. – М.: Проспект, 2006. – С. 305-412.

АВТОРЕФЕРАТҲО

Глухов В.А. Исследование, разработка и построение системы электронной доставки документов в библиотеке: Автореф. дисс. ... канд. техн. наук. - Новосибирск, 2000. -18 с.

ДИССЕРТАЦИЯҲО

Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона: Дисс. ... канд. полит. наук. - М., 2002. - С. 54-55.

ШАРҲОИ ТАҲЛИЛӢ

Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья : анализ. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. - М. : ИМЭМО, 2007. - 39 с.

МАВОДҲОИ КОНФЕРЕНЦИЯҲО

Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. 350 с.

ҲУЧЧАТҲО АЗ ИНТЕРНЕТ

Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Манбаи электронӣ] //URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (санаи мурочиат: 12.09.2016)

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз 5 март соли 2007 [Манбаи электронӣ]

//URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (санаи мурочиат: 12.09.2016)

Примерный формат оформления библиографических списков

СТАТЬИ ИЗ ЖУРНАЛОВ И СБОРНИКОВ

Ахбори Маҷлиси Оли Республикаи Таджикистан, 2004 г., №12, ч.1, ст. 699.

Баҳриддинов С.Э. Доир ба баъзе масъалаҳои назарияи пешгирии ҷинояткорӣ // Законодательство. 2011. №1. – С. 68-72

МОНОГРАФИИ

Тарасова В.И. Политическая история Латинской Америки : учебник для вузов. 2-е изд. – М.: Проспект, 2006. – С. 305-412.

АВТОРЕФЕРАТЫ

Глухов В.А. Исследование, разработка и построение системы электронной доставки документов в библиотеке: Автореф. дисс. ... канд. техн. наук. - Новосибирск, 2000. -18 с.

ДИССЕРТАЦИИ

Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона: Дисс. ... канд. полит. наук. - М., 2002. - С. 54-55.

АНАЛИТИЧЕСКИЕ ОБЗОРЫ

Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья : анализ. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. - М. : ИМЭМО, 2007. - 39 с.

МАТЕРИАЛЫ КОНФЕРЕНЦИЙ

Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф., Ярославль, 2003. 350 с.

ИНТЕРНЕТ-ДОКУМЕНТЫ

Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Электронный ресурс] //URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (дата обращения: 12.09.2016)

Закон Республики Таджикистан «О физической культуре и спорте» от 5 марта 2007 года [Электронный ресурс] //URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (дата обращения: 12.09.2016)

Масъули нашр
Гуломхайдаров Ҷ.М.

Маҷалла дар Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда, дар матбааи «Азия-Принт» бо тарзи рақамӣ ба таъбъ расидааст.

Ба матбаа 20.06.2017 супорида шуд. Ба чопаш 03.07.2017 иҷозат дода шуд. Қоғаз офсетӣ №1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman Тj. Қузъи чопии шартӣ 10,0. Адади нашр 200 нусха.

Маркази миллии қонунгузори
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734024. ш. Душанбе, кӯчаи А.Адҳамов, 13
телефон/факс 227-63-64

Ответственный за выпуск
Гуломхайдаров Дж.М.

Журнал подготовлен к печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии «Азия-Принт».

Сдано в печать 20.06.2017. Разрешен к печати 03.07.2017 Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman Тj. Условный печатный лист 10,0. Тираж 200 экз.

Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан

734024. г. Душанбе, улица А.Адхамова, 13
телефон/факс 227-63-64

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» оид ба масъалаҳои ҳуқуқ ва қонунгузорӣ мақолаҳои илмӣ, илмӣ-оммавӣ ва таҳлилий нашр карда, доир ба чорабиниҳои муҳими сиёсӣ ҳуқуқии ҷумҳурӣ маълумот медиҳад ва бо мақсади фаҳмо гардидани талаботи санадҳои меърию ҳуқуқӣ тафсириҳо таҳия намуда, аз мутахассисони варзидаи соҳаи ҳуқуқшиносӣ ба саволҳои мубрами хонандагони худ посух меҷӯяд ва бо фаъолияти густурда ҷиҳати боло рафтани сатҳи дониши ҳуқуқии шаҳрвандон саҳм мегирад.

Шумораи маҳдуди маҷалла ба фурӯши чакана бароварда мешавад. Беҳтарин роҳи дастрас намудани маҷалла обуна мебошад. Обуна ба маҷаллаи «Қонунгузорӣ» дар ҳамаи шӯбаҳои алоқа анҷом дода мешавад.

Индекси обуна: 77710

Нархи яксолаи обуна -160 сомонӣ

Реквизитҳои бонкӣ:

Ташкилоти дастраскунанда: Маркази миллии қонунгузори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бонки масъул: Сарраёсати Хазинадорӣ марказии Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

С/ҳ 20204972712010100002, с/м 22402972000002, МФО 350101800, РМА 010082702.

В журнале «Законодательство» публикуются научные, научно-популярные и аналитические статьи по вопросам права и законодательства, размещается информация о важнейших политических и правовых мероприятиях страны, а также с целью разъяснения основных требований нормативных правовых актов – соответствующие комментарии к ним. Также на страницах журнала можно найти ответы высококвалифицированных специалистов в области права на вопросы читателей, которые позволят поднять уровень правовой образованности широких масс населения.

В связи с тем, что в розничную продажу журнал поступает в ограниченном количестве, наилучшим условием ознакомления с его содержанием является подписка на него.

Подписка на издание осуществляется во всех отделениях связи республики.

Подписной индекс: 77710

Цена за годовую подписку - 160 сомони

Банковские реквизиты:

Получатель: Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

Банк получателя: Главное управление центрального казначейства Министерства финансов РТ

Р/с 20204972712010100002, к/с 22402972000002, БИК 350101800, ИНН 010082702.